

JIHOČESKÁ UNIVERZITA V ČESKÝCH BUDĚJOVICÍCH

FILOZOFICKÁ FAKULTA

HISTORICKÝ ÚSTAV

Mgr. Aleš Černý

Britské vyslanectví v Praze v letech 1918–1930

Disertační práce

Vedoucí práce: doc. PhDr. et PaedDr. Marek Šmíd, Ph.D.

Historický ústav Filozofické fakulty Jihočeské univerzity
v Českých Budějovicích

České Budějovice 2022

Prohlašuji, že jsem autorem této kvalifikační práce a že jsem ji vypracoval pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu použitých zdrojů.

V Českých Budějovicích 24. srpna 2022

.....

Mgr. Aleš Černý

Tato práce by nevznikla bez iniciativy mého školitele doc. PhDr. et PaedDr. Marka Šmída, Ph. D. Jemu jsem zavázán za trpělivost a obětavost při kontrole jednotlivých částí textu. Pomohly mi jeho odborné rady i vytrvalý entusiasmus. Vyjádření díků patří rovněž personálu The National Archives v Londýně, který byl vždy nápomocen při vyhledávání vhodných dokumentů. V neposlední řadě děkuji své rodině za obětavý přístup a morální podporu.

Anotace

V centru zájmu předkládané disertační práce je zastupitelský úřad Velké Británie v Československu a jeho chod v letech 1918–1930. Vyslanectví v Praze koordinovalo aktivitu britských diplomatů na území nově vzniklé republiky. V úvodní kapitole je téma práce ukotveno teoreticky a metodologicky. Vlastní analytická část práce se nejprve zaměřuje na mezinárodní kontext vzniku a rozvoje bilaterálních vztahů mezi Spojeným královstvím a Československem v období po první světové válce. Následně se zájem přesouvá k otázkám fungování instituce. V textu jsou zhodnoceny finanční i personální aspekty chodu ambasády. Práce také detailně přibližuje problematiku umístění sídla legace. Závěrečná kapitola je věnována životům nejvýznamnějších osobností, které v průběhu prvních dvanácti poválečných let v československé metropoli vykonávaly službu.

Annotation

In the center of interest of the presented thesis is the embassy of Great Britain in the former Czechoslovakia in the years of 1918–1930. The embassy in Prague coordinated the activity of British diplomats on the territory of the newly established republic. In the first chapter, the topic of the work is defined theoretically and methodologically. The forthcoming analysis is focused on the international context of the emergence and development of bilateral relations between the United Kingdom and Czechoslovakia in the mentioned period. Subsequently, the interest of the work changes to the issues of the operation of the institution. Financial and personnel aspects are evaluated in the text. The work also takes a closer look on the question of the legation's headquarters. The end of the work is focused on the lives of the most important personalities who served in the Czechoslovak capital during the first twelve post-war years.

OBSAH

I. Úvod.....	8
I. 1. <i>Diplomacie v moderní společnosti</i>	8
I. 2. <i>Vymezení výzkumu</i>	14
I. 3. <i>Terminologie.....</i>	17
I. 4. <i>Dějiny diplomacie v moderní historiografii</i>	19
I. 4. 1. <i>Diplomatické dějiny v západní Evropě a USA v meziválečném období</i>	19
I. 4. 2. <i>Diplomatické dějiny v západní Evropě a USA po roce 1945</i>	24
I. 4. 3. <i>Československá (česká) historiografie a problematika diplomatických dějin v průběhu 20. století.....</i>	28
I. 4. 4. <i>Německá diskuse o nových politických dějinách v 70. letech 20. století</i>	32
I. 4. 5. <i>Koncepce Die Neue Politikgeschichte na počátku 21. století</i>	40
I. 5. <i>Metodologie</i>	42
I. 5. 1. <i>Nové politické dějiny a „kulturní“ přístup k dějinám diplomacie.....</i>	42
I. 5. 2. <i>Další metodologická východiska</i>	44
I. 6. <i>Prameny.....</i>	45
I. 6. 1. <i>The National Archives</i>	45
I. 6. 2. <i>Archiv Ministerstva zahraničních věcí</i>	47
I. 6. 3. <i>Prameny osobní povahy.....</i>	49
II. Vývoj vztahů Československa a Velké Británie mezi lety 1918 a 1930	52
II. 1. <i>Mezinárodně-politický kontext progresivního období let 1918–1929.....</i>	56
II. 1. 1 <i>Mezi západoevropskými velmocemi (1918–1924).....</i>	57
II. 1. 2 <i>Postoje Československa a Velké Británie k univerzálnímu řešení bezpečnostní otázky v Evropě (1924–1925).....</i>	86
II. 1. 3. <i>Hospodářská konjunktura a pacifismus v Evropě (1926–1929)</i>	102
II. 2. <i>Změna kurzu britské zahraniční politiky, raný appeasement a nástin dalšího vývoje (1929–1930).....</i>	114
III. Struktura a činnost pražské ambasády	123
III. 1. <i>Navázání bilaterálních vztahů mezi Československem a Velkou Británií</i>	124
III. 1. 1. <i>Počátek kontaktů a vznik republiky</i>	127
III. 1. 2. <i>Ustanovení řádného diplomatického zastoupení, vyslanci Velké Británie v Praze v letech 1919–1930</i>	132
III. 2. <i>Umístění britského vyslanectví v Praze</i>	136
III. 3. <i>Postavení pražského vyslanectví v rámci struktury Foreign Office</i>	148

III. 4. <i>Hlavní oblasti působení britské ambasády v Praze ve 20. letech 20. století</i>	154
III. 4. 1. <i>Zpravodajská činnost</i>	155
III. 4. 2. <i>Hájení zájmů britských občanů a subjektů působících v Československu</i>	160
III. 4. 3. <i>Reprezentace Velké Británie v Československu</i>	164
III. 5. <i>Personální obsazení britské legace v Praze</i>	167
III. 5. 1. <i>Služba v diplomatickém sboru Spojeného království</i>	168
III. 5. 2. <i>Výrazné osobnosti pražského vyslanectví v letech 1918–1930</i>	172
IV. Závěr	180
V. Přílohy	187
V. 1. <i>Fotografie</i>	187
V. 2. <i>Schémata</i>	198
VI. Seznam zkratek	201
VII. Seznam pramenů a literatury	204
VII. 1. <i>Prameny nevydané</i>	204
VII. 2. <i>Prameny vydané</i>	205
VII. 3. <i>Literatura</i>	207
VII. 4. <i>Internetové zdroje</i>	222

I. Úvod

I. 1. Diplomacie v moderní společnosti

Fungování málokteré části státní služby je běžnému občanu tolik vzdálené jako v případě diplomacie. Je tomu zčásti proto, že až do počátku 20. století byla tato sféra určena pouze privilegovaným osobám, povětšinou z řad aristokracie. Přestože to dnes již neplatí, má veřejnost pouze rámcovou představu o tom, co vlastně povolání diplomata obnáší.

Schopnosti typu promyšleného a mnohvrstevnatého vyjadřování, a reprezentativního vystupování jsou nezbytnou výbavou diplomata. Nejsou však vrozené a jejich nositelé procházejí mnohaletým vzděláváním a tréninkem. Svě nabyté dovednosti posléze zpravidla uplatňují ve službách státu. Disciplína je natolik složitá, že se někdy dokonce mluví o umění diplomacie. Stejně označení použil pro svou knihu jeden z nejvýznamnějších představitelů světové diplomatické scény druhé poloviny 20. století Henry Kissinger. Bývalý americký ministr zahraničních věcí ve zmíněné monografii zdůraznil úlohu diplomatů na poli mezinárodní politiky.¹

Mnohé další významné osobnosti veřejného života 20. století si význam diplomacie rovněž uvědomovali. Neznamená to však, že vždy zmíněné umění bezvýhradně adorovaly. Jako příklad mohou sloužit dva citáty, v nichž se velmi trefně zrcadlí rozdílnost pohledů na představovaný obor:

„Diplomacie je partie šachu, při které národy dostávají mat.“

Karl Kraus (1874–1936), rakouský dramatik a novinář

„Nejužitečnější je diplomacie tehdy, když je cesta nejhrbatější – dokáže totiž uhladit terén tak, aby se na cestu vešli oba protivníci.“

Madeleine Albrightová (1937–2022), bývalá americká ministryně zahraničních věcí

Uvedené výroky nastiňují, jakých dvou ambivalentních výsledků může být v rámci diplomatických jednání dosaženo. Velmi vážné rozepře a křivdy mohou být pomocí vhodných slov, gest a činů napraveny. Avšak, z tuzemských dějin 20. století známe také

¹ Henry KISSINGER, *Umění diplomacie*, Praha 1994.

případ série neúspěšných vyjednávání, které posléze stigmatizovaly český národ na desetiletí dopředu a staly se předvojem vypuknutí války v Evropě. Míň je samozřejmě spor o sudetoněmecké území vrcholící na konferenci v Mnichově na konci září 1938.

Setkání vyslanců jednotlivých zemí, zpravidla za účelem vyřešení významného mezinárodně-politického problému či poválečného uspořádání v určitém regionu, byla pevnou součástí evropské politiky minimálně od doby raného novověku. Usnesení nejvýznamnějších sněmů a konferencí jsou předkládány již v učebnicích dějepisu pro základní školy. Drtivá většina z nich se dočkala mnohostranného odborného zpracování. Jmenovat lze například jednání v Münsteru a Osnabrücku, souhrnně označována jako Vestfálský mír,² která ukončila třicetiletou válku. Dalším příkladem může být Vídeňský kongres,³ jenž stabilizoval situaci v Evropě po porážce Napoleona Bonaparta.

V období první poloviny 20. století, jemuž je věnována tato práce, se velká setkání diplomatů a vysoce postavených představitelů států ukázala jako klíčový nástroj utváření mezinárodní politiky. Těsně po konci první světové války daly konference ve Versailles, Saint-Germain, Trianonu a Sèvres⁴ vzniknout novému uspořádání poměrů v Evropě. Jejich důsledkem nicméně byla německá agrese eskalující v roce 1939 v nový ještě krvavější celosvětový konflikt. Z období druhé světové války prosluly zejména schůzky spojeneckých vůdců v Teheránu a na Jaltě.⁵ Postupimská

² Z nespočtu prací pojednávajících o třicetileté válce a Vestfálském míru lze uvést např.: Bedřich ŠINDELÁŘ, *Vestfálský mír a česká otázka*, Praha 1968; Robert John Weston EVANS, *Vznik habsburské monarchie 1550–1700*, Praha 2003; Peter Hamish WILSON, *Europe's Tragedy. A History of the Thirty Years War*, London 2009; Marc HENGERER, *Kaiser Ferdinand III. Eine Biographie*, Wien 2012; Václav BŮŽEK – Rostislav SMÍŠEK (edd.), *Habsburkové 1526–1740. Země Koruny české ve středoevropské monarchii*, Praha 2017.

³ Z významných děl české a světové historiografie k tématu lze uvést: Henry KISSINGER, *Das Gleichgewicht die Großmächte*, Zürich 1990; Jaroslav ŠEDIVÝ, *Metternich kontra Napoleon*, Praha 1998; Luboš TARABA, *Vídeňský kongres. Salony, kuloáry, budoáry*, Praha 2002; Mark JARRETT, *The Congress of Vienna and its Legacy. War and Great Power Diplomacy after Napoleon*, London 2013; Heinz DUCHHARDT, *Der Wiener Kongress. Die Neugestaltung Europas 1814–15*, München 2013.

⁴ Podrobněji: Ruth HENNIG, *Versailles and After*, London 1995; Niall FERGUSON, *The Pity of War. Explaining World War I*, London 1998; Ian KERSHAW, *Do pekla a zpět. Evropa 1914–1949*, Praha 2017; Jan CHODĚJOVSKÝ, *Paříž 1919. Mírová konference očima poradců československé a polské delegace*, Praha 2018; Robert G. GRANT, *První světová válka. Od Sarajeva k Versailles*, Praha 2018.

⁵ Srov.: Klaus HILDEBRAND, *Das Dritte Reich*, München 1991; John Frederic Charles FULLER, *The Second World War, 1939–45. A Strategical And Tactical History*, Boston 1993; Alan BULLOCK, *Hitler a Stalin. Paralelní životopisy*, Plzeň 1995; Wilson D. MISCAMBLE, *From Roosevelt to Truman*.

konference⁶ rozhodla o bipolární podobě světa pro téměř celý zbytek 20. století. Během jeho druhé poloviny zůstala diplomacie klíčovým nástrojem v utváření vzájemného poměru mezi oběma světovými velmocemi a jejich spojenci.

Vedle výše uvedených schůzek se v rámci diplomatických styků mezi zástupci jednotlivých států odehrávala i menší setkání. Řešila se na nich rozličná témata a podle významu se jich zúčastňovali různě vysoce postavení tituláři. První polovina 20. století byla na podobné schůzky bohatá a v souvislosti s tématem práce bude některým z nich věnována pozornost.

Na podobu vzájemných vztahů mezi dvěma zeměmi měl vliv také každodenní chod zastupitelských úřadů. Tyto instituce se v průběhu 19. a 20. století staly součástí státního aparátu, což zapříčinil zejména rozvoj potřeb mezinárodního obchodu. Technický pokrok v oborech dopravy a komunikací práci ambasad usnadňoval. Jejich zaměstnanci se zabývali záležitostmi politického, ekonomického, vojenského nebo mediálního charakteru. Pokud se zájmové skupiny ze dvou různých zemí vzájemně potýkaly, do jejich vztahu často zasahovali i legační pracovníci. V rámci komunikace sloužili jako zdroj věrohodných informací či působili v roli prostředníků. Kombinací všech zmíněných forem činnosti se diplomacie v průběhu doby stala dynamickým procesem, netvořeným pouze zásadními politickými rozhodnutími několika málo vyvolených jedinců, nýbrž i každodenní prací určité skupiny lidí.

Jak bylo pomocí odkazů na odborné práce výše naznačeno, velké kongresy diplomatů a zásadní mezinárodněpolitická rozhodnutí jsou českou i světovou historiografií dobře zmapována. Autoři se zaměřovali na popis vývoje vzájemných vztahů mezi dvěma zeměmi, čímž vznikl solidní fundament pro další výzkum. Jistý dluh lze vysledovat v postihnutí menších událostí a kauz spojených s běžným denním

Potsdam, Hiroshima, and the Cold War, Cambridge 2007; Simon BERTHON – Joanna POTTS, *Warlords. An Extraordinary Re-creation of World War II Through the Eyes and Minds of Hitler, Churchill, Roosevelt and Stalin*, Boston 2007; Richard HOLMES (ed.), *Druhá světová válka. Od Blitzkriegu k Hirošimě*, Praha 2016.

⁶ Srov.: Charles L. MEE, *Meeting at Potsdam*, Dublin 1975; Paul JOHNSON, *Dějiny 20. století*, Praha 1991; John F. N. BRADLEY, *Válka a mír po roce 1945. Dějiny vztahů mezi Sovětským svazem a Západem*, Praha 1994. Petr LUŇÁK, *Západ. Spojené státy a Západní Evropa ve studené válce*, Praha 1997; Michael NEIBERG, *Potsdam: the End of World War II and the Remaking of Europe*, New York 2015.

chodem zastupitelských úřadů. Takový úhel pohledu nebyl prozatím příliš využit ani v tuzemské ani v zahraniční historiografické produkci.

Diplomatická služba byla pro řadové občany evropských monarchií v průběhu posledních pěti století v podstatě nedosažitelná. Přestože šlo o společensky velmi prestižní záležitost, přijetí do sboru diplomatů předpokládalo jistou míru vzdělání a jazykových schopností, což zůstávalo výsadou aristokracie.⁷ Exkluzivita pozic se zajišťovala nutností dostatečného vlastního příjmu, což opět nahrávalo majetkové elitě. Úřednické i diplomatické pozice sice mohli postupem času obsazovat i lidé bez aristokratického původu, avšak jejich finanční ohodnocení bylo nedostačující, a tak připadaly například osobám původem z dobře situovaných měšťanských rodin.⁸

Přelom 19. a 20. století znamenal v zavedených poměrech znatelnou změnu. V kdysi ryze elitářské složce státního aparátu si sice aristokraté udrželi svůj vliv, přesto se skladba sborů zahraniční služby v západní a střední Evropě začala proměňovat. Nedlouho před vypuknutím první světové války na nižších a středních diplomatických pozicích již dominovali příslušníci původem z měšťanských rodin. Přestože se podmínky pro vstup do diplomatických služeb uvolnily, stále se jednalo o výsadní skupinu lidí, v níž potřebné vzdělání a jazykové schopnosti nebyly jedinými faktory, které zaručovaly přijetí. Nadále se předpokládala finanční zajištěnost jedinců a bez protekce na vyšších místech hierarchie zůstával vstup do služby velmi nepravděpodobný.⁹

Společnost v období mezi světovými válkami v mnoha směrech navazovala na hodnoty utvořené v průběhu „dlouhého“ 19. století. V oblasti politické moci se v západní a střední Evropě prosadil konstitucionalismus namísto absolutismu, hospodářství ovládla industriální výroba, jež nahradila tradiční řemesla. Klíčovým pojmem se stal národ, nově definovaný především jazykově. Postupně převládly další civilizační trendy typu modernizace, urbanizace, byrokratizace či sekularizace. Společenská hierarchie se rozrostla a jednoduché dělení na prosté a urozené postupně

⁷ Ve svých vzpomínkách se k tomu vyjadřuje Tomáš Garrigue Masaryk (1850–1937): „*Jako gymnasista ve Vídni jsem chtěl být diplomatem, byl bych rád šel na orientální akademii; proto jsem chodil na praktické kursy arabštiny – když jsem pak viděl, že na orientální akademii přijímají jen šlechtice, nechal jsem toho.*“ Srov. Karel ČAPEK, *Hovory s TGM*, Praha 1969, s. 42.

⁸ Hana KRÁLOVÁ, *Ve službě monarchii*, Praha 2012, s. 124.

⁹ Jan ŽUPANIČ – Václav HORČIČKA – Hana KRÁLOVÁ, *Na rozcestí. Rakousko-uherská zahraniční služba v posledních letech existence monarchie*, Praha 2009, s. 201–202.

vymizelo. Lidé si začali uvědomovat vlastní identitu a formovali své názory na rozličná témata, včetně otázek zahraniční politiky a mezinárodních vztahů, čímž si diplomacie zajistila dostatečnou prestiž.

Nastíněné fungování zahraniční služby, opírající se o vžité aristokratické výsady, bylo charakteristické pro Velkou Británii i Rakousko-Uhersko. Jelikož se ve Spojeném království po roce 1918 v rámci organizace státní správy neodehrály žádné zásadní změny, přetrvával zavedený standard i v meziválečném období. Přesto také v rámci britského ministerstva zahraničí – Foreign Office – byly patrné jisté modernizační tendence.¹⁰ V regionu střední Evropy se poměry v důsledku rozpadu habsburského mocnářství změnily zásadně. V nástupnickém Československu se považovalo za žádoucí vytvořit nový, zcela odlišný systém zahraniční služby. Zákon č. 61/1918 Sb. z prosince 1918 zrušil šlechtické tituly a řády.¹¹ Navíc, část pracovníků české národnosti, sloužících v diplomatickém podunajské monarchie, se rozhodla zůstat ve službě ve Vídni.¹² Před československým ministerstvem zahraničních věcí v čele s Edvardem Benešem tak stála výzva – vybudovat zcela novou diplomatickou a konzulární strukturu, jenž měla hrát zásadní roli při prosazení moderní československé státnosti na mezinárodní scéně po roce 1918.¹³

Předkládaná disertační práce se zaměřuje na působení pražského vyslanectví Velké Británie v Československu v letech 1918–1930. Osvětlení důvodů tohoto časového vymezení nabízí následující kapitola. Zastupitelský úřad Jeho Veličenstva krále Jiřího V. měl roli hlavního zprostředkovatele informací o vývoji politické situace v mladé středoevropské demokracii a současně sloužil jako mediátor při jednání mezi oběma zeměmi. Celý zde představený výzkum je založen na tvrzení, že Velká Británie působila, vedle Francie, jako jeden ze dvou základních garantů poválečného uspořádání ve středoevropském regionu. Šlo o koncepci, která se stala základním ideovým programem zahraniční politiky Československa. O její proklamaci a realizaci se

¹⁰ Gordon Alexander CRAIG, *The British Foreign Office from Grey to Austen Chamberlain*, in: Gordon Alexander CRAIG – Felix GILBERT (edd.), *The Diplomats 1919–1939*, Princeton 1994, s. 17.

¹¹ *Sbírka zákonů a nařízení státu československého ze dne 11. prosince 1918*, s. 50.

¹² J. ŽUPANIČ – V. HORČIČKA – H. KRÁLOVÁ, *Na rozcestí*, s. 202.

¹³ Jindřich DEJMEK, *Diplomacie Československa I. Nástin dějin Ministerstva zahraničních věcí a diplomacie (1918–1992)*, Praha 2012, s. 15.

zasloužili především Tomáš Garrigue Masaryk a Edvard Beneš.¹⁴ V jejím rámci byl vzájemný vztah Spojeného království a Československé republiky klíčovým faktorem.

¹⁴ Edvard BENEŠ, *Problémy nové Evropy a zahraniční politika československá*, Praha 1924, s. 38.

I. 2. Vymezení výzkumu

Zatímco metodologické ukotvení našla předkládaná disertační práce primárně v německém historiografickém prostředí, tematicky vychází z produkce tuzemské. V první řadě se inspiruje v monografii Jindřicha Dejmků.¹⁵ Autor v ní shrnul a periodizoval vývoj československo-britských vztahů v období první republiky. Zmíněná publikace předního českého historika diplomatických dějin je základní příručkou pro studium poměru Československa a Spojeného království v meziválečné době. Předkládaná práce rovněž rozvíjí vlastní autorovu badatelskou práci, která se již částečně zaměřila na fungování britského zastupitelského úřadu v Praze.¹⁶

Z hlediska struktury práce bylo, s pominutím nezbytné úvodní a závěrečné kapitoly, přistoupeno k rozdělení práce do dvou základních celků (oddíly II. a III.). První z částí je zasvěcena vzájemným vztahům Československa a Velké Británie v období let 1918–1930. Pojednává se v ní o vývoji a základních milnících bilaterálních vztahů mezi oběma zeměmi. V tom je ovlivněna zmíněnou Dejmkovou monografií i dalšími případovými studiemi historiografické produkce. Cílem této části bylo popsat mezinárodně-politickou situaci panující v Evropě ve zkoumané době. Úkolem druhého oddílu práce se stalo přiblížení poměrů na britském zastupitelském úřadě v Praze, přičemž blíže jsou v něm rozpracována témata umístění legace, jejího chodu i personálního obsazení. Podobný přístup z hlediska struktury práce v rámci tuzemské historiografické produkce ke zvolenému tématu nalezneme například ve dvousvazkové monografii Milady Polišenské, která se věnuje vztahům Československa a Spojených států amerických v letech 1918–1968. Česká historička první díl publikace zasvětila jednotlivým zastupitelským úřadům a lidem v nich pracujících. Ve druhé části pojednala o historii bilaterálních vztahů, zasadila je do kontextu doby a popsala vlastní diplomatický ceremoniál a praxi.

V předkládané disertační práci byl zvolen opačný postup. Čtenáři je nejprve poskytnut kontext doby a události „velké“ politiky a teprve posléze přistupuje k

¹⁵ Jindřich DEJMEK, *Nenaplněné naděje. Politické a diplomatické vztahy Československa a Velké Británie od zrodu První republiky po konferenci v Mnichově (1918–1938)*, Praha 2003.

¹⁶ Aleš ČERNÝ, *Počátek britské diplomatické služby v Československu (1918–1924)*, in: Monika KABEŠOVÁ – Matěj BEKERA – Pavlína PARCHANSKÁ a kol., *České, slovenské a československé dějiny 20. století 14*, Ústí nad Orlicí 2020, s. 35–46.

detailnímu představení instituce britského vyslanectví v Praze.¹⁷ V této souvislosti je nutné zmínit studii Anthonyho Crosse, jež pojednává o poměrech na britském vyslanectví v Petrohradě v letech 1863–1918. Britský historik ve své stati postupoval obdobně a zamýšlené struktury a pojetí této práce se přiblížil nejvíce.¹⁸

Časově předkládaný text postihuje období let 1918–1930. Československo tehdy bylo skutečně suverénním státem a působilo jako nezávislý subjekt mezinárodní politiky. První z uvedených letopočtů představuje rok vzniku nezávislého československého státu a stal se současně počátkem snah o ustanovení oficiálních československo-britských diplomatických vazeb. Druhý milník označuje zásadní zlom v konturách britské diplomacie a počátek tzv. *raného appeasementu*, jenž se v Československu projevil nástupem britského diplomata Josepha Addisona (1879–1953) do funkce vyslance v Praze. Jindřich Dejmek i další autoři ve svých studiích prokázali, že britští diplomaté působící v průběhu 30. let 20. století na ambasádě v československé metropoli stranili snahám německé menšiny o nezávislost na Československu a pražskou vládu příliš nerespektovali. To byla zásadní proměna poměrů oproti dekádě předcházející, kdy lze v převážné míře mluvit o vstřícném poměru britských diplomatů vůči československému státu. Působení Josepha Addisona a jeho nástupců přímo ovlivnilo fungování úřadu a diplomatické vazby mezi oběma zeměmi vybočily ze zavedeného standardu 20. let 20. století.¹⁹ Posledních osm let

¹⁷ Milada POLIŠENSKÁ, *Diplomatické vztahu Československa a USA v letech 1918–1968 I–II*, Praha 2012, 2014.

¹⁸ Anthony CROSS, *A Corner of a Foreign Field. The British Embassy in St Petersburg, 1863–1918*, *The Slavonic and East European Review* (dále jen SEER) 88, 2010, č. 1–2, s. 328–358.

¹⁹ Tvzení o zásadní změně ve vztazích mezi Československem a Velkou Británií v důsledku nástupu Josepha Addisona do funkce britského vyslance v Praze prokázala řada autorů: „*Nejsrdečnější charakter vzájemných vztahů měl nicméně již brzy dostat – navenek zatím nezřetelnou – ránu v podobě příchodu nového tituláře (Addisona), evidentně pohlížejícího na celou stavbu Československa se skepsí do té doby nevídanou. V té době se ale začaly měnit – následkem rychle postupující ekonomické krize – poměry nejen ve střední Evropě.*“ Srov. J. DEJMEK, *Nenaplněné naděje*, s. 182; „*Relativně velmi příznivý obraz československé demokracie se ovšem výrazně změnil počátkem třicátých let, poté co se v roce (1930) úřadu britského vyslance v Praze ujal nový titulář sir Joseph Addison.*“ Srov. *Tamtéž*, s. 312; „*Materiál vyslance Addisona ze srpna 1934, který v některých pasážích velmi nepřesně a zaujatě hodnotil česko-německé soužití, nebyl důležitý ani tak kvůli informacím, jež obsahoval, nýbrž kvůli atmosféře, kterou pomáhal mezi zaměstnanci britského ministerstva zahraničí vytvářet, atmosféře nenávisti mezi českou (československou většinou) a německou menšinou.*“ Srov. Lukáš NOVOTNÝ, *Britské vyslanectví v Praze, Foreign Office a jejich vnímání česko-německého vztahu v Československu v letech 1933–1938*,

existence první československé republiky je v této práci ponecháno stranou. Otvírá se tak možnost pro případné navázání ve výzkumu poměrů na britském vyslanectví v Praze.

Úkolem této práce je tedy přiblížit čtenáři vznik a fungování diplomatické služby Jeho Veličenstva v mladé středoevropské republice v období prvních dvanácti let po konci první světové války. Cíle bádání lze konkretizovat několika otázkami: Jak probíhalo ustanovení britské diplomatické služby v ČSR? Které politické a kulturní faktory ovlivňovaly podobu československo-britských vztahů v průběhu 20. let 20. století? Jaké bylo postavení pražské legace v rámci britské zahraniční služby? Kde ambasáda v metropoli sídlila a jak se vyvíjel právní vztah Velké Británie k využívaným nemovitostem? Existovala v Československé republice další diplomatická pracoviště Spojeného království? Co bylo předmětem každodenní agendy na ambasádě a jaké události ovlivňovaly chod úřadu? Kdo byli lidé, kteří byli vybíráni do služby na britském vyslanectví v Praze a za jakých podmínek službu vykonávali? Jak na působení na ambasádě vzpomínali?

Výzkum, jenž je v této práci představený, se opírá o přesvědčení, že vztahy mezi Československou republikou a Velkou Británií byly důležitým faktorem mezinárodní politiky v tehdy zcela nově definovaném regionu střední Evropy. Spojené království a Francie se staly garanty existence států, jež vznikly rozpadem bývalého habsburského mocnářství. Bez souhlasu představitelů vlády Jeho Veličenstva by Československo a další státy velmi pravděpodobně nevznikly. Britům to zaručovalo nezpochybnitelný vliv na celou oblast, ale zároveň je to politicky zavazovalo. Udržování dobře fungujících diplomatických vztahů bylo jedním ze způsobů, jak nabytou moc uplatňovat.

Aby bylo možné tato tvrzení doložit, přesunul se autorův badatelský zájem ke konkrétním projevům činnosti diplomatů a zaměstnanců zastupitelských úřadů. Svědectví o nich podávají dokumenty uložené v archivech zahraničních ministerstev obou zemí. Dochovaly se také osobní memoáry některých z pracovníků britské legace v Praze. Existují rovněž odborné historiografické studie věnované několika osobnostem, jež tato práce zmiňuje.

Praha 2016, s. 214; „*Britové odmítli vyslat delegaci na oslavy Masarykových osmdesátých narozenin. To se shodovalo se jmenováním Josepha Addisona na post pražského vyslance v téže roce. Addison se projevil jako slavofob v pravém slova smyslu.*“ Srov. Peter NEVILLE, *Anglo-Czech Relations and the Munich Crisis*, Soudobé dějiny (dále jen SD) 28, 2021, č. 3, s. 683.

I. 3. Terminologie

V předkládané disertační práci se vyskytují pojmy zasluhující precizaci. Vlastní termín *diplomacie* pochází z řeckého slova *diplóma*, čili dvojíty. Jedná se o způsob pěstování styků mezi různými státy a nástroj k řešení sporů, které mezi nimi vzniknou.²⁰ Předkládaný popis diplomatické služby platil pro britské ministerstvo zahraničí, neboť tato disertační práce se jednou z jeho součástí zabývá. Označení i hierarchická posloupnost funkcí se v jednotlivých zemích mohla odlišovat.²¹

Je na místě osvětlit některé ze základních pojmů a funkcí v diplomatických sborech. Ústředním pracovištěm diplomatů na území jiného státu je *ambasáda* (vyslanectví, velvyslanectví). Zpravidla se nachází v hlavním městě hostitelské země. V první polovině 20. století byl vedoucím pracovníkem tamního diplomatického sboru *vyslanec*. Ten byl vrchním nadřízeným také pro hierarchicky nižší odloučená pracoviště. Institut *velvyslance*, dnes v západním světě převládající, nebyl před druhou světovou válkou příliš rozšířen.

V místech s mimořádným ekonomickým, vojenským či strategickým významem docházelo ke zřizování *konzulátů* či *generálních konzulátů*, přičemž generální konzulát byl nadřazený konzulátům. V čele úřadu stál *konzul* nebo *generální konzul*. Všechny konzuláty v dané zemi podléhaly správě ambasády. Konzuláty a ambasády jsou základními dvěma typy zastupitelských úřadů.

Jestliže na zastupitelský úřad nebyl jmenován plnohodnotný titulář, býval jeho vedoucímu zaměstnanci udělován diplomatický titul *chargé d'affaires*. K jeho přidělení nebyl nezbytný souhlas hostitelské země, jako např. u vyslance. Tato situace často nastávala při vzniku nových zastoupení, když ještě nebyly vyjasněny podmínky působení diplomatických pracovníků.

Mezi plnohodnotné diplomatické činovníky na vyslanectvích patřili *kancléři* a *tajemníci*. Také v jejich případě fungovala hierarchická struktura. Zvláštní diplomatickou jednotkou na zastupitelských úřadech byli *atašé*. Ti se zpravidla rozlišovali dle zaměření přidělené práce. Existovali tedy atašé vojenští, obchodní, kulturní či tiskoví. Chod úřadu vyžadoval zapojení mnoha dalších zaměstnanců bez diplomatické hodnosti. Běžně se získávali v lokalitě zastupitelského úřadu a bývali

²⁰ Zdeněk VESELÝ, *Diplomacie. Teorie-Praxe-Dějiny*, Praha 2011, s. 9–11.

²¹ Srov. The National Archives (dále jen TNA), Foreign Office Papers (dále jen FO) 366/805, X 7561.

národnosti hostitelské země. Nejčastěji šlo o pomocné administrativní síly, řidiče, údržbáře, zahradníky, vrátné, uklízečky či hlídače.²²

Pojem *dějiny diplomacie* je pro představený výzkum stěžejní. Je jím míněna část historického výzkumu, zaměřující se na dějiny setkávání aktérů mezinárodní politiky, dále na vývoj fungování zahraničních služeb jednotlivých států a jejich strukturálních jednotek, včetně významných osobností diplomatických sborů. Tradičně je vnímán jako součást *politických dějin*, některé moderní historiografické školy jej vyčleňují jako samostatnou disciplínu. V této práci jsou diplomatické dějiny pojaty dle německého konceptu *Die neue Politikgeschichte*, vytvořeného Andreasem Hillgruberem v 70. letech 20. století a dále rozpracovaném mladší generací německých historiků v prvním desetiletí 21. století. Tito autoři vnímají diplomatické dějiny jako částečně autonomní subdisciplínu při výzkumu politických dějin.²³

Termín *mezinárodní vztahy* lze vyložit dvěma různými způsoby. První z nich označuje vzájemný poměr mezi subjekty mezinárodní politiky. Pokud jsou dané subjekty pouze dva, hovoří se o *bilaterálních vztazích*. Jestliže je aktérů více, užívá se pojmu *multilaterální vztahy*. Druhý způsob výkladu chápe termín jako pojmenování pro samostatnou společenskovední disciplínu politologického charakteru, která se formovala ve druhé polovině 20. století. Pakliže nebude explicitně uvedeno jinak, je termín *mezinárodní vztahy* v této práci užíván v prvně představeném významu.

²² Z. VESELÝ, *Diplomacie*, s. 20–33.

²³ Srov. U. LEHMKUHL, *Diplomatiegeschichte*, 395–398.

I. 4. Dějiny diplomacie v moderní historiografii

I. 4. 1. Diplomatické dějiny v západní Evropě a USA v meziválečném období

Dějiny diplomacie dlouho nebyly pojímány jako samostatná historiografická disciplína. Zpravidla se zahrnovaly do širšího oboru politických dějin. V rámci pozitivistického dějepisectví, koncipovaného Leopoldem Rankem v první polovině 19. století, v tuzemsku prosazovaném zejména Jaroslavem Gollem a jeho žáky, se stal výklad minulosti prostřednictvím politických událostí stěžejním přístupem ve výzkumu. Historie byla pojímána jako dějiny politiky, politiků, politických stran, válek a mírových jednání. Dbalo se na precizní práci s prameny a jejich pečlivou heuristiku. Jiné přístupy k porozumění minulých dějů se objevovaly vzácně. Pozitivismus se v evropském a severoamerickém prostoru rozšířil v průběhu předminulého století a v dějepisectví převládal minimálně až do meziválečného období.²⁴

Ačkoliv k revizi převládajícího přístupu s ústřední rolí politických dějin docházelo již na přelomu 19. a 20. století, skutečným milníkem se v tomto ohledu stal rok 1929. Registrujeme jej jako počátek vydávání francouzského odborného časopisu *Annales*. Skupina autorů soustředěná kolem zakladatelů periodika Marca Blocha a Luciéna Febvra začala propagovat nové přístupy k historickému bádání. Využitím metod ostatních vědních disciplín typu sociologie, psychologie, demografie, ekonomie či geografie inspirovala své současníky i generace nadcházející. Následkem toho došlo k etablování řady nových historických oborů a metod. Historie se začala více zkoumat optikou hospodářských a sociálních dějin a rovněž pomocí historické sémantiky či antropologických a uměnovědných postupů. Nově se začali využívat do té doby nezvyklé typy pramenů – literární, archeologické či ikonografické. Výzkumníci zaváděli inovativní pojmy jako *kolektivní mentalita* či *geografický determinismus*. Rezovala netypická témata jako například smrt, dětství, tělo, rituál, region, svátek. Neznamená to však, že by nové pojetí historického výzkumu okamžitě převládlo. Velká část autorů zůstala věrná tradičnímu pozitivismu. Rozvoj historické vědy sice na čas

²⁴ František KUTNAR – Jaroslav MAREK, *Přehledné dějiny českého a slovenského dějepisectví*, Praha 1997, s. 970.

zbrzdila druhá světová válka, avšak různorodý a interdisciplinární charakter si světová historiografie přenesla do druhé poloviny 20. století.²⁵

Všechny zmíněné nově definované přístupy a obory logicky měly tendenci se vymezit vůči starým způsobům historické práce. Stejně jako byl některými výzkumníky zavržen pozitivismus, tak se také politické dějiny musely přizpůsobit odlivu badatelů. To platilo i pro diplomatické dějiny jako jejich součást.²⁶

Neznamenalo to však, že by se badatelé politickým tématům zcela vyhýbali. Například ve Velké Británii si v meziválečném období škola *Annales* mnoho následovníků nenašla. Velký vliv si udržovala tzv. *whig history*. Termín v roce 1931 ve své knize představil Herbert Butterfield.²⁷ Vědci náležící do této školy se názorově odkazovali na díla britských historiků z poloviny 19. století. Za ideál se považovalo dílo Thomase Babbingtona Maccaulaye.²⁸ Přesvědčení, že hybnou sílu moderních dějin představoval střet liberálního konstitucionalismu a monarchickému absolutismu,²⁹ se pro tento přístup k dějepisectví stal fundamentálním. Podobně byl prosazován názor, že historie je cestou od „temné minulosti“ ke „slavné přítomnosti.“³⁰

Současně ve Spojením království nadále probíhal pozitivistický výzkum politických dějin, často zaměřený na dějiny diplomacie. Někteří autoři hovoří dokonce o zlaté éře britského politického dějepisectví.³¹ Významnými historiky meziválečného období byli např. Harold Temperley³² či George Peabody Gooche.³³ Z pověření

²⁵ Peter BURKE, *Francouzská revoluce v dějepisectví. Škola Annales (1929–1989)*, s. 93–94. Citovaná kniha je základní příručkou pro pochopení revolučního významu časopisu *Annales* pro historickou vědu. Z české produkce lze zmínit například studie: Jaroslav MAREK – František ŠMAHEL, *Škola Annales v zrcadle českého dějepisectví*, Český časopis historický (dále jen ČČH) 97, 1999, s. 1–18; Josef VÁLKA, „Nové dějepisectví“ a české dějiny, Časopis Matice moravské (dále jen ČMM) 157, 1998, s. 465–475.

²⁶ Georg Gerson IGGERS, *Geschichtswissenschaft im 20. Jahrhundert*, Göttingen 1993, s. 25.

²⁷ Herbert BUTTERFIELD, *The Whig Interpretation of History*, London 1931.

²⁸ Jeho nejvýznamnějším dílem se stala pětisvazková řada anglických dějin. Srov. Thomas BABBINGTON MACAULAY, *The History of England from the Accession of James II I–V*, Philadelphia 1848.

²⁹ V Anglii 19. století byly tyto snahy reprezentovány stranou whigů, odtud název.

³⁰ John BURROW, *A History of Histories*, London 2008, s. 478–479.

³¹ Nina LOHMANN, *Evropská tradice Britského dějepisectví*, ČČH 109, 2011, s. 830.

³² Srov. Harold TEMPERLEY, *Frederic the Great and Kaiser Joseph. An Episode of War and Diplomacy in the Eighteenth Century*, London 1915; TÝŽ, *A History of the Peace Conference in Paris*, London 1920–1924; TÝŽ, *England and the Near East*, London 1936.

britského ministerstva zahraničí (Foreign Office) se tito dva zasloužili o vydávání edice diplomatických dokumentů k původu první světové války s názvem *British Documents on the Origin of War 1898–1914*.³⁴ Zmínit lze rovněž pro československé dějiny významného Roberta Williama Setona-Watsona,³⁵ Charlese Webstera,³⁶ Edwarda Hallea Carra,³⁷ Benedicta Humphreyho Sumnera,³⁸ nebo méně známé Davida Churchilla Sommervella³⁹ či Johna Alfreda Spendera.⁴⁰ Zvláštní místo v rámci britské meziválečné historiografie zaujal Arnold Joseph Toynbee. Ten největšího věhlasu dosáhl zásluhou monumentálního dvanáctisvazkového díla z oboru filozofie dějin s názvem *A Study of History*, které začalo vycházet v polovině 30. let 20. století.⁴¹ Toynbee ale významně přispěl i do oboru politických dějin, když zpracoval některá zahraničněpolitická témata.⁴² V letech 1925–1953 byl hlavním editorem dokumentů k zahraniční politice v rámci řady nazvané *Survey of International Affairs*.⁴³

³³ Srov. George Peabody GOOCHE, *Germany and the French Revolution*, London 1920; TÝŽ, *A History of Modern Europe 1878–1919* London 1923; TÝŽ, *Germany*, London 1926.

³⁴ Harold TEMPERLEY – George Peabody GOOCHE, *British Documents on the Origin of War 1898–1914* I–XI, London 1926–1938.

³⁵ Srov. Robert William SETON-WATSON, *Sarajevo. A Study In The Origin Of The Great War*, London 1926; TÝŽ, *Disraeli, Gladstone And The Eastern Question*, London 1935; TÝŽ, *Britain In Europe (1789–1914). A Survey Of Foreign Policy*, London 1937.

³⁶ Srov. Charles WEBSTER (ed.), *British Diplomacy, 1813–1815. Selected Documents Dealing With the Reconstruction of Europe*, London 1921; TÝŽ, *The Foreign Policy of Castlereagh (1815–1822). Britain and the European Alliance*, London 1925; TÝŽ, *Palmerston, Metternich and the European system, 1830–1841*, London 1934.

³⁷ Srov. Edward Hallet CARR, *International Relations Since the Peace Treaties*, London 1937;

³⁸ Srov. Benedict Humphrey SUMNER, *Russia and the Balkans, 1870–80*, Oxford 1937.

³⁹ Uvést lze například studii vztahující se k vládě Jiřího V. Srov. David Churchill SOMMERVELL, *The Reign of King George V*, London 1936.

⁴⁰ John Alfred SPENDER, *British Foreign Policy in the Reign of HM King George V*, *International Affairs* (dále jen IA) 14, 1935, č. 4, s. 455–479.

⁴¹ Arnold Joseph TOYNBEE, *A Study of History* I–XII, Oxford 1934–1961.

⁴² Toynbee se zabýval např. vztahy ve východním Středomoří, nebo Čínou. Srov. TÝŽ (ed.), *The Treatments of the Armenians in the Ottoman Empire 1915–1916*, London 1916; TÝŽ, *The Western Question in Greece and Turkey. A Study in the Contact of Civilizations*, Edinburgh 1922; TÝŽ, *a Journey to China or The Things Which Are Seen*, Edinburgh 1931. Po druhé světové válce se zaměření Toynbeeovo práce přesunulo více k filozofii dějin.

⁴³ TÝŽ (ed.), *Survey of International Affairs* I–XXX, Oxford 1925–1953.

K odborné diskusi často přispívali i sami vrcholní činovníci britské zahraniční politiky meziválečné éry. Příkladem mohou být Austen Chamberlain (1863–1937),⁴⁴ Winston Churchill (1874–1965)⁴⁵ či Anthony Eden (1897–1977).⁴⁶ Jako publikační platforma pro texty zabývající se zahraniční politikou sloužil především časopis *International Affairs* (zpočátku vydávaný pod názvem *Journal of the Royal Institute of International Affairs*), vydávaný Královským institutem mezinárodních vztahů (dnes působící pod názvem Chatham House).

Vědecká obec ve Spojených státech amerických byla v meziválečném období v těsném kontaktu s Evropou a nové metodologické podněty okamžitě recipovala. Jejich následný rozvoj se ve specificky americkém prostředí, oproštěném o pevnou vazbu na stát, navíc tematicky hodně zaměřeném na obecné dějiny či dějiny civilizace, vyvinul do svébytného konceptu tzv. *new history*.⁴⁷ Charakteristický byl příklonem k výzkumu kulturních, hospodářských a sociálních dějin za využití interdisciplinárního přístupu. Zvláštností se stalo odlišné vnímání účelu historického díla a později, od 60. a 70. let 20. století, hojně využívání kvantifikačních metod. Cílem amerických historiků bylo konsolidovat dějiny pro moderní demokratickou společnost. Za důležité představitele tzv. *progresivních historiků*, jak se autoři ze školy *new history* sami označovali, jsou považováni Vernon Louis Parrington, James Herman Robinson, Carl Becker a Perry Miller.⁴⁸ Přestože politické dějiny tedy neměly od 30. let 20. století ústřední roli v zájmu amerických badatelů, podařilo se v americké historické obci během meziválečného období položit základy k výzkumu zahraničněpolitických a diplomatických témat. Od roku 1922 k tomu rovněž napomáhal odborný časopis *Foreign Affairs*.⁴⁹

⁴⁴ Austen CHAMBERLAIN, *Great Britain as a European Power*, *Journal of the Royal Institute of International Affairs* (dále jen JRIIA) 9, 1930, s. 180–188; TÝŽ, *The Permanent Bases of British Foreign Policy*, *Foreign Affairs* (dále jen FA) 9, 1931, č. 4, s. 535–546.

⁴⁵ Winston CHURCHILL, *Mesopotamia and the new Government*, *The Empire Review* (dále jen ER) 23, 1923, s. 691–698.

⁴⁶ Anthony EDEN, *Foreign Policy. An Era of Opportunity*, ER 29, 1929, s. 95–97.

⁴⁷ V tomto případě se pojem „nová historie“ vymezoval vůči pojetí německých kulturních dějin, koncipovaných v polovině 19. století Wilhelmem Riehlem. Srov. G. G. IGGERS, *Geschichtswissenschaft*, s. 35.

⁴⁸ Richard HOFSTADTER, *Progressive Historians*, New York 1968, s. 349–352.

⁴⁹ Michael DUNNE, *The History and Historiography of American Diplomacy: principles, traditions, values*, IA 74, 1998, č. 1, s. 166.

Obě hlavní anglosaské historické školy se k novým podnětům v historické bádání stavěly odlišně. Německojazyčná vědecká obec je reflektovala také zcela svébytně. Pojmy politiky a státu hrály v německém (pruském) dějepisectví tradičně stěžejní úlohu. Metodologicky bouřlivé období si tamní obec prožila již na konci 19. století v rámci tzv. *sporu o Lamprechta*.⁵⁰ Politické dějepisectví přesto zůstávalo velmi silné a nadále koexistovalo paralelně s novějšími přístupy. U některých autorů z období německého císařství či později po nástupu nacistické moci, bylo možné vysledovat legitimizační tendence. Mezi takové patřila například starší generace pruských vědců typu Georga von Belowa, Johannese Hallera nebo Dietricha Schäfera. Zmínění muži zůstali na svých profesorských stolicích i po roce 1918 a vznik Výmarské republiky jejich vědecké závěry, zpravidla potvrzující německou kulturní nadřazenost, nijak zásadně nepozměnil.⁵¹ Podobné tendenční snahy lze registrovat i v historiografických dílech z ostatních zemí a pro meziválečné období jsou symptomatické.⁵² Mezi nejvýznamnější německojazyčné historiky politických dějin meziválečného období se řadili Friedrich Meinecke,⁵³ Erich Eyck⁵⁴ nebo Veit Valentin.⁵⁵ Část německých vědců

⁵⁰ Německý historik Karl Lamprecht (1856–1916) propagoval výzkum hospodářských, sociálních, kulturních dějin na úkor politiky a diplomacie. Jeho názory způsobily v rigidní německé historické vědě konce 19. století pozdvižení. Sporu Lamprechtových příznivců a odpůrců, označovaném jako *Methodenstreit*, probíhající na stránkách *Historische Zeitschrift*, je věnován prostor v nové Lamprechtově biografii z roku 2021. Srov. Roger CHICKERING, *Karl Lamprecht. Das Leben eines deutschen Historikers (1856–1916)*, Stuttgart 2021.

⁵¹ Peter BOROWSKY, *Deutsche Geschichtswissenschaft seit der Aufklärung*, in: Peter BOROWSKY (ed.), *Schlachtiger historischen Forschung. Studien zur deutschen Geschichte im 19. und 20. Jahrhundert*, Hamburg 2005, s. 36.

⁵² G. G. IGGERS, *Geschichtswissenschaft*, s. 23.

⁵³ Friedrich Meinecke byl vůdčím představitelem generace historiků Výmarské republiky. Vydobyl si reputaci zejména díky svým pracím na poli historie idejí. Nicméně část jeho tvorby je věnována také politickým dějinám. Srov. Friedrich MEINECKE, *Preußen und Deutschland im 19. und 20. Jahrhundert. Historische und politische Aufsätze*, Berlin 1918; TÝŽ, *Geschichte des deutsch-englischen Bündnisproblems 1890–1901*, Berlin 1927.

⁵⁴ Srov. Erich EYCK, *Die Monarchie Wilhelms II. nach seinen Briefen, seinen Randbemerkungen und den Zeugnissen seiner Freunde*, Berlin 1924; TÝŽ; Gladstone, Erlenebach-Zürich 1938; Eyckovým zásadním dílem se stala vůbec první kritická biografie Otto von Bismarcka. Dokončil ji v britském vyhnanství v průběhu druhé světové války. Srov. TÝŽ, *Bismarck. Leben und Werke I–III*, Erlenebach 1941–1944.

a jejich žáků musela po roce 1933, nejčastěji kvůli židovskému původu, opustit Německo. Po druhé světové válce se tito muži nezdálo stávali významnými součástmi historických obcí ve svých nových domovinách.⁵⁶

I. 4. 2. Diplomatické dějiny v západní Evropě a USA po roce 1945

Meziválečné období nastínilo cestu, kterou se historická věda měla ubírat po roce 1945. Stále více výzkumníků opouštělo perspektivu politických dějin a při vysvětlování historie se uchýlovalo k novým pohledům. To více či méně platilo pro všechny výše představené západní historické školy. Tam, kde nové podněty přijali dříve, byl přechod rychlejší a intenzivnější. V zemích, v nichž si pozitivistická metoda a důraz na politické dějiny v období mezi světovými válkami udržela silnější pozici, nedocházelo k tak dynamickým změnám.

Téměř plynulý odklon od tradičního dějepisectví směrem k alternativním trendům byl zaznamenán ve Francii a ve Spojených státech amerických. Druhá generace školy *Annales* v období po druhé světové válce výrazně ovlivňovala kulturní, sociální a hospodářské historiky po celém světě. Jejimi vůdčími představiteli se v 50. a 60. letech 20. století stali Fernand Braudel, Ernest Labrousse nebo Pierre Chaunu. Na sklonku šedesátých let byli tito muži postupně nahrazeni další, v pořadí již třetí generací badatelů. Z nejmladší skupiny se nejvíce proslavili George Duby, Jacques Le Goff, Emmanuel Le Roy Ladurie, Phillipe Ariés či Francois Furet.⁵⁷ Důsledkem mimořádného vlivu školy *Annales* na francouzské dějepisectví bylo vytlačení tradičního pojetí politických dějin na okraj zájmu badatelů. Za zmínku však určitě stojí rozsáhlé dílo k dějinám druhé světové války z pera Henriho Michella.⁵⁸

V americkém prostředí po roce 1945 převládlo kvantifikované pojetí výzkumu. Badatelé v USA se snažili o zpracování rozličných sociálních a ekonomických aspektů

⁵⁵ Srov. Veit VALENTIN, *Deutschlands Außenpolitik von Bismarcks Abgang bis zum Ende des Weltkrieges*, Berlin 1921; Týž, *Geschichte der deutschen Revolution von 1848–1849 I–II*, Berlin 1930–1931; Týž, *Bismarcks Reichsgründung im Urteil englischer Diplomaten*, Amsterdam 1937.

⁵⁶ Peter ALTER, *Out of the Third Reich: Refugee Historians in Postwar Britain*, New York 1998, s. 13–18.

⁵⁷ P. BURKE, *Francouzská revoluce*, s. 93–97.

⁵⁸ Henri MICHELL, *Histoire de la Résistance (1940–1944)*, Paris 1958; Týž, *La Guerre de l'ombre. La Résistance en Europe*, Paris 1970; Týž, *The Second World War*, New York 1975.

společnosti. Napomoci jim k tomu nově měl také počítač. Pro svůj svébytný přístup Američané zvolili označení *Social Science History* a *New Economic History*. Mimo USA se tyto přístupy těšily popularitě ve Skandinávii či ve Francii.⁵⁹ Celosvětový ohlas sklídila zejména práce Roberta Williama Fogela a Stanleyho Engermana zabývající se ekonomickými aspekty amerického otroctví.⁶⁰ Někteří autoři ale zůstali věrní tradičnímu pojetí politických dějin. V rozsahem velké americké historické obci se tématu diplomacie a mezinárodních vztahů, v průběhu druhé poloviny 20. století, věnovali např. Thomas Andrew Bailey,⁶¹ Robert Dalek,⁶² Lloyd Gardner,⁶³ Bradford Perkins⁶⁴ či William Appleman Williams.⁶⁵

Také britské dějepiscectví po roce 1945 ovládly sociální a hospodářské dějiny. V zemi se silnou narativní tradicí vynikla skupina levicově smýšlejících výzkumníků soustředěných kolem časopisu *Past and Present*, jenž začal vycházet v roce 1952. Mezi ně patřili jedni z nejvlivnějších historiků své doby Edward Palmer Thompson, Christopher Hill či Eric Hobsbawm. V duchu marxistických idejí si kladli za úkol koncipovat takový výklad dějin, který by se nezabýval pouze životem „velkých mužů,“ ale především masami a jejich každodenním životem.⁶⁶ Ovšem i tvorbou tradičnější část

⁵⁹ Kvantifikací byli okouzleni i někteří příslušníci třetí generace školy Annales. Emmanuel Le Roy Ladurie v roce 1973 ostatně prohlásil, že „nakonec neexistuje historie, která by se nedala kvantifikovat.“ Srov. G. G. IGGERS, *Geschichtswissenschaft*, s. 50.

⁶⁰ Srov. Robert William FOGEL – Stanley ENGERMAN, *Time on the Cross. The Economics of American Negro Slavery*, Boston 1974.

⁶¹ Srov. Thomas Andrew BAILEY, *Woodrow Wilson and the Great Betrayal*, New York 1945; TÝŽ, *America Faces Russia. Russian-American Relations from Early Times to Our Day*, Ithaca 1950.

⁶² Srov. Robert DALEK, *Democrat and Diplomat. The Life of William E. Dodd*, New York 1968; TÝŽ, *The Roosevelt Diplomacy and World War II*, New York 1970; TÝŽ, *Franklin D. Roosevelt and American Foreign Policy 1932–1945*, New York 1979.

⁶³ Srov. Lloyd GARDNER, *Architects of Illusion. Men and Ideas in American Foreign Policy 1941–1949*, Chicago 1970; TÝŽ, *Imperial America. American Foreign Policy Since 1898*, New York 1976; TÝŽ, *Approaching Vietnam. From World War II through Dienbienphu 1941–1954*, New York 1988.

⁶⁴ Srov. Bradford PERKINS, *The First Rapprochement England and the United States 1795–1805*, Philadelphia 1955; TÝŽ, *Castlereagh and Adams. England and the United States 1812–1823*, Berkeley 1964; TÝŽ, *The Great Rapprochement. England and the United States 1895–1914*, New York 1968.

⁶⁵ Srov. William Appleman WILLIAMS, *American-Russian Relations 1781–1947*, London 1952; TÝŽ, *America and the Middle East. Open Door Imperialism or Enlightened Leadership?* New York 1958; TÝŽ, *The Tragedy of American Diplomacy*, Cleveland 1959.

⁶⁶ Lionel Maxwell MUNBY, *Marxistická historiografie ve Velké Británii*, ČČH 10, 1962, s. 556–559.

britských dějepisců oplývala mimořádnými osobnostmi. Nejvýznamnějším z nich se stal bezesporu Alan John Percival Taylor.⁶⁷ Ve své odborné práci se zabýval diplomacií 19. a 20. století. Stal se mimořádně známým také díky svým televizním přednáškám. Přezdívalo se mu „Macaulay naší doby,“ což byl odkaz na již výše představeného anglického historika 19. století.⁶⁸ Mezi další důležité britské autory politických dějin druhé poloviny 20. století lze zařadit Hughea Trevora-Ropera⁶⁹ a Ernesta Llewellyna Woodwarda.⁷⁰ Zásadním počinem pro výzkum na poli dějin diplomacie se stalo zahájení vydávání série edic dokumentů britské zahraniční politiky s názvem *Documents for British Foreign Policy*, z níž hojně čerpá i tato disertační práce.

Německá historiografie se vzhledem k politickým událostem musela na konci 40. let 20. století rozdělit do dvou odlišných proudů. Díla, která vznikala na území Německé demokratické republiky byla často ideologicky svázána dominující marxistickou ideologií. Západoněmečtí autoři se ale drželi nejnovějších trendů a někteří dokonce stanuli v čele proudu a určovali směr bádání. Za ukázkový příklad lze označit působení tzv. *Bielefeldské školy*, která byla od 60. let 20. století považována za jedno z nejlepších a nejprogresivnějších hnutí na poli hospodářských a sociálních dějin. Jejimi vůdčími osobnostmi se stali Jürgen Kocka a Hans-Ulrich Wehler. Ve svých dílech se vymezovali vůči tradičnímu pojetí německých politických dějin a jejich vliv po jistou dobu skutečně způsoboval významný odklon německých badatelů od tohoto hluboce zakořeněného stylu nazírání na minulost.⁷¹

⁶⁷ Srov. Alan John Percival TAYLOR, *The Struggle for Mastery in Europe 1848–1918*, London 1954; TÝŽ, *Bismarck: The Man and the Statesman*, London 1955; TÝŽ, *The Origins of the Second World War*, London 1961.

⁶⁸ Kathleen BURKE, *Troublemaker. The Life and History of A. J. P. Taylor*, New Haven-London, s. 232–236.

⁶⁹ Srov. Hugh TREVOR-ROPER, *The Last Days of Hitler*, London 1947; TÝŽ, *Blitzkrieg to Defeat. Hitler's War Directives, 1939–1945*, London 1964; TÝŽ (ed.), *The Golden Age of Europe. From Elizabeth I to the Sun King*, London 1987.

⁷⁰ Srov. Ernest Llewellyn WOODWARD, *British Foreign Policy in the Second World War*, London 1962; TÝŽ, *Three Studies in European Conservatism. Metternich, Guizot, the Catholic Church in the Nineteenth Century*, Oxford 1963; TÝŽ, *War and peace in Europe 1815–1870*, London 1963.

⁷¹ Srov. Jürgen KOCKA, *Sozialgeschichte. Begriff, Entwicklung, Probleme*, Göttingen 1977; Hans-Ulrich WEHLER, *Historische Sozialwissenschaft und Geschichtsschreibung. Studien zu Aufgaben und Traditionen deutscher Geschichtswissenschaft*, Göttingen 1980.

Před všemi německými historiky přitom stála nelehká povinnost. Svým dílem měli pomoci k vysvětlení jevů, jež se odehrávaly v německé společnosti v průběhu první poloviny 20. století a vyústily ve dvě válečné katastrofy. Horlivá diskuze mezi západoněmeckými výzkumníky se rozpoutala v roce 1961. Předcházelo ji vydání monografie Fritze Fischera s názvem *Griff nach der Weltmacht*.⁷² Její autor byl v mládí horlivý nacionalista a posléze po určitou dobu dokonce člen NSDAP. V knize přelomově přisoudil hlavní zodpovědnost za první světovou válku německému imperialismu. Celá záležitost vstoupila do dějin historiografie pod názvem *Fischer-Kontroverse*. Fischer se stal jedním z hlavních výzkumníků na poli klasických německých politických dějin ve druhé polovině 20. století.⁷³ Vedle něj lze zmínit také Imanuela Geisse,⁷⁴ Bernda-Jürgena Wendta⁷⁵ nebo Barbaru Vogel.⁷⁶ Všichni tito autoři se zaměřovali témata zahraniční politiky a diplomacie. Stát, jeho vůdčí osobnosti, diplomatická jednání a válečná střetnutí považovali za hybné elementy dějin.

Pochopit přechod k novým trendům v dějepisném bádání po druhé světové válce je důležité. Následný postupný návrat politických a diplomatických dějin do hlavního kurzu výzkumu, který započal v 80. letech 20. století přinesl, mimo jiné, vyčlenění diplomatických dějin jako svébytného přístupu k bádání minulosti. Historikům začalo docházet, že zcela ignorovat politická rozhodnutí veřejných činitelů, jednání o nich a jejich implementaci narušuje plasticitu obrazu minulosti a ten pak není kompletní.

V této kapitole bylo pojednáno o vývoji politického dějepisectví ve čtyřech nejvýznamnějších západních historických školách – francouzské, americké, britské a německé. Časově představený výběr postihnul období od přelomu 19. a 20. století do 80. let 20. století. Pro metodologické ukotvení předkládané disertační práce se jako

⁷² Fritz FISCHER, *Griff nach der Weltmacht. Die Kriegszielpolitik des kaiserlichen Deutschland 1914–1918*, Düsseldorf 1961.

⁷³ G. G. IGGERS, *Geschichtswissenschaft*, s. 57.

⁷⁴ Srov. Imanuel GEIS, *Der polnische Grenzstreifen 1914–1918. Ein Beitrag zur deutschen Kriegszielpolitik im Ersten Weltkrieg*, Hamburg – Lübeck 1960; TÝŽ, *Panafricanismus. Zur Geschichte der Dekolonisation*, Frankfurt am Main 1968; TÝŽ, *German Foreign Policy 1871–1914*, London 1976; TÝŽ (ed.), *Der Berliner Kongreß 1878. Protokolle und Materialien*, Boppard am Rhein 1978.

⁷⁵ Srov. Bern-Jürgen WENDT, *Grossdeutschland. Außenpolitik und Kriegsvorbereitung des Hitler-Regimes*, München 1987.

⁷⁶ Srov. Barbara VOGEL, *Deutsche Rußlandpolitik. Das Scheitern der deutschen Weltpolitik unter Bülow 1900–1906*, Düsseldorf 1973.

nejdůležitější jeví vývoj v Německé spolkové republice, kde v průběhu 60. a 70. let 20. století převládly hospodářské a sociální dějiny. Do popředí výzkumu se dostaly na úkor tradičního pozitivistického pojetí politických dějin, jež dominovalo německojazyčnému prostoru od doby Leopolda Rankeho. Následná revize významu hospodářských a sociálních vlivů na vývoj společnosti zpět ve prospěch politických dějů a jevů se stala hlavním ideovým východiskem tohoto textu a bude detailněji popsána v kapitolách I. 4. 4. a I. 4. 5. Nejprve je ale nezbytné přiblížit vývoj diplomatických dějin v rámci československé historiografie 20. století.

I. 4. 3. Československá (česká) historiografie a problematika diplomatických dějin v průběhu 20. století

Československá historiografie „krátkého 20. století“ bývá tradičně rozdělována do dvou základních etap vývoje, přičemž za předěl mezi nimi je považován konec druhé světové války. Starší prvorepubliková generace autorů navazovala na rakouskou historickou vědu, zejména pak na činnost vídeňského Institutu pro rakouský dějezpyt. Členové československé historické obce měli metodologickou volnost a stát podporoval jejich snažení o objektivní a vědecké zhodnocení minulosti.⁷⁷ Druhé období, ohraničené roky 1945–1989, bylo pro tuzemskou historiografii méně příznivé. Do tvorby historiků intenzivně zasahovala ideologie a cenzura. Instituce zaměřující se na výzkum dějin po roce 1948 pravidelně procházely personálními čistkami, jimž za obět' nezřídka padaly největší kapacity v oboru.⁷⁸ V rámci obou zmíněných období nalezneme autory, kteří svoji pozornost zaměřili na zahraničněpolitická a diplomatická témata.

Československá meziválečná historická obec dychtivě absorbovala nejnovější světové trendy ve výzkumu. Její ústřední představitelé v tomto období byli v největší míře metodologicky vychováni v duchu pozitivistického kriticismu, jenž formuloval Jaroslav Goll na konci 19. století, ale inovace ze západu nacházely si i v tuzemsku své příznivce.⁷⁹

Většina autorů se zaměřila na domácí dějiny. Existovaly ale výjimky, z nichž nejvýraznější byl Josef Šusta. Postupem času se z jihočeského rodáka stal historik

⁷⁷ F. KUTNAR – J. MAREK, *Přehledné dějiny*, s. 486.

⁷⁸ Josef HANZAL, *Cesty české historiografie 1945–1989*, Praha 1999, s. 245–246.

⁷⁹ Jaroslav GOLL, *Dějiny a dějepis*, Athenaeum 6, 1888/1889, č. 3, 4, s. 73–77, 93–103.

evropského formátu, jazykově vybavený a obeznámený se západoevropskými trendy. Ve 20. a 30. letech 20. století na čas opustil pro něj symptomatická témata českých středověkých dynastií a hospodářských dějin a obrátil svoji pozornost k problematice moderních politických dějin. Sledoval soudobou světovou literaturu a seznámen byl také se zahraničními edicemi vládních dokumentů předních světových velmocí. Neunikala mu ani vydání osobních vzpomínek ústředních činníků světové politiky.⁸⁰ Všechny tyto podněty dokázal recipovat a přetvářet ve dvě velká syntetická díla.⁸¹

Z významných prvorepublikových historiků, kteří se primárně zaměřovali na témata starších domácích dějin a podobně jako Šusta, měli dostatečný rozhled a schopnosti, aby zvládli postihnout také mezinárodní aspekt modernějších dějin, lze jmenovat Kamila Kroftu. Jeho monografie o československé zahraniční politice ale mohla působit tendenčně, neboť Krofta byl jejím přímým vykonavatelem.⁸²

Dalším autorem z meziválečného období, který část své tvorby jmenoval moderním politickým dějinám a dotknul se zahraničněpolitických témat, byl Zdeněk Václav Tobolka. V průběhu života se postupně odpoutal od výzkumu jagellonské doby. Během první světové války začal připravovat vydání českých politických dějin druhé poloviny 19. století a svůj záměr úspěšně uskutečnil ve 30. letech 20. století.⁸³ Mezitím stihl vydat monografii pojednávající o realizaci české politiky v období první světové války, která je však více pamětmi než objektivním vědeckým dílem.⁸⁴ Diplomacií a mezinárodními vazbami mladé Československé republiky se okrajově zabýval rovněž Vlastimil Kybal, historik orientovaný hlavně na dějiny středověku a raného novověku. Jeho studie souvisely s diplomatickou službou, v níž byl zaměstnán a byly spíše popularizačního charakteru.⁸⁵

Diplomatická vyjednávání vedená zástupci prvního odboje se stala důležitá pro ustanovení nezávislého Československa. Tuzemská historická věda začala s jejich popisem a analýzou poměrně brzy, již ve 30. letech 20. století. O nezaújatý pohled se

⁸⁰ F. KUTNAR – J. MAREK, *Přehledné dějiny*, s. 509.

⁸¹ Josef ŠUSTA, *Dějiny Evropy v letech 1812–1870* I–III, Praha 1922–1923; TÝŽ, *Světová politika v letech 1871–1914* I–VI, Praha 1924–1931.

⁸² Kamil KROFTA, *Z dob naší první republiky*, Praha 1939.

⁸³ Zdeněk Václav TOBOLKA, *Politické dějiny československého národa od r. 1848 až do dnešní doby* I–IV, Praha 1932–1937.

⁸⁴ TÝŽ, *Česká politika za světové války*, Praha 1923.

⁸⁵ Vlastimil KYBAL, *Le Cecoslovacchia e l'Italia*, Praha 1925; TÝŽ, *O Španělsku*, Praha 1928.

snažil například Jan Hanuš Opočenský.⁸⁶ Staršími zahraničněpolitickými dějinami se zabýval Karel Kazbunda.⁸⁷ Historii československo-ruských vztahů v době první světové války a těsně po ní zpracovali Jaroslav Werstadt⁸⁸ a Jaroslav Papoušek.⁸⁹ Podobné problematice, vztahu Čechů a jihoslovanských národů, zasvětila svoji práci Milada Paulová.⁹⁰ Evropskou mezinárodní politiku do nástupu nacismu v Německu zhodnotil Rudolf Procházka.⁹¹

Česká meziválečná historiografie i přes otevřené hranice mírně zaostávala za světem. Zatímco západní Evropa a USA prožívaly počátek revoluce v historické práci, spojené s první generací kolem časopisu *Annales*, v tuzemsku byly tyto vjemy recipovány v omezené míře. Soudobá potřeba jasně konstituovat základní obraz dějin československého národa převážila nad aplikací metodologických inovací. Když se po skončení druhé světové války znovu začal otevírat prostor pro návrat k normálním poměrům, došlo ke změně politické konstelace země a začátku přísné ideologizace vědecké historické produkce.⁹²

Navzdory oficiálnímu hlásání kontinuity s první republikou se historické vědě nedostávalo po roce 1945 stejné podpoře jako v letech meziválečných. Historická obec se také musela smířit s absencí mimořádných osobností typu Josefa Pekaře či Josefa Šusty. Tento degradační proces byl umocněn po únorovém převratu roku 1948. Představitelé KSČ si uvědomovali, že v zájmu ovládnutí struktur ve státě bude nezbytné personálně zasáhnout na katedrách historie tuzemských vysokých škol i v rámci akademie věd. Omezena byla rovněž metodologická variabilita historické práce a vydání se dočkávaly pouze práce osvětlující minulost prostřednictvím ideologie marxismu-leninismu. Pouze historici zaměřeni na velmi specifická výzkumná témata

⁸⁶ Jan Hanuš OPOČENSKÝ, *Vznik Andrassyovy nóty z 28. října 1918*, Praha 1925; TÝŽ, *Cesta českých politiků do Švýcar v říjnu 1918*, Praha 1927.

⁸⁷ Karel KAZBUNDA, *Poutí Čechů do Moskvy 1867 a rakouská diplomacie*, Praha 1924.

⁸⁸ Jaroslav WERSTADT, *Nás poměr k Rusku za války a po ní*, Praha 1923.

⁸⁹ Jaroslav PAPOUŠEK, *Carské Rusko a naše osvobození*, Praha 1927; TÝŽ, *Předpoklady politických vztahů Ruska k Československu v letech 1907–1927*, Praha 1930.

⁹⁰ Milada PAULOVÁ, *Kongres potlačených národností Rakousko-Uherska v Římě r. 1918*, Praha 1926; TÁŽ, *Jihoslovanský odboj a česká Maffie*, Praha 1928; TÁŽ, *Masaryk a Jihoslované*, Praha 1928.

⁹¹ Rudolf PROCHÁZKA, *Likvidace války 1919*, Praha 1935; TÝŽ, *Labyrint míru 1920–1930*, Praha 1938.

⁹² F. KUTNAR – J. MAREK, *Přehledné dějiny*, s. 970–971.

procházeli obtížným obdobím přelomu 40. a 50. let 20. století bez výraznějších problémů.⁹³

Politické dějepisectví a zejména to orientované na zahraničněpolitická témata bylo zmíněnými změnami zdiskreditováno. Mezinárodní vazby Československa se zpravidla vykládaly tendenčně, což platilo především pro nejnovější dějiny. Avšak ani starším obdobím se marxistická optika nevyhnula.⁹⁴

Mezi autory, kteří, dle výše nastíněných prorežimních principů, ve svých dílech reflektovali mezinárodní vztahy Československa patřili Václav Král,⁹⁵ Čestmír Amort⁹⁶ či Věra Olivová.⁹⁷ Jiní, zpravidla o něco mladší autoři, se snažili o objektivnější hodnocení dějin. Jako příklad může sloužit Robert Kvaček.⁹⁸ V 60. letech 20. století došlo v pravidlech historického výzkumu k jistému uvolnění. To se týkalo především starších dějin, kde byla jakákoliv kontroverze limitována časovým odstupem. Z historiků, kteří zkoumali moderní zahraničněpolitická témata, dokázali krátkého období relativní badatelské svobody využít třeba Vilém Prečan⁹⁹ nebo Antonín Šnejdárek.¹⁰⁰

Normalizační čistky se nevyhnuly ani československé historické obci. Tam, kde se otevíral prostor pro kontakt se západním světem, nebyla již cesta možná. Mnozí z historiků myšlenkově bažících po nejnovějších trendech v oblasti historického výzkumu museli opustit svá pracovní místa. Docházelo k bolševizaci společnosti ve všech aspektech a odchylky od marxisticko-leninské ideologie se v rámci

⁹³ J. HANZAL, *Cesty*, s. 244–245.

⁹⁴ *Tamtéž*, s. 84–85, 90. Autor citované monografie o situaci v české historiografii v 50. letech 20. století doslova uvádí: „Oficiální historiografie opustila v počátku padesátých let zcela vědecké pole a vrhla se na „zglajchšaltovanou“ politickou propagandistiku.“

⁹⁵ Václav KRÁL, *Intervenční válka československé buržoasie proti maďarské sovětské republice v roce 1919*, Praha 1954; TÝŽ, *Spojenectví československo-sovětské v evropské politice 1935–1939*, Praha 1970.

⁹⁶ Čestmír AMORT, *Pokrokové tradice československo-bulharského přátelství*, Praha 1978; TÝŽ, *Dějiny československo-bulharských vztahů*, Praha 1980.

⁹⁷ Věra OLIVOVÁ, *Československo-sovětské vztahy v letech 1917–1922*, Praha 1957.

⁹⁸ Robert KVAČEK, *Osudná mise*, Praha 1958. V období normalizace autor přispěl dalšími pracemi z oboru politických a diplomatických dějin. Srov. TÝŽ, *Vztahy mezi Československem a Sovětským svazem na jaře 1938*, Praha 1974; TÝŽ, *Diplomaté a ti druzí*, Praha 1988.

⁹⁹ Vilém PREČAN, *Slovenský katolicismus před Februárom 1948*, Bratislava 1961.

¹⁰⁰ Antonín ŠNEJDÁREK, *Druhá světová válka*, Praha 1969.

historiografické tvorby netolerovaly. Výzkum moderních politických dějin byl zmíněnými zásahy zdecimován.¹⁰¹

V 70. a 80. letech 20. století se proto, vzhledem k uvedeným důvodům, nesetkáváme s příliš velkým množstvím kvalitních a objektivních prací z oblasti zahraniční politiky či dějin diplomacie. Nicméně, za zmínku stojí odborné monografie Svatavy Rakové,¹⁰² Miroslava Tejchmana,¹⁰³ Pavla Hradečného¹⁰⁴ či Vladimíra Nálevky,¹⁰⁵ které se tendenčnímu schématu částečně nebo zcela vyhnuly a k rozšíření poznatků o diplomatických dějinách a historii mezinárodních vztahů naopak pozitivně přispěly.

Československé historické vědě v průběhu větší části druhé poloviny 20. století dominoval marxismus-leninismus. Tuzemské dějepisceví téměř zcela ignorovalo trendy, které v západním světě převládly. Prestiž tuzemské historické zvyšovala práce exilových historiků. Nejvýznamnějšími z nich byli Vojtěch Mastný¹⁰⁶ a Karel Durman.¹⁰⁷

I. 4. 4. Německá diskuse o nových politických dějinách v 70. letech 20. století

Jak bylo již výše popsáno, v sousední Německé spolkové republice v 60. a 70. letech došlo k upřednostnění hospodářských a sociálních dějin na úkor dříve stěžejních politických témat a pozitivismu. Tento příklon se projevoval velmi silně. Někdy dokonce natolik významně, že politická rozhodnutí nebyla vůbec pokládána za faktor ovlivňující historické skutečnosti. Určité části německých historiků se úplné vytlačení politiky na okraj pozornosti výzkumu nezdálo opodstatněné a začali přehodnocovat převládající stanoviska.

¹⁰¹ J. HANZAL, *Cest české historiografie*, s. 178.

¹⁰² Svatava RAKOVÁ, *Politika Spojených států ve střední Evropě po první světové válce*, Praha 1983; TÁŽ, *Vztahy Spojených států k Německu po přijetí Dawesova plánu 1920–1924*, Praha 1985.

¹⁰³ Miroslav TEJCHMAN, *Balkánská politika Velké Británie na počátku druhé světové války*, Praha 1979.

¹⁰⁴ Pavel HRADEČNÝ, *Politické vztahy Československa a Jugoslávie v letech 1925–1928 v zahraničním i vnitřním kontextu*, Praha 1988.

¹⁰⁵ Vladimír NÁLEVKA, *Československo a Latinská Amerika v letech druhé světové války*, Praha 1972.

¹⁰⁶ Vojtěch MASTNÝ, *Russia's Road to the Cold War. Diplomacy, Warfare, and the Politics of Communism, 1941–1945*, New York 1979.

¹⁰⁷ Karel DURMAN, *Blízký východ ve světové politice 1918–1959*, Praha 1966; TÝŽ, *Slovník moderních světových dějin*, Praha 1969.

Počátek diskuse o politickém dějepisectví jako nezbytné součásti historického výzkumu lze datovat do roku 1970. Historik Andreas Hillgruber v tomto roce publikoval text, v němž se zamýšlel nad úlohou politických dějin a možnostmi jejich upotřebení v moderní vědě.¹⁰⁸ Reagoval tak na postoj levicově smýšlejících škol Frankfurtské a Bielefeldské, jež se staly dominantními ideovými hnutími v Německé spolkové republice ve zmíněném období. Přestože v průběhu sedmé dekády 20. století jejich ohlas slábnul, stále platily ve společenskovědním prostředí za velmi vlivné. Zmíněné skupiny myslitelů odmítaly koncepci klasických politických dějin a v souladu s tehdejšími trendem upřednostňovaly disciplíny sociálních či hospodářských dějin. Hillgruber ve své studii dospěl k závěru, že návrat politického dějepisectví zpět na přední místa historického výzkumu bude možný, avšak pouze pokud dojde k reformě stávajícího konceptu. Článek ovšem nevyvolal mnoho reakcí.¹⁰⁹ Apel na modernizaci politického dějepisectví Hillgruber znovu přednesl o dva roky později na sjezdu německých historiků v Řezně. Ani tam se ale dostatečné odezvy nedočkal.¹¹⁰

Zásadní podnět k rozpoutání debaty o významu politických dějin pro světovou historiografii zadal tentýž autor až ve svém článku pro *Historische Zeitschrift* v roce 1973. Zahraničněpolitické události a dějiny diplomacie měly, dle učení Frankfurtské školy, spadat výlučně do kompetencí oboru mezinárodních vztahů, tehdy již plně etablovaného. Hillgruber se proti takovému pojetí ve svém příspěvku vymezil.¹¹¹

Ve své obhajobě politických dějin Andreas Hillgruber uvedl jako hlavní argument jejich klíčový vliv na utváření historického povědomí členů lidské společnosti v průběhu 19. a 20. století. V tomto ohledu vykreslil politické dějiny zároveň jako dějiny politizující. Ve výkladu si pomohl parafrází českého exilového historika

¹⁰⁸ Andreas HILLGRUBER, *Gedanken zu einer politischen Geschichte moderner Prägung*, Freiburger Universitätsblätter (dále jen FU) 30, 1970, s. 33–43.

¹⁰⁹ Srov. Michael BERGER, *Vorurteilsfreie Geschichtswissenschaft? Anmerkungen zu einem Vortrag A. Hillgrubers*, FU 9, 1971, č. 32, s. 33–45; Gunter KAISER, *Vom Urteil und Vorurteil in der Historie*, FU 9, 1972, č. 35, s. 55–66.

¹¹⁰ Ute FREVERT, *Neue Politikgeschichte: Konzepte und Herausforderungen*, in: Ute FREVERT – Heinz-Gerhard HAUPT (edd.), *Neue Politikgeschichte. Perspektiven einer historischen Politikforschung*, Frankfurt 2005, s. 7–8.

¹¹¹ Andreas HILLGRUBER, *Politische Geschichte in moderner Sicht*, HZ 216, 1973, č. 3, s. 530. Jedním z předních argumentů se autorovi stal fakt, že sám pojem sociálních dějin byl na přelomu 60. a 70. let mírně zdiskreditován. Ačkoliv jinak zaujímal zcela nezpochybnitelnou pozici mezi historickými obory, v té době se jím občas zastřešovaly výzkumné projekty, které by jinak na financování dosáhly jen stěží.

Františka Grause, tehdy usedlého ve švýcarské Basileji. Podle něj, historikové 19. století považovali za svůj úkol poskytnout čtenářstvu ideály a příklady (osobností, idejí apod.) hodné k následování. Ve 20. století se pak dějepisci snažili o připomenutí toho, jak fatální následky může mít tato záměrná machinace s historickými schémata a stereotypy, pokud je zneužita např. totalitními ideologiemi.¹¹²

Politické dějiny ve smyslu historické analýzy politických událostí nejsou, dle Hillgrubera, jedinou rovinou, s níž lze v rámci této disciplíny operovat. Autor v textu definuje dva základní typy uchopení historické látky. Za první, jako popis a analýzu vzájemného potýkání mocenských entit – vztahy a interakce mezi subjekty mezinárodní (státy a jejich zástupci, sdružení států) či vnitřní (politické strany, církve, zájmové skupiny atd.) politiky. Za druhé, jako rozbor pramenů diplomatické povahy, včetně těch, které nakonec nevstoupily v platnost, ale v různé míře formovaly výsledek jednání. S tím je spojeno rozšíření spektra dějinných informací do maximální možné míry, které autor považoval za základní stavební kámen historické vědy. Oběma cestám však primárně jde o to samé – pochopení vlivu mocenských skupin na rozličné konstanty a faktory politiky.¹¹³

Hillgruber ve své stati obhájí oprávněné místo politických dějin při zkoumání mezinárodních poměrů. Ačkoliv předmět výzkumu se částečně překrývá s oborem mezinárodních vztahů, autor soudí, že tato disciplína postrádá metody umožňující analýzu spojení cílů politických vůdců s názory, které nesou ostatní společenské skupiny. Zároveň se oboru mezinárodních vztahů nedostává prostředků ke zhodnocení aspektů vnitřní politiky, které mezinárodní působení států ovlivňují. Politické dějiny však nemohou být pouhým derivátem sociálních či strukturálních dějin, neboť ty pro změnu neanalyzují politická rozhodnutí. Tyto argumenty Hillgruber považoval za pádné k tomu, aby apeloval na opětovné zařazení výzkumu politických dějin do výzkumného diskurzu, protože některé historické fenomény zkrátka nemohou být vysvětleny pomocí jiného přístupu.¹¹⁴ Jako příklad uvedl imperialistickou politiku Velké Británie ve druhé polovině 19. století, německou velmocenskou politiku (*Griff nach Weltmacht*) v letech

¹¹² A. HILLGRUBER, *Politische Geschichte*, s. 531–532; František GRAUS, *Geschichtsschreibung und Nationalsozialismus*, Vierteljahrshefte für Zeitgeschichte (dále jen VZ) 17, 1969, s. 95.

¹¹³ *Tamtéž*, s. 532–533.

¹¹⁴ *Tamtéž*, s. 534–535.

1866/1871–1945 nebo dějiny světových mocenských systémů po roce 1945 (*Geschichte des Weltmächtesystems*).¹¹⁵

Německý historik sice vyzval k návratu politických dějin, ale to neznamenal, že plně schvaloval přístup v podobě, v níž se uplatňoval v historickém výzkumu v 19. století a v první polovině 20. století. Klasické politické dějiny považoval za příliš personalizované v duchu hesla „muži dělají dějiny“ a vykládané jako životopisy těchto velikanů. Od takového nazírání se moderně pojatý obor měl oprostit.¹¹⁶

Na pozadí ekonomických, sociálních a hospodářských změn moderního světa vykryštoval triplet základních fenoménů, jimiž se tyto moderní nebo nové (*die moderne/neue Politikgeschichte*) politické dějiny měly primárně zabývat – Hillgruber je označil jako *mocenské kalkulace*, *hospodářské zájmy* a *ideologie*. Všechny tyto sféry měly být popisovány zcela rovnocenně a nestranně.¹¹⁷ Historikové se měli nově ptát například na to, s jakými vnějšími a vnitřními výzvami se státy potýkaly, na základě kterých kolektivních a individuálních motivů byla prováděna politická rozhodnutí či jakých prostředků bylo využíváno k dosažení vytyčených cílů. V neposlední řadě pak, které koncepty a dlouhodobé strategie ovlivňovaly styky zástupců mocností a jaký

¹¹⁵ Autor tvrzení podložil odkazem na práce Klause Hildebranda z let 1972–1973. Srov. Klaus HILDEBRAND, *Preußen als Faktor der britischen Weltpolitik 1866–1870. Studien zur Außenpolitik Großbritanniens im 19. Jahrhundert*, Mannheim 1972; TÝŽ, *Deutsche Außenpolitik 1933–1945. Kalkül oder Dogma?* Stuttgart 1973; TÝŽ, *Hitlers Ort in der Geschichte des preußisch-deutschen Nationalstaates*, HZ 217, 1973, č. 3, s. 584–632. Hildebrand ve studiích doložil, že britské impérium vzhledem k své obrovské rozloze a složité struktuře závislých území přijímalo strategická vnitřní opatření, jež následně v některých případech ovlivňovala mezinárodní vztahy. Obdobně komplikovaná situace nastala při sjednocování Německa a rovněž během německých pokusů o světovou hegemonii v první polovině 20. století. Zmíněnou optiku lze uplatnit také na habsburskou monarchii v období před první světovou válkou, což ve své monografii uvedl český historik Jan Křen: „*V míře větší než u jiných velmocí byla zahraniční politika monarchie spojena s politikou vnitřní: nejenže na ní silně záviselo dualistické zřízení, vzniklé ostatně právě v důsledku zahraniční konflagrace, ale do zahraniční politiky a vztahů se sousedními národními státy byla vpletena i řada vnitřních problémů – problém jihoslovanský a polský, ale také německý: vazby rakouských Němců k německému celku se proplétaly s mezistátními vztahy s Německem.*“ Srov. Jan KŘEN, *Dvě století střední Evropy*, Praha 2005, s. 294.

¹¹⁶ A. HILLGRUBER, *Politische Geschichte*, s. 536.

¹¹⁷ V tomto bodě Hillgruber narážel zejména na tendence některých autorů upřednostňovat sféru mocenských kalkulací. Zejména v pracích o nacistické diktatuře v Německu se popisovaná nerovnováha objevovala.

význam mělo provozování rutinních a pragmaticky orientovaných diplomatických aktivit.¹¹⁸

Prezentovaný Hillgruberův článek vzbudil reakci řady uznávaných autorů, včetně Hanse-Ulricha Wehlera. Jeden z hlavních představitelů německé sociální historie a vůdčí osobnost Bielefeldské školy se s výzvou k návratu politických dějin do popředí výzkumu ztotožnit nedokázal a Hillgruberův článek v roce 1975 podrobil kritice. Hlavní myšlenka Hillgruberova konceptu, totiž, že chod dějin je zabezpečen protikladnými tendencemi velmocí ve zmíněných třech základních aspektech a ne v socioekonomických konstelacích, byla s názory, jež Wehler dlouhodobě zastával, neslučitelná.¹¹⁹ Vadilo mu také nedostatečné teoretické ukotvení textu, vágně definované pojmosloví, přílišné lpění na významu politického rozhodnutí pro společenský vývoj a neuznal ani oprávněnost defenzivního postoje při konfrontaci politických dějin s ostatními disciplínami.¹²⁰ Wehler nebyl rigidním odpůrcem výzkumu politických dějin, odmítal pouze Hillgruberův koncept ve formě, v jaké jej prezentoval. Nesouhlasil rovněž s onou „moderností“ přístupu, neboť se mu zdálo, že kladení otázek v navrhované podobě je vlastně stále klasickým pojetím politických dějin, které se nutně musí opírat o popis důležitých rozhodnutí významných mužů, což se odrazilo i v názvu jeho článku – „Große Politik der Kabinette.“¹²¹

Pro všechny uvedené důvody Wehler nemohl přijmout Hillgruberovu doktrínu. Nabídl však alternativu: politické dějiny se měly stát součástí jednoho dominantního historickovědního oboru – tzv. *společenských dějin* (*Gesellschaftsgeschichte*). V součinnosti s ostatními historickými disciplínami typu sociálních, hospodářských, kulturních či ideových dějin v tomto přístupu Wehler spatřoval správnou cestu

¹¹⁸ Tamtéž, s. 536–539.

¹¹⁹ U. FREVERT, *Neue Politikgeschichte*, s. 8.

¹²⁰ Jako nástroj srovnávání vlivu politických dějin na historický výzkum oproti ostatním historickým disciplínám autorovi posloužily tři kategorie: počet studií v rámci historiografické produkce, obsahy přednášek na univerzitách, počet stolicí na výzkumných institucích. Ve všech těchto třech oblastech obor politických dějin jasně dominoval. Hillgruberův argument, že politické dějiny jsou přehlíženou disciplínou, by v tomto ohledu neobstál. Sám Wehler ovšem připustil, že kvantitativní pojetí srovnání nemusí být plně vypovídající. Srov. Hans-Ulrich WEHLER, *Moderne Politikgeschichte oder „Große Politik der Kabinette“? Geschichte und Gesellschaft* (dále jen GG) 1, 1975, č. 2–3, s. 344–345.

¹²¹ Tamtéž, s. 360–361.

k pochopení vývoje lidské společnosti.¹²² Úkolem politických dějin by v tomto konceptu bylo spojování socio-ekonomických dějů s politikou, selekce sledovaných období a hledání mezer ve výzkumu, porovnávání různých společenských fenoménů v časově odlišných obdobích historie, periodizace dějinných údobí, popis vývoje politických systémů a typologií a v neposlední řadě vztahování výsledků výzkumu k současnosti.¹²³

Na vyvstálé Wehlerovy podněty reagoval v roce 1976 v teoretickém pojednání Klaus Hildebrand, renomovaný badatel na poli politických dějin. Ten se v úvodu svého článku snažil nejprve zamýšlet nad tím, proč se diskuse o nezbytnosti politicko-historického výzkumu rozpoutala právě v Německé spolkové republice. Němci, dle jeho argumentace, neměli totiž ve výzkumu mezinárodních vztahů takovou tradici jako třeba Britové. Uvedl, že v britské společnosti se zakořenilo vědomí, že každodenní život je determinován zahraničněpolitickou situací státu. V Německu podobný nebyl zřejmý, což se mělo stát důvodem pro rozpoutání debaty. Hildebrand ve svém článku uznal úlohu dalších historických disciplín, ale jinak zůstal k Wehlerově konceptu *Gesellschaftsgeschichte* kritický. Pojetí historie jako jedné ze souboru věd o společnosti typu sociologie či politologie u něj neobstálo. Její role zůstává, dle autora, zcela specifická zejména proto, že uznává roli individua v dějinách. To se odráží také do oblasti mezinárodních vztahů a diplomacie, neboť jedinci a jejich aspirace často byli rozhodujícími činiteli zahraniční politiky států. Na rozdíl od sociologie, historiografie také počítá s historikovou osobností, kdežto autor je v sociologickém výzkumu vždy nestranným. Postupy sociálních, hospodářských či kulturních dějin Hildebrand vnímal jako velmi obohacující, zároveň se ale přiklonil k Andreasi Hillgruberovi, když konstatoval, že některé zákonitosti politiky (vnitřní i mezinárodní) Wehlerovo nazírání

¹²² Dle názoru Bielefeldské školy formovanén Jürgenem Kockou se historie měla stát součástí systému společenských věd (*Geschichte als historische Sozialwissenschaft*). Tímto hnutím navazovalo na myšlenku autorů typu Émila Durkheima, Francois Simanada či Maxe Webera z počátku 20. století. Srov. Jürgen KOCKA, *Historische Sozialwissenschaft*, in: Paul NOLTE a kol. (edd.), *Perspektiven der Gesellschaftsgeschichte*, München 2000; Hans-Ulrich WEHLER, *Historische Sozialwissenschaft und Geschichtsschreibung*, Göttingen 1980.

¹²³ H.-U. WEHLER, *Moderne Politikgeschichte*, s. 363–366.

zkrátka nedokáže postihnout. Rozmanitost přístupů v historické vědě nicméně označil za přínosnou a politické dějiny jako její neoddelitelnou součást.¹²⁴

Také Hildebrandův článek se o rok později dočkal Wehlerovy odpovědi. Text se zaměřil především na obhajobu konceptu *Gesellschaftsgeschichte*. Autor v něm zdůraznil, že jeho záměrem nebylo navrhnout vytvoření zcela nové všeobjímající disciplíny. Dle něj je nutné na teorii nazírat jako na paradigma, v jehož rámci mají všechny dílčí historické disciplíny své místo. Jejich součinnost s ostatními vědami o společnosti nicméně považoval za zcela zásadní, čímž se postavil do jasné názorové opozice vůči svým oponentům. Wehler v textu sice uznal, že některé postupy politického dějepisectví (např. biografie, nebo částečně analýza bilaterálních či multilaterálních vztahů mezi státy) je možné zachovat bez zmíněných vlivů, ale zvláštní pozici politických dějin v systému historických dějin nadále odmítá. Takový pohled na historickou skutečnost označil za přežitek a návrat k rankeovskému vnímání z 19. století.¹²⁵ Svůj názor Wehler již nikdy neopustil. Ještě později v 90. letech 20. století se nechal slyšet, že nic jako nové politické dějiny v německé historiografii neexistuje.¹²⁶

Následkem výše popsané debaty ze 70. let 20. století došlo k etablování dvou základních táborů. Do prvního se zařadili historici, kteří podporovali opětovné zařazení politického dějepisectví do vůdčího historiografického diskurzu, ať už zastávali jeho klasickou podobu, nebo souhlasili s jeho reformovanou formou. Proti nim stáli autoři nesouhlasící s takovým pojetím výzkumu. Ti se zpravidla rekrutovali z řad levicově smýšlejících intelektuálů, většinou zastávajících společenskovední pojetí historie.

Pokusy marginalizovat politiku ve výzkumu nebyly v žádném případě výlučně německou záležitostí. Již před druhou světovou válkou vykazovala výše zmíněná francouzská škola *Annales* tendence k upřednostňování společenských procesů před těmi politickými.¹²⁷ Souběžně s trendy v SRN se v anglo-americkém prostředí v 60. a 70. letech 20. století objevila doktrína *New Social History*. Oproti německé metodě,

¹²⁴ Klaus HILDEBRAND, *Geschichte oder Gesellschaftsgeschichte? Die Notwendigkeit einer politischen Geschichtsschreibung von den internationalen Beziehungen*, *Histoische Zeitschrift* 223, 1976, č. 2, s. 328–357.

¹²⁵ Hans-Ulrich WEHLER, *Kritik und kritische Antikritik*, *HZ* 225, 1977, č. 2, s. 362–384.

¹²⁶ U. FREVERT, *Neue Politikgeschichte*, s. 9.

¹²⁷ K dějinám školy *Annales* nejlépe: P. BURKE, *Francouzská revoluce*; Traian STOIANOVICH, *The French Method. The Annales Paradigm*, Ithaca 1976.

stále se silně opírající o výklad politických událostí,¹²⁸ se američtí historici zaměřili na analýzu společenských a ekonomických jevů. Propagátoři tohoto přístupu ve Spojených státech amerických věřili, že s výjimkou občanské války, byla jejich země prosta ideologických konfliktů zejména zásluhou expanzivního kapitalistického tržního hospodářství. Pro jejich práci se stala typickou vysoká míra kvantifikace a užití počítačového zpracování dat. Ve Velké Británii se prosadila více kvalitativní podoba sociálních dějin marxistické orientace.¹²⁹

Protože se německá a anglosaská odborná veřejnost vzájemně ovlivňovala, bylo přirozené, že debata o významu politického dějepisectví nezůstala ve Velké Británii a Spojených státech amerických bez povšimnutí. Nejvýraznějším produktem snah o restauraci tohoto směru výzkumu se stal sborník s názvem *Bringing the State Back in*, vydaný roku 1985 harvardskou univerzitou, v němž se autoři pokusili rehabilitovat pojem státu. V obsažených textech je na stát pohlíženo jako na zásadního aktéra dějin, aniž by však došlo ke konfrontaci jeho sociálních a hospodářských struktur a politických rozhodnutí. Právě tím se přístup tvůrců lišil od klasických politických dějin.¹³⁰

Mimo zmíněné internacionalizace debaty nedošlo v průběhu 80. let 20. století k žádnému důležitému zlomu, který by problematiku vymezenou Hillgruberem, Hildebrandem a Wehlerem o desetiletí dříve, posunul na další úroveň. Světová historiografie se v té době vyrovnávala s nástupem celé řady nových přístupů. Jmenovat lze postmodernismus, kulturní a lingvistický obrat (*turn*), historickou antropologii, mikrohistorii a další. Všechny uvedené přístupy se nějakým způsobem vymezovaly proti klasickému politickému dějepisectví. To potvrzovalo trend z předcházejících dekád a omezovalo prostor pro diskusi o jeho nové podobě. Rozsah a vliv těchto změn byl sice znatelný, avšak jen dočasný. Klasické pojetí dějin jako analýzy politických událostí a rozhodnutí v Německu přetrvalo a od 80. let 20. století lze zaznamenat opětovný vzrůst zájmu o něj. Potvrzují to i závěry amerického historika Georga Gersona Iggerse: „Na počátku sedmdesátých let byly přednášky a semináře z historie na

¹²⁸ Silná tradice politických dějin v německé historiografii nedovolovala autorům se od klasického modelu zcela odpoutat. V pojetí *Historische Sozialwissenschaft* byla jako důležitější vnímána politika vnitřní. Srov. Eckart KEHR, *Der Primat der Innenpolitik*, Berlin 1965.

¹²⁹ G. G. IGGERS, *Geschichtswissenschaft*, s. 45–50.

¹³⁰ Peter EVANS – Dietrich RUESCHMEYER – Theda SKOCPOL (edd.), *Bringing the State Back in*, Cambridge 1985.

*univerzitách ve Spojených státech, Velké Británii, Západním Německu a v jiných zemích, zcela jistě však ne ve Francii a v Polsku, nahrazeny sociálněvědními kurzy, přičemž přinejmenším v anglicky mluvícím světě byly sociální vědy zaměřeny silně ahistoricky. Ve Spojených státech došlo k drastickému poklesu počtu studentů historie. Tento trend však byl v osmdesátých letech zvrácen.*¹³¹

I. 4. 5. Koncepce *Die neue Politikgeschichte* na počátku 21. století

Období 90. let 20. století převzalo trend předcházející dekády. Lze hovořit o jisté multiplicitě přístupů, žádný z nich výrazně nedominoval. Takový stav historického výzkumu přetrval až do počátku 21. století. Přestože se diskuse o nových politických dějinách ze 70. let 20. století dále nerozvinula, zájem o disciplínu rostl. V úvodu své knihy z roku 2005 tak mohla německá historička Ute Frevert konstatovat, že „*politické dějiny jsou znovu v kurzu.*“¹³²

Apel Andrease Hillgrubera na restauraci politických dějin v rámci historickovědního diskurzu nevyšel naprázdno. Jeho polemika s Hansem-Ulrichem Wehlerem sice od 70. let 20. století nepokročila, avšak koncept nových politických dějin, jak jej nastínil v roce 1973, se stal účinným metodologickým stimulem pro další generaci historiků. Těsně po přelomu tisíciletí se k jeho vývodům přihlásilo několik mladších převážně německých výzkumníků.

Reformovaná podoba výzkumu politických dějin si tak našla své příznivce. Jednalo se zpravidla o badatele, kteří souhlasili s odklonem od tradičního pozitivistického schématu výkladu politických dějin jako životopisů význačných politiků. Lze konstatovat, že politické dějiny nevnímali jako historii politiků, ale více jako historii institucí a faktorů, které ovlivňovaly dění na vnitropolitickém i mezinárodním poli. V kombinaci se závěry dalších historických přístupů tak měl být utvořen skutečně komplexní pohled na minulost. Politické dějiny hrály v tomto vztahu mezi disciplínami převzít roli komunikačního rámce.¹³³

Jako nezbytné se jevilo nový přístup k výzkumu analyzovat a teoreticky ukotvit. Na počátku prvního desetiletí 21. století vzniklo několik studií, které podrobily

¹³¹ G. G. IGGERS, *Geschichtswissenschaft*, s. 130.

¹³² U. FREVERT, *Neue Politikgeschichte*, s. 7.

¹³³ *Tamtéž*, s. 7-8.

jednotlivé složky politických dějin kritice a snažily se podat návrh jejich modifikace dle požadavků Hillgruberovy koncepce. Většina z textů byla uveřejněna v rámci dvou sborníků z let 2004¹³⁴ a 2005.¹³⁵ Rolí státu ve výkladu dějin se zabýval německý historik Eckart Conze.¹³⁶ Podobně byly zpracovány také pojmy hospodářských vazeb,¹³⁷ ceremoniálu a reprezentace¹³⁸ či ústavy a státního práva.¹³⁹

Již v roce 2001 do debaty o nových politických dějinách vstoupila trevírská historička Ursula Lehmkuhlová. Ve své stati publikované v časopise *Geschichte und Gesellschaft* se zamýšlela nad pozicí a účelem dějin diplomacie jako dílčí disciplíny (*Teildisziplin*) politických dějin.¹⁴⁰ Její závěry jsou pro předkládanou práci stěžejní a budou přiblíženy v kapitole I. 5.

¹³⁴ Eckart CONZE – Ulrich LAPPENKÜPER – Guido MÜLLER (edd.), *Geschichte der internationalen Beziehungen. Erneuerung und Erweiterung einer historischen Disziplin*, Köln – Weimar – Wien 2004.

¹³⁵ U. FREVERT – H.-G. HAUPT (edd.), *Neue Politikgeschichte*.

¹³⁶ Eckart CONZE, *Abschied von Staat und Politik? Überlegungen zur Geschichte der internationalen Politik*, in: E. CONZE – U. LAPPENKÜPER – G. MÜLLER (edd.), *Geschichte*, s. 15–44.

¹³⁷ Hubert ZIMMERMANN, *Die politische Ökonomie der internationalen Geschichte*, in: E. CONZE – U. LAPPENKÜPER – G. MÜLLER (edd.), *Geschichte* s. 113–138; Guido THIEMEYER, *Die deutschen Liberalen, die Reichsgründung und die Entstehung des internationalen Goldstandards 1870–1873*, in: E. CONZE – U. LAPPENKÜPER – G. MÜLLER (edd.), *Geschichte*, s. 139–168.

¹³⁸ Jan ANDRES – Matthias SCHWENGELBECK, *Das Zeremoniell als Kommunikationsraum. Inthronisationsfeiern in Preußen im „langen“ 19. Jahrhundert*, in: U. FREVERT – H.-G. HAUPT (edd.), *Neue Politikgeschichte*, s. 27–81; Alexa GEISTHÖVEL, *Augusta-Erlebnisse. Repräsentationen der preußischen Königin 1870*, in: U. FREVERT – H.-G. HAUPT (edd.), *Neue Politikgeschichte*, s. 82–114.

¹³⁹ Christoph GUSY, *Verfassungsumbruch und Staatsrechtswissenschaft. Die Verfassung des politischen zwischen Konstitutionalismus und demokratischer Republik*, in: U. FREVERT – H.-G. HAUPT (edd.), *Neue Politikgeschichte*, s. 166–201.

¹⁴⁰ Ursula LEHMKUHL, *Diplomatiegeschichte als internationale Kulturgeschichte: Theoretische Ansätze und empirische Forschung zwischen Historischer Kulturwissenschaft und Soziologischen Institutionalismus*, GG 27, 2001, č. 3, s. 395–423.

I. 5. Metodologie

I. 5. 1. Nové politické dějiny a „kulturní“ přístup k dějinám diplomacie

Pokud se badatel rozhodne pro výzkum na poli dějin diplomacie a pro svoji práci si zvolí pojetí nových politických dějin má před sebou poměrně mnoho různých cest a způsobů, jimiž zvolené téma lze uchopit.

Ursula Lehmkuhlová ve výše uvedené studii koncipovala možný „kulturní“ přístup k politickým a diplomatickým dějinám. Ústřední myšlenkou její studie je, že dějiny diplomacie v klasickém pozitivistickém přístupu již nemohou obstát. Nově nelze jako výsledky historikovy práce prezentovat pouze jako popisy jednotlivých setkání diplomatů či analýzy dokumentů diplomatické povahy. Má-li být tato dílčí disciplína historického výzkumu přínosná, musí rovněž přihlídnout k společenským, kulturním či kulturně-antropologickým aspektům. Jako příklad „modernizace“ oboru uvádí součinnost s metodami historické antropologie.¹⁴¹ Autorka argumentuje tím, že řada vědců ve svých pracích prokázala, že kulturní a společenské faktory mají přímý vliv na mezinárodní vztahy a tím pádem také na zahraniční politiku jednotlivých států, jež byla v minulosti z velké části utvářena právě diplomatickým zastoupením. Mezi zmíněné faktory Lehmkuhlová řadí ideje, normy, hodnoty a kulturu.¹⁴²

Německá historička v témže článku vymezila několik základních pravidel, jejichž dodržení při realizaci výzkumu na poli dějin diplomacie shledává nutným. Autorka prvně nabádá k tomu, aby se nezapomínalo na fakt, že zahraniční politika je vždy procesem o více úrovních. Má svoji vertikální linii, v níž se zrcadlí její jednotliví aktéři na různých hierarchických stupních. Zároveň se rozkládá v horizontální rovině, kde se střetávají různé politické a státní systémy, a také rozličná společenská uskupení a zájmové skupiny.¹⁴³

Následkem aplikace uvedeného dělení na tuto disertační práci je zjištění, že ve vertikálním směru vyvstaly dvě základní entity bilaterálních vztahů. V první řadě šlo o

¹⁴¹ U. LEHMKUHL, *Diplomatengeschichte*, s. 397–399. Autorka v textu odkazuje na dvě starší americké práce, které byly pro její koncept inspirativní. Srov. Paul BOYER, *By the Bomb's Early Light. American Thought and Culture at the Dawn of the Atomic Age*, Chapel Hill 1985; David REYNOLDS, *Rich Relations. The American Occupation of Britain 1942–1945*, Phoenix 1995.

¹⁴² U. LEHMKUHL, *Diplomatengeschichte*, s. 403–408.

¹⁴³ *Tamtéž*, s. 395–396.

stranu britskou, v níž hierarchicky nejvýše postaveným subjektem bylo Foreign Office v čele s ministrem zahraničí. Ten svoji činnost ve většině případů delegoval na nižší stupně britské diplomacie. Sám rozhodoval jen ve výjimečných případech. Vykonavatelem jeho vůle v záležitostech spojených s Československem se stávala pražská ambasáda. Její zaměstnanci, pod dohledem vyslance, působili jako další stupně v hierarchii. Na druhém pólu se nacházela československá strana. Ve vertikální linii se od britského protějška de facto neodlišovala. V čele rozhodovacího procesu stál rovněž ministr zahraničí, exekutivou byl pověřen zastupitelský úřad a jeho činovníci. V horizontální rovině se mezi stranami předpokládal rozdíl, neboť obě země se lišily politickým uspořádáním, ideovým ukotvením své role v mezinárodní politice i nároky na vstup obyvatel do diplomatického sboru. K vzájemnému srovnání obou systémů byla využita komparativní metoda.

Předkládaná disertační práce uplatnila koncepci Ursuly Lehmkulové rovněž ve schématu analýzy diplomatického procesu a dopadu kulturních faktorů na něj. Pokusila se nejprve přiblížit historii vzájemných bilaterálních vztahů mezi Československem a Spojeným královstvím v letech 1918–1930 a následně uvést, které fenomény kulturního charakteru mohly jejich vývoj ovlivnit. Pomocí metody obsahové analýzy pramenů diplomatické povahy a její kombinací s poznatky odborné tuzemské i zahraniční literatury došlo k vymezení základních milníků ve vzájemných vztazích mezi zeměmi.

Práce rovněž přibližuje poměry panující na britském vyslanectví v Praze v témže období. V tomto ohledu došlo k posouzení, jakým způsobem v rámci kategorií a pojmů definovaných Ursulou Lehmkulovou převažovaly při práci zastupitelského úřadu aspekty politické či kulturní. Vzešlá zjištění text zhodnotil v kontextu tehdejší mezinárodní politické situace. Při zkoumání poměrů na pražské ambasádě Spojeného království byla rovněž využita metoda obsahové analýzy archivních dokumentů a sekundární literatury a dále metoda sondy. Výběr se zaměřil na jednotlivce z personálu instituce, s ohledem na získání představy o původu, vzdělání a průběhu jejich dosavadních kariér v britské diplomatické službě. Zjištěné informace byly posléze shrnuty do podoby biografických medailonků nejvýznamnějších osobností a jsou součástí kapitoly III. 5. 2.

I. 5. 2. Další metodologická východiska

V oddíle práce zaměřeném na chod pražského vyslanectví Velké Británie částečně došlo k uplatnění dalšího metodologického přístupu. Jedná se o princip, který ve své studii o poměrech panujících na britském zastupitelském úřadě v Rusku v letech 1863–1918 zvolil Anthony Cross.¹⁴⁴ Britský historik v článku zmapoval historii budovy ambasády Spojeného království v Petrohradu. Areál vyslanectví jej zajímal zejména z hlediska toho, kde byla umístěn, jaké zařízení obsahoval a rovněž, jak na budovu i události v ní se odehrávající vzpomínali příslušníci britské diplomacie v carském Rusku. Anthony Cross ve studii reflektoval prameny britské provenience, ale i vzpomínky členů tehdejší ruské elity, kteří komplex vyslanectví navštěvovali.¹⁴⁵

V roce 2021 vyšla v tuzemském prostředí studie dalšího britského historika, která se tematicky shoduje se zaměřením předkládané disertační práce. Peter Neville se v ní primárně zaměřil na období mnichovské a předmnichovské, částečně ale reflektoval také léta předcházející.¹⁴⁶ Doplnění Nevillových poznatků ze zkoumaného segmentu diplomatické služby napomůže k vytvoření plastičtější představy o podobě vztahů mezi Spojeným královstvím a Československem v meziválečném období. Může také rozšířit vědomosti o fungování státního aparátu ve zmíněné době.

V rámci české historiografie rovněž existuje několik textů, jež se staly inspirací v přístupu k faktorům, které předkládaná disertační práce studuje. Jedná se například o již citovanou dvojsvazkovou monografii Milady Polišenské.¹⁴⁷ Uvést lze několik dalších studií, které vyjma svého primárního zaměření na analýzu vývoje bilaterálních vztahů mezi dvěma zeměmi nastínily cestu pro detailnější výzkum poměrů na vyslaneckém úřadě Jeho Veličenstva v Praze v meziválečném období. Jedná se o práce Lukáše Novotného,¹⁴⁸ Miroslava Šeptáka¹⁴⁹ či Evy Raškové.¹⁵⁰

¹⁴⁴ A. CROSS, *A Corner*, s. 328–358.

¹⁴⁵ *Tamtéž*, s. 334–354.

¹⁴⁶ P. NEVILLE, *Anglo-Czech Relations*.

¹⁴⁷ M. POLIŠENSKÁ, *Diplomatické vztahy*.

¹⁴⁸ Lukáš NOVOTNÝ, *Cesta ke vstupu německých ministrů do československé vlády v roce 1926. K problému vnímání německého aktivismu v Československu ze strany rakouského vyslanectví v Praze*, *Moderní dějiny* (dále jen MD) 23, 2015, č. 1, s. 155–178; TÝŽ, *Britské vyslanectví*.

¹⁴⁹ Miroslav ŠEPTÁK, *Volba Edvarda Beneše prezidentem republiky očima rakouského vyslance v Praze*, in: *České, slovenské a československé dějiny 20. století* 5, Ústí nad Orlicí 2011, s. 61–72; TÝŽ, *Neúspěšné sblížení ve střední Evropě: Československo-rakouské vztahy po roce 1936 (leden–duben)*, in:

I. 6. Prameny

I. 6. 1. The National Archives

Základním souborem pramenů, na jehož bázi vznikla tato disertační práce se staly záznamy britského vyslanectví v Praze uchované v britském národním archivu (*The National Archives*).¹⁵¹ Komunikace zastupitelského úřadu s ministerstvem zahraničí zpravidla zůstala archivována v domovské zemi. Pokud tedy badatel má zájem studovat dokumenty pražské ambasády Velké Británie, musí absolvovat cestu do Londýna. Pravidlo je platné také recipročně. Materiály vzniklé působením československého vyslanectví ve Spojeném království se ukládaly v archivu tuzemského ministerstva zahraničí. Ve fondech je možné dohledat výjimky. Nejčastěji se jedná o případy komunikace ambasády s některým z místních ministerstev.

Československá stopa v dokumentech britského národního archivu prozatím nebyla v rámci české historické produkce systematicky zmapována. Vzorem v tomto směru by se mohl stát například přehled materiálů nacházejících se v amerických archivech, jež přinesl sborník z roku 2004.¹⁵² Inspiraci při hledání vhodných fondů poskytly monografie Jindřicha Dejmka,¹⁵³ Jaroslava Valkouna¹⁵⁴ a Lukáše Novotného.¹⁵⁵

České, slovenské a československé dějiny 20. století 6, Ústí nad Orlicí 2012, s. 11–20; TÝŽ, *Otázka personálního obsazení československého vyslanectví ve Vídni*, MD 20, 2012, č. 1, s. 203–219;

¹⁵⁰ Eva RAŠKOVÁ, *Německý politický aktivismus v Československu ve vnímání rakouského vyslanectví v Praze v letech 1920–1925*, Historický obzor (dále jen HO) 27, 2016, č. 1–2, s. 27–36.

¹⁵¹ K dějinám britského národního archivu vyšlo v posledních letech několik odborných textů: Srov. Arnold HARVEY, *Historians in The National Archives*, The Historian (dále jen TH) 94, 2007, s. 19–22; Louis BURY, *The National Archives*, The Author (dále jen TA) 120, 2009, č. 4, s. 141–142; Paul ROCK, *A Brief History of Record Management at The National Archives*, Legal Information Management (dále jen LIM) 16, 2016, č. 2, s. 60–64.

¹⁵² Miloslav RECHCÍGL (ed.), *Czech and Slovak American Archival Materials and their Preservation. Proceedings of the Working Conference, held at the Czech and Slovak Embassies in Washington, DC on November 22–23, 2003*, Praha 2004.

¹⁵³ J. DEJMEK, *Nenaplněné naděje*.

¹⁵⁴ Jaroslav VALKOUN, *Na cestě k Westminsterskému statutu. Velká Británie, dominia a proměna Britského impéria v letech 1907–1931*, Praha 2015.

¹⁵⁵ L. NOVOTNÝ, *Britské vyslanectví*.

Velká Británie nedisponuje samostatným archivem zahraničního ministerstva. Materiály jím vyprodukované jsou uloženy v samostatné řadě národního archivu pod označením *Foreign Office Papers* (FO). Fond FO 371 obsahuje všeobecnou korespondenci ministerstva zahraničí a stal se významným při konstrukci přehledu o mezinárodní politické situaci v Evropě v letech 1918–1930.¹⁵⁶ Ve stejném oddíle disertační práce byl využit také soubor FO 608, v němž se nachází dokumenty vztahující se k mírové konferenci v Paříži.

Mimořádně cenným souborem písemností se při sestavování textu práce stal fond FO 470, jehož součástí jsou výroční zprávy britského vyslanectví v Praze. Tyto klíčové dokumenty byly v hojné míře využity jako zdroj poznatků ve všech kapitolách textu. Jedná se o komplexní souhrny informací o Československu za daný rok, jež zároveň zrcadlí nejvýznamnější záležitosti evropské politiky i názory britských diplomatů na vnitřní československé kauzy. FO 470 kromě výročních reportů dále obsahuje materiály týkající se například problematiky hranic Československa či smluv uzavřených mezi oběma zeměmi.

Pro oddíl disertační práce zaměřený na vlastní podobu a provoz vyslanectví Spojeného království v Praze v letech 1918–1930 byl z archivní řady britského ministerstva zahraničí nejvíce využit fond FO 366. Jeho součástí jsou prameny podávající svědectví o styku legace s československými veřejnými či soukromými subjekty. Ve téže kapitole práce našly uplatnění rovněž materiály ze souboru FO 395, jejichž obsah je tematicky podobný.

Řada FO nezůstala jedinou sbírkou v The National Archives, která obsahovala vhodné dokumenty pro zamýšlený text práce. Jelikož záměrem autora bylo proniknout do fungování pražské legace Spojeného království, musely se předmětem jeho studia stát rovněž fondy britského ministerstva financí – *Treasury* (T) a ministerstva veřejných prací – *Office of Works* (WORK).

Fond T 1/12432 je rozsáhlým souborem pramenů, jenž obsahuje dokumenty týkající se umístění pražské ambasády Jeho Veličenstva. Právě s finančním ministerstvem britští diplomaté museli komunikovat v období řešení otázky pronájmu či odkupu komplexu pražského Thunovského paláce, který se stal sídlem legace.

¹⁵⁶ Dokumenty jsou ve fondu řazeny podle příslušnosti k dané teritoriální sekci (Departments), na něž bylo Foreign Office v meziválečném období rozděleno. Československo patřilo do roku 1933 do oddělení Central, poté bylo přesunuto do sektoru Southern. Strukturu Foreign Office ve zkoumaném období detailněji popisuje kapitola III. 3.

Ministerstvo veřejných prací mělo za úkol budovat a řádně spravovat majetek Velké Británie. V případě pražského zastupitelského úřadu vypracovávalo posudky na jednotlivé nemovitosti, které pro jeho umístění připadaly v úvahu. Komunikovalo také s vedoucím legace ohledně movitého majetku ambasády. Historie jejich vzájemného styku dokládají archiválie uložené ve fondu WORK 10.

Pokud se badatel rozhodne zkoumat evropskou zahraniční politiku meziválečného období a chce k tomu využít materiály britské vládní provenience, je pro něj příhodná existence ediční řady *Documents on British Foreign Policy* (DBFP). Jedná se o několik sérií zpřístupněných dokumentů pro období let 1919–1939. Ediční řada v současnosti čítá několik desítek svazků. V předkládané disertační práci byly využity díly z první série s pořadovými čísly 2,¹⁵⁷ 6,¹⁵⁸ 12,¹⁵⁹ 19,¹⁶⁰ 22,¹⁶¹ 24,¹⁶² 26.¹⁶³ Z doplňkové série označované *Ia* šlo o svazky 1¹⁶⁴ a 3.¹⁶⁵ Obsahem jednotlivých částí série jsou klíčové dokumenty osvětlující základní kontury vztahů britského impéria s ostatními státy.

I. 6. 2. Archiv Ministerstva zahraničních věcí

Aby byl obraz historické skutečnosti nezkreslený, je nezbytné prostudovat materiály z provenience obou stran účastnících se diplomatické komunikace. Výchozím místem pro výzkum československé mezinárodní politiky je *Archiv ministerstva zahraničních věcí* (AMZV), jenž se nachází v budově Černínského paláce v Praze. Tamní archivní fondy lze dohledat podle svého původce či zaměření. Pro meziválečné období je

¹⁵⁷ Ernst Llywellyn WOODWARD – Rohan BUTLER (edd.), *Documents on British Foreign Policy 1919–1939* (dále jen DBFP), series I, volume 2, London 1948.

¹⁵⁸ TITÍŽ, *Documents on British Foreign Policy 1919–1939*, series I, volume 6, London 1956.

¹⁵⁹ John Patrick Tuer BURY – Rohan BUTLER (edd.), *Documents on British Foreign Policy 1919–1939*, series I, volume 12, London 1962.

¹⁶⁰ William Norton MEDLICOTT – Douglas DAKIN (edd.), *Documents on British Foreign Policy 1919–1939*, series I, volume 19, London 1974.

¹⁶¹ TITÍŽ, *Documents on British Foreign Policy 1919–1939*, series I, volume 22, London 1980.

¹⁶² TITÍŽ, *Documents on British Foreign Policy 1919–1939*, series I, volume 24, London 1983.

¹⁶³ TITÍŽ, *Documents on British Foreign Policy 1919–1939*, series I, volume 26, London 1985.

¹⁶⁴ W. N. MEDLICOTT (ed.), *Documents on British Foreign Policy 1919–1939*, series Ia, volume 1, London 1966.

¹⁶⁵ TÝŽ, *Documents on British Foreign Policy 1919–1939*, series Ia, volume 3, London 1966.

struktura jejich uspořádání totožná s hierarchií vlastního úřadu v podobě, v jaké byl v roce 1918 zřízen.¹⁶⁶ Dále lze využít také speciální historické fondy či fondy jednotlivých zastupitelských úřadů Československa.¹⁶⁷

Z dokumentů tzv. *prezidia* neboli *I. sekce* ministerstva zahraničních věcí je na místě zmínit soubor *I/4 Budovy*, v němž je možné nalézt materiály k problematice stavebních úprav Thunovského paláce. Dále jsou v něm uloženy prameny popisující ubytování britských diplomatů v době, kdy ještě legace Spojeného království nedisponovala žádnou vlastní či pronajatou nemovitostí.

Nejužitečnější částí AMZV se stal fond s názvem *II. sekce politická*. Obsahuje archiválie nejrůznějšího charakteru. Nejčastěji se jedná o komunikaci britského zastupitelského úřadu s československými orgány. Zpravidla šlo o záležitosti nižšího významu, spojeného s každodenní činností legace na československém území. Dokumenty vztahující se ke Spojenému království se nacházejí ve složkách 555 a 555A, přičemž na menší celky nebyly dále děleny.

Další dokumenty vhodné k výzkumu bilaterálních vztahů Československa a Velké Británie v meziválečném období se nacházejí ve fondech stojících mimo strukturu zahraničního ministerstva. Oddíl nesoucí název *II/2 Kabinet ministra* je souborem písemností vyprodukovaných vlastní kanceláří ministra. Ve zkoumaném období šlo tedy výhradně o aparát Edvarda Beneše. Karton s pořadovým číslem 7 je vyčleněn pro fragmenty korespondence ministra se Štefanem Osuským, prvním vyslancem v Londýně, jež ale v práci našla jen dílčí využití. Složky 13 a 38 byly pro konstrukci textu mnohem lépe upotřebitelné. Obsahují materiály k otázkám teritoriálním, finančním i legislativním.

Archivní fond s názvem *II/1 Diplomatický protokol* měl v předkládané disertační práci více komparativní roli. Z převážné části totiž obsahuje prameny k československým diplomatickým dějinám. Nicméně, součástí jedné ze zpráv v něm obsažených je velmi detailní popis britské exekutivy, který byl využit v několika kapitolách textu.

¹⁶⁶ Přehled o struktuře zahraničního ministerstva podal Jindřich Dejmek v první části dvoudílné monografie o dějinách československé diplomacie. Srov. J. DEJMEK, *Diplomacie Československa I*.

¹⁶⁷ Soupis fondů AMZV je zveřejněn na webových stránkách ministerstva. Srov. *Seznam zpřístupněných fondů Archivu Ministerstva zahraničních věcí ČR*. Dostupné online (21. 7. 2022): https://www.mzv.cz/jnp/cz/o_ministerstvu/organizacni_struktura/utvary_mzv/specializovany_archiv_mzv/fondy_archivu/seznam_zpristupnenych_fondy_archivu.html

Jako velmi cenná se ukázala edice cirkulárních telegramů z let 1920–1935, jež ministr zahraničí Edvard Beneše nechal rozesílat československým zastupitelským úřadům v cizině. K vydání je v rámci řady publikací zasvěcených činnosti prvního československého ministra zahraničí připravil Jindřich Dejmek.¹⁶⁸ Mimo vybrané depeše jsou v archivu badatelům k dispozici všechny dochované telegramy. Jde o součásti fondů *Telegramy přijaté* a *Telegramy odeslané*. Písemnosti jsou v nich řazeny chronologicky.

Archiv ministerstva zahraničí je velmi cennou paměťovou institucí, jež může dobře sloužit výzkumníkům na poli dějin diplomacie. Některé etapy jeho vlastních dějin se dokonce dočkaly odborného zpracování.¹⁶⁹ To platí rovněž o několika význačných fondech, jež jsou jeho součástí.¹⁷⁰

I. 6. 3. Prameny osobní povahy

Významnou roli při konstrukci textu této disertační práce zaujaly memoáry význačných osobností, které se na utváření podoby československo-britských vztahů ve 20. letech 20. století podílely. Při studiu bilaterálních vazeb mezi dvěma zeměmi je vhodné, pokud se prameny osobní povahy dochovají pro obě ze zkoumaných stran. Tak tomu bylo také v případě předkládané disertační práce.

¹⁶⁸ Jindřich DEJMEK (ed.), *Cirkulární telegramy 1920–1935*, Praha 2002.

¹⁶⁹ Ivana KOUTSKÁ, *Únor 1948 a perzekuce zaměstnanců ministerstva zahraničí*, *Paměť a dějiny. Revue pro studium totalitních režimů* (dále jen PD) 2, 2008, č. 1, s. 39–52; Jaroslav BOUČEK, Karel KAZBUNDA a Jan Slavík, *archiváři Ministerstva zahraničních věcí*, in: Karel KAZBUNDA (ed.), *Kulturní dědictví a mezinárodní právo. Referáty z vědecké konference konané ve dnech 19.–20. dubna 2013 v Jičíně*, Semily 2013, s. 62–72.

¹⁷⁰ Václav ČEJCHAN, *Slovanské archivy ministerstva zahraničí v Praze*, ČČH 44, 1938, č. 2, s. 338–343; Milada POLIŠENSKÁ, *Rozsah a formy perzekuce osob zavlčených z území Československa do bývalého SSSR v závěru 2. světové války podle pramenů z archivu Ministerstva zahraničních věcí České republiky*, in: Mečislav BORÁK a kol., *Perzekuce občanů z území dnešní České republiky v SSSR*, Praha 2003, s. 264–274; Miroslava MAUROVÁ, *Archiv ministerstva zahraničních věcí v prvních třiceti letech*, in: Jiří ŠOUŠA – Ivana EBELOVÁ (edd.), *Inter laurum et olivam*, Praha 2007, s. 363–369; Tomáš HEBRMANN, *Československo a plán na rozdělení Britského mandátu Palestina z pohledu dokumentů uložených v Archivu Ministerstva zahraničních věcí České republiky*, *Marginalia Historica* (dále jen MH) 8, 2017, č. 1, s. 67–96.

V rámci tuzemské historiografie jsou dobře známé publikované paměti hlavních architektů československé zahraniční politiky meziválečného období – Tomáše Garrigua Masaryka a Edvarda Beneše. Oba českoslovenští politici byli ohledně osobních vzpomínek a jejich následného publikování velmi systematictí a plodní. Z provenience prvního prezidenta nezávislého Československa našlo v této práci upotřebení dílo nazvané *Světová revoluce*.¹⁷¹ Jde o Masarykův obsáhlý výklad své vlastní činnosti během první světové války. Ve větší míře byly využity první tři díly edice projevů prezidentovi autorské činnosti v období první republiky, vydávané pod názvem *Cesta demokracie*.¹⁷² Monografie se staly cennými zejména při popisu mezinárodních a vnitropolitických událostí ve zkoumaném období.

Hlavním vykonavatelem zahraniční politiky meziválečného Československa byl nicméně Edvard Beneš. Stejně jako T. G. Masaryk, zanechal i on paměti na svoji činnost v letech první světové války, která je zároveň edicí nejvýznamnějších dopisů, textů a memorand československého zahraničního odboje. Třídílná série nese název *Světová válka a naše revoluce*.¹⁷³ Kromě ní byly využity další publikace z Benešova pera, které analyzují mezinárodní politickou situaci ve 20. letech 20. století. Roky 1919–1924 shrnuje monografie nazvaná *Problémy nové Evropy a zahraniční politika československá*.¹⁷⁴ Na ní navazuje kniha *Boj o mír a bezpečnost státu*,¹⁷⁵ která se zabývá otázkou pozice Československa na mezinárodní politické scéně v letech 1924–1933. Na celé meziválečné období je vzpomínáno v publikaci *Demokracie dnes a zítra*,¹⁷⁶ kde je již patrný větší časový odstup od událostí.

Hodnotným pramenem k poznání prvních čtyř let existence Československa je čtyřsvazkové dílo Ferdinanda Peroutky s názvem *Budování státu*.¹⁷⁷ V předkládané

¹⁷¹ Tomáš Garrigue MASARYK, *Světová revoluce. Za války a ve válce 1914–1918*, Praha 2005. V angličtině kniha poprvé vyšla v edici Henryho Wickhama Steeda ve druhé polovině 20. let 20. století. Srov. Henry Wickham STEED (ed.), *Thomas Garrigue Masaryk. The Making of a State. Memories and Observations 1914–1918*, New York 1927.

¹⁷² Tomáš Garrigue MASARYK, *Cesta demokracie I. Projevy – články – rozhovory z let 1918–1920*, Praha 2003; TÝŽ, *Cesta demokracie II. Projevy – články – rozhovory 1921–1923*, Praha 2007; TÝŽ, *Cesta demokracie III, Projevy – články – rozhovory 1924–1928*, Praha 1994.

¹⁷³ Edvard BENEŠ, *Světová válka a naše revoluce I–III*, Praha 1935.

¹⁷⁴ TÝŽ, *Problémy*.

¹⁷⁵ TÝŽ, *Boj o mír a bezpečnost státu*, Praha 1934.

¹⁷⁶ TÝŽ, *Demokracie dnes a zítra*, Praha 1947.

¹⁷⁷ Ferdinand PEROUTKA, *Budování státu I–IV*, Praha 1991.

práci došlo k jejímu využití spíše za účelem zisku doplňujících informací. Jak už její pojmenování napovídá, pojednává zejména o vnitřních československých záležitostech. Součástí Peroutkova výkladu jsou nicméně i zmínky o navazování vztahů republiky s ostatními evropskými zeměmi a také vznik pražského sboru zahraničních diplomatů.

Fundamentálním zdrojem informací pro text práce se stalo dílo Roberta Bruce Lockharta. Autor působil na pražském vyslanectví Spojeného království jako obchodní atašé v letech 1919–1922. Pozdější velmi vážený novinář, rozhlasový hlasatel a vyslanec Velké Británie při londýnské exilové vládě Edvarda Beneše v období druhé světové války, byl plodným autorem. Své pražské životní etapě zasvětil publikaci *Retreat from Glory* z roku 1934.¹⁷⁸ Jedná se mimořádný zdroj poznání života v Československu v průběhu 20. let 20. století, které pochází z pera cizího autora. Publikace takového charakteru pro zmíněné období jsou v rámci českých dějin vzácné. Později k reflexím Československa a jeho role v na mezinárodní politické scéně docházelo častěji. Jednalo se však zpravidla o vzpomínky britských politiků na 30. léta 20. století ve spojitosti s vyvstalým sudetoněmeckým problémem Robert Bruce Lockhart působil také jako jednatel *Bank of England* v Československu a oplýval proto kontakty na vrchol československého politického establishmentu.¹⁷⁹

Paměti po sobě zanechal také další člen sboru pražského vyslanectví Velké Británie 20. let 20. století. Maurice Peterson vstoupil do řad Foreign Office v roce 1913. Československá metropole byla jeho druhým působištěm. Funkci prvního tajemníka zastupitelského úřadu zastával od září 1923 do února 1925. Služba jej následně zavedla do exotičtějších míst. Působil na ambasádách v Tokiu, Káhiře a Bagdádu, načež se vrátil zpět na starý kontinent. Ve druhé polovině 30. let 20. století byl vyslancem v Sofii a Madridu. Své vzpomínky shrnul v knize s názvem *Both Sides of the Curtain*.¹⁸⁰ Jedna z kapitol je v ní věnována pražskému působení, a tak se stala cenným zdrojem poznatků pro předkládanou disertační práci.

¹⁷⁸ Robert BRUCE LOCKHART, *Retreat from Glory*, London 1934.

¹⁷⁹ Srov. Robert VANSITTART, *Lessons of my Life*, London 1943; Viscount TEMPLEWOOD (Samuel HOARE), *Nine Troubled Years*, London 1957; Anthony EDEN, *Facing the Dictators*, Boston 1962; Darren DILKS (ed.), *The Diaries of Sir Alexander Cadogan, 1938–1945*, London 1971.

¹⁸⁰ Maurice PETERSON, *Both Sides of the Curtain. Memoirs of a Famous Diplomatist*, London 1950.

II. Vývoj vztahů Československa a Velké Británie mezi lety 1918 a 1930

Pouhé dvě dekády let od sebe oddělily dva nejstrašnější konflikty v dějinách lidské společnosti. Historici rozličných národností se již mnohokrát z nejrůznějších úhlů pohledu pokoušeli detailně analyzovat toto údobí. Doufali přitom, že objeví příčiny eskalace tak velkého objemu násilí v horizontu pouhé jedné generace. V případě obou světových válek se pochopitelně snažili tyto důvody hledat také ve výchozí mezinárodně-politické situaci v Evropě.

Britské impérium bylo na přelomu 19. a 20. století nejrozlehlejším státem na světě. Pod přímou správu britské koruny tehdy spadala ohromná území Kanady, Indie či Austrálie. Tak velké soustředění obyvatel, bohatství a vojenského potenciálu logicky vytvářelo klíčový subjekt světové politiky. Stejná role Britům patřila i v rámci pomyslného kolbiště, které představovala Evropa.¹⁸¹

Ze vzájemného mocenského soupeření s německým císařstvím v letech 1914–1918 navíc Spojené království vyšlo vítězně, což jeho významnou úlohu v evropské politice ještě umocnilo. Vítězství v první světové válce s sebou neslo mnohé výsady a privilegia. Na druhé straně také řadu závazků. Společně se svým spojencem, Francií, se Velká Británie stala garantem nového uspořádání střední Evropy. Na území bývalé habsburské monarchie vzniklo několik států, k čemuž by bez uznání obou dohodových velmocí nemohlo dojít. Nová podoba oblasti kolem řeky Dunaj byla posléze potvrzena versailleským systémem mírových smluv v letech 1919–1920. Pro řadu národů zmíněného regionu šlo o oficiální potvrzení dlouho očekávané nezávislosti na habsburské dynastii. Pro Velkou Británii se jednalo o potvrzení uvedeného závazku vůči nástupnickým zemím.¹⁸²

Do skupiny vzniknuvších středoevropských států patřilo také Československo. Dlouho vyhlížené nabytí státnosti Čechů, nově posílených také o Slováky, bylo z velké části dílem trpělivé a obětavé diplomatické práce Tomáše Garrigua Masaryka, Edvarda Beneše, Milana Rastislava Štefánika a jejich pomocníků. Československá republika byla Velkou Británií oficiálně uznána dne 9. srpna 1918.¹⁸³ V zahraničněpolitické

¹⁸¹ J. VALKOUN, *Na cestě*, s. 248.

¹⁸² J. DEJMEK, *Nenaplněné naděje*, s. 17–18.

¹⁸³ E. BENEŠ, *Světová válka III*, s. 415.

konceptu státu se Spojené království zařadilo těsně za Francii, jež byla nejdůležitějším československým spojencem.¹⁸⁴

Je proto překvapující, že se výzkumu vztahů Československa a Velké Británie v meziválečném období věnovala jen hrstka odborníků. V rámci tuzemské historiografické produkce je na vině zařazení Spojeného království mezi nepřátelské mocnosti v průběhu komunistické éry. Bádání v této oblasti dějin bylo v průběhu druhé poloviny 20. století ideologicky nežádoucí a rovněž, kvůli nezbytné práci s prameny britské provenience, prakticky neuskutečnitelné. Do roku 1989 se tématu věnoval téměř výhradně Václav Král.¹⁸⁵ K jeho závěrům ale nelze vzhledem k jeho součinnosti s komunistickým režimem příliš přihlížet. Čestnou výjimkou jsou v rámci socialistického období práce Roberta Kvačka¹⁸⁶ a Aleny Gajanové.¹⁸⁷

Po roce 1989 se zájem o výzkum dějin diplomatických vazeb mezi Československem a Velkou Británií zvýšil. Nejvýznamnějším badatelem na tomto poli se stal Jindřich Dejmek. Zmíněnému tématu se nejprve věnoval v rámci několika dílčích studií¹⁸⁸ a své poznatky později shrnul v monografii s titulem *Nenaplněné naděje*.

¹⁸⁴ Miklós LOJKÓ, *Meddling in Middle Europe. Britain and the Lands 'Between' 1919–1925*, Budapest–New York 2006, s. 162.

¹⁸⁵ Václav KRÁL, *Plán Z*, Praha 1973; TÝŽ, *Dny, které otráslý Československem*, Praha 1975.

¹⁸⁶ Robert KVAČEK, *Osudná mise*, Praha 1958; TÝŽ, *Nad Evropou zataženo. Československo a Evropa 1933–1937*, Praha 1966; TÝŽ, *Obtížné spojenectví. Politicko-diplomatické vztahy mezi Československem a Francií 1937–1938 I*, Praha 1989.

¹⁸⁷ Alena GAJANOVÁ, *ČSR a středoevropská politika velmocí, 1918–1938*, Praha 1967.

¹⁸⁸ Srov. Jindřich DEJMEK, *Velká Británie a země střední a východní Evropy mezi světovými válkami. Přehled bádání po roce 1945*, ČČH 96, 1998, s. 380–396; TÝŽ, *Československo-britské vztahy v rámci locarnského bezpečnostního systému (1926–1936). (Náčrt hlavních problémů)*, MD 6, 1998, s. 7–98; TÝŽ, *Velká Británie a nové uspořádání střední Evropy, 1918–1919*, in: Peter ŠVORC – Lubica HARBULOVÁ (edd.), *Stredoeurópske národy na križovatkách novodobých dejín, 1848–1918*, Bratislava – Prešov 1999, s. 252–268; TÝŽ, *The First Five Years of Anglo-Czechoslovak Relations, 1918–1923*, *Historica* (dále jen *HIS*), Series Nova 5–6, Prague 2000, s. 161–222; TÝŽ, *Politické vztahy Československa a Velké Británie v době první labouristické vlády (leden–listopad 1924)*, in: Miroslav ŠESTÁK – Emil VORÁČEK (edd.), *Evropa mezi Německem a Ruskem. Sborník prací k sedmdesátinám Jaroslava Valenty*, Praha 2000, s. 321–339; TÝŽ, *Velká Británie a Československo v době jednání o Západní garanční pakt (leden–prosinec 1925)*, ČČH 98, 2000, s. 775–806; TÝŽ, *Britský appeasement: bilance půlstoletí trvající historiografické diskuse*, ČČH 98, 2000, s. 130–142; TÝŽ, *Velká Británie a Československo v době jednání o nový evropský bezpečnostní systém (březen 1936–červen 1937)*, in: Josef HARNA – Petr PROKŠ (edd.), *Studie k moderním dějinám. Sborník k 70. narozeninám Vlastislava*

Dejmkovy práce jsou většinou obecného charakteru a popisují vývoj vzájemných bilaterálních vztahů mezi oběma zeměmi. Detailněji český historik rozpracoval problematiku britské účasti na Locarnské mezinárodní konferenci, jež měla přinést řešení při hledání kolektivního systému bezpečnosti v Evropě. Jednu studii věnoval rovněž tomu, jak britská diplomacie vnímala sudetoněmecký problém ve 30. letech 20. století.

Část své publikační činnosti problematice diplomatických vazeb Československa a Velké Británie zasvětil také Lukáš Novotný.¹⁸⁹ Podrobně analyzoval zmíněné téma britské perspektivy sudetoněmeckého problému. Produktem snah plzeňského historika se stalo několik studií, které posléze shrnula monografie z roku 2016. Novotný rovněž přispěl k výzkumu o hledání univerzálního bezpečnostního systému v Evropě v meziválečném období.¹⁹⁰ Ze slovenského prostředí k problematice československo-britských vztahů přispěla Adriana Kičková. Ve své studii pojednávající o československo-britských vztazích v letech 1920–1926 představila osobnost prvního britského vyslance v Československu George Russella Clerka. Článek obsahuje základní biografii diplomata a nastiňuje možná východiska pro další výzkum.¹⁹¹

Kromě českých a slovenských odborníků se k tématu diplomatických vztahů Spojeného království a Československa vyjádřili i historici britští. Autorem několika

Laciny, Praha 2001, s. 329–360; TÝŽ, *Britská diplomacie, Československo a Sudetoněmecká strana (1935–1938)*, MD 9, 2001, s. 161–236.

¹⁸⁹ Srov. Lukáš NOVOTNÝ, *Velká Británie a konference v Locarnu*, MD 18, 2010, č. 2, s. 23–49; TÝŽ, *Velká Británie a konference v Locarnu. Příspěvek ke studiu kolektivní bezpečnosti ve 20. letech 20. století*, Plzeň 2013; TÝŽ, *Vznik Československa a vývoj česko-německých vztahů na konci roku 1918 ve zprávách britských diplomatů. K dějinám střední Evropy na rozhraní dvou epoch*, in: Stanislav TUMIS – Jan KOURA – Jaromír SOUKUP (edd.), *Kapitoly z britských a amerických dějin. Profesoru Martinu Kovářovi k padesátým narozeninám*, Praha 2015; TÝŽ, *Britské vyslanectví*; TÝŽ, "The Whole lot, Czechs, Magyars, Poles, Jugos, Roumanians, should be put in a bag and shaken up and then handed over to a decent Briton to administer." *A Contribution on the British Perception of Czech-German Relations in Czechoslovakia to 1933*, *Prague Papers on the History of International Relations* (dále jen PPHIR) 1, 2017, č. 1, s. 102–114; TÝŽ, *Návštěvy Konrada Henleina v Londýně. Příspěvek k internacionalizaci sudetoněmecké otázky ve druhé polovině 30. let 20. století*, MD 25, 2017, č. 2, s. 87–104.

¹⁹⁰ TÝŽ, *Velká Británie a konference v Locarnu 1925*, MD 18, 2010, č. 2, s. 23–49.

¹⁹¹ Adriana KIČKOVÁ, *George Russell Clerk a Československo*, in: Jiří ŠTĚPÁN – Veronika STŘEDOVÁ a kol., *České, slovenské a československé dějiny 20. století 5*, Ústí nad Orlicí 2011, s. 83–92.

důležitých studií je Harry Hanak.¹⁹² Ve svých textech se věnoval především obrazu mladé československé republiky v britském prostředí. Vztahy Velké Británie a ČSR v obecné rovině zkoumal Mark Cornwall.¹⁹³ Posléze podrobně rozpracoval témata československé pozemkové reformy a pozice německé menšiny. William Wallace se ve dvou studiích pokusil analyzovat předmnichovské období.¹⁹⁴

Problematika vazeb Spojeného království na region střední Evropy v meziválečném období je zahraničními autory poměrně oblíbená. Několik badatelů, kteří mají kořeny v některém ze středoevropských států, se tomuto tématu ve svém výzkumu věnovalo. Jmenovitě jde Miklóse Lojka,¹⁹⁵ Gábora Bátonyiho,¹⁹⁶ Tadeusze Piszczkowského¹⁹⁷ či Živka Avramovskiho.¹⁹⁸ Z britského či amerického prostředí lze zmínit studie Richarda Graysona,¹⁹⁹ Anne Orde²⁰⁰ či Francise Carstena.²⁰¹ Také z jejich závěrů čerpala předkládaná disertační práce.

¹⁹² Srov. Harry HANAK, *The New Europe, 1916–1920*, SEER 39, 1961, s. 369–399; TÝŽ, *Great Britain and Czechoslovakia 1918–1948. An Outline of their Relations*, in: Miloslav RECHČÍGL (ed.), *Czechoslovakia Past and Present I*, Washington 1968, s. 770–800; TÝŽ, *The Visit of the Czechoslovak Foreign Minister Dr Edvard Benes to Moscow in 1935 as seen by the British Minister in Prague, Sir Jiseph Addison*, SEER 54, 1976, s. 586–592; TÝŽ, *British Views of the Czechoslovaks from 1914–1924*, in: Eva SCHMIDT-HARTMANN – Stanley B. WINTERS (edd.), *Grossbritannien, die USA und die böhmischen Länder 1848–1948*, München–Wien 1992, s. 87–105.

¹⁹³ Mark CORNWALL, *A Fluctuating Barometer. British Diplomatic Views of the Czech-German Relationship in Czechoslovakia, 1918–1938*, in: Eva SCHMIDT-HARTMANN – Stanley B. WINTERS (edd.), *Grossbritannien, die USA und die böhmischen Länder 1848–1948*, München–Wien 1992, s. 313–333; TÝŽ, *National Reparation? The Czech Land Reform and the Sudeten Germans, 1918–1938*, SEER 75, 1997, s. 259–280.

¹⁹⁴ William WALLACE, *The Foreign Policy of President Beneš in Approach to Munich*, SEER 39, 1960, s. 108–136; TÝŽ, *The Making of the Crisis of 1938*, SEER 41, 1963, s. 368–390.

¹⁹⁵ Miklós LOJKÓ, *Meddling*.

¹⁹⁶ Gábor BÁTONYI, *Britain and Central Europe 1918–1933*, Oxford 1999.

¹⁹⁷ Tadeusz PISZCZKOWSKI, *Anglia a Polska, 1914–1939*, Londyn 1975.

¹⁹⁸ Živko AVRAMOVSKI (ed.), *Britanci o Kraljevini Jugoslaviji. Godišnji izveštaji Britanskog poslanstva v Beogradu, 1921–1939*, Zagreb 1986–1987.

¹⁹⁹ Richard GRAYSON, *Austen Chamberlain and the Commitment to Europe. British Foreign Policy 1924–1929*, New York 2013.

²⁰⁰ Anne ORDE, *British Policy and European Reconstruction After the First World War*, Cambridge 1990.

²⁰¹ Francis CARSTEN, *The First Austrian Republic 1918–1938. A Study based on British and Austrian Documents*, London 1986.

II. 1. Mezinárodně-politický kontext progresivního období let 1918–1929

Tento oddíl práce si klade za cíl popsat vývoj bilaterálních vztahů mezi Spojeným královstvím a Československou republikou v letech 1918 až 1930. Přestože se jednalo o období vzájemného porozumění, neznamená to, že by mezi příslušníky zahraničních sborů obou zemí nevznikaly žádné neshody. Hlavní témata, která britské diplomaty v Československu po skončení první světové války zajímala, byla různorodá. Šlo zejména o vztah k menšinám uvnitř republiky, majetkové poměry v důsledku pozemkové reformy či vypořádání se s náboženskou otázkou. Agendou na zastupitelských úřadech hýbaly rovněž konzulární a obchodní záležitosti československých a britských subjektů. Kvalitu bilaterálních diplomatických vazeb bezprostředně ovlivňovala panující mezinárodně-politická situace v Evropě.

Dvanáctileté období mezi lety 1918 a 1930 se neslo v duchu vzájemné kooperace Československa a Velké Británie. Jedinou výjimku představovalo roční působení britského chargé d'affaires Cecila Goslinga v Praze od podzimu 1918 do konce roku 1919. V jeho očích bylo Československo v regionu střední Evropy nadbytečné a jeho existence neblaze působila na stabilitu v regionu, kterou po staletí zosobňovala habsburská říše. Pro reputaci Československa v Londýně bylo výhodou, že hlavní představitel tuzemské politiky, ministr zahraničí Edvard Beneš, se v rámci jednání o podobě poválečné Evropy pravidelně setkával s britskými diplomatickými špičkami a mohl tak Goslingovi závěry vysvětlovat či vyvracet. Podobně činil i československý zastupitelský úřad v britské metropoli, vedený v letech 1918–1920 Štefanem Osuským. Goslingova převážně negativní stanoviska tak většinou nebyla vyslyšena, k čemuž přispívali strážlivě uvažující úředníci Foreign Office v Londýně a rovněž Československu naklonění britští publicisté typu Roberta Williama Seton-Watsona či Wickhama Steeda.²⁰²

Ve prospěch udržení pozitivního charakteru bilaterálních vztahů se česká ambasáda v Londýně profilovala rovněž za Osuského nástupců Vojtěcha Mastného (1920–1925) a Jana Masaryka (1925–1938). Nástupem George Russella Clerka do

²⁰² J. DEJMEK, *Nenaplněné naděje*, s. 20.

úřadu řádného vyslance v Praze na počátku roku 1920 se poměry změnily také na opačné straně a postupně docházelo k názorové kohezi.²⁰³

Základním cílem snah britských zástupců v Praze bylo zlepšit obraz Britů v československém prostředí. Ten byl během působení Cecila Goslinga v metropoli nad Vltavou částečně pokažen. V Československu byli v období po konci první světové války za prioritního spojence považováni jednoznačně Francouzi. I když někteří z pověřenců Quai d'Orsay (francouzské ministerstvo zahraničí) dávali až příliš ostentativně najevo, jakou zásluhu jejich země na vzniku republiky má, měla Paříž v období let 1919–1920 v pražských politických kuloárech oproti Londýnu navrch. Teprve Goslingův nástupce George Russell Clerk začal tento nepoměr vyrovnávat. Jeho velkou devizou bylo, že dokázal na svoji stranu naklonit jak příslušníky někdejší šlechty, tak i členy nové politické elity.²⁰⁴ Poslední z pražských ambasadorů Jeho Veličenstva ve zkoumaném období, Ronald Macleay, posléze pokračoval v Clerkem nastoleném trendu.

II. 1. 1 Mezi západoevropskými velmocemi (1918–1924)

První světová válka oficiálně skončila kapitulací Centrálních mocností. Když se na britském ministerstvu zahraničí rozhodovalo o vyslání zástupce do nově vzniklého Československa, nebylo ještě možné rozsah jeho působnosti územně přesně definovat. Bylo zřejmé, že vítězná strana bude na úkor poražených požadovat změny v teritoriálním vymezení evropského prostoru. Nejviditelnější změny na mapě starého kontinentu se rýsovaly v místech, kde se po několik století nacházela mnohonárodnostní rakousko-uherská říše. Série národních převratů a revolucí na podzim 1918 způsobila, že se mocnářství rozpadlo na několik menších států. V rámci doktríny o sebeurčení malých národů, koncipované americkým prezidentem Thomasem Woodrow Wilsonem, měla být existence státností menších národů umožněna. Ani sebelepší rozdělení území zaniklé monarchie ale nemohlo odstranit vzájemnou nevraživost mezi národy někdejšího mocnářství.²⁰⁵ Navíc, hranice mezi jednotlivými etniky nebyly po staletích soužití v jednom státním útvaru jasně patrné. Zástupci vítězných dohodových mocností

²⁰³ Srov. TNA, FO 470/12, Annual Report (dále jen AR) 1920, s. 10; TNA, FO 470/12, AR 1925, s. 7; TNA, FO 470/12, AR 1929, s. 10.

²⁰⁴ R. BRUCE LOCKHART, *Retreat*, s. 62–63.

²⁰⁵ *Tamtéž*, s. 57.

se dohodli, že dělicí linie budou stanoveny v rámci mírové konference, jež měla do té doby nejhrůznější konflikt v dějinách lidstva uzavřít.²⁰⁶

Za místo konání konference byla vybrána Paříž. Delegáti pozvaných zemí se do města nad Seinou sjížděli s různorodými cíli. Dne 18. ledna 1919 hosty konference uvítal francouzský prezident Raymond Poincaré s projevem, v němž, mimo jiné, zaznělo: „*V okamžiku, kdy kruh strastí se uzavírá, mohou všechny mocnosti, jejichž zástupci jsou zde shromážděni, právem prohlásit, že nemají podíl na vině. Jsme povoláni k tomu, abychom opět obnovili mír a spravedlnost. Lidstvo může vám důvěřovat, poněvadž nejste mezi těmi, kdo porušili lidská práva.*“²⁰⁷ Z jeho slov vyplynulo, že Francie, která v bojích utrpěla ohromné materiální i lidské škody, chce utvářet novou tvář Evropy. Její zrak se upínal také k regionu střední Evropy. Pro mnoho tamních nových států Paříž již během války představovala nejsilnějšího spojence v boji za nezávislost. Nejinak tomu bylo i v případě Československa. Francie dne 29. června 1918 uznala, jako první ze všech států Dohody, exilovou vládu vedenou T. G. Masarykem jako zárodek budoucího československého státu. Slovy prezidenta Masaryka: „*Francie uznala pak prvá zahraniční Národní radu, zřídila a vydržovala naši armádu ve Francii a později i v Rusku, zachovala se k nám opravdu velkomyslně.*“²⁰⁸ Vliv v oblasti, který si svojí podporou zaručila, si Paříž logicky chtěla podržet i v poválečné době.

Velká Británie byla druhým z garantů nové podoby střední Evropy. Její aspirace na vedoucí úlohu v rámci dalšího vývoje starého kontinentu prošla během podzimních a zimních měsíců roku 1918 revizí. Zatímco primární zájmy Francie se nacházely v Evropě,²⁰⁹ Spojené království bylo celosvětovou koloniální říší a středisko jejího zájmu leželo spíše v zámoří.²¹⁰ Válkou lidsky i hospodářsky vyčerpané impérium tak

²⁰⁶ George B. TINDALL – David E. SHI, *USA*, Praha 1994, s. 516–517.

²⁰⁷ Ferdinand PEROUTKA, *Budování státu I, 1918–1919*, Praha 1991, s. 363.

²⁰⁸ T. G. MASARYK, *Cesta demokracie I*, s. 27.

²⁰⁹ Francouzský prezident Raymond Poincaré to ve své řeči k příležitosti odevzdání praporu 21. československému pluku potvrdil slovy: „*Nedaleko odtud, pánové, leží staré francouzské území, které nám bylo vyrváno jako kus z těla našeho, očekává též od vítězství našich vojsk odměnu za svoji věrnost a splnění svých nadějí. Den, jenž vzejde nad osvobozeným Alsaskem-Lotrinskem, osvíti novým paprskem všechny zmučené národy. Jděte do boje, pánové, a v brzkou uvidíte na obzoru první paprsky této záře.*“ Srov. E. BENEŠ, *Světová válka III*, s. 377–389.

²¹⁰ Britská zámořská dominia byla v rámci delegace pro Versailles zastoupena odpovídajícím způsobem dle toho, kolik do bojů nasadila vojáků. Například Austrálie tak měla více zástupců než třeba Belgie, na

nemohlo doufat ve vůdčí pozici ve více oblastech a rozhodlo se přenechat iniciativu ve středoevropském regionu Francii. Britové ale považovali za nezbytné tuto část Evropy nejprve stabilizovat. Bylo by rovněž chybou se domnívat, že takový ústupek znamenalo úplnou a trvalou ztrátu pozornosti o region. Oblast střední Evropy byla pro Spojené království lákavá zejména z ekonomických důvodů.²¹¹

Ústředním představitelem československé delegace na konferenci ve Versailles se stal Edvard Beneš. Do Paříže dorazil již v roce 1915 a ve francouzské metropoli setrval až do září 1919. Společně s T. G. Masarykem byl ideovým tvůrcem zahraničněpolitické koncepce československého státu. Druhým delegátem Československa se stal předseda vlády Karel Kramář. Tomu nezbytné kontakty a vazby na zahraniční politiky chyběly, a proto při jednáních zůstával ve stínu svého ministra.²¹²

Vize mezinárodní pozice československého státu vycházela z konceptu, který Tomáš Garrigue Masaryk, Edvard Beneš i Milan Rastislav Štefánik prezentovali zahraničním státníkům již v průběhu válečných let. Československo mělo být středně velkým státem v srdci střední Evropy, dostatečně silným na to, aby ve spojení s ostatními nástupnickými státy za podpory Francie a Velké Británie odolalo Německu a zabránilo tak možné nové válečné katastrofě při opakující se německé agresi.²¹³ Podoba Benešem proponovaného státu ale byla nejistá. Území Čech, Moravy a části Slezska dle historického principu tvořilo součást bývalého Českého království a mělo se stát jádrem nově vyhlášené republiky. Slovensko, po staletí součást Uher, mělo být

jejímž území boje první světové války probíhaly. Proti takovému poměru se stavěly zejména Spojené státy americké, jímž byly Austrálie či Kanada politickými konkurenty. Srov. J. VALKOUN, *Na cestě*, s. 103.

²¹¹ J. DEJMEK, *Nenaplněné naděje*, s. 32–33.

²¹² F. PEROUTKA, *Budování*, s. 364; Martina LUSTIGOVÁ, *Karel Kramář. První československý premiér*, Praha 2007, s. 148–160.

²¹³ PAUL E. ZINNER, *Czechoslovakia. The Diplomacy of Eduard Benes*, in: G. A. CRAIG – F. GILBERT (edd.), *The Diplomats*, s. 100–104. Beneš pozici Československa po první světové válce komentoval následovně: „*Západní mocnosti chtějí míti jednak klid a nebyti rušeny spory nebo politickým a hospodářským rozvratem států v centrální Evropě, jednak chtějí míti bezpečnost proti expansi Německa na východ; odtud právě vzniká snaha vytvořiti ve střední Evropě nový politický systém, jenž by tento úkol vyplnil. Je to zájem přirozený. Poměry v jednotlivých státech po světové válce závisí na poměrech ve státech ostatních více než kdy jindy. Politika naše s tímto všeobecným stavem musí počítat a dle toho se řídit, aby zájmy naše neutrpěly. Je přirozeno, že státy západní s neobyčejnou pozorností sledují nejen, jaká bude příští naše politika, ale především, do jaké míry dá se s námi a ostatními našimi sousedy počítati pro tuto rekonstrukční politiku evropskou.*“ Srov. E. BENEŠ, *Problémy*, s. 38.

připojeno na základě etnického hlediska. Představitelům zahraniční politiky se podařilo mezi politiky západních velmocí rozšířit princip dvou větví jednotného československého národa, které se před staletími vlivem okolností rozešly a nyní se šťastně shledaly v nezávislém státě. Svoji roli v připojení Slovenska hrály také ekonomické a strategické důvody. Podobně tomu bylo i v případě území Podkarpatské Rusi, které bylo v roce 1919 do československého území začleněno.²¹⁴ Edvard Beneš při rozhovorech se zahraničními delegáty konference argumentoval tím, že republika vznikla na demokratických ideálech, které byly převzaty ze západu, což Francouzům i Britům, ale též Američanům imponovalo. Většina z nich tak neměla se vznikem nezávislého Československa problém a brali jeho existenci jako novou realitu ve středoevropském regionu.²¹⁵

Jedním z výkonných orgánů versailleské mírové konference byla Rada pěti. V ní zasedali zástupci Francie, Velké Británie, Itálie, Spojených států amerických a Japonska. Do jejích kompetencí spadaly záležitosti významné, avšak ne klíčové.²¹⁶ Za takovou byla shledána i problematika hranic Československa, což někteří domácí politici nelibě snášeli. Přiřazení otázky vymezení československého území k jinému než nejvyššímu orgánu konference, jim připadalo jako ponižování významu státu.²¹⁷ Do sledu jednání se československé záležitosti dostaly počátkem února 1919. Edvard Beneš v sérii memorand přednesl radě požadavek na uznání československé státnosti v historických hranicích Českého království, s dílčími opravami ve prospěch republiky. Součástí státu mělo být rovněž Slovensko a Podkarpatská Rus. Československý ministr zahraničí přednesl také požadavek na vytvoření koridoru, jež by zemi spojil s Královstvím Srbů, Chorvatů a Slovinců.²¹⁸ Beneš chtěl rovněž dosáhnout otevření

²¹⁴ M. LOJKÓ, *Meddling*, s. 158–159.

²¹⁵ J. DEJMEK, *Nenaplněné naděje*, s. 21.

²¹⁶ Svou práci měla Rada pěti ulehčit úděl ústřednímu orgánu – Nejvyšší radě. V ní zaujali místo nejvyšší političtí představitelé Francie, Velké Británie, USA a Itálie. Srov. Bohumila FERENČUHOVÁ, *Mierova konferencia, mierové zmluvy a nový európsky systém*, in: J. DEJMEK a kol. *Zrod*, s. 21–36.

²¹⁷ Edvard Beneš k tomu zaujal střízlivé stanovisko a ve zprávách do Prahy také vyjadřoval pochopení. Ferdinand Peroutka obsáhlé Benešovo vysvětlení shrnul slovy: „Československo nemůže bouchat na stůl, jedná-li s mírovou konferencí; ničeho by tím nedosáhlo, leda údivu.“ Srov. F. PEROUTKA, *Budování*, 366–367.

²¹⁸ Koridor měl spojit města České Budějovice, Linz a Klagenfurt. Jeho vytvoření předpokládalo začlenění přibližně dva a půl milionu obyvatel německé národnosti k Československu. Srov. TNA, FO 470/17, Various Papers 1920–1971, *The Frontiers of Czecho-Slovakia*.

otázky Lužice, historického území českého království a pravděpodobnosti jeho připojení k československému státu. Rada pěti návrhy československého ministra přednostně schválila. Konkrétnímu detailnímu vymezení hranic se ale věnovat nemohla. Za tím účelem byla vytvořena tzv. Československá komise. V jejím čele stanul francouzský velvyslanec při konferenci Paul Cambon. Za britské impérium v komisi usedli diplomat Harold Nicholson a australský ministr námořnictva Joseph Cook. Všichni zmínění muži byli nakloněni myšlence nové podoby střední Evropy a podporovali snahy Československa o nezávislost.²¹⁹

Ačkoliv komise nakonec neakceptovala Benešem formulované²²⁰ požadavky v plné míře,²²¹ byl československý ministr spokojen: „*Naše požadavky jsou všude přijímány na konferenci bez odporu – ba neobyčejně příznivě. Proti oficiálním požadavkům, jež jsme na konferenci podali, není žádných principiálních námitek ani u Angličanů, ani u Francouzů, ani u Američanů, ani u Italů. Můžeme tedy říci dnes s naprostou jistotou, že program náš triumfuje.*“²²² Dle stanov konference musela závěry komise schválit ještě tzv. Ústřední komise a také Nejvyšší rada.²²³ Oba orgány nakonec potvrdily platnost stanovených hranic, i když ne vždy se jednání obešlo bez námitek. Memorandum z Fontainebleau z 25. března 1919, v němž David Lloyd George otevřeně vystoupil s návrhem úpravy hranic Československa ve prospěch Německa, se stalo důležitou událostí evropské poválečné diplomacie. Britský předseda vlády v dokumentu požadoval přehodnocení vymezení území nových států a zejména pak snížení reparačních plateb, jež Francie od Německa hodlala vymáhat. Šlo o první oficiálně deklarovaný nesoulad v dosud jednotném britsko-francouzském postupu v rámci mírových jednání.²²⁴

²¹⁹ J. DEJMEK, *Nenaplněné naděje*, s. 21–23.

²²⁰ Československý ministr zahraničí argumentoval zejména historickými vazbami českých zemí a Slovenska. Podpůrným argumentem se stala jazyková blízkost obyvatel obou teritorií a také dostatečná hospodářská nezávislost na Vídni. Srov. TNA, FO 470/17, Various Papers 1920–1971, *The Frontiers of Czecho-Slovakia*.

²²¹ Schválení se nedočkal vytvoření koridoru mezi Československem a Královstvím SHS.

²²² F. PEROUTKA, *Budování*, s. 369.

²²³ V době schvalování hranic Československa v Nejvyšší radě zasedali David Lloyd George, Georges Clemenceau, Vittorio Orlando a plukovník Edward Mandell House, zastupující nepřítomného prezidenta USA Thomase Woodrowa Wilsona.

²²⁴ David Lloyd George se v souvislosti s územním vymezením Československa obával zejména početné německé menšiny, která by v pohraničí vznikla. Proti němu vystoupil francouzský premiér Georges

Rozkol ve vztahu obou původních dohodových mocností k regionu střední Evropy se nicméně začal projevovat již od počátku roku 1919. Francie se snažila nástupnické státy podporovat, zatímco v případě Britů začínal být čím dál více patrný přesun pozornosti k vlastním imperiálním potřebám.²²⁵ V Londýně se v poválečném období prosadila jistá frankofobie, která bránila snahám československých vyjednávačů apelovat na vzájemnou spolupráci obou velmocí.²²⁶ Hranice angažovaného britského zájmu povětšinou zůstávaly totožné s východní hranicí Výmarské republiky. Takový stav nebyl v souladu s československou zahraničněpolitickou koncepcí, která předpokládala součinnost obou západoevropských mocností ve střední Evropě, která, dle slov Edvarda Beneše, byla „*podstatnou garancí vyplnění a dodržování podepsaných smluv v Paříži.*“²²⁷

Dle odhadů některých britských diplomatů si Edvard Beneš i T. G. Masaryk přáli zemi orientovat více směrem na britské ostrovy než do Paříže.²²⁸ Ačkoliv prezident

Clemenceau. Britský premiér nakonec kompromisně ustoupil. Srov. J. DEJMEK, *Nenaplněné naděje*, s. 23.

²²⁵ Změna britského přístupu k zahraniční politice vycházela z předpokladu, že fungování diplomacie „starého typu“ bude nahrazeno fungující Společností národů. Představitelé vlády Jeho Veličenstva se domnívali, že tato nová platforma postupem času nahradí soustavu zastupitelských úřadů a diplomatických a konzulárních pracovníků. Jednalo se o koncepci propagovanou zejména britskou liberální stranou, jejímž členem byl i tehdejší britský ministerský předseda. Srov. G. A. CRAIG, *The British Foreign Office*, s. 24.

²²⁶ P. NEVILLE, *Anglo-Czech Relations*, s. 678.

²²⁷ Nutnost kladného poměru Československa k oběma západním velmocím Edvard Beneš často zdůrazňoval: „*Vztah ten musí býti velmi blízký nejen z důvodů, abych tak řekl, civilizačních a kulturních, ale zejména proto, že na celou řadu let Evropa vůbec bude dirigována ve svých hlavních směrnicích politických aliancí anglicko-francouzskou, která dnes jest jedinou politickou autoritou v těžkých rozvratech dneška a která, potrvá-li a bude-li pevná, bude opravdovým štěstím Evropy. Tato aliance je podstatnou garancí vyplnění a dodržování podepsaných smluv v Paříži, a intimní spolupráce s Francií a Anglií ve všech otázkách evropské politiky je pro nás conditio sine qua non celé naší politiky.*“ Srov. E. BENEŠ, *Problémy*, s. 103.

²²⁸ Britský chargé d'affaires Cecil Gosling to ostatně napsal v jedné ze svých zpráv do Londýna: „...*Jsem si jist opravdovou náklonností a uznání Velké Británie a jejích institucí.*“ Srov. DBFP, ser. I, vol. 6, no. 1, s. 3; Ve zprávě do Londýna ještě v roce 1921 vyslanec Clerk v tomto duchu konstatoval: „*On (Edvard Beneš) i prezident Masaryk, zvláště pak druhý jmenovaný, mají velkou úctu k anglickým institucím a mentalitě a myslím, že by raději viděli, aby se jejich země vyvíjela spíše po britském než po francouzském způsobu.*“ Srov. TNA, FO 470/12, AR 1920, s. 10.

se svojí přízní k anglosaské kultuře netajil,²²⁹ u ministra zahraničí takový pohled nelze předpokládat. Ve skutečnosti oba čeští politici vnímali nutnost společného a jednotného postupu obou západních mocností, bez protěžování jednoho či druhého. Jen tak bylo možné vytvořit adekvátní mocenskou protiváhu Německa, což podporovalo stabilitu v regionu, a tím pádem i umožňovalo existenci nezávislého československého státu.²³⁰

Ztráta iniciativy Velké Británie v regionu střední Evropy byla patrná v otázce Těšínska. Polská vláda se v lednu 1919 rozhodla do voleb do ústavodárného shromáždění zahrnout část území, jež si nárokovalo Československo. Pražská vláda reagovala vojenským obsazením oblasti. Rozhodnutí československého kabinetu bylo přijato s nevolí v Londýně i v Paříži, neboť při něm došlo k překročení předběžné demarkační linie. Podoba hranic mezi Československem a Polskem totiž ještě nebyla přesně stanovena. Na mírové konferenci se o ní ve zmíněnou dobu teprve začínalo jednat. Edvardu Benešovi v Paříži dalo mnoho práce roztržku urovnat tak, aby československá pověst nebyla příliš poškozena. Karel Kramář, jenž byl za vyslání armády zodpovědný, musel ze svého protiintervenčního stanoviska nakonec ustoupit.²³¹

Nepřízeň představitelů Spojeného království vůči československým záležitostem se výrazněji projevila v souvislosti s nástupem diktatury v Maďarsku v březnu 1919. Diplomaté spojeneckých zemí v tu dobu koncipovali mírové podmínky ve vztahu k Německu a začalo se již také otevírat téma mírové smlouvy s Rakouskem. V Budapešti mezitím moc uchvátili komunisté, do jejichž čela se postavil Béla Kun. Zatímco Francie od počátku zvažovala ozbrojený zákrok, obě anglosaské velmoci se rozhodně odmítly ve věci vojensky angažovat. Když v dubnu mezi Československem a Maďarskem vypukla válka, Britové kategoricky odmítli jakýkoliv postup československých jednotek za původní demarkační linii. Hranice mezi Československem a Maďarskem ještě stále nebyly přesně definovány. V horizontu několika týdnů maďarské jednotky po úspěšné protiofenzivě postoupily hlouběji do slovenského vnitrozemí. V očích britských diplomatů to vedlo spíše k potvrzení

²²⁹ V rozhovoru s britským novinářem T. G. Masaryk uvedl: „... rád bych pověděl, že jsme se učili a že se učíme z vaší politické historie velmi mnoho. Učila se celá Evropa.“ Srov. T. G. MASARYK, *Cesta demokracie* I, s. 227.

²³⁰ M. LOJKÓ, *Meddling*, s. 161–162.

²³¹ J. DEJMEK, *Nenaplněné naděje*, s. 21.

nekompetentnosti československé armády,²³² než k odsouzení neoprávněné maďarské agrese.²³³ Šlo o příklad odlišného vnímání Maďarů a Čechoslováků, který byl v období první poloviny roku 1919 pro britskou diplomacii symptomatický.

Diplomatická aktivita Edvarda Beneše v průběhu prvního poválečného roku nakonec měla v britských kruzích v zásadě pozitivní ohlas. Za zlepšení dosud nepřilíživě kladného britského postoje k československým záležitostem mohlo ministerstvo zahraničí vděčit rovněž redakci časopisu *The New Europe*, jenž během války pomáhal zakládat budoucí československý prezident T. G. Masaryk. V roce 1919 byli jeho hlavními editory Robert William Seton-Watson a George Glasgow. Akcím podporovatelů Československa pomohla také změna v čele Foreign Office. Arthura Balfoura vystřídal George Nathaniel Curzon. Anglický džentlmen, později od roku 1921 pyšící se titulem markýz z Kedlestonu, měl za sebou bohatou politickou a diplomatickou kariéru. Působil, mimo jiné, ve funkci vicekrále Indie. Zastával klasickou strukturu diplomatické služby. V oblasti mezinárodních vztahů byl tak názorovým oponentem premiéra Davida Lloyd George. Odmítal tvrzení liberálů, že zahraniční politiku by měli utvářet především politici, kteří získali svůj mandát k jednání od lidu – ve volbách. Na postu ministra zahraničí vydržel až do roku 1924. Lord Curzon nebyl horlivým podporovatelem Československa, ale realistou a pragmatikem.²³⁴ V prvních letech ve funkci jej zaměstnávaly především záležitosti impéria – na počátku druhé dekády 20. století šlo zejména o boj za nezávislost v Irsku, problematiku britského mandátního území v Palestině či snahy dominií o větší autonomii na britské koruně.²³⁵

V průběhu jara 1920 došlo k ukončení československo-maďarských pohraničních bojů. Linie oddělující obě země zůstala s drobnými obměnami v původním rozsahu a Slovensko tak bylo definitivně zbaveno nadvlády Budapešti. Úsilí Maďarů, směřující k revizi úmluv stanovených mírovou konferencí, se neshledalo s úspěchem. Zatímco Francie podpořila návrhy komise pro ustanovení hranic bez váhání, v parlamentu Velké Británie vznikla ohledně maďarských hranic roztržka. V ní

²³² Cecil Gosling přednesl stanovisko, v němž pochyboval o existenci nezávislého Československa bez francouzské vojenské podpory: „Z mého úhlu pohledu není jisté, jestli samotná francouzská vojenská podpora bude schopna zajistit Čechům pozici nezávislého státu...“ Srov. DBFP, ser. I, vol. 6, no. 1, s. 4.

²³³ Gerald J. PROTHEROE, *Searching for Security in a New Europe. The Diplomatic Career of George Russell Clerk*, London – New York 2006, s. 75.

²³⁴ G. A. CRAIG, *The British Foreign Office*, s. 25–31.

²³⁵ J. VALKOUN, *Na cestě*, s. 116–166.

promaďarská stanoviska hájil premiér Lloyd George. Stejně jako v případě mírových smluv s Německem se obával vytvoření výrazných národnostních menšin v sousedních státech Maďarska, jež by případně mohly proměnit v ohniska nestability. Během klíčového jednání ministrů zahraničí spojeneckých států v Londýně se ale George Curzon projevil jako premiérův oponent. S podobou hranic Foreign Office nakonec vyslovil souhlas. Dne 4. června 1920 byla v Trianonu podepsána smlouva, která se stala faktickým koncem vyjednávání o podobě poválečné střední Evropy. Podepsali ji zástupci Maďarska i všech zainteresovaných států včetně Československa. Mladá střeoevropská republika tak do 20. let 20. století mohla vstoupit s vizí podílet se na přestavbě válkou zdecimovaného světadílu. Její aktivita se měla vyvíjet ve shodě s politikou garantů nového uspořádání – Francií a Velkou Británií.²³⁶

Zmíněná idea se záhy ukázala být problematickou. Váleční spojenci se v období míru začali čím dál více názorově rozcházet. Nejprve bylo třeba definitivně vyřešit otázku Těšínska. Mírová konference stanovila, že se o osudu území kolem řeky Olše rozhodne arbitráží. Tato metoda se v poválečné době nově měla při územních sporech uplatňovat přednostně. Rozhodnutí mezinárodní komise by předcházelo případným ozbrojeným střetnutím, jež Evropu vlivem válečné zkušenosti děsily. Tato cesta smíru imponovala i Edvardu Benešovi. V otázce sporu o Těšínsko nicméně arbitráž nejprve odmítal. Po krátké válce mezi Československem a Polskem v lednu 1920 byla obyvatelům oblasti dána možnost plebiscitu. Obě strany se v průběhu následujících měsíců snažily obyvatele ovlivnit při rozhodování. Často přitom nešlo o vytváření pozitivního obrazu, ale o zastrašování. Využití našel i kinematograf či některé další, někdy vskutku bizarní metody včetně např. sugesce.²³⁷ Poláci přes prvotní podporu z plebiscitu ustoupili, neboť reálně odhadli, že by jej pravděpodobně prohráli.

Celý spor nakonec rozřešila až mezinárodní konference v belgickém Spa v červenci 1920. Území bylo následně rozděleno mezi oba státy. Zahraniční delegáti více zohlednili československé požadavky. Během jednání diplomaté pod vedením Edvarda Beneše působili smířlivěji a Čechoslováci usedlí v regionu také zpravidla nepřistupovali k násilí, což se o těšínských Polácích říci nedalo. Diplomáté ve Spa pacifistický postoj ocenili, a tak byla většina původních československých nároků

²³⁶ J. DEJMEK, *Nenaplněné naděje*, s. 32–33.

²³⁷ Ferdinand Peroutka uvedl, že jistý šarlatán měl nerozhodnuté lidi nejprve uspat a posléze jim vnutit svoji vůli a působit tak ve prospěch Československa. Srov. F. PEROUTKA, *Budování*, s. 1197.

schválena.²³⁸ Britské vyslanectví v Praze, v té době již pod vedením George Russella Clerka, hraniční spor pochopitelně vnímalo. Jeho nadřízení v Londýně dokonce již v roce 1919 vytvořili pozici zvláštního zmocněnce, aby o situaci v oblasti pravidelně referoval.²³⁹ Z britského úhlu pohledu boj o správu regionu nebyl veden národnostním sentimentem, nýbrž potřebou uhelných ložisek. Zejména pro československou ekonomiku bylo získání slezských těžebních lokalit důležité.²⁴⁰ Britský vyslanec ve své zprávě ocenil zejména Edvarda Beneše. V jeho očích byl zodpovědný za rychlé zacelení trhlin v československo-polských vztazích, které vyvstáním a řešením územního sporu vznikly.²⁴¹

Dle úvah československého ministra zahraničí byla životnost nástupnických států střední Evropy podmíněna jejich vzájemnou kooperací. Od roku 1920 začal v tomto směru na zahraničněpolitickém poli vyvíjet značnou aktivitu. V srpnu zmíněného roku došlo v Bělehradě k podpisu obranné spojenecké smlouvy s Královstvím Srbů, Chorvatů a Slovinců. O několik dní později byl podobný dokument stvrzen také v Rumunsku. Série smluv zúčastněné strany zavazovala k vzájemné vojenské pomoci v případě napadení. Současně si kladla za cíl udržet nově nastolený stav ve střední Evropě.²⁴² Protože dokumenty jednotlivé státy povinovaly „*vzájemnou vojenskou pomocí, jestliže Uhry bez provokace některý z nich snad přepadnou*“,“²⁴³ je zřejmé, že šlo především o společnou obranu proti případnému maďarskému revizionismu. Pro triplet zainteresovaných zemí se vžilo původně pejorativní označení Malá Dohoda.

V Československu bylo utvoření zmíněné trojkoalice vnímáno jako nesporný úspěch tuzemské zahraniční politiky: „*Dohoda mezi Československem, Jugoslávií a Rumunskem je politicky faktem neobyčejně význačným*.“²⁴⁴ Naplněna tak byla

²³⁸ Tamtéž, s. 1197–1220.

²³⁹ Prvním zvláštním zmocněncem pro Těšínsko se stal plukovník Ridley Pakenham-Walsh. Před ním měl záležitost na starost vojenský atašé v Československu Basil Coulson. Srov. TNA, FO 608/7, 12372.

²⁴⁰ Edvard Beneš to ostatně potvrzoval: „*Uhlí má Polsko v míře více než dostatečné. Pro Československo otázka uhlí a dráhy byla otázkou takřka životní*.“ Drahou je myšlena trať z Bohumína na východ – na počátku 20. let 20. století šlo o jediné železniční spojení z českých zemí na Slovensko. Srov. E. BENEŠ, *Problémy*, s. 81.

²⁴¹ TNA, FO 470/12, AR 1920, s. 8–9.

²⁴² DBFP, ser. I, vol. 12, no. 120, s. 149–153.

²⁴³ J. DEJMEK, *Nenaplněné naděje*, s. 43.

²⁴⁴ E. BENEŠ, *Problémy*, s. 83.

Masarykova slova, která pronesl těsně po návratu do Prahy v zimě 1918: „*Můj plán je: my, Jihoslované a Rumuni utvoříme trio pevně semknuté...*“²⁴⁵ Edvard Beneš prezidentovy plány uskutečnil. Cesta k výstavbě obranného paktu nebyla snadná. Nebylo jasné, jaké stanovisko zaujmou velmoci a proti zájmům Čechoslováků působila také silná maďarská propaganda.²⁴⁶

Velká Británie se k celému počínu zpočátku stavěla rezervovaně. Spojenectví zmíněných tří států narušovalo tradiční britskou představu o střední Evropě. Britové jako centrum oblasti vnímali Vídeň, popřípadě Budapešť a nově vzniklé uskupení zásadně přetvářelo mocensko-politické rozložení sil v regionu. Přestože Britové středoevropský prostor nezahrnovali do své výsostné sféry vlivu, nemohli na jeho vývoj rezignovat. Důvodem bylo mocenské soupeření s Francií, která zrození obranného paktu naopak přivítala.²⁴⁷ Kdyby se tedy vrcholní političtí představitelé Spojeného království rozhodli proti nové alianci vystoupit, zainteresované státy by to definitivně vehnalo na francouzskou stranu. Strategické a zejména obchodní zájmy impéria v této části Evropy by tím vzaly za své. Takový druh uvažování dokládá rozdílné zahraničněpolitické směřování obou někdejších válečných spojenců, které se na začátku 20. let 20. století začalo projevovat čím dál zřetelněji.²⁴⁸ Ve své instrukci do Bukurešti to ostatně potvrdil i markýz Curzon, když uvedl, že je v zájmu britského impéria v této záležitosti postupovat proti záměrům francouzské vlády.²⁴⁹

Po jisté časové prodlevě nakonec Londýn vyjádřil podporu vzniku Malé dohody. Britské ministerstvo zahraničí se k tomuto kroku odhodlalo o několik týdnů později než tamní tisk. Tím se potvrzovalo, že strategie vlády Jeho Veličenstva byla dlouho a intenzivně promyšlena. K faktu, že nakonec převážila pozitivní reakce, přispěla diplomatická aktivita Edvarda Beneše i československého vyslanectví v Londýně, které se na konci roku 1920 dočkalo v Londýně plné akreditace.²⁵⁰ Do roku 1921 mohlo

²⁴⁵ T. G. MASARYK, *Cesta demokracie* I, s. 50–51.

²⁴⁶ F. PEROUTKA, *Budování*, s. 1221–1225.

²⁴⁷ Francouzští důstojníci byli velmi často součástí velení armád nástupnických států, čímž docházelo k udržování jistého vlivu na chod státu. Srov. DBFP, ser. I, vol. 12, no. 105, s. 137–138.

²⁴⁸ P. E. ZINNER, *Czechoslovakia*, s. 111–112.

²⁴⁹ DBFP, ser. I, vol. 12, no. 243, s. 283.

²⁵⁰ J. DEJMEK, *Nenaplněné naděje*, s. 44–45. Dne 6. listopadu předal králi Jiřímu V. své pověřovací listiny Vojtěch Mastný a stal se tak první řádným vyslancem Československa ve Velké Británii. V Londýně působil až do roku 1925, kdy jej vystřídal Jan Masaryk. Ten vedl zastupitelský úřad po zbytek meziválečného období. Mastný posléze stál v čele ambasád v Římě a Berlíně. Následkem Mnichovské

Československo vstoupit s dobrými vyhlídkami. Dokazoval to i telegram ministra zahraničí Beneše, ve kterém se uvádí, že „*posice (Československa) je velmi dobrá a u vlády silná*,“ což „*Curzon a všichni ostatní výslovně konstatují*.“²⁵¹ Také zprávy britského vyslanectví v Praze potvrdily, že československo-britské bilaterální vztahy v roce 1920 prošly významným zlepšením.²⁵²

Příznivý posun ve vzájemném poměru dal předpoklad k rozvoji spolupráce obou zemí. Vrcholní představitelé československé zahraniční politiky dávali na počátku roku 1921 jasně najevo, že další směřování státu bude nadále probíhat v kooperaci s Francií i Velkou Británií. Také britští diplomaté zpravidla vycházeli československým požadavkům vstříc. Antagonismus související s vírou v obnovu habsburské monarchie, typický pro některé britské konzervativní diplomaty té doby, byl prozatím upozadován. Dokazuje to zpráva vyslance Vojtěcha Mastného, jenž uvedl, že československé misi ve Spojeném království „*v každém ohledu bylo vycházeno vstříc s ochotou a laskavostí v Anglii skoro neobvyklou*.“²⁵³ Zásadní rozepře mezi Československem a Spojeným královstvím v první polovině roku 1921 nevznikla, neboť rozvoj regionu střední Evropy v tu dobu probíhal v souladu s představami jejich lídrů. Možný rozpor způsobený prvním pokusem Karla I. Habsburského o uchvácení moci v Maďarsku, jež se odehrál na konci března zmíněného roku, vývoj vztahů téměř nenarušil. Jednalo se o zatěžkávací test pro Malou dohodu a ta při jeho řešení obstála, což Britové kvitovali. Výsledkem byla rezoluce malodohodových spojenců, v níž jednoznačně odmítli jakoukoliv formu restaurace habsburské moci ve střední Evropě.²⁵⁴ Zmíněné podpořil také pražský vyslanec George Russell Clerk.²⁵⁵

S dobrými vyhlídkami na vlídné přijetí se Edvard Beneš v průběhu prvních sedmi měsíců roku 1921 vydal dvakrát do britské metropole. Chtěl tam dohlédnout na vyjednávání o řádné obchodní smlouvě mezi zeměmi a s tím spojené velké státní půjčky, zahájené již na sklonku předešlého roku. Poválečná rekonstrukce československého státu by bez zahraničního úvěru byla zdoluhavá a jen obtížně

dohody odešel z diplomatické služby. Zanechal po sobě cenné paměti, i když londýnskému působení se v nich příliš nevěnuje. Srov. Vojtěch MASTNÝ, *Vzpomínky diplomata*, Praha 1997.

²⁵¹ AMZV, II/2 Kabinet ministra, k. č. 38.

²⁵² TNA, FO 470/12, AR 1920, s. 10.

²⁵³ AMZV, Politické zprávy (dále jen PZ) Londýn 1921, Mastného zpráva ze 28. 2. 1921.

²⁵⁴ G. PROTEHROE, *Searching*, s. 56.

²⁵⁵ TNA, FO 470/12, AR 1921, s. 4.

proveditelná. Navíc, významnou část kapitálu v českých zemích vlastnili občané německé národnosti, kteří v prvních poválečných letech nemohli s vládou nalézt společnou řeč.²⁵⁶ Francie neměla dostatečné finanční rezervy, a navíc se sama snažila vypořádat s následky bojových akcí z let 1914–1918. Československo se tak muselo obrátit na druhého nejvýznamnějšího spojence z okruhu západních velmocí.

Infrastruktura Spojeného království ve válce zdaleka neutrpěla tolik jako francouzská. Navíc, v roce 1920 byl do čela *Bank of England* zvolen Montagu Norman. Šlo o zkušeného bankéře,²⁵⁷ který v obnově zpustošené Evropy viděl investiční potenciál. V jeho očích se Londýn měl opět stát finančním centrem světa a přeskočit New York, který v průběhu válečných let tuto pozici přebíral.²⁵⁸ Přestože se československému ministru zahraničí podařilo jednání posunout, definitivní sjednání půjčky bylo prozatím v nedohlednu. Chyběla opora v britské legislativě. Na druhé straně, v Československu v tu dobu probíhala pozemková reforma²⁵⁹ a nostrifikace podniků.²⁶⁰ Obě záležitosti se v několika případech týkaly i britských občanů. Všechny

²⁵⁶ Ústřední výbor Národní jednoty severočeské to ve svém pamětním spise komentoval následovně: „Český živel lze upevniti a rozšířiti změnou hospodářských podmínek. Bude-li odstraněna hospodářská nadvláda Němců, zmizí celý německý ráz z těchto krajů. Otázka tedy zní, jak odstranit převahu německého živlu? Této převaze německé bude zasazena smrtelná rána, jestliže filiálky vídeňských bank budou pomocí cizího kapitálu převedeny do českých rukou. Budou-li filiálky vídeňských bank postaveny do služeb české věci, jest během generace po německém území v československé republice.“ Srov. AMZV, II/2 Kabinet ministra, k. č. 14.

²⁵⁷ Montagu Norman byl jedním z ústředních mužů světového finančnictví meziválečné éry. O jeho odchodu z veřejného života rozhodla v roce 1944 kuriózní nehoda. Během procházky za rozbřesku zakopl o spící krávu, která jej následkem leknutí kopl do hlavy. Nikdy se již zcela nezotavil. Zemřel o šest let později. Srov: Bill BRYSON, *Amerika 1927*, Praha 2014, s. 192–203, 423.

²⁵⁸ M. LOJKÓ, *Meddling*, s. 60–66.

²⁵⁹ První pozemková reforma byla legislativně vymezena několika výnosy přijatými mezi lety 1919–1920. Do chodu státu se zaváděla od roku 1921. Srov. Jan RYCHLÍK, *Pozemková reforma v Československu 1919–1938*, Vědecké práce Zemědělského muzea (dále jen VZM) 27, 1988, s. 127–136.

²⁶⁰ Nostrifikace je proces osamostatnění hospodářství a přesunu jeho center ze zahraničí. V Československu po první světové válce šlo nejčastěji o přesídlení z Vídně. Dle dostupných výsledků historického bádání v roce 1919 působilo výhradně na území Československa přibližně 300 společností, jejichž sídlo se nacházelo mimo republiku. Mezi ně se řadily i podniky velmi významné, jako např. *Pražská železářská společnost*, *Báňská a hutní společnost*, *Škodovy závody* a další. V rakouském hlavním městě navíc měla svá ústředí většina bankovních a peněžních ústavů typu *Credit-Anstalt*, *Wiener Bankverein*, *Länderbank*, *Niederösterreichische Escomptegesellschaft*, *Anglo-Österreichische Bank* atd. Jejich úvěrový kapitál byl pro podnikání v průmyslu klíčový. Při budování nového nezávislého

překážky se musely nejprve vyřešit. Jednání tak pokračovala až do následujícího roku, přičemž Edvard Beneš sám uznal, „že to není ještě zralé.“²⁶¹

Ministr se během pobytu v Londýně sešel se svým britským protějškem. Pokusil se mu vyložit vlastní vizi nové střední Evropy s významnou úlohou Československa a nezbytnou rolí Spojeného království a Francie. Brity mohlo těšit, že došlo k průlomu ve vztahu československo-rakouských. Tím se stalo setkání prezidentů obou zemí na jaře téhož roku. Lordu Curzonovi o něm referoval v pravidelné zprávě pražský ambasador Clerk.²⁶²

Na konci září 1921 v Československu ukončil svoji činnost úřednický kabinet Jana Černého. Překvapujícím bylo, že do čela nové vlády byl jmenován Edvard Beneš, dosavadní vedoucí zahraničního ministerstva. Jako neočekávané se jmenování jeví i pro zástupce britské koruny v Praze. Československý politik si místo vedoucího diplomatického sboru podržel a vykonával obě funkce současně až do října následujícího roku.²⁶³

Ze strany někdejšího rakousko-uherského císaře Karla I. se v březnu 1921 nejednalo o poslední pokus o návrat k moci. Dne 21. října zmíněného roku se objevil znovu v Šoproni. Tentokrát jej podporoval vlastní kabinet, na jehož sestavení se podílel i někdejší premiér István Rakovský, který byl nejvýraznější tvář monarchistické politiky v Maďarsku. Hrozba uchvácení moci se na podzim 1921 jevila reálnější, neboť tentokrát Karel I. disponoval vlastními bojovými oddíly. Šlo o vojáky, kteří hájili sporné území Burgenlandu, o nějž Maďarsko s Rakouskem vedlo územní spor.²⁶⁴ S těmito jednotkami bývalý monarcha zahájil pochod na Budapešť.

Akce vyvolala nevoli všech zainteresovaných stran. Habsburkovi se na odpor postavila Malá dohoda, západní velmoci a po čase i vládnoucí maďarský kabinet. Z hlediska malodohodových spojenců šlo o bezprecedentní porušení trianonské

hospodářství to představovalo zásadní problém. Naprostá většina vídeňských bank (či velkobank) měla v českých zemích hustou síť poboček. Srov. Vlastislav LACINA, *Zlatá léta československého hospodářství 1918–1929*, Praha 2000, s. 36.

²⁶¹ AMZV, II/2 Kabinet ministra, k. č. 38.

²⁶² DBFP, ser. I, vol. 22, no. 189, s. 238–239.

²⁶³ Zdeněk KÁRNÍK, *České země v éře První republiky. Vznik, budování a zlatá léta republiky (1918–1929)*, Praha 2017, s. 220–225.

²⁶⁴ Po jistou dobu vystupoval jako hlavní mediátor sporu o Burgenland Edvard Beneš. Srov. Vojtěch RAIMAN, *Návrat krále? Restaurační pokusy Karla Habsburského v Maďarsku v roce 1921 ve světle mezinárodních vztahů v Evropě*, MD 21, 2013, č. 1, s. 65–102.

smlouvy. Na Benešův popud došlo k rozhodnutí definitivně zažehnat jakoukoliv možnost restaurace habsburské dynastie ve střední Evropě. V Praze a Bělehradě byla vyhlášena částečná mobilizace. Malodohodoví spojenci do Budapešti zaslali ultimátum, ve kterém se možnost nástupu excísaře na maďarský trůn označovala jako *casus belli*. Druhý pokus Karla I. o uchvácení moci v Maďarsku skončil opět neúspěchem, neboť ani dohodové mocnosti nehodlaly akceptovat porušování ujednání mírové konference. Ministerský předseda Miklós Horthy pod tlakem Londýna a Paříže Karlovi odmítl předat moc. Někdejší hlava rakousko-uherského soustátí proto musela na další podobné akce rezignovat. Několik měsíců poté Karel I. Habsburský zemřel v internaci na ostrově Madeira.²⁶⁵

V otázce definitivního vyřešení detronizace Habsburků ve střední Evropě nacházely západoevropské velmoci se zeměmi Malé dohody společnou řeč: „*Otázka intervence, otázka monarchie v Uhrách a dynastie habsburské, otázka Rakouska, otázky východní vůbec – v tom všem je mezi námi jasno.*“²⁶⁶ S odstupem času začali evropští diplomaté činnost císaře Karla I. oceňovat. Šlo ale především o jeho mírové návrhy poté, co v roce 1916 usedl na rakousko-uherský trůn. Když se v poválečném období vyčíslovaly lidské i materiální škody a došlo k uvědomění ohromného rozvratu, který světový konflikt znamenal, litovali někteří, že národy neuposlechly mírového volání: „*Císař Karel nabízel mír. Je jediným čestným mužem, který s touto myšlenkou během války přišel. A my jej neposlouchali.*“²⁶⁷

Co naopak zainteresované země rozdělovalo, byl názor plnění závazků dané trianonskou smlouvou a působení Maďarska v prostoru střední Evropy. Hlavní mluvčí Malé Dohody, československý ministr Edvard Beneš, požadoval následkem neúspěšného Karlova puče definitivní vyřešení maďarské otázky. Argumentoval tím, že Budapešť systematicky porušuje klauzule smlouvy omezující zbrojení a požadoval také náhradu nákladů spojených s částečnou mobilizací v Československu a Jugoslávii. Jak Beneš uvedl v jednom ze svých cirkulárních telegramů pro zastupitelské úřady: „*Máme morální právo na odškodnění, opak by znamenal odměnu za neplnění mírových smluv.*“ Jediné řešení viděl v intervenci západních velmocí do problému, v opačném případě zvažoval vojenský zásah do Maďarska.²⁶⁸

²⁶⁵ P. E. ZINNER, *Czechoslovakia*, s. 113–114.

²⁶⁶ E. BENEŠ, *Problémy*, s. 104.

²⁶⁷ R. BRUCE LOCKHART, *Retreat*, s. 111.

²⁶⁸ AMZV, Telegramy odeslané 1921, č. 6643.

Benešův požadavek byl přijat s nevolí v Paříži i v Londýně. Z hlediska Velké Británie bylo odmítnutí Karla I. maďarskou vládou dostatečným aktem a následná internace excísáře na Madeiře dostačujícím trestem.²⁶⁹ Britové Čechoslováky obvinili z neopodstatněné agrese a příznivému vývoji vzájemných vztahů se Spojeným královstvím aféra uškodila, přestože vyslanec Clerk se snažil u svých nadřízených její dopad zjemnit.²⁷⁰

Představitelé meziválečného Československa s nadějemi sledovali francouzsko-britské rozhovory na sklonku roku 1921. Jejich dlouho očekávaným výsledkem měla být spojenecká smlouva, jež by konečně jasně definovala vzájemný poměr obou velmocí poté, co se americký kongres v květnu 1920 vyslovil proti dalšímu angažování země v Evropě, a původní válečná trojkoalice se rozpadla.²⁷¹ Jednání mezi Paříží a Londýnem se protáhla až do roku 1922. Jejich základními body byly poměr obou států k Německu a Rusku, případná revize mírových smluv, zejména v oblasti reparačních plateb, a vzájemná garance bezpečnosti v případě neočekávané německé agrese. V projednávaných oblastech Francie zastávala tvrdší kurz než Velká Británie. V německých reparacích Francouzi viděli prostředek k poválečné obnově země, zatímco Britové požadovali snížení plateb ve prospěch rozvoje střeoevropského hospodářství, v němž měli vlastní obchodní zájmy.²⁷² Na konferenci v Cannes v lednu 1922 k dohodě představitelů velmocí nakonec nedošlo a jednání byla odložena.²⁷³

²⁶⁹ Jistou roli mohly hrát monarchistické nálady v britské veřejnosti i tisku. Srov. H. HANAK, *British Views*, s. 97–99. O tom, že Britové vnímali Karlovo vyhnání jako správné řešení, svědčí i dotaz Foreign Office o možnosti podílu československé vlády na financování excísářova exilu. Benešův požadavek na 100 000 zlatých franků ročně odmítl, neboť „*není pro to žádné báze právní ani žádné báze mravní.*“ Srov. J. DEJMEK (ed.), *Cirkulární telegramy*, č. 30, s. 41.

²⁷⁰ DBFP, ser. I, vol. 22, no. 479, s. 525–532.

²⁷¹ Spor mezi příznivci intervencionismu a izolacismu v USA byl vrcholným tématem domácí americké politiky v prvních poválečných letech. Autor myšlenky vzniku Společnosti národů, prezident Thomas Woodrow Wilson, v něm nakonec prohrál. Je zajímavé, že Spojené státy americké oficiálně konec válečného stavu s Německem a Rakousko-Uherskem uzavřely až 2. července 1921. Srov. G. B. TINDALL – D. E. SHI, *USA*, s. 519.

²⁷² Michael HUGHES, *British Foreign Secretaries in an Uncertain World, 1919–1939*, London – New York 2006, s. 35–37.

²⁷³ J. DEJMEK, *Nenaplněné naděje*, s. 55.

V prvních měsících roku 1922 se do popředí zájmu znovu dostala otázka státního úvěru Československa ve Velké Británii. Jak již bylo zmíněno, pro hospodářství malé středoevropské republiky šlo o klíčovou záležitost. Kvůli zdárné finanční politice ministra financí Aloise Rašína²⁷⁴ a kladně se vyvíjející poválečné obnově země rostl význam dohody také v očích britských představitelů.²⁷⁵ Čtyři roky bojů zanechaly oblast střední Evropy „bez bot a bez košil.“²⁷⁶ Z celého regionu se Československo s poválečnou krizí vypořádalo nejlépe. Přestože v některých odlehlejších oblastech Slovenska a Podkarpatské Rusi lidé hladověli, s podmínkami panujícími v Rakousku nebo Maďarsku to bylo nesrovnatelné. Zatímco ve Vídni „žebřali generálové na ulicích,“ poválečná Praha byla městem podnikavců a spekulantů, z nichž se příležitostně stávali milionáři. Při srovnání hlavních měst nástupnických států si metropole nad Vltavou vedla velmi dobře.²⁷⁷

Velká Británie byla v raném období československé státnosti největším investorem z řad vítězných dohodových mocností. Britové měli velké podíly na československém těžebním, hutnickém, textilním a sklářském průmyslu. Známým příkladem je spoluúčast britských finančních kruhů na činnosti pardubické výroby trhavin *Explosia*. Z českých a moravských polí pocházela většina ostrovních zásob rostlinných olejů, jejichž výroba byla z velké části v rukou britských podnikatelů.²⁷⁸ Výměna zboží mezi Československem a Velkou Británií v prvních poválečných letech nicméně podléhala poměrně velké administrativní zátěži.²⁷⁹

²⁷⁴ Alois Rašín považoval nezávislost československého hospodářství za zásadní. Za prvotní poválečné cíle československé ekonomiky deklaroval měnovou reformu, celní nezávislost, pozemkovou reformu a nostrifikaci tuzemského podnikání, zejména bankovníctví a peněžnictví. Srov. Alois RAŠÍN, *Finanční a hospodářská politika československá do konce roku 1921*, Praha 1922, s. 11–16.

²⁷⁵ Během roku 1922 kurz československé koruny vůči britské libře dynamicky vzrostl. V prvních měsících se měny obchodovaly v poměru 420 Kč za 1 libru. Na konci roku to bylo pouhých 120 Kč za 1 libru. Srov. R. BRUCE LOCKHART, *Retreat*, s. 157–158.

²⁷⁶ *Tamtéž*, s. 158.

²⁷⁷ Úspěšnost československé metropole dynamizoval její kosmopolitní charakter. Ze všech národů zápolících ve světě obchodu a financí si v prvních poválečných letech vedli nejlépe Židé. Srov. *Tamtéž*, s. 112–115.

²⁷⁸ P. NEVILLE, *Anglo-Czech Relations*, s. 679.

²⁷⁹ Firmy musely složitě získávat importní licence. Na jejich vyřizování se podíleli pracovníci ambasád obou zemí. Srov. TNA, FO 371/4718, C 672/672/12.

Poválečné soupeření obou někdejších dohodových spojenců se odehrávalo také v ekonomické oblasti.²⁸⁰ Kontakty ve finančnictví ne vždy plně reflektovaly vazby politické, a tak na počátku 20. let 20. století československá průmyslová elita přilnula více ke Spojenému království než k Francii, hospodářsky vyčerpané a zničené těžkými boji během první světové války.²⁸¹ V angažmá ve střední Evropě londýnské finanční kruhy shledávaly prostor pro poměření sil s kapitálem francouzským. Britský kapitál navíc hledal nové příležitosti poté, co mu byl následkem bolševické revoluce zamezen přístup na ruský trh.²⁸²

Orientace československých podnikatelů na Londýn navazovala na tradici silného britského kapitálového vlivu v Rakousko-Uhersku. V rámci nostrifikace bankovního sektoru²⁸³ došlo k osamostatnění československých poboček někdejší *Anglo-Österreichische Bank*, která spravovala britský kapitál v rakousko-uherské monarchii. Kvůli problémům s pohledávkami bylo nezbytné instituci přesídlit z Vídně do Londýna a celý systém restrukturalizovat. Výhodiskem ze složité situace se nakonec stal návrh na založení úplně nové bankovní instituce se sídlem v Praze, financované ostrovním kapitálem,²⁸⁴ která by převzala československé pobočky anglo-

²⁸⁰ Lothar HÖBELT, *Prag, Wien und London in der ersten Nachkriegszeit*, in: Eva SCHMIDT-HARTMANN – Stanley B. WINTERS (edd.), *Grossbritannien, die USA und die böhmischen Länder 1848–1948*, München–Wien 1992, s. 271.

²⁸¹ V. LACINA, *Zlatá léta*, s. 59.

²⁸² Charlotte NATMEŠNIG, *The establishment of the Anglo-Czechoslovak Bank. Conflicting interests*, in: Terence Richard GOURVISH – Agnes POGANY – Alice TEICHOVA, *Universal Banking in the Twentieth Century. Finance, Industry and the State in North and Central Europe*, Aldershot 1994, s. 96.

²⁸³ Tzv. nostrifikační zákon byl přijat v roce 1919. Naplňovat se začal na podzim 1920, poté co Československo a Rakousko uzavřely dohodu, v níž se rakouská strana zavázala k nenarušování nostrifikačního procesu. Do platné legislativy byl zařazen jako *Zákon o podnicích, které mají sídlo mimo území československého státu*, č. 12/1920 Sb. V případě neuposlechnutí zákona hrozil podnikům zákaz jakýchkoliv hospodářských aktivit na území československého státu. Srov. *Sbírka zákonů a nařízení státu československého ze dne 12. října 1920*, s. 1439–1444; Jozef FALTUS, *Nostrifikácia po I. svetovej vojne jako dôležitý upevnenia českého finančního kapitálu*, *Politická ekonomie* (dále jen PE) 8, č. 1, Praha 1961, s. 28–31.

²⁸⁴ Obdobně strukturalizovaný projekt v té samé době probíhal také ve spolupráci s francouzským bankovním sektorem. Šlo o investice do *Banky pro obchod a průmysl*, pro kterou se v Československu běžně užíval název *Länderbanka*. Srov. L. HÖBELT, *Prag, Wien und London*, s. 271.

rakouské banky.²⁸⁵ Jednání probíhala od července 1921 a jejich zdárné vyústění se jevílo jako další krok k získání státního úvěru. Britská strana jednáním pověřila jednoho z ředitelů *Anglo-Österreichische Bank* Michaela Spencera Smitha²⁸⁶ a také obchodního ataše britského vyslanectví v Praze Roberta Bruce Lockharta.²⁸⁷ Československou stranu reprezentoval Rudolf Hotowetz, tehdejší ministr průmyslu, obchodu a živností a zároveň ministr mezinárodního obchodu. Spolu s ním se rozhovorů účastnil Ladislav Novák, vrchní ředitel Bankovního úřadu a pozdější Hotowetzův nástupce.²⁸⁸ Celá akce měla rovněž podporu ministra zahraničí Edvarda Beneše.²⁸⁹ Vzájemná dohoda o zřízení *Anglo-československé banky* mezi československou vládou a *Bank of England* byla podepsána dne 10. října 1921.²⁹⁰ Ustanovující valná hromada nového finančního ústavu

²⁸⁵ Podobně mělo dojít k decentralizaci struktury banky v celém regionu střední Evropy. Vzniknout tak měla nejenom *Anglo-československá banka*, nýbrž také *Anglo-rakouská banka*, *Anglo-jugoslávská banka*, *Anglo-maďarská banka* či *Anglo-rumunská banka*. Srov. R. BRUCE LOCKHART, *Retreat* s. 161.

²⁸⁶ Šlo o muže se závratnou kariérou. Po absolvování Etonu a Oxfordu nastoupil do petrochemického koncernu Shell, kde se rychle vypracoval na pozici ředitele pro Japonsko. Tam si jej vyhlídla *Bank of England*. Do pozice jednoho z jejích ředitelů nastoupil ještě před dovršením čtyřiceti let věku. Dle Lockhartova komentáře šlo o klasického představitele okruhu britských finančníků: „*Světlovlasý, dobře vypadající a pozoruhodně vysoký muž se skvělým šarmem a nejvyššími ideály. Typický Angličan, který nezná žádné cizí jazyky a postrádá jakoukoliv zkušenost s kontinentální Evropou.*“ Srov. R. BRUCE LOCKHART, *Retreat*, s. 159.

²⁸⁷ Je zajímavé, že Lockhartův nadřízený, vyslanec George Russel Clerk, se k podobě vyjednávání i celé organizaci *Anglo-československé banky* stavěl kriticky: „*Nelíbil se mu způsob, jakým muži z Londýna a Vídně vedli vyjednávání. Pochyboval o tom, že londýnské obchodní metody mohou být aplikovány ve střední Evropě.*“ Srov. *Tamtéž*, s. 169.

²⁸⁸ Vedle nich byli jednání přítomni také zástupci dalších státních ministerstev, kteří měli za úkol o výsledcích rozhovorů informovat své nadřízené. Jmenovat lze ministerské rady z ministerstva financí Václava Plocara a Josefa Páru, nebo legačního radu na ministerstvu zahraničí Karla Dvořáčka. Srov. AMZV, II/2 Kabinet ministra, k. č. 13, *Záznam o jednání o Anglobance*, s. 1–2.

²⁸⁹ „*Dr. Beneš byl posledním mužem, který by si neuvědomil, jaké benefity jeho zemi přinese spojení s Bank of England.*“ Srov. R. BRUCE LOCKHART, *Retreat*, s. 161. Československý ministr zahraničí viděl v účasti britského kapitálu cestu k nezávislosti středoevropského bankovníctví na německých finančních kruzích. Zřízení bankovní instituce mělo pro člena národně sociální strany Beneše rovněž smysl vnitropolitický. Přisun kapitálu omezoval působení *Živnostenské banky*, která byla hlavním podporovatelem pravicových politických stran v meziválečném Československu. Srov. L. HÖBELT, *Prag, Wien und London*, s. 271–273.

²⁹⁰ Dokument byl sestaven z pěti klauzulí a nesloužil ještě jako vlastní zakládající listina banky, nýbrž pouze stvrzoval ochotu obou zmíněných stran tak v budoucnu učinit. Srov. AMZV, II/2 Kabinet ministra, k. č. 13, *Záznam o jednání o Anglobance*, s. 3.

se sešla dne 12. dubna 1922²⁹¹ v zasedací síni pražské pobočky v Hybernské ulici č. 5.²⁹² Československý stát disponoval v průběhu existence instituce střídavě dvacetiprocentním až třicetiprocentním podílem. Z toho vyplývalo právo na jmenování jednoho z ředitelů banky. Nezávislý život banky nebyl dlouhý. V roce 1930 byla ohlášena fúze s *Pražskou úvěrní bankou* a *Českou komerční bankou*.²⁹³

Po celé meziválečné období se bilance zahraničního obchodu s Velkou Británií pohybovala kolem hranice 6 % z celkového objemu. To samo o sobě dávalo dobrý předpoklad, aby si Československo na začátku 20. let nárokovalo získání úvěru.²⁹⁴ Druhé kolo rozhovorů započalo v polovině ledna 1922. Československou vládu v nich zastupoval Vilém Pospíšil, tehdejší ředitel *Městské spořitelny pražské* a pozdější první guvernér *Československé národní banky*. Stranu londýnských finančních kruhů reprezentovala obchodní společnost *Baring Brothers & Co*. Tentokrát se, přes původní nedorozumění v otázkách majetkové držby občanů Velké Británie v Československu, legislativního ukotvení úvěru a otázkách cla, podařilo jednání úspěšně zakončit. Dohoda

²⁹¹ Počet osob zasedajících ve správní radě banky odpovídal minimu dle tehdy platných zákonných norem, tedy dvanácti. Zohledněny musely být také podmínky uvedené v dohodě o zřízení banky. Aklamací bylo zvoleno osm československých rezidentů, tři muži původem z Velké Británie a jeden z Rakouska. Z Čechoslováků byli nejvýznamnějšími Kuneš Sonntág, dvojnásobný ministr v rámci Tusarových rudozelených koalic a Karel Engliš, první rektor Masarykovy univerzity v Brně, ministr financí v úřednickém kabinetu Jana Černého a jeden z nejvýznamnějších národohospodářů éry první republiky. Zahraničními členy ve správní radě se stali: Michael Spencer-Smith, Pierre Bark, George Malcolm Young a Vilém Rosenberg. Všichni patřili k vrcholným bankéřům *Anglo-Österreichische Bank*. Srov. Archiv České národní banky (dále jen AČNB), AČB 3/3, *Ustanovující valná hromada 12. dubna 1922*.

²⁹² Adresa londýnské filiálky byla Lombard Street 31. Vazbu banky na Velkou Británii nelze zpochybňovat. Přesto bylo otevření pobočky v zahraničí v meziválečném československém bankovníctví vzácné. Jiná podobná instituce, *Banka pro průmysl a obchod*, měla svoji pobočku v Paříži. Vazba československých bank na Francii byla, vzhledem ke spolenectví států, logická. Netradiční zemi si v rámci expanze vybrala k otevření filiálky *Banka československých legií*. V roce 1924 otevřela pobočku v lotyšské Rize. Srov. Jaroslav PÁTEK, *Anglo-československá a Pražská úvěrní banka*, Praha 2000, s. 110.

²⁹³ L. HÖBELT, *Prag, Wien und London*, s. 274–275.

²⁹⁴ V. LACINA, *Zlatá léta*, s. 62.

o poskytnutí úvěru v celkové hodnotě 10 000 000 liber byla uzavřena v dubnu 1922. Nakonec se na půjčce podílel společně s britským i kapitál americký a nizozemský.²⁹⁵

Evropskou mezinárodněpolitickou scénu v první polovině roku 1922 trápila rozrůstající se nejednotnost mezi Francií a Velkou Británií. Vzájemnou kooperaci obou západních velmocí přitom část států vnímala jako naprosto zásadní předpoklad nového uspořádání světadílu. Zprostředkování opětovného sblížení obou dohodových mocností a vyřešení sporných témat nabídl československý ministr Edvard Beneš. Za účasti předních představitelů zahraniční politiky většiny evropských států tak v dubnu 1922 započala mezinárodní konference v italském Janově. Jak československý ministr zahraničí vyložil svému jugoslávskému resortnímu kolegovi Momčilo Ninčičovi, hlavním důvodem setkání diplomatů bylo vyřešení vztahu Evropy k Rusku a Německu. Na začátku 20. let 20. století se toto téma stalo zároveň hlavním předmětem sporů mezi Velkou Británií a Francií. Na pořadu jednání se měly objevit rovněž hospodářské otázky.²⁹⁶

Beneš při rozhovorech s malodohodovými partnery zdůrazňoval potřebu jednotného vystupování. Pozice tří středoevropských spojenců byla v roce 1922 poměrně pevná a obecně dobře přijímána.²⁹⁷ Ve vztahu k nápravě vztahu mezi západoevropskými velmocemi byl tehdejší československý premiér skeptický. Jeho přesvědčení se ještě umocnilo, když dne 16. dubna 1922 v janovském předměstí Rapallu došlo k podpisu zvláštní německo-sovětské smlouvy. Dokument znamenal oficiální návrat sovětského Ruska na mezinárodní scénu a zásadní převrat v zahraničněpolitické konstelaci Evropy. Z hlediska poměru Velké Británie a Francie

²⁹⁵ AMZV, II/2 Kabinet ministra, k. č. 14, *Československá půjčka v Anglii 1922*. Podrobnější popis transakcí a podmínek úvěru byl českou i zahraniční historiografií zpracován v podobě několika případových studií. Srov. Jiří ŠOUŠA – Eduard KUBŮ, *Československá půjčka v Londýně 1922. Pole setkávání českých a britských finančních elit*, in: Jiří ŠOUŠA (ed.), *Mezi brázdou a bankovním úvěrem: o agrárních a peněžních dějinách 19. a 20. století*, Pelhřimov 2012, s. 551–557; A. ORDE, *Baring Brothers*.

²⁹⁶ Událost komentoval československý ministr zahraničí Edvard Beneš následujícími slovy: „*Není třeba ani znovu připomínati hospodářskou krizi v Anglii a různé těžké otázky anglického impéria, finanční a hospodářskou situaci Francie s nevyřešenou otázkou devastovaných krajín, hospodářsky rozrušené Německo s celým problémem reparací, jehož definitivního řešení a konečné stabilisace všichni musíme si v zájmu evropského klidu a míru přát co nejvíce. O rozvratu v Rusku není třeba mluvit; hospodářský dosah toho jest dnes jasný každému.*“ Srov. E. BENEŠ, *Problémy*, s. 166.

²⁹⁷ J. DEJMEK (ed.), *Cirkulární telegramy*, č. 35, s. 45–46.

došlo v Janově k nejhoršímu – situace se vyhrotila.²⁹⁸ Pro Československo se v zásadě nejednalo o fatální událost, i když nepříznivé odhady Edvarda Beneše se dočkaly naplnění. Na ministerstvo zahraničí v Praze přesto odeslal poměrně nadějně vyznívající report: „*Vliv náš na Francii stálý a trvalý. Na počátku i Angličané vyžadovali si úzké naší spolupráce, teprve na konec byli poněkud rozmrzelí, že jsme je nechtěli následovat v jejich chybách, které sami uznali.... Přes to, že politická situace Janovem značně se zhoršila, není celková bilance pro nás nepříznivá.*“²⁹⁹

Janovská konference se stala pro všechny zúčastněné státy, s výjimkou Německa a Ruska, neúspěšným počinem. Po podpisu rappalské úmluvy se zbytek jednání týkal především obsahu dokumentu. V Janově došlo k naznačení budoucího vývoje evropské politiky. Britský premiér David Lloyd George během třetího týdne konference vystoupil s návrhem evropské smlouvy o neútočení. Myšlenkou představil již v lednu 1922 na setkání diplomatických zástupců v Cannes. Návrh britského ministerského předsedy vycházel z představy o územní integritě každého státu a mezinárodním dohledem nad panujícím statutem quo.³⁰⁰ Šlo o zajímavý návrh, který nicméně oplýval řadou nedostatků. Lloyd George například neuvedl, jak bude postihován ten, kdo se nastolenému pořádku vzepře. Že se bude jednat o budoucí východisko neutichajících francouzsko-britských rozepří, v tu chvíli ještě žádný ze zúčastněných diplomatů netušil.³⁰¹

K tomu, že se v roce 1922 československo-britské vztahy udržely na výborné úrovni, pomohl také pokrok v otázkách poměru mezi Prahou a Vídní. Jak bylo výše naznačeno, zejména v problematice kapitálových toků zůstávalo Rakousko pro Brity klíčovou zemí středoevropského prostoru. Vždyť také jedním z klíčových dodatků o poskytnutí velkého státního úvěru z dubna téhož roku byla povinnost Československa pomoci rakouskému hospodářství.³⁰² Ekonomika alpské země zažívala těžké období a v roce 1922 se nacházela těsně nad kolapsem. V září byla za účelem její sanace vytvořena zvláštní komise při Společnosti národů, jíž předsedal bývalý britský ministr

²⁹⁸ P. E. ZINNER, *Czechoslovakia*, s. 116.

²⁹⁹ Spory o postup vůči Rusku přispěly k prohloubení nesympatií mezi Edvardem Benešem a Davidem Lloydem Georgem. Z obou politiků se definitivně stali názoroví protivníci. Srov. J. DEJMEK (ed.), *Cirkulární telegramy*, č. 42, 43, s. 52–54.

³⁰⁰ DBFP, ser. I, vol. 19, no. 86, s. 570–571.

³⁰¹ J. DEJMEK, *Nenaplněné naděje*, s. 59–60.

³⁰² A. ORDE, *Baring Brothers*, s. 35–40.

zahraničí Arthur Balfour. Jejím členem se stal rovněž Edvard Beneš.³⁰³ Jak potvrzovaly závěry pražského vyslance Clerka, Československo se snažilo o co nejvřelejší vztahy se svými sousedy, včetně ještě nedávno znesvářených Polska a Maďarska.³⁰⁴

Prohlubující se propast mezi Velkou Británií a Francií se jasně projevila v průběhu tzv. čanacké krize v září 1922.³⁰⁵ Zmíněný incident měl přímý vliv na vnitrostátní politickou situaci ve Spojeném království a vyústil až do pádu Lloyd Georgova kabinetu. Na podzim jej nahradila konzervativní vláda Bonara Lawa, ve které si místo šéfa Foreign Office podržel markýz Curzon. Se změnou výkonné moci se nechaly očekávat také proměny zahraničněpolitického vystupování Britů. Část nového kabinetu pocházela z řad vysoké šlechty, pro kterou byly typické austrofilské a maďarofilské postoje, což se představitelům československé diplomacie pochopitelně nemohlo příliš zamlouvat. Na druhé straně, jejími členy byly i osobnosti Československu nakloněné.³⁰⁶ Celkově tak mohl Edvard Beneš očekávat změnu kabinetu s nadějí.³⁰⁷

Snahy lorda Curzona orientovat britskou zahraniční politiku více profrancouzsky byly od října 1922 očividné. Zásadní spor mezi oběma velmocemi ale přetrvával v otázce německých reparací. Britové v prvních poválečných letech začali prosazovat variantu snížení reparací, neboť Výmarská republika své závazky stejně neplnila. Francie trvala na dodržení všech plateb a dodávek, jež byly Německu mírovou

³⁰³ E. BENEŠ, *Problémy*, s. 209–211.

³⁰⁴ TNA, FO 470/12, AR 1922, s. 2–4.

³⁰⁵ Když turecké kemalistické oddíly po vyhnání Řeků z Malé Asie stanuly na břehu dardanelské úžiny, stáhla Francie tamní přítomná vojska. Prostor byl přitom zejména Velkou Británií, z důvodu udržování obchodních cest, považován za klíčový. Představitelé Spojeného království nejprve zvažovali ozbrojený zákrok proti Turkům. Premiér Lloyd George navíc dlouhodobě vystupoval jako ochránce Řeků a s vojenským řešením tentokrát souhlasil i lord Curzon. Po francouzském ústupu síly spojenců ale nebyly dostatečné. Ke střetnutí nakonec nedošlo i pro odpor britského veřejného mínění. Aféra se ukázala jako důležitá ze dvou důvodů: Projevil se během ní zásadní rozpor mezi zahraniční politikou Velké Británie a Francie. Dále, kanadské jednotky, které byly na místě rovněž přítomné, během vojenských akcí nepostupovaly v souladu s britským velením. Jednalo se tak o vůbec první nezávislé kanadské vojenské a diplomatické rozhodnutí, což zavdalo předpoklad k pozdější změnám ve statutu britských dominií. Srov. J. VALKOUN, *Na cestě*, s. 168–169.

³⁰⁶ Jmenovat lze ministra letectví Samuela Hoara, správce pokladu (ministra financí) Stanleyho Baldwina či ministra obchodu Phillipa Lloyd-Greameho. Některé z těchto mužů poutalo přátelství s T. G. Masarykem či byli dokonce členy londýnské Czech Society.

³⁰⁷ TNA, FO 470/12, AR 1922, s. 2–3.

konferencí stanoveny. Nový Lawův konzervativní kabinet vyjádřil ochotu v tomto bodě ustoupit.³⁰⁸ Pro Československo by to byl příznivý vývoj situace, neboť v souladu se základní ideou jeho zahraniční politiky by oba někdejší váleční spojenci postupovali jednotně. Curzonovy snahy ale nakonec zhatily nálady na domácí politické scéně. Proti ústupku v otázce německých reparací se postavili labouristé i liberálové. Nesouhlasila s nimi ani valná část veřejného mínění.³⁰⁹

Do roku 1923 vstupovalo Československo v pozici, kterou trefně odhadl pražský vyslanec britské koruny George Russell Clerk v jedné ze svých zpráv do Londýna. Mladou středoevropskou republiku v ní přirovnal k cirkusovému jezdcí, stojícímu rozkročmo na dvou koních. Zvířata symbolizovala Francii a Velkou Británii. Nepochybné bylo, že i přes veškeré schopnosti, bude jezdec jednou nucen na jednoho z koní sesednout, přičemž v případě Československa půjde zaručeně o koně francouzského.³¹⁰ Zástupce Jeho Veličenstva v československé metropoli při konstrukci přirovnání vycházel z logického předpokladu. Vztahy Prahy a Paříže byly od válečných let trvale na velmi dobré úrovni. Francie navíc neváhala poskytnout nástupnickým státům ve střední Evropě bezpečnostní záruky. Důkazem toho byla alianční smlouva s Polskem z roku 1921.³¹¹ Edvard Beneš podobnou formu vazby na jednu z velmocí soustavně odmítal. Nicméně věděl, že pokud by mezinárodní situace dospěla k nutnosti volby, v Československu by bylo upřednostněno spojení s francouzskou republikou.³¹²

Rozpor v otázkách německých reparací vygradoval v lednu 1923. Protože Německo dlouhodobě nedodávalo do Francie požadované množství uhlí, odhodlala se vláda Raymonda Poincarého k zákroku. Francouzské jednotky, podporované belgickými, obsadily oblast Porúří. Tímto krokem si Paříž chtěla vynutit plnění mírových smluv. Britský premiér Bonar Law neměl mnoho variant, jak na bezprecedentní situaci zareagovat. Přestože odmítl převzít jakoukoliv odpovědnost za

³⁰⁸ M. HUGHES, *Foreign Secretaries*, s. 26–28.

³⁰⁹ J. DEJMEK, *Nenaplněné naděje*, s. 74–76. Zejména středové a levicové deníky zastávaly vůči Curzonově zahraniční politice trvale kritická stanoviska. Srov. M. HUGHES, *Foreign Secretaries*, s. 30–33.

³¹⁰ DBFP, ser. I, vol. 24, no. 178, s. 368.

³¹¹ Ve zprávách britských diplomatů byla pejorativně označována jako „vazalství“.

³¹² TNA, FO 470/12, AR 1922, s. 6.

vojenské akce Francouzů, nemohl si dovolit vztahy s Paříží zásadně poškodit. V tu dobu totiž současně probíhala jednání obou západoevropských velmocí s Tureckem, na nichž měli Britové eminentní zájem. Nezbývalo než se pokusit Francii i Německo, které zaujalo pasivně-rezistentní postoj, dostat zpět k jednacímu stolu. Pro šéfa československé diplomacie, který několikrát působil v roli mediátora vzájemných jednání mezi evropskými velmocemi, nastalá situace znamenala obtížnou překážku v cestě za ideální podobou střední Evropy. Musel Brity přesvědčit o nestrannosti Československa, neboť v Londýně převládl názor, že z Československa by se měl, po vzoru Polska, stát blízký spojenec Francie. Přestože Edvard Beneš i T. G. Masaryk před britskými činovníky opakovaně odsuzovali francouzský vojenský zásah³¹³ a domohli se také odložení plánované Masarykovy cesty do Paříže, nebyla očekávání Foreign Office naplněna.³¹⁴

V průběhu čtvrtého poválečného roku nebyla krize spojená francouzskou okupací Porúří jediným sporným bodem rámci československo-britských vztahů. Již na konci předcházejícího roku začali britští diplomaté referovat o osudu tatranské obce Javoriny, která se stala předmětem územního sporu mezi Československem a Polskem. Marginální záležitost neúměrně dlouho poutala pozornost představitelů Foreign Office i britského tisku.³¹⁵ Mnohem zásadnější problém v průběhu roku 1923 začaly představovat vztahy Československa s Maďarskem. Drobné potyčky na jihoslovenském pomezí přerůstaly v ozbrojená střetnutí a působily neklid v příhraničních oblastech. Budapešťská vláda Istvána Bethlena tyto revizionistické pŕtky schvalovala a podporovala. Jejím cílem bylo upozornit na svoji situaci. Maďarsko se v roce 1923 nacházelo nedaleko hospodářského zhroucení, podobně jako o rok dříve Rakousko. Svým působením chtělo dosáhnout mezinárodní sanace a odvrátit tak hrozící kolaps. V československém případě se Maďarům podařilo uhodit hřebík na hlavičku. Na přelomu května a června 1923 se v Londýně přistupovalo k převodu druhé části

³¹³ TNA, FO 371/8574, C 8950/437/12, Clerk to Curzon, 17. 3. 1923.

³¹⁴ G. J. PROTHEROE, *Searching*, s. 100.

³¹⁵ Štefan ROHÁČEK – Stanislava KUČEROVÁ, *Javorina*, in: *Českoslovenství součást evropanství: o vzájemnosti a svébytnosti střední Evropy*. Sborník odborné mezinárodní konference konané k 50. výročí osvobození Československa. Česko-slovenská vzájemnost a svébytnost v soudobé Evropě, Luhačovice 28. 8. 1995 – 29. 8. 1995, Brno 1996, s. 320–322. Edvard Beneš přehnaný zájem velmocí o Javorinu nechápal a vyjádřil se k němu následovně: „*Spor se týkal výlučně nás a Polska a Spojenci neměli práva se doň vkládat.*“ Srov. J. DEJMEK (ed.), *Cirkulární telegramy*, č. 56, s. 66.

československého státního úvěru. Silná maďarská lobby v politických a finančních kruzích Velké Británie zapůsobila. Ačkoliv Československo splnilo všechna předepsaná ustanovení, zdráhali se představitelé zainteresované společnosti Baring Brothers tranši půjčky uskutečnit. Jako oficiální důvod udávali právě neochotu Československa v otázkách hospodářské obnovy Maďarska.³¹⁶

Vyjádření londýnského finančního ústavu muselo na šéfa české diplomacie působit zmatečně. S britskou diplomacií totiž ve stejnou dobu domlouval svoji vlastní návštěvu anglické metropole a k cestě na ostrovy byl oficiálně pozván také prezident Masaryk, což bylo standardně chápáno jako forma náklonnosti.³¹⁷ Beneš razantně vystoupil proti vměšování politiky do finančních záležitostí a svoji návštěvu podmínil zárukou uskutečnění převodu kapitálu. Orme Sargent, vysoký úředník Foreign Office a vedoucí Central Departmentu, do jehož kompetencí Československo spadalo, zareagoval přehnaně a diplomatický rozpor mezi oběma stranami tím ještě rozdmýchal.³¹⁸ O urovnání napjaté situace se zasloužil zejména pražský vyslanec Clerk, který ospravedlňoval Benešova stanoviska.³¹⁹ Zároveň svým nadřízeným potvrdil, že tranše půjčky je pro Prahu klíčová. Komentoval to slovy: „...*Beneš chce peníze z Londýna a chce je brzy...*“³²⁰ Obě strany musely nakonec ze svých požadavků slevit. Československý ministr zahraničí tak na začátku července 1923 město nad Temží přeci jen navštívil. Během jednání s lordem Curzonem došlo ke zklidnění situace. V maďarské otázce Beneš přislíbil oslovit ostatní představitele Malé dohody a pokusit se je přesvědčit o důležitosti mezinárodní sanace Maďarska.³²¹ Britové slíbené peněžní prostředky nakonec uvolnili, i když k převodu došlo až na jaře 1924. Pro Prahu cenným bonusem Benešovy londýnské návštěvy se stal podpis vzájemné československo-britské obchodněpolitické smlouvy. O dokumentu podobného charakteru probíhala jednání již

³¹⁶ AMZV, II/2 Kabinet ministra, k. č. 14, *Československá půjčka v Anglii 1922*. Tendence donutit československou vládu podílet se na hospodářské obnově Maďarska a Rakouska se v Londýně objevovaly již od roku 1920. Srov. TNA, FO 371/4718, C 9534/866/12.

³¹⁷ J. DEJMEK, *Nenaplněné naděje*, s. 80.

³¹⁸ DBFP, ser. I, vol. 24, no. 452, s. 737.

³¹⁹ V telegramu na ministerstvo financí (Treasury) například obhajoval Benešovo tvrzení, že sanací Maďarska, na rozdíl od Rakouska, nemůže Československo nic získat. Dokládal to poukázáním na vývoj vzájemných vztahů v poválečném období. Srov. TNA, FO 371/8572 C 11955/56/12, Clerk to Lampson, 3. 7. 1923.

³²⁰ TNA, FO 371/8574 C 11634/437/12, Clerk to Lampson, 20. 6. 1923.

³²¹ Což ministr zahraničí ostatně uskutečnil hned na prvním následujícím jednání Malé dohody v Sinaji.

od roku 1920.³²² Spor ohledně sanace Maďarska nebyl pro vztahy Československa a Spojeného království přínosem. Celá aféra jen potvrzovala slova vyslance Clerka o případné afiliaci Prahy směrem k Paříži.³²³

Krize v Porúří přitom stále nebyla vyřešena. Pomyslné nůžky mezi Francií a Velkou Británií se tak v druhé polovině roku 1923 nadále rozevíraly. Na čas sice diplomaty velmocí zaměstnala italská agrese na řecký ostrov Korfu, ale najít společnou řeč se představitelům západoevropských velmocí nedařilo. Nepomohla ani další výměna kabinetu na ostrovech, když na místo Bonara Lawa nastoupil Stanley Baldwin. Pro Československo neblaze vyhlížela situace v Německu, kde v listopadu proběhl první Hitlerův pokus o uchvácení moci. Západní soused republiky se navíc potýkal s otázkou restaurace Hohenzollernů a celou řadou dalších vnitropolitických nejistot.³²⁴ Na malou středoevropskou zemi to byla příliš překotná doba a jediným, kdo Československu garantoval alespoň nějaké bezpečnostní záruky, byla Francie.³²⁵ Než však došlo k definitivnímu přimknutí republiky do francouzské sféry vlivu, vypravili se dva nejvyšší českoslovenští zahraničně-političtí představitelé do západních metropolí, aby ještě jednou prozkoumali vyhlídky republiky. Zejména prezidentu Masarykovi se v obou zemích dostalo vlídného přijetí se všemi poctami.³²⁶

³²² J. DEJMEK, *Nenaplněné naděje*, s. 81–82.

³²³ G. PROTEHROE, *Searching*, s. 106–107.

³²⁴ Jak dokládá Benešova cirkulární instrukce, Německo v druhé polovině roku 1923 bylo plné nejrůznějších revolučních snah a hnutí: „... 2) v Bavorsku se počítá s monarchistickou revolucí, v Sasku a Prusku s bolševickou revolucí. 3) Panuje názoru, že se jižní Německo oddělí a že nastane eventuelně i občanská válka, těžko jest však souditi, jak se rozšířila. 4) Sondovali zde u mne minulý týden bavorští monarchisté směru Ruprechtova, co bychom dělali, zda bychom zůstali neutrální. 5) Panuje obava, že budou v případě revoluce prudké boje v Horním Slezsku, eventuelní vniknutí band do Polského Slezska a komplikace v Gdaňsku. Pro ten případ je obava před násilnými opatřeními Polska, což by komplikovalo situaci, neboť by si to Rusko vzalo za záminku znepokojování Polska a podpory revoluce...“ Srov. J. DEJMEK (ed.), *Cirkulární telegramy*, č. 66, s. 74.

³²⁵ Československý ministr zahraničí se vyjadřoval v souladu se zahraniční politikou Francie, podle níž „postupným uplatňováním mírových smluv nabude se opět vzájemné důvěry a dojde ke konečnému smíření i k nutné spolupráci mezi národy tak, jak je to v intencích Společnosti národů.“ Oproti tomu, revizní směr politiky, prosazovaný Velkou Británií „vyznačuje se zároveň jistou nedůvěrou k malým státům, ježto se vytvořila propagandou legenda, jakoby státy malé byly šovinističtější a militarističtější než státy velké.“ Srov. E. BENEŠ, *Problémy*, s. 181–182.

³²⁶ M. LOJKÓ, *Meddling*, s. 169.

V druhé polovině října 1923 T. G. Masaryk s Edvardem Benešem navštívili Paříž. Francouzi v ten moment doufali, že se jim podaří, prostřednictvím oficiální návštěvy, ujednat dohodu o alianční smlouvě mezi zeměmi. Masaryk během pobytu ve městě nad Seinou ujišťoval o trvalé náklonnosti Československa k Francii, avšak žádné konkrétní záruky neposkytl.³²⁷ Z Paříže českoslovenští státníci zamířili do Londýna. Prezident byl přijat králem Jiřím V. a jednal rovněž s lordem Curzonem.³²⁸ Během celého pobytu v hlavním městě britského impéria panovala přátelská atmosféra a Masarykově návštěvě věnoval mnoho pozornosti i britský tisk. Prezident v proslovech zdůrazňoval svůj kladný vztah k anglosaské kultuře a vyjadřoval se pro hlubší sblížení obou dohodových uskupení.³²⁹ Během pobytu na ostrovech Masaryk převzal čestný doktorát v Oxfordu a zpět do Prahy se vypravil s dojmem, že „*návštěva londýnská se vyznačovala vzácnou srdečností, upřímností a zájmem.*“³³⁰

Přes upřímnou snahu T. G. Masaryka i Edvarda Beneše se vleklé spory mezi Londýnem a Paříží nepodařilo vyřešit. Francouzská vojska setrvala v Porúří a Poincarého vláda požadovala vydání korunního prince Viléma z Německa. Velká Británie odmítala takto direktivní zásah a doufala, že se jí podaří za spolupráce s USA Francii přimět k ústupu z okupovaného území. Až iniciativa Spojených států amerických z ledna 1924, v níž Američané vyjádřili ochotu podílet se na hospodářské rekonstrukci Německa, se stala východiskem z krize.³³¹

Baldwinův kabinet neměl ve Westminsteru dostatečnou podporu. V otázkách zahraniční politiky proto musel přihlížet ke stanoviskům labouristů a liberálů, což ve vztahu ke střední Evropě znamenalo zvážit úpravy mírových smluv. Praha se na konci roku 1923 dostala do situace, kdy v otázkách revize pařížských ujednání, nebylo možné se spoléhat na dobrou vůli Britů. V prosinci proto ministr zahraničí Edvard Beneš odcestoval do Paříže s jediným úkolem: dohodnout se s Francií na podmínkách alianční

³²⁷ T. G. MASARYK, *Cesta demokracie II*, s. 428–430.

³²⁸ Britského ministra zahraničí Masaryk zahrnul poctami, přičemž se na něj zároveň pokusil působit ve směru urovnání britsko-francouzských neshod: „... *jste řečník, básník a učenec; máte dar jasného vidění, akademické učenosti a výmluvnosti. Spojením těchto tří vlastností bude vám možno provést v zahraniční politice to sjednocení, které by připravilo novou a lepší Evropu. Doufám, že se vám to podaří.*“ Srov. České slovo (dále jen ČS), 25. 10. 1923, s. 7.

³²⁹ DBFP, ser. I, no. 568, s. 869–871.

³³⁰ J. DEJMEK, *Nenaplněné naděje*, s. 85.

³³¹ *Tamtéž*, s. 85–87.

smlouvy. Jeho mise byla úspěšná. Dne 29. prosince telegrafoval na zastupitelské úřady Československa instrukci, ve které objasňoval zásady, na nichž měl být budoucí československo-francouzský spojenecký pakt vystaven. Především zdůrazňoval, aby dohoda byla vyslanci prezentována jako nijak neomezující ve výkonu nezávislé zahraniční politiky: „*Jakákoliv hegemonie Francie nebo vzdání se plné volnosti ČSR vyloučena. Není tudíž správné vidět v tom pokus Francie ovládnout střední Evropu, naopak je to přijetí mírové politiky ČSR a celé její konstruktivní tendence.*“³³² Edvard Beneš si uvědomoval rizika dohody a ihned se snažil působit v tom smyslu, aby uzavření paktu s Francií nebylo ve Velké Británii vnímáno jako zrada: „*Hned v Paříži jsem informoval v tomto smyslu vyslance anglického a italského, ukazuje, že naše politika k Anglii a k Itálii není tím dotčena.*“³³³ Alianční smlouva mezi Francií a Československem byla definitivně podepsána 25. ledna 1924 během Benešovy další návštěvy Paříže.³³⁴

Signací dokumentu skončila první poválečná etapa ve vývoji bilaterálních vztahů mezi Československem a Velkou Británií. Představitelé pražské zahraniční politiky se v letech 1918–1923 snažili co nejumněji balancovat mezi oběma západními velmocemi. Edvard Beneš úsilí komentoval následovně: „*K tomu vlastně cílila také naše snaha, udržet za každou cenu Velkou Dohodu, poněvadž pro nás dohoda francouzsko-anglická ve dnešních těžkých dobách znamenala klid a mír Evropy, nutnost všech ostatních kol tohoto bloku se seskupit a ponenáhlu ho rozšiřovat na všeobecnou dohodu evropskou... Pomýšlel jsem tedy zejména na zajištění klidu a míru, speciálně pro Centrální Evropu.*“³³⁵ Základní předpoklad Benešovy a Masarykovy koncepce směřování poválečné Evropy nicméně nebyl naplněn. Francouzsko-britské válečné spojení nevydrželo a během prvních pěti let od skončení první světové války obě země uplatňovaly odlišný přístup ve vztahu k nově utvořenému regionu střední Evropy. Jezdec, který stál na dvou různých koních, na konci ledna 1924 dosedl. Jak vyslanec

³³² AMZV, Telegramy odeslané 1923, č. 1707–1712/23

³³³ *Tamtéž.* Beneš v instrukci zdůrazňuje mírové poslání smlouvy. Jedním z bodů se stalo udržení statu quo v Evropě, což československý ministr zahraničí považoval za možné jen v případě zamezení restaurace Hohenzollernů a Habsburků.

³³⁴ TNA, FO 470/12, AR 1924, s. 8.

³³⁵ E. BENEŠ, *Problémy*, s. 301.

Spojeného království v Praze George Clerk správně předvídal, dosedl na koně francouzského.³³⁶

II. 1. 2 Postoje Československa a Velké Británie k univerzálnímu řešení bezpečnostní otázky v Evropě (1924–1925)

Ačkoliv Edvard Beneš i jemu podřízený diplomatický sbor učinili maximum, nemohl být podpis alianční smlouvy mezi Československem a Francií ve Velké Británii přijat kladně.³³⁷ Ve zprávách britských zástupců v Praze domů do londýnského ústředí je možné dohledat vyjádření zklamání z výsledku československo-francouzských rozhovorů z přelomu let 1923 a 1924.³³⁸ V negativním světle byla smlouva vnímána také v Německu. Podle tamního tisku byla některá ustanovení dohody namířena proti Výmarské republice. Z pozice Velké Británie a Německa ani tak nešlo o udržení Československa ve vlastní sféře vlivu. Smlouva pro obě mocnosti sloužila spíše jako potvrzení snah Francie o hegemonii ve střední Evropě, což samozřejmě ani jedna ze zmíněných zemí nechtěla připustit.³³⁹ Zmíněný pocit se ještě umocnil, když nedlouho po stvrzení paktu s Československem, začala Paříž podobná jednání také s Královstvím SHS.³⁴⁰

Edvard Beneš smlouvu obhajoval a její kritiku zásadně odmítal: „*Je to prý smlouva protiněmecká, podporující francouzský imperialism atd. ... soudíme, že smlouva ta bude spíše pomáhat k definitivní dohodě, neboť z ní každý vidí poctivé cíle*

³³⁶ V tomto případě šlo samozřejmě o výhradně britský pohled na věc. Edvard Beneš oponoval: „*Postavili jsme se prý definitivně touto smlouvou na stranu Francie proti Anglii, zatím co v dosavadní politice jsme udržovali rovnováhu mezi oběma. Z toho, co jsem již řekl, plyne, že tato charakteristika není správná. A řekl jsem už také, že na naší dosavadní politice se nic nemění.*“ Srov. E. BENEŠ, *Problémy*, s. 302.

³³⁷ Kritika postupu československých politiků byla v tomto případě oprávněná, neboť během svého pobytu v Londýně oba státníci ujišťovali, že jejich záměrem není jednostranné spojení. Například, v rozhovoru pro britský *Morning Post* na dotaz, zda si přeje alianci s nějakou spojeneckou mocí, T. G. Masaryk odpověděl: „*Nemyslíme na jednotlivé aliance mezi velkými a malými státy. Stačí vědět, že máme záruku míru a mravní podporu...*“ Srov. T. G. MASARYK, *Cesta demokracie II*, s. 486.

³³⁸ TNA, FO 470/12, AR 1924, s. 6–8.

³³⁹ DBFP, ser. I, vol. 26, no. 23, s. 38.

³⁴⁰ J. DEJMEK (ed.), *Cirkulární telegramy*, č. 69, s. 78–79.

naší diplomacie... Je to záväzek dvou demokracií, chtějících klid a mír.“³⁴¹ V rámci vzájemných bilaterálních vztahů mezi Československem a Velkou Británií ale nepochybně šlo o významný přelom. Poměr zemí od roku 1924 zůstal přátelský, vstřícnosti let 1922 a 1923 ale již dosaženo nebylo. Nejvýznamněji se změny projevíly v oblasti hospodářské a finanční. Francie si podpisem aliančního paktu zaručila spojení Československa a učinila tak důležitý krok k uskutečnění svojí vize o nové podobě střední Evropy. To znamenalo zejména odvrácení možnosti eventuální německé agrese. Paříž postupně také Spojené království předčila jako obchodní partner republiky.³⁴²

Zásadní změny se na počátku roku 1924 odehrály na domácí politické scéně Velké Británie. Vláda Stanleyho Baldwina nedokázala ve volbách uhájit svůj mandát a podala demisi. Král Jiří V. následkem toho učinil přelomové rozhodnutí. Sestavením kabinetu pověřil vůdce labouristické strany Jamese Ramsaye MacDonalda. Vůbec poprvé v britských dějinách měl vládu Spojeného království sestavit člen dělnické strany. Ta v parlamentu nicméně neměla převahu hlasů a musela se spoléhat na podporu liberálů.³⁴³ Panovníkův krok vyvolal vlnu reakcí v domácím tisku. Kupříkladu, redaktor literárního magazínu *The English Review* se obával, zdali pod vedením dělnické strany nebudou nabourány „základy civilizovaného života.“³⁴⁴ V předním londýnském deníku *The Times* se objevily dohady, nakolik bude vláda labouristů vykořisťovatelskou a jak moc uškodí zájmům obyvatel impéria.³⁴⁵

Revoluční změna v britských politických poměrech se dočkala velikého ohlasu v zahraničí. Především levicově orientovaní politici ji s nadšením kvitovali. Edvard Beneš, člen národně sociální strany Československa, nebyl výjimkou: „*Nastoupení Macdonaldovy socialistické vlády v Anglii náleží k nejdůležitějším politickým událostem poválečným. V historii Anglie bude událost ta mezníkem. Pro nás a pro celou Evropu je velkým poučením to, jak se skvělou politickou disciplínou, uvědoměním, klidem, pořádkem a smyslem pro pravou demokracii dovedla změnu tu provést i britská buržoasie, i britský proletariát. Svědčí to o britské politické vyspělosti a veliké síle národa. Buržoasie i socialism kontinentu může se tu mnoho naučit, a britské impérium*

³⁴¹ E. BENEŠ, *Problémy*, s. 302.

³⁴² V. LACINA, *Zlatá léta*, s. 62.

³⁴³ J. DEJMEK, *Nenaplněné naděje*, s. 97.

³⁴⁴ E. BENEŠ, *Problémy*, s. 304.

³⁴⁵ M. HUGHES, *British Foreign Secretaries*, s. 38.

*jistě zkušeností tou nic neztratí. Republika Československá byla ve velmi dobrém poměru k vládě Baldwinově a bude v nejlepším poměru k vládě Macdonaldově.*³⁴⁶

Výměna kabinetu se projevila také v zahraniční politice Spojeného království. V prvé řadě došlo k přerušení kontinuity personální. Po pěti letech funkci ministra zahraničí opustil markýz George Nathaniel Curzon.³⁴⁷ Vedení Foreign Office po něm převzal sám ministerský předseda Ramsay MacDonald, jenž hodlal resort reformovat.³⁴⁸ Brzy po nástupu do úřadu deklaroval základní opěrné body nové podoby britské zahraniční politiky. Těmi se v duchu myšlenek dělnického hnutí měly stát požadavky na všeobecnou demilitarizaci a aplikování mechanismů Společnosti národů, což bylo v rozporu s doktrínou konzervativců, tradičně se opírající převážně o bilaterální ujednání. Nový premiér dále propagoval uznání a zapojení Sovětského svazu do evropské mezinárodní politiky. Britskou zahraniční politiku plánoval nadále vést profrancouzsky: „*A pokud na mně jest – chci, aby Francie šla s námi. Vidím, že některé z našich listů mluví, jako by Francie byla izolována. To není nikterak mým přáním. Nechci, aby Francie byla izolována. Chci státí Francii po boku.*“³⁴⁹

MacDonald chtěl rovněž vyřešit nejpálčivější problém tehdejší Evropy – francouzsko-německý poměr. Hrozba válečného konfliktu mezi Výmarskou republikou a Francií byla totiž na počátku roku 1924 vskutku reálnou.³⁵⁰ Britský premiér důrazně odmítal vojenské akce Francouzů v Porúří a prosazoval hospodářskou obnovu Výmarské republiky. Jeho aspirace nemohly být naplněny, neboť v německé politice těsně před polovinou druhé dekády 20. století dominovaly pravicové síly, s nimiž labouristé mohli trvale jen těžko nalézt společnou řeč. Neoblomná zůstávala také vláda Raymonda Poincarého v Paříži, vytrvale prosazující důsledné vymáhání závazků plynoucích z versailleských mírových ujednání.³⁵¹

³⁴⁶ E. BENEŠ, *Problémy*, s. 304.

³⁴⁷ V odborné literatuře je jeho období v čele Foreign Office hodnoceno zpravidla pozitivně. Markýz z Kedlestonu převzal úřad ve složité poválečné době a jeho hlavním úkolem bylo adaptovat zahraniční službu Velké Británie na nové poměry. Současně musel řešit řadu vnitřních problémů impéria, z nichž nejdůležitější se dotýkaly postavení kolonií a dominií, která v meziválečném započala svůj přechod k nezávislosti. Srov. M. HUGHES, *British Foreign Secretaries*, s. 37.

³⁴⁸ TNA, FO 470/12, AR 1924, s. 6–8.

³⁴⁹ *Pozitivní diplomacie*, Přítomnost (dále jen PŘÍT) 1, 1924, č. 24, s. 370–371.

³⁵⁰ G. J. PROTHEROE, *Searching*, s. 107.

³⁵¹ J. DEJMEK, *Nenaplněné naděje*, s. 98.

Na počátku roku 1924 v britském diplomatickém prostředí silně rezonoval podpis alianční smlouvy mezi Československem a Francií.³⁵² Byl to jeden z důvodů, proč se do britské metropole znovu vypravil ministr zahraničí Edvard Beneš. Chtěl napětí vzniklé podpisem smlouvy zmírnit. Jeho pobyt ve městě nad Temží zastihl Foreign Office při zmíněné výměně vedení. Beneš tak dostal možnost se Ramsayemu MacDonaldu představit a předejít mu československý pohled na situaci v Evropě. Oba levicově orientované politiky sbližovala řada názorů, kupříkladu na opětovné zapojení Sovětského svazu do mezinárodního politického systému.

Druhým zásadním bodem Benešovy návštěvy byla chystaná mezinárodní půjčka Maďarsku. Představitelům Československa se nelíbilo, že zatímco Budapešti byly pro nedobrou hospodářskou kondici odpouštěny válečné reparace stanovené Trianonskou smlouvou, Československo svoje obdobné závazky, byť rozsahem menší, muselo nadále plnit. Navíc, nedemokratický režim Miklóse Horthyho měl být podpořen dalším úvěrem za velmi výhodných podmínek.³⁵³ Jak již tato práce prokázala, v londýnských finančních kruzích nebyla nouze o silně promaďarské postoje. Navíc, názor Britů se při jednání o finančních otázkách považoval za zásadní, neboť banky sídlící v londýnské čtvrti City se často stávaly zprostředkovateli kapitálu. Zástupci budapešťské vlády i tentokrát slavili úspěch. Ministerstvo financí Spojeného království podpořilo půjčku Maďarsku, což se stalo záchranou pro horthyovský režim, jemuž na počátku roku 1924 hrozilo ekonomické zhroucení. Edvard Beneš v této záležitosti i přes notné úsilí nedosáhl svého.³⁵⁴

³⁵² Ve svém posledním dopise do Prahy vyjádřil zklamání ohledně přijetí dokumentu také odstoupivší lord Curzon. Vyslanci Clerkovi si posteskl, že během Masarykovy a Benešovy návštěvy v Londýně na podzim 1923 ani jeden z pražských politiků nenaznačoval podobné intence. Srov. DBFP, ser. I, vol. 26, no. 23, s. 38.

³⁵³ Pro Československo z mírových smluv vyplývala povinnost velmocem uhradit výlohy spojené se ziskem nezávislosti. Takzvaný „poplatek za osvobození“, popřípadě „deliberační poplatek“, byl vyčíslen na částku 30 000 000 liber. Nahradit se spojencům musely také např. náklady na poválečný přesun československých vojáků zpět do vlasti, či některé aktivity spojené s činností zahraničního odboje. Beneš v Londýně argumentoval zejména tím, že v době příměří byli již Čechoslováci uznáni jako spojenecký národ. Protistrana oponovala tvrzením, že v době sjednání pomoci tomu tak ještě nebylo, a tedy nemůže být o jakési formě vzájemné spojenecké výpomoci možné hovořit. Srov. M. LOJKÓ, *Meddling*, s. 222–224.

³⁵⁴ J. DEJMEK, *Nenaplněné naděje*, s. 99–101, 114. Jako pomyslná náplast Benešovi mohla sloužit realizace druhé tranše československé státní půjčky sjednané v roce 1922, jež proběhla v květnu 1924.

Okupace Porúří francouzskými a belgickými jednotkami v době Benešovy návštěvy Londýna trvala již téměř rok. Kontroverzní zásah prohluboval rozepře ve vztahu obou západoevropských mocností. Brzy po nástupu do čela Foreign Office začal Ramsay MacDonald podnikat kroky k vyřešení patové situace. Nahrávala mu nově podpora Američanů, kteří se rozhodli v záležitosti angažovat a také stupňující se finanční obtíže Francie. Paříž vojenskou akcí požadovaných válečných náhrad nedosáhla a v únoru 1924 po dlouhé době projevila ochotu k ústupkům. Tlak britského kabinetu, posílený působením amerických finančníků, dosáhl značné úrovně. Z USA v dubnu téhož roku přišel do Londýna, Paříže i Berlína návrh na obnovu německého hospodářství pomocí amerického kapitálu. Vžil se pro něj, podle jednoho z tvůrců, název Dawesův plán.³⁵⁵ Velká Británie jej jako východisko akceptovala velmi brzy. Poincarého kabinet návrh přes původní ústupky podpořit odmítnul. Přesto dále existovala naděje na prosazení plánu, neboť ve Francii se na sklonku jara měly konat parlamentní volby.³⁵⁶

V nich v květnu 1924 dosáhly úspěchu levicové strany. K moci se dostala vláda tzv. malého kartelu, která byla labouristům ideologicky mnohem bližší. Nově zvolený ministerský předseda Edouard Herriot prakticky okamžitě naznačil ochotu k jednání. Série rozhovorů mezi oběma premiéry přinesla odpovídající výsledky. Paříž se vyjádřila v tom smyslu, že pokud se jí ze strany Spojeného království dostane patřičných bezpečnostních garancí, je ochotna okupované území opustit a nadále nepřistupovat k podobným samostatným vojenským akcím. O podpoře Britů v případě nastalé německé agrese byla z Londýna obratem ujištěna.³⁵⁷

Její uskutečnění bylo podmíněno podílem na finanční sanaci Maďarska. Srov. TNA, FO 470/12, AR 1924, s. 8.

³⁵⁵ Projekt měl za cíl usnadnit hospodářskou obnovu Německa. Za hlavní brzdu v procesu v něm byly označeny nepřiměřeně velké reparační platby. Přetvoření mechanismů vymáhání válečných náhrad mělo zajistit ozdravení ekonomiky Výmarské republiky, která by nějaké době začala splácet požadované částky dle původního schématu ve výši 2 500 000 000 marek ročně. Nově se počítalo také s možností zahraničního úvěru. V rámci tuzemské historiografie celou problematiku Dawesova plánu v 80. letech důkladně zpracovala Svatava Raková. Srov. Svatava RAKOVÁ, *Vztahy Spojených států k Německu do přijetí Dawesova plánu (1920–1924)*, ČČH 82, 1984, č. 3, s. 356–390; TÁŽ, *Vztahy Spojených států k Německu po přijetí Dawesova plánu 1925–1926*, ČČH 83, 1985, č. 4, 538–563.

³⁵⁶ AMZV, Telegramy odeslané 1924, č. 127–154/24.

³⁵⁷ AMZV, PZ Londýn 1924, 54. mimořádná zpráva, 23. 6. 1924.

Podobu celé záležitosti s koncem okupace a aplikací zásad Dawesova plánu měla vyřešit konference svolaná do britské metropole na počátek července 1924. Zúčastnili se jí vrcholní představitelé Velké Británie, Francie, Spojených států amerických a Německa. Požadavky velmocí se různily, lze ale konstatovat, že nejvýrazněji své cíle naplnily obě anglosaské země, zatímco Francie se v Londýně stala faktickým poraženým. Také ministr zahraničí Německa Gustav Stresemann mohl být s výsledkem konference spokojen. Neprosadil sice všechny proponované požadavky, ale pro Výmarskou republiku se setkání stalo úspěšným. Československu nebylo umožněno se konference zúčastnit. O průběhu rozhovorů Edvarda Beneše velmi podrobně informoval vyslanec Vojtěch Mastný. Závěry jednání pro mladou středoevropskou republiku, smluvně potvrzeného spojence Francie, nevyznívaly příznivě. V otázce bezpečnostních záruk byl na konferenci představen model, který se opíral o neměnnost západní hranice Výmarské republiky. O podobě východní hranice se v metropoli nad Temží nejednalo, což Edvard Beneš i pražská vláda pochopitelně nesli s nelibostí.³⁵⁸

Otázka míru a jeho garance se stala hlavním tématem výročního valného shromáždění Společnosti národů v Ženevě na podzim roku 1924. Postup, pomocí něhož by Evropa předešla válečnému konfliktu, se delegáti jednotlivých zemí snažili sestavit od založení instituce. Fakt, že mechanismy společnosti jsou navrženy kostrbatě a neefektivně, se projevil již v předcházejících letech. Úmluvy, v nichž se jednotlivé státy zavazovaly k aplikaci mírových řešení navržených Společností národů, často v některých zemích nebyly, z nejrůznějších důvodů, ratifikovány domácími parlamenty, čímž fakticky pozbývaly platnost. Takovým případem se stala i Smlouva o vzájemné pomoci z roku 1923, která nebyla přijata národními shromážděními v Londýně, Berlíně a Moskvě.³⁵⁹ Z toho důvodu se páté ženevské zasedání mělo pokusit dosáhnout dohody, k níž by ani jeden z členských států společnosti neměl výhrady. Nová smlouva se posléze měla stát efektivním a platným prostředkem mezinárodního práva.

Nelehký úkol si jako svého mediátora vyžadoval mimořádně schopného diplomata. V průběhu jednání tuto roli de facto převzal československý ministr zahraničí Edvard Beneš. Jak někteří autoři uvádějí, šlo o jeho vůbec nejvýraznější počín na poli mezinárodní politiky. Cílem jednajících státníků bylo vymyslet skutečně

³⁵⁸ J. DEJMEK, *Nenaplněné naděje*, s. 104–106.

³⁵⁹ Francis Paul WALTERS, *A History of the League of Nations I*, London 1952, s. 265–272.

efektivní nástroj k řešení případů mezinárodní agrese. Proponovaným řešením, mezi jehož nejhrošlivější zastánce se řadil právě Edvard Beneš, se stala mezinárodní arbitráž, podpořená automatickými sankcemi vůči narušiteli mírového stavu. Její přesnou aplikaci shrnul dokument, který je v historiografii označován jako Ženevský protokol, i když jeho oficiální název zněl *Protokol o pokojném vyřizování mezinárodních sporů*. Shromáždění Společnosti národů jej přijalo dne 2. října 1924.

Zásadní otázkou bylo, jak se k návrhu postaví parlamenty západoevropských velmocí, protože mezi zákonodárci menších států avizované řešení našlo téměř okamžitou podporu. V tomto ohledu existovaly jisté naděje na úspěch, neboť ideologická blízkost a dosavadní fungující spolupráce Herriotovy a MacDonaldovy vlády k nim dávaly předpoklady. Zahraniční koncepce labouristů, vycházející z povahy dělnického hnutí, se sice spíše opírala o vidinu spravedlivého fungování mezinárodního práva,³⁶⁰ postup jednání a ochota britského ministerského předsedy ke kompromisu vyvolávaly pocit mírného optimismu.³⁶¹ Podporu dokumentu vyjadřoval i Robert Cecil, vyslanec Velké Británie při Společnosti národů, který byl jedním z hlavních autorů finálního textu protokolu. Vnímal jej jako možnost k vylepšení francouzsko-britských vztahů. Ožehavá zůstávala otázka postoje britského veřejného mínění a parlamentní opozice. Ratifikace dokumentu by Spojené království zavazovala k povinné angažovanosti na většině území evropského světadílu. Proti takové zahraničně-politické orientaci vystupovali představitelé dominií, kteří neměli zájem o řešení problému mnohdy i několik tisíc kilometrů vzdálených.³⁶² Edvard Beneš telegrafoval do Prahy: „*Bude-li Anglie ratifikovati, bude to veliký úspěch. Dosud jsou obavy.*“³⁶³

Obavy československého ministra byly založeny na reálných skutečnostech. Zatímco na mezinárodní půdě se Ramsay MacDonald pohyboval sebevědomě,³⁶⁴ v domácím prostředí se musel spoléhat na podporu dalších politických subjektů, která

³⁶⁰ Britský premiér Ramsay MacDonald vnímal Společnost národů vcelku pozitivně, nicméně se nechal slyšet, že její význam je spíše „*morální než hmotný*.“ Srov. M. HUGHES, *British Foreign Secretaries*, s. 55.

³⁶¹ P. E. ZINNER, *Czechoslovakia*, s.117–119.

³⁶² J. VALKOUN, *Na cestě*, s. 205–207.

³⁶³ AMZV, Telegramy odeslané 1924, č. 684/24.

³⁶⁴ Roli Ramsayho MacDonalda v zahraniční politice oceňoval i československý prezident a jeho počínání považoval za přelomové: „*Ramsay MacDonald nastoupil cestu pozitivní diplomacie... Proto mluví otevřeně, staví své požadavky jasně, nepoužívá triků a diskutuje s přítelem i nepřítelem.*“ Srov. T. G. MASARYK, *Cesta demokracie III*, s. 49.

v otázce přijetí protokolu nebyla jistá. Britský premiér se tedy rozhodl na závěr října vypsat nové parlamentní volby. V nich ovšem labouristé úplně propadli. Jejich podpora klesla zejména v souvislosti s aférou kolem tzv. Zinověvova dopisu.³⁶⁵ Moci se ve Spojeném království chopili konzervativci, opět pod vedením Stanleyho Baldwina. Změna znamenala zvrát v procesu přijetí Ženevského protokolu, neboť pro většinu poslanců konzervativní strany, zahraničně-politicky více se orientující na zájmy impéria, bylo přijetí takového dokumentu nemyslitelné. Benešovo dílo tak nedošlo naplnění. Evropa musela na vyřešení bezpečnostní otázky dál čekat.³⁶⁶ Přesto byl Ženevský protokol považován za jeden z nejkvalitnějších dokumentů týkajících se problematiky kolektivní bezpečnosti. Role Edvarda Beneše jako jeho hlavního tvůrce a propagátora zůstává nezpochybnitelná. Zpětně je patrné, že především vinou obratu v domácí politice Velké Británie, nedošlo k jeho plné implementaci. Herriotova vláda ve Francii k přijetí protokolu totiž zaujala smířlivý postoj.³⁶⁷ Československý ministr zahraničí byl přesto přesvědčen, že některé ze zásad v dokumentu obsažených, se stanou platnými pro chod mezinárodní politiky. Hodlal se o to také dále zasazovat.³⁶⁸

Hledání kolektivního řešení narušení statutu quo po neúspěchu Ženevského protokolu na čas ustalo. Z toho důvodu přistoupily Československo a Velká Británie k rozvíjení vzájemného poměru v rámci standardní bilaterální cesty, což byla forma kontaktu, kterou britská konzervativní strana upřednostňovala. Výsledkem se stala mimořádná smlouva upřesňující pravidla právního styku mezi oběma zeměmi, podepsaná na konci podzimu 1924 v Londýně.³⁶⁹ Její ratifikace dne 11. listopadu byla

³⁶⁵ Šlo o podvržený dokument, který na svých stránkách otiskl britský deník *Daily Mail*. Grigorij Zinověv, hlava Komunistické internacionály, v něm měl instruovat představitele britských komunistů k podvratným aktivitám za účelem radikalizace dělnictva. Mnoho voličů labouristů se takové rétoriky zaleklo a dali svůj hlas jiným politickým stranám. Srov. Lukáš NOVOTNÝ, *Zinověvův dopis a Campbellův případ. Příspěvek ke zkoumání působnosti první labouristické vlády*, HO 18, 2007, č. 9–10, s. 218–226.

³⁶⁶ R. GRAYSON, *Austen Chamberlain*, s. 33.

³⁶⁷ Britská vláda Ženevský protokol oficiálně odmítla na zasedání Rady Společnosti národů v březnu 1925. Srov. J. DEJMEK (ed.), *Cirkulární telegramy*, č. 77, s. 87.

³⁶⁸ E. BENEŠ, *Boj*, s. 285.

³⁶⁹ Smlouva vymezovala například podmínky pro nakládání se zločinci a jejich případným předáváním mezi oběma stranami. Konkrétní podobu ustanovení dojednávali zaměstnanci ministerstev spravedlnosti obou zemí. Srov. TNA 470/17, 13083.

v rámci vazeb Československé republiky a Spojeného království poslední významnou událostí zmíněného roku.³⁷⁰

Pád labouristického kabinetu znamenal rovněž konec Ramsayho MacDonalda v čele Foreign Office. Poměrně turbulentní období let 1922–1924, kdy se ve Velké Británii vystřídaly celkem čtyři vlády, již nemělo pokračovat. Nová konzervativní vláda Stanleyho Baldwina zůstala u moci téměř po celý zbytek 20. let 20. století. Vedením zahraničního úřadu v ní byl pověřen Austen Chamberlain. Již v době nástupu do funkce se jednalo o zkušeného státníka s bohatou politickou kariérou. Nejdůležitější momenty tohoto britského džentlmena ale měly teprve přijít.³⁷¹

Pro pochopení vývoje evropské mezinárodní politiky v období poloviny druhé dekády 20. století je nezbytné osvětlit zahraničně-politické smýšlení britských konzervativců. Na počátku roku 1925 ve vládnoucí straně převažovalo mínění o nezbytnosti orientace zahraniční politiky na vlastní imperiální potřeby a zájmy. Způsobeno bylo tlakem dominiálních vlád, které od začátku desetiletí vystupovaly čím dál více autonomněji a sebevědoměji. Zároveň se projevovalo i jisté zklamání z poválečného vývoje v Evropě s ohledem na trvalý názorový rozkol s někdejšími francouzským spojencem. Valná část konzervativních poslanců začala při rozhodování o směřování zahraniční politiky na kontinentu dokonce prosazovat hlediska německá. V podpoře Výmarské republiky zákonodárci spatřovali možnost obnovy hospodářství a trhu v Evropě, což mělo pomoci při řešení ekonomických problémů impéria. Nový šéf Foreign Office Austen Chamberlain nicméně proněmecká stanoviska nesdílel a dále prosazoval jako primární spojení s Francií. Na čem se však s ostatním konzervativci shodnul, byl názor, že jakýkoliv vojenský závazek ve střední a východní Evropě je pro Spojené království nežádoucí a nestojí za „*kosti britského granátníka*.“³⁷² Ženevský protokol a jakákoliv forma univerzálního bezpečnostního řešení takový závazek

³⁷⁰ TNA, FO 470/12, AR 1924, s. 8.

³⁷¹ Podrobněji k osobě Austena Chamberlaina a jeho poměru k Francii: Gaynor JOHNSON, *Austen Chamberlain and Britain's Relations with France, 1924–1929*, *Diplomacy & Statecraft* (dále jen DS) 17, 2006, č. 4, s. 753–769; TÝŽ, *Sir Austen Chamberlain, the Marquess of Crewe and Anglo-French Relations, 1924–1928*, *Contemporary British History* (dále jen CBH) 25, 2011, č. 1, s. 49–64; R. GRAYSON, *Austen Chamberlain*.

³⁷² Peter NEVILLE, *Historical Dictionary of British Foreign Policy*, Lanham – Toronto – Plymouth 2013, s. 64.

představovala. Z toho důvodu britský parlament Ženevský protokol skutečně odmítl ratifikovat,³⁷³ což v březnu 1925 Austen Chamberlain ohlásil Edvardu Benešovi.³⁷⁴

Z mezinárodního vakua, vzniklého prodlevami při přijímání Ženevského protokolu jednotlivými domácími parlamenty, se rozhodli profitovat Němci. Ministr zahraničí Gustav Stresemann již delší dobu proklamoval zájem Německa o vstup do Společnosti národů. Ten byl nicméně podmíněn uznáním poválečných hranic mezi Výmarskou republikou a Francií (Alsasko-Lotrinsko), potažmo Belgií (Eupen-Malmedy).³⁷⁵ Vedoucí Wilhelmstraße (německé ministerstvo zahraničí) chtěl dosáhnout odchodu spojeneckých vojsk z dosud okupované průmyslové oblasti Porýní. Během prvních dvou měsíců roku 1925 prostřednictvím svých velvyslanců kontaktoval britskou i francouzskou vládu s tím, že Německo je ochotné nové hranice uznat. Zároveň představitelům západoevropských mocností představil vlastní koncepci řešení bezpečnostní situace v Evropě. Návrh se opíral o ideu neměnnosti západní hranice Výmarské republiky.

Pro Velkou Británii se taková dohoda jevila jako vábivá, neboť smluvně bylo království doposud vázáno právě pouze k Francii a Belgii.³⁷⁶ Impérium by přijetím německého návrhu dostalo svých závazků a zároveň by se nemuselo angažovat v jiných částech kontinentální Evropy. Z hlediska Francie takové ujednání řešilo nejožehavější zahraničně-politickou otázku – garanci hranice s Německem. Francouzská republika nicméně byla spojencem Polska a Československa, jejichž bezpečnost návrh nerozpracovával. Z toho důvodu se jevil jako nepřijatelný.³⁷⁷

³⁷³ K otázce přijetí či odmítnutí Ženevského protokolu se vyjádřil také Výbor na obranu impéria, jemuž předsedal někdejší ministr zahraničí lord George Nathaniel Curzon. Protože mezi jeho členy dominovali příslušníci konzervativní strany, bylo pravděpodobné, že se výbor vysloví proti ratifikaci dokumentu, což se nakonec potvrdilo. V diskusi mezi zúčastněnými se nejčastěji zmiňovalo, že nezbytným prvkem evropské bezpečnosti je mír na francouzsko-německé hranici, přičemž další garance nejsou třeba. Srov. R. GRAYSON, *Austen Chamberlain*, s. 36.

³⁷⁴ AMZV, Telegramy došlé 1925, č. 256/25.

³⁷⁵ DBFP, ser. Ia, vol. 1, no. 14, s. 36.

³⁷⁶ Dle záznamů o jednání britského kabinetu panovala mezi jeho členy shoda na tom, že situace v Evropě v roce 1925 byla již velmi nejistá. Garance hranic mezi Německem, Francií a Belgií se postupně začala jevit jako jediná možná alternativa k zajištění bezpečnosti. Srov. Lukáš NOVOTNÝ, *Velká Británie a konference v Locarnu 1925*, MD 18, 2010, č. 2, s. 24.

³⁷⁷ M. HUGHES, *British Foreign Secretaries*, s. 64–67.

Ožehavou otázkou zůstávalo rovněž postavení Rakouska. V průběhu 20. let 20. století se jako reálná hrozba jevílo jeho připojení k Německu, což představovalo problém zejména pro oba francouzské partnery.³⁷⁸ Představený návrh západního garančního paktu se nakonec dočkal odmítnutí jak v Londýně, tak v Paříži. Austenu Chamberlainovi se Stresemannova výzva jevíla jako předčasná, neboť v tu dobu Britové stále ještě definitivně nevyřešili svůj postoj k Ženevskému protokolu. Ohlas západního garančního paktu v britském prostředí ale byl pozitivní. Německý koncept v diplomatických kuloárech už zůstal a postupně měl začít rezonovat ještě silněji.³⁷⁹

Návrh vedoucího Wilhelmstraße se neslučoval s československou představou meziválečné Evropy. Prohluboval rozkol mezi Velkou Británií a Francií, zamýšlenými garanty bezpečnosti na kontinentu. Pro Brity byla koncepce zjevně výhodnější než pro Francouze, neboť je prakticky zprošťovala závazků ve střední Evropě. Gustav Stresemann se netajil tím, že by chtěl ve prospěch Německa revidovat východní hranici. Týkalo se to zejména oblasti polského koridoru ke Štětínu, což opět pro Polsko a Československo představovalo nebezpečný precedens.³⁸⁰

Na jaře 1925, v souvislosti s odmítnutím Ženevského protokolu ve Westminsteru, se možnost západního garančního paktu začala jevit jako čím dál reálnější varianta. V cirkulární instrukci to konstatoval československý ministr zahraničí Edvard Beneš, který tak vyvodil z rozhovoru s Austenem Chamberlainem během zasedání Rady Společnosti národů v Ženevě. V sídle mezinárodní instituce byl německý návrh prezentován už s britskou podporou. Beneš své podřízené informoval o taktice Britů: „*Návrh německo-anglický budou hledět zlepšit a zdůrazňovat, že v zásadě trvají na protokolu. Tak se tendence v Ženevě jeví. Budou stavět podmínku vstupu Německa do Společnosti národů a tím závazek dodržení Versailleského míru stran východních hranic.*“³⁸¹ Beneš tak své podřízené varoval ohledně představy, jež domněle garantuje také východní hranici Výmarské republiky, což bylo v rozporu s realitou. Ve zprávě rovněž organizoval další postup: „*My setrváme na zásadách protokolu, podporujeme uzavření podobného paktu pod podmínkou, že bude uzavřen na basi míru versailleského a pod podmínkou, že nebude obsahovat nic, co by znamenalo výslovné nebo tacito*

³⁷⁸ TNA, FO 470/12, AR 1924, s. 5–7.

³⁷⁹ P. E. ZINNER, *Czechoslovakia*, s. 117–119.

³⁸⁰ M. LOJKÓ, *Meddling*, s. 182–185.

³⁸¹ J. DEJMEK (ed.), *Cirkulární telegramy*, č. 77, s. 86–87.

připuštění změny východních německých hranic na východě. Pokud nám nebude znám text arbitrážní smlouvy s Německem, chováme se k jejímu uzavření zdrženlivě.“³⁸²

Z uvedené citace vyplývá, že si Edvard Beneš uvědomoval, v jak obtížné situaci se nachází a co jeho zemi případně hrozí. Velká Británie postupně začala vidinu západního paktu vnímat jako nejlepší východisko evropské mezinárodní politiky. Ve spolupráci s Německem chtěla přesvědčit představitele ostatních států, že návrh se od Ženevského protokolu vlastně příliš neodlišuje. Revize postoje k možnosti přijetí se v té době začaly objevovat rovněž z Paříže.³⁸³ Pokud by se Francie nechala přesvědčit k signaci, nebylo v možnostech československého ministra podpisu dohody zabránit. Rozhodl se tedy, že z nastalé situace se pro svoji zemi pokusí vytěžit maximum. Jak konstatoval pražský vyslanec George Russell Clerk, po krachu Ženevského protokolu představovala vidina západního paktu pro Beneše novou možnost alespoň nějak smluvně ukotvit pozici Československa v Evropě.³⁸⁴

Varianta rozšíření množství zainteresovaných zemí nepřipadala v úvahu, neboť Britové by takový závazek neakceptovali. Beneš proto musel hledat jinou formu participace Československa na výsledcích jednání. Východiskem se staly dodatečné arbitrážní smlouvy, jež mělo Německo uzavřít s Československem a Polskem v intencích mírových smluv z Versailles.³⁸⁵ Jednalo se sice o méně efektivní právní nástroj, vyšší mety ale československá diplomacie nemohla v danou chvíli dosáhnout.³⁸⁶ Uzavření dohody v příslušné formě by legislativně nepopíralo francouzské spojení s oběma středoevropskými státy. Varianta uzavření západního garančního paktu se tedy začala jevit jako skutečně reálná.

V Paříži mezitím v dubnu 1925 došlo k výměně vlády. Pozici ministra zahraničí v kabinetu Paula Painléva obsadil Aristide Briand. Po několikaměsíční proluce se nová vláda rozhodla s německým návrhem vyslovit souhlas. Podpis však podmínila tím, že každá z velmocí se bude moci stát jakýmsi ručitelem arbitrážních kontraktů se spojenci,

³⁸² *Tamtéž*, s. 87.

³⁸³ DBFP, ser. Ia, vol. 1, no. 14, s. 36.

³⁸⁴ TNA, FO 470/12, AR 1925, s. 3–4.

³⁸⁵ Československo mělo arbitrážní smlouvy podobného charakteru v té době uzavřeno s Polskem a Rakouskem. Srov. DBFP, ser. Ia, vol. 1, no. 84, s. 125–126.

³⁸⁶ AMZV, Telegramy odeslané 1925, 339/25.

což podpořil i Austen Chamberlain.³⁸⁷ Gustav Stresemann nejprve s takovou úpravou nesouhlasil, neboť to zužovalo jeho manévrovací prostor při případném tlaku na revizi východoněmeckých hranic. Nicméně, když Paříž i Londýn daly jasně najevo, že na dodatku trvají, německý ministr zahraničí ustoupil. Tím byl projekt o neměnné podobě západní hranice Výmarské republiky de facto ujednán.

Všechny potřebné smlouvy měli zástupci zainteresovaných zemí podepsat na zvláštní konferenci. Za místo konání bylo vybráno švýcarské město Locarno, kam se pověření diplomaté sjeli na počátku října 1925. Dnes je setkání hodnoceno jako jedno z nejvýznamnějších diplomatických setkání meziválečné Evropy. Zúčastnili se jej zástupci Francie, Velké Británie, Německa, Belgie, Československa a Polska. Do Locarna dorazili rovněž tituláři italští, kteří se zhostili funkce zprostředkovatelů dohod.³⁸⁸ Produktem konference se stalo několik smluv. Nejznámější a nejdůležitější z nich byl Rýnský garanční pakt, zaručující neměnnost západních hranic Výmarské republiky. Soubor dokumentů obsahoval i proponované arbitrážní smlouvy Německa s Polskem a Československem.³⁸⁹ Dále došlo k podpisu nové spojenecké smlouvy mezi Francií a československou republikou, která původní alianční pakt z ledna 1924 upravovala dle rámce stanoveného nově dojednanými úmluvami.³⁹⁰

Historiografie 20. století hodnotí konferenci diplomatů v Locarnu ambivalentně. Pozitivně je vnímán fakt, že se během ní dospělo k definitivnímu vyřešení otázky hranic poválečné západní Evropy. V Locarnu se mezinárodní politika také konečně dočkala kýžené koheze mezi Velkou Británií a Francií. Na druhé straně, právě regionálnost dosahu smluv byla největší slabinou ujednání. Uzavření dohody bývá označováno jako počátek appeasementu, neboť signace kontraktů uvolnila Německu cestu k návratu do velmocenského postavení, což se výrazně projevilo později ve 30. letech 20. století.³⁹¹ Konference nabyla pro tehdejší Evropu i svět přelomového významu. Symbolizovala

³⁸⁷ Pro ministerstvo zahraničí v Praze to ve své zprávě Edvard Beneš shrnul následujícím způsobem: „*S naší arbitrážní smlouvou s Německem, kterou by Francie zaručila přímo a Anglie nepřímo, se počítá.*“ Srov. J. DEJMEK (ed.), *Cirkulární telegramy*, č. 81, s. 90. Chamberlain údajně Stresemannovi několikrát zopakoval, že „*Londýn je připraven zasáhnout na německé západní hranici v případě, že Německo napadne Francii a naopak.*“ Srov. L. NOVOTNÝ, *Velká Británie*, s. 26.

³⁸⁸ DBFP, ser. Ia, vol. 1, no. 14, s. 35–36.

³⁸⁹ J. DEJMEK, *Nenaplněné naděje*, s. 133–139.

³⁹⁰ TNA, FO 470/12, AR 1925, s. 9.

³⁹¹ M. LOJKÓ, *Meddling*, s. 186–187.

definitivní konec první světové války a počátek míru. V roce 1926 byla Gustavu Stresemannovi, Arsitidu Briandovi a Austenu Chamberlainovi za jejich počínání ve Švýcarsku udělena Nobelova cena míru.³⁹²

Uzavření locarnských dohod se stalo nejvýraznějším bodem v rámci československo-britských vztahů v roce 1925. V obou zmíněných zemích se mu dostávalo značné pozornosti. Výsledné hodnocení vyznívalo pozitivně, i když interpretace se lišila.

V československém veřejném mínění na jaře roku 1925 převládalo zklamání z odmítnutí Ženevského protokolu londýnskou vládou. Pražský parlament byl vůbec prvním evropským národním shromážděním, který Benešem koncipovaný dokument ratifikoval. Proto se stalo poměrně překvapujícím, že československý ministr zahraničí začal obhajovat vidinu západního garančního paktu, i když záruky zachování československých a polských hranic neobsahoval. Beneš k tomu v březnu téhož roku uvedl: „*Trvám na stanovisku, že se má vzít německá nabídka dobře v úvahu a případně uzavřít pakt, jímž by byl zajištěn Západ.*“³⁹³ Po sérii neúspěchů ohledně hledání vhodného systému kolektivní bezpečnosti, které provázely první poválečné roky, představovala vize míru na západě alespoň nějakou jistotu. Arbitrážní smlouvy skýtaly kýženou garanci také pro Československo. Ministr zahraničí proto neskrýval spokojenost, když se vytčeného cíle podařilo v Locarnu dosáhnout: „*Veškerá jednání konference lze pokládati za úspěšně skončená.*“³⁹⁴

V souhlasném duchu hodnotil ujednané dohody také druhý nejdůležitější činník československé zahraniční politiky, prezident T. G. Masaryk. Z veřejného dopisu publikovaném v deníku *Národní osvobození* vyplývá, že jej Beneš o průběhu rozhovorů systematicky informoval. Hlava státu ministrovi zahraničí poděkovala za obětavost a nasazení a vyjádřila naději ohledně kladného dopadu locarnských úmluv: „*Souhlasím plně s Vaším (Benešovým) oceněním dosaženého výsledku... Konsolidace zahraniční přispěje, jak říkáte, politice vnitřní, navzájem pokroky vnitřní již teď podporovaly práci zahraniční.*“³⁹⁵ K tématu bezpečnostní konference se prezident Masaryk v roce 1925 vrátil také v projevu k oslavám 28. října: „*Locarnská konference, jak připomněl tak správně Jeho Excellence pan ministr Clerk a jak v to doufáme všichni,*

³⁹² P. NEVILLE, *Historical Dictionary*, s. 192.

³⁹³ AMZV, Telegramy došlé 1925, č. 271/25.

³⁹⁴ AMZV, Telegramy došlé 1925, č. 1074/25.

³⁹⁵ *Po skončení velkého díla*, *Národní osvobození* (dále jen NO) 2, 18. 10. 1925, s. 1.

zvěstuje Evropě lepší dny, dny pokoje a míru, dny mírové spolupráce hlavních evropských zemí.“³⁹⁶ George Russell Clerk v ten den hovořil jako doyen pražského diplomatického sboru a jeho proslov předcházela projev prezidenta Masaryka.³⁹⁷

Velkým tématem se Locarnská konference stala pro československý tisk. U drtivé většiny redakcí převládalo pozitivní hodnocení. Zatímco národnostně české noviny oceňovaly rozhodný krok velmocí směrem k míru v Evropě, německý tisk vyzdvihoval ochotu zainteresovaných zemí urovnat svoje zahraničně-politické vazby s Německem. George Russell Clerk ve zprávě do Londýna poukazoval na to, že uzavřené smlouvy mohou mít kladný vliv na aktivizaci německých stran v rámci československé vnitřní politiky.³⁹⁸ Jak se následující rok ukázalo, jeho předpoklad byl správný. V rámci třetího kabinetu Antonína Švehly usedli v říjnu 1926 do ministerských křesel dva zástupci německé minority.³⁹⁹

Když Edvard Beneš v prosinci 1926 referoval zástupcům zahraničních výborů obou komor parlamentu o výsledcích československé zahraniční politiky v předcházejícím roce, použil ohledně k locarnských úmluv již výhradně pozitivní slova: „...*Pro náš stát mají tyto události význam s hlediska všeevropského, stejně dalekosáhlý jako pro situaci států středoevropských; s hlediska čistě československého mají však politický význam zcela mimořádný. Jsme bezprostředním sousedem Německa a jsme od války spojencem a přítelem Francie. Dohoda obou těchto států přispěje nesporně ke klidnému vývoji i našeho státu a mezinárodně posici naši usnadní. Celá naše poválečná politika nesla se k tomu, aby tímto vývojem nebyla nijak překvapena a naopak všude, kde se jí naskytne k tomu možnost a příležitost, ke smír a spolupráci obou těchto států přispívala. Bylo to možno tím spíše, že sporných otázek přímo mezi námi a Německem není a nemusí jich býti ani v budoucnosti.*“⁴⁰⁰

Ve Velké Británii měly výsledky locarnské konference mnohem větší ohlas než v Československu. Na počest dosaženým úspěchům docházelo k přejmenovávání kin a tanečních sálů na Locarno.⁴⁰¹ Zdůrazňována byla role Austena Chamberlaina. Ačkoliv

³⁹⁶ T. G. MASARYK, *Cesta demokracie* III, s. 116.

³⁹⁷ G. J. PROTHEROE, *Searching*, s. 117.

³⁹⁸ DBFP, ser. Ia, vol. 1, no. 14, s. 36–40.

³⁹⁹ M. CORNWALL, *A Fluctuating Barometer*, s. 319. Jednalo se Roberta Mayr-Hartinga (ministerstvo spravedlnosti) a Franze Spinu (ministerstvo veřejných prací).

⁴⁰⁰ E. BENEŠ Boj, s. 364–365.

⁴⁰¹ P. NEVILLE, *Historical Dictionary*, s. 192.

konference neměla oficiálního předsedu, většina jednání se odehrávala právě pod taktovkou britského ministra zahraničí. Ocenil to i československý prezident: „*Min. Chamberlain počínal si jako předseda s neobyčejným taktem.*“⁴⁰² Chamberlainova výchozí situace přitom nebyla snadná. Do čela zahraničního úřadu se dostal během horečných disputací o přijetí či odmítnutí Ženevského protokolu. Umně vedl své podřízené a jako první britský poválečný ministr zahraničí zvládl kooperovat kroky Londýna s Paříží i Berlínem zároveň.⁴⁰³ Dokázal také ovlivnit činnost menších hráčů na mezinárodním poli. Jak sdělil vyslanci Clerkovi v jedné z instrukcí doručených do Prahy konci roku 1925: „*Pokud chtějí být menší státy považovány za morálně rovnocenné s velmocemi, musí prokázat stejného ducha a stejnou šíři zájmu na smíření.*“⁴⁰⁴

Vyslanec Velké Británie při Společnosti národů Robert Cecil v soukromém dopise doufal, „*že Austenovi neoteče hlava*“⁴⁰⁵ z pozitivních reakcí na jeho locarnský úspěch. Vlastní Chamberlainova reflexe výsledků konference byla velmi střízlivá. Uvědomoval si, že smlouvy znamenají úspěch Německa a mohou se stát pouhým začátkem dalších „*ústupků a smířování.*“⁴⁰⁶

Smluvní závazek na evropské půdě takového rozsahu, jakým se stal Rýnský garanční pakt, se nesetkával s přílišným pochopením ze strany představitelů dominií. Když se v listopadu 1925 ve Westminsteru jednalo o ratifikaci Locarnských úmluv, zaujali delegáti zámořských území odmítavá stanoviska. Podpořili je i zástupci labouristů a liberálů. Kvůli výrazné většině, kterou konzervativci v polovině 20. let 20. století v dolní komoře měli, se ale locarnská ujednání ratifikace dočkala. Přesto ve Westminsteru rezonoval názor, že zahraniční politika britského impéria byla v letech 1922–1925 nejednotná. Pro rok 1926 se plánovalo svolání imperiální konference, jež by měla další postup v zahraniční politice sjednotit.⁴⁰⁷

Závěr roku 1925 se jak v Československu, tak ve Spojeném království nesl v duchu spokojenosti z výsledků locarnské konference. Dalším potěšujícím aspektem vztahu Prahy a Londýna se stala rostoucí vzájemná obchodní bilance. Současně

⁴⁰² *Po skončení velkého díla*, NO 2, 18. 10. 1925, s. 1.

⁴⁰³ M. HUGHES, *British Foreign Secretaries*, s. 68.

⁴⁰⁴ DBFP, ser. Ia, vol. 1, no. 39, s. 64.

⁴⁰⁵ R. GRAYSON, *Austen Chamberlain*, s. 67.

⁴⁰⁶ V originále byla použita slova „*appeasement and reconciliation.*“ Srov. *Tamtéž*, s. 67–68.

⁴⁰⁷ J. VALKOUN, *Na cestě*, s. 217–218.

docházelo k plnění československých reparačních a repatriačních závazků, což bylo na britských ostrovech kvitováno. George Russel Clerk ve své výroční zprávě konstatoval: „V průběhu roku došlo k potvrzení přátelského poměru mezi oběma zeměmi.“⁴⁰⁸

II. 1. 3. Hospodářská konjunktura a pacifismus v Evropě (1926–1929)

Velká Británie si ratifikací locarnských úmluv zabezpečila závazky na evropském kontinentě. Zájem představitelů Foreign Office se tak mohl obrátit k vlastním imperiálním problémům. Britské diplomaty na přelomu první a druhé poloviny 20. let 20. století zaměstnával například spor Turecka a Iráku o Mosul, problematika statutu Egypta či nezávislosti britských držav v Číně.⁴⁰⁹ Ve vztahu k Československu nebylo nutné v průběhu roku 1926 řešit žádný zásadní rozpor. Diplomaté obou národností se vzájemně uspokojovali slovy uznání a poukazovali na rozvoj srdečného poměru mezi zeměmi. V závěrečných zprávách britského vyslanectví v Praze za léta 1926–1929 se kvalita bilaterálních vazeb mezi Československem a Spojeným královstvím stabilně hodnotí jako dobrá, excelentní či srdečná.⁴¹⁰ Tento pohled oficiálně sdílelo i československé vyslanectví v Londýně.⁴¹¹

Při detailnějším pohledu na sled událostí je nicméně možné zjistit, že takové hodnocení bylo přehnaně optimistické. Stejně jako celé období let 1926–1929, označované někdy jako pacifistické, nebylo v Evropě oproštěno od agrese, tak ani vzájemné vazby mezi oběma zkoumanými zeměmi nezůstávaly bez trhlin. Potvrzují to slova Edvarda Beneše, která hodnotila zahraniční politiku Československa za rok 1926: „Poslední rok, i když nebyl zvlášť bohat událostmi, jež by se speciálně a přímo našeho státu týkaly, nebyl mezinárodně klidný...“⁴¹² Ministr zahraničí je přednesl před zahraničními výbory obou komor parlamentu dne 25. října 1927.

První třetí plochou mezi evropskými diplomaty se stal plánovaný vstup Německa do Společnosti národů. Výmarská republika se v rámci smluv z Locarna k tomuto kroku de facto zavázala. Na rozšíření společnosti měly zájem všechny

⁴⁰⁸ TNA, FO 470/12, AR 1925, s. 7.

⁴⁰⁹ M. HUGHES, *British Foreign Secretaries*, s. 77–78.

⁴¹⁰ Srov. TNA, FO 470/12, AR 1926, s. 31; TNA, FO 470/12, AR 1927, s. 6; TNA, FO 470/12, AR 1928, s. 3; TNA, FO 470/12, AR 1929, s. 3.

⁴¹¹ J. DEJMEK, *Nenaplněné naděje*, s. 151–170.

⁴¹² E. BENEŠ, *Boj*, s. 374.

evropské velmoci, neboť Němci by se nově museli povinně řídit jejími mechanismy, což by do mezinárodní politiky meziválečné Evropy přineslo více stability. Jak bylo naznačeno v předchozí kapitole, část britského konzervativního Baldwinova kabinetu upřednostňovala Německo jako spojence před Francií. Takový pohled sice nesdílel šéf britské diplomacie Austen Chamberlain, nicméně jeho v názoru ovlivňoval obdiv k osobě Gustava Stresemanna. V rámci jednání společnosti v Ženevě bylo velmi často možné britského ministra zahraničí spatřit při rozmluvách právě s německým resortním kolegou. Občas je také doprovázel jejich francouzský protějšek Aristide Briand.⁴¹³

Německo mělo být do Společnosti národů oficiálně přijato v březnu 1926. Vyjednávači Berlína, posílnění úspěchem z Locarna, svůj vstup podmínili přidělením stálého místo v Radě společnosti a požadavkem na další neměnnost počtu jejích delegátů. O místo ve vrcholném orgánu instituce v té době ovšem usilovaly taktéž Polsko, Španělsko a Brazílie. Zejména v oblasti polsko-německých vztahů se jednalo o velmi ožehavou otázku, neboť neměnnost východních hranic Výmarské republiky plně garantována nebyla a Stresemann se požadavky na revizi netajil. Celý spor zastavilo veto brazilského zástupce. Vstup Německa do Společnosti národů tím byl odsunut. Část britského tisku za výsledek dávala vinu Austenu Chamberlainovi, jakožto hlavnímu iniciátoru nutnosti vstupu Německa do organizace. Protože Praha, zastupovaná Edvardem Benešem, se naopak připojila k polskému hledisku,⁴¹⁴ došlo zákonitě také k ovlivnění československo-britských vztahů.⁴¹⁵

Neúspěch březnových jednání v Ženevě se projevil nepříjemným způsobem pro Československo i Velkou Británii. Berlín, jenž nedosáhl vytčených cílů, se pokusil oživit své spojení se Sovětským svazem. Vztah obou zemí v průběhu let 1924 a 1925 upadal, neboť Němci se soustředili na jednání se západními velmocemi a jejich spojenci. Na jaře roku 1926 se však zdálo, že by mohlo dojít inovaci někdejší spolupráce a uzavření nového politického kontraktu. Během této kauzy opět Československo a Velká Británie zaujaly navzájem opačná stanoviska. Z československého pohledu šlo o narušení versailleského uspořádání, jež prostřednictvím Edvarda Beneše na mezinárodní půdě horečně obhajovalo. Velká

⁴¹³ R. GRAYSON, *Austen Chamberlain*, s. 76–79.

⁴¹⁴ Československý ministr zahraničí dokonce chtěl polskému zástupci přenechat své křeslo. Tím by se patová situace vyřešila, avšak Němci s takovým řešením kategoricky nesouhlasili. Srov. J. DEJMEK, *Nenaplněná naděje*, s. 152.

⁴¹⁵ AMZV, Telegramy odeslané 1926, č. 202/26.

Británie stála o spojenectví Německa zejména z hospodářských důvodů, přičemž její vztah k Sovětskému svazu vykazoval od nástupu konzervativců do vedení země degradační tendenci. Austen Chamberlain instruoval vyslance Clerka do Prahy, aby ministra Beneše informoval o zárukách, jež mu byly německými diplomaty poskytnuty. Podle nich nová německo-sovětská smlouva měla obsahovat ustanovení dotýkající se výlučně vzájemného politického a hospodářského kontaktu mezi oběma velmocemi.⁴¹⁶

Vedoucí Černínského paláce byl ovšem v tomto případě se situací obeznámen lépe než šéf Foreign Office. Věděl, že jak Německo, tak Sovětský svaz hodlají dále působit směrem k narušení versailleského systému a jeho případné revizi. Dle informací, které Edvard Beneš měl, se mezi Moskvou a Berlínem v podobných konotacích debatovalo. Neváhal proto instruovat Jana Masaryka, aby v Londýně zasáhl. Chtěl, aby Chamberlain v Berlíně intervenoval proti smlouvě Německa se Sovětským svazem, neboť rýsující se dohoda odporovala ujednáním paktu Společnosti národů.⁴¹⁷ Hlavní představitel československé zahraniční politiky to komentoval následujícím způsobem: „*Dlužno pokládati smlouvu za velmi vážnou událost... Polsko ji pocítí jako obrácenou proti sobě. Stejně je patrné, že je to silný manévr proti Anglii. Článek druhý a třetí je výslovně namířen proti Svazu Národů (Společnosti národů) a může velmi rušivě působiti na otázku vstupu Německa do Svazu.*“⁴¹⁸

Přes veškerou snahu nejvyšších představitelů československé diplomacie se nepodařilo britský postoj nijak modifikovat. Austen Chamberlain uvěřil falešným ujištěním německých diplomatů a hodlal celou záležitost přejít. Benešovo memorandum, adresované britskému ministru zahraničí, navíc uniklo do veřejného prostoru a v Německu vyvolalo vášnivé reakce tamního tisku.⁴¹⁹ Na konci dubna 1926 došlo k podpisu německo-sovětské smlouvy.⁴²⁰ Chamberlainova netečnost se nestala úspěšným politickým tahem. Dohoda byla hodnocena jako nezdar jak

⁴¹⁶ DBFP, ser. Ia, vol. 1, no. 418, s. 603–604.

⁴¹⁷ AMZV, Telegramy odeslané 1926, č. 430/26. Beneš soudil, že jednání mezi Sovětským svazem a Německem mohlo vést k vytvoření jakéhosi protipólu ke Společnosti národů. Pokud by se k oběma zemím připojilo ještě Turecko, jednalo by se o velmi silný politický blok.

⁴¹⁸ AMZV, Telegramy odeslané 1926, č. 390/26.

⁴¹⁹ DBFP, ser. Ia, vol. 1, no. 447, s. 649.

⁴²⁰ Smlouva vešla ve známost jako tzv. Berlínský pakt. Navazovala na Rapallskou smlouvu z roku 1922 a potvrzovala další spolupráci Německa se Sovětským svazem. Srov. J. DEJMEK (ed.), *Cirkulární telegramy*, s. 115–116.

v Československu, tak ve Velké Británii. Na ostrovní půdě její podpis nicméně zůstal zastíněn generální stávkou horníků, která opanovala stránky domácích periodik.⁴²¹

Poškozenou reputaci britského ministra zahraničí nenapravil ani definitivní vstup Výmarské republiky do Společnosti národů. Dne 8. září 1926 na sedmém shromáždění společnosti bylo Německo slavnostně přijato mezi řádné členy organizace. Celá záležitost proběhla bez komplikací, což ocenil i Edvard Beneš. Vzhledem k nejistým zahraničně-politickým krokům západního souseda Československa, radil prozatím vyčkávat: „*Těžko říci, co bude dále, závisí to od toho, v jakém duchu bude Německo spolupracovati. Nutno vyčkati aspoň 6 měsíců, pak teprve bude možno učiniti si úsudek.*“⁴²²

Britské vyslanectví v Praze ve zprávě do Londýna vyjádřilo nepochopení pro československá stanoviska vůči německo-sovětské smlouvě. Logicky tak následovalo kurz nastavený vedením Foreign Office. Na druhou stranu, ambasáda kladně hodnotila pokrok ve vztahu Prahy a Berlína. V roce 1926 se totiž členy nového kabinetu Antonína Švehly stali vůbec poprvé také dva ministři německé národnosti. Postavení největší československé minority Britové soustředěně sledovali od počátku svého pražského působení. Vzhledem ke zmíněným proněmeckým náladám v řadách zaměstnanců Foreign Office byl takový posun hodnocen pozitivně.⁴²³

Zastupitelský úřad Jeho Veličenstva v metropoli nad Vltavou čekala na počátku listopadu 1926 významná změna v zaběhnutých pořádcích. Po téměř šesti letech v jeho čele byl z funkce odvolán George Russell Clerk. Zkušený diplomat zamířil do Konstantinopole, kde se ujal vedení tamního vyslanectví. K příležitosti odchodu z Prahy nechal prezident Masaryk uspořádat rozlučkovou večeři na ambasadorovu počest.⁴²⁴ Slova díky se objevila také v československém tisku. Pozitivními slovy ocenil Clerkovu práci v Československu k politice Hradu často kritický deník *Národní listy*: „*Sir George*

⁴²¹ Sovětské propagandě byl v britském dělnickém prostředí přiznáván velký vliv. Soudilo se, že podněcováním pracovníků napomohla i ke zmíněné velké generální stávce v létě 1926. Konzervativní strana zastávala dlouhodobě vůči Sovětům nesmiřitelný kurz, což se v druhé polovině 20. let 20. století projevilo dočasným přerušением diplomatických styků mezi Spojeným královstvím a Sovětským svazem. Vystává otázka, proč Austen Chamberlain ve věci německo-sovětské dohody v Berlíně neintervenoval, zejména když se profiloval jako podporovatel vstupu Výmarské republiky do Společnosti národů. Srov. M. HUGHES, *British Foreign Secretaries*, s. 71–77.

⁴²² AMZV, Telegramy odeslané 1926, č. 942/26.

⁴²³ TNA, FO 470/12, AR 1926, s. 26–29.

⁴²⁴ Tamtéž, s. 31.

*Clerk hleděl se přiblížit k československému prostředí i kulturně. Sám osvojil si znalost češtiny a také jeho děti učili se českému jazyku. Pečoval o kulturní sblížení anglicko-československé. Má velkou zásluhu jak o zvýšení Anglie v Československé republice, tak na druhé straně o popularisaci Československa v Anglii... Osobnost Sira George Clerka byla v pražské společnosti všude populární a byla uznávána jako vzor anglického gentlemana.*⁴²⁵ Za zásluhy o rozvoj republiky bylo Georgi Russellu Clerkovi uděleno nejvyšší československé vyznamenání – řád Bílého lva.⁴²⁶

První řádný vyslanec Jeho Veličenstva po sobě v Praze zanechal dobře fungující zastupitelský úřad. Vybudovaná síť kontaktů se opírala o blízký vztah s prezidentem republiky i ministrem zahraničí. Doplnovala ji vazba na další zahraniční tituláře působící v československé metropoli i přátelské styky s politickými a hospodářskými elitami republiky. George Russell Clerk se dobře vyznal v poměrech evropské mezinárodní politiky. Zaběhnuté způsoby a fungující komunikační kanály přišly na podzim 1926 více než vhod.

Jeho nástupce ve funkci vyslance v Praze Ronald Macleay totiž jakoukoliv zkušenost se středoevropským regionem postrádal. Ačkoliv v diplomatických službách Velké Británie působil od 90. let 19. století, povinnosti jej zavedly výhradně do Latinské Ameriky či Asie. Posledním neevropským Macleayovým působištěm byla Čína. Mezi lety 1922–1926 působil Ronald Macleay jako vyslanec v Peking. V Praze se mu průvodcem stal první tajemník britské legace Charles Dodd, úřad zastával již během Clerkova působení a s panujícími poměry byl dobře obeznámen.

Když se nový ambasador poprvé setkal s Edvardem Benešem, otevřeně mu přiznal, že problematice Československa a jeho pozice v Evropě se příliš neorientuje a požádal jej v tomto směru o pomoc. Nabízené příležitosti šéf československé diplomacie využil a předestřel mu svůj pohled na situaci. Oba muži spolu hovořili o československých vnitřních aférách, možném anšlusu Rakouska, nastolení monarchie v Maďarsku, politice Malé Dohody či vztazích Československa s Německem, potažmo se Sovětským Svazem.⁴²⁷ Je na místě předeslat, že Ronald Macleay se nikdy nestal tak význačnou osobností jako George Russell Clerk. Jeho zkušenost s regionem byla mizivá a v pražských diplomatických kruzích nevystupoval příliš výrazně. V názorech na

⁴²⁵ Národní listy (dále jen NL), 31. 10. 1926, č. 299, s. 2.

⁴²⁶ M. PETERSON, *Both Sides*, s. 39.

⁴²⁷ DBFP, ser. Ia, vol. 3, no. 186, s. 282–285.

Československo na svého předchůdce navázal a v průběhu let 1926–1930, kdy funkci vyslance v Praze zastával, usiloval o udržení kladného poměru mezi oběma státy.⁴²⁸ O tom, že poměr Černínského paláce k Ronaldu Macleayovi zůstal vstřícný i po jeho odchodu z Prahy, svědčí dochované kopie novoročních přání z počátku 30. let 20. století.⁴²⁹

V průběhu roku 1927 se znovu výrazně projevil jeden z tradičních neduhů britské zahraniční politiky v meziválečném období – nekritické promaďarské postoje. Autoritativní Horthyho režim se vytrvale snažil o revizi trianonských ujednání a využíval k tomu nejrozumnějších prostředků. Maďarská propaganda v Londýně fungovala velmi dobře, což Československo v soupeření o přízeň britských politiků znevýhodňovalo. Maďaři v průběhu let 1925–1927 zintenzivnili svůj odmítavý postoj ke Království SHS. Do regionu jihovýchodní Evropy se upínala také aktivita fašistické Itálie. Charisma Benita Mussoliniho učarovalo Austenu Chamberlainovi a vazby Londýna na Řím v polovině 20. let 20. století zesílily. Itálie se následkem mediace Locarnských dohod stala aktivním a ambiciózním hráčem na mapě Evropy. Na Balkánském poloostrově usilovala zejména o posílení svého vlivu v Albánii, avšak vzácné nebyly ani incidenty při hranicích s územími ovládaných Bělehradem. Protože Československo patřilo ke klíčovým spojencům Království SHS, stálo při jugoslávsko-italských hraničních třenicích na opačné straně než Spojené království.⁴³⁰ Ačkoliv to neznamenal zásadní narušení dynamiky vztahů mezi Prahou a Londýnem, čas od času se nesoulad projevil výrazněji. Také ve vztahu k Maďarsku se nedařilo oběma zemím najít společnou řeč. Velmi dobře to vystihl bonmot československého vyslance Jana Masaryka: „*Anglie nás nemá ráda, ale respektuje nás, Maďary má ráda, ale nerespektuje je...*“⁴³¹

Již počátkem roku 1927 se postoj Velké Británie k Maďarsku projevil jako velmi vstřícný. Vojenské jednotky někdejších dohodových spojenců byly od konce války lokalizovány na maďarském území, kde měly za úkol kontrolovat dodržování trianonských ujednání. Když se ve zmíněné době jednalo o prolongaci jejich pobytu, byli to právě zástupci Velké Británie, podporováni delegáty italskými, kteří se vyslovili

⁴²⁸ TNA, FO 470/12, AR 1927, s. 6; TNA, FO 470/12, AR 1928, s. 3; TNA, FO 470/12, AR 1929, s. 3;

⁴²⁹ AMZV, II/2 Kabinet ministra, k. č. 52.

⁴³⁰ J. DEJMEK, *Nenaplněné naděje*, s. 156–158.

⁴³¹ AMZV, PZ Londýn 1927, 20. mimořádná zpráva, 21. 7. 1927.

odmítavě. Malodohodoví tituláři pochopitelně protestovali, neboť politické uskupení Československa, Rumunska a Jugoslávie vzniklo jako protirevizní iniciativa vůči maďarským nárokům.⁴³² Jednotky byly z Maďarska skutečně staženy a dodržování mírových smluv měla nově kontrolovat Společnost národů. Nedlouho poté došlo k upevnění vztahů mezi horthyovskou autokracií a fašistickou Itálií. V dubnu 1927 byla mezi oběma státy podepsána smlouva o přátelství.⁴³³

Itálie i Maďarsko nacházely společnou řeč zejména v pohledu na nutnost změn v územním rozpoložení střední Evropy. Obě země k dosažení svých cílů velmi umně využívaly tiskové propagandy. Dne 21. června 1927 v nejčtenějším britském deníku *Daily Mail* vyšel článek s názvem *Hungary's Place on the Sun*. Text obsahoval nejvýraznější poválečný útok na trianonské uspořádání a změnu maďarských hranic označoval za jediný možný nástroj pro zachování míru v Evropě. V poměru k Československu Maďaři usilovali zejména o revizi v oblasti Slovenska. Někdejší Horní Uhry vnímali jako historickou součást svého území, ve které navíc stále žila početná maďarská menšina.⁴³⁴

Článek odhalil skutečnou míru možností maďarské propagandy na britském území. Ukázalo se, že je ještě silnější, než se předpokládalo.⁴³⁵ Zaměstnanci československého vyslanectví v Londýně přitom na vliv Maďarů upozorňovali: „*Maďaři se svým sebevědomím, grandseigneurským vystupováním, se svojí šlechtou, koňmi a dámami se v této práci velmi dobře vyznají. Na rozdíl od našich skromných, neúhledných pracovníků...*“⁴³⁶

Pro Čechoslováky se celá aféra stala o to nepříjemnější, že se do boje za požadavky Maďarska vmísil jeden z největších britských tiskových magnátů. Jmenoval se Harold Harmsworth, vikomt Rothemere, a byl majitelem redakcí *Daily Mail* a *Daily Mirror*. Oba plátky dlouhodobě patřily mezi nejčtenější noviny ve Spojeném království. V množství článků, publikovaných v magnátových listech, se objevovalo volání po

⁴³² Henry STUART HUGHES, *The Early Diplomacy of Italian Fascism 1922–1932*, in: Gordon A. CRAIG – Felix GILBERT (edd.), *The Diplomats 1919–1939*, Princeton 1994, s. 225–230.

⁴³³ TNA, FO 470/12, AR 1927, s. 10.

⁴³⁴ Ignác ROMSICS, *Hungary's Place in the Sun: A British Newspaper Article and its Hungarian Repercussions*, in: Péter LÁSZLÓ – Martin RADY (edd.), *British-Hungarian Relations Since 1848*, London 2004, s. 197–200.

⁴³⁵ J. DEJMEK, *Nenaplněné naděje*, s. 160.

⁴³⁶ AMZV, PZ Londýn 1927, 20. mimořádná zpráva, 21. 7. 1927.

revizi dosavadního uspořádání ve střední Evropě. Dosah Rothemerových médií způsobil, že na několik týdnů se část britského veřejného mínění propadla do výrazně promaďarských nálad. Přesto vikomtova kampaň nakonec nebyla úspěšná. Ukázalo se, že většina řadových obyvatel království se ve středoevropské problematice příliš neorientuje a náhlé vzplanutí brzy opadlo. Československé straně pomohlo, že se proti Rothemerovým tezím oficiálně postavil také vládnoucí Baldwinův kabinet, jehož byl magnát dlouhodobým kritikem.⁴³⁷ Nicméně, jak pražští, tak londýnští činitelé československé diplomacie byli v souvislosti s aférou kritizováni kvůli podcenění situace.⁴³⁸

V reakci na Rothemerovu kampaň se britská vláda nakonec rozhodla zaujmout stanovisko oficiálně potvrzující britským vyslanectvím deklarované vývody o srdečných vztazích mezi Londýnem a Prahou. Konformní názor Britové ve stejné době proklamovali také ohledně francouzsko-jugoslávské smlouvy o přátelství stvrzené v listopadu 1927. Protože ale Království SHS bylo hlavním regionálním soupeřem Itálie a týkaly se jej i revizní požadavky Maďarska, lze o upřímnosti takového postoje pochybovat. Poukazují na to i některé dochované prameny.⁴³⁹

Výrazněji se promaďarské pozice v britské politice projeví na začátku následujícího roku. Rakouská kontrola v lednu 1928 na celní stanici Svatý Gotthard při hranicích s Maďarskem zajistila vagon obsahující bedny plné součástek kulometů. Celý náklad směřoval do Budapešti. V provázející dokumentaci o dodávkách zbrojního materiálu ale nebylo zmínky. Šlo o jasný důkaz tajného vyzbrojování maďarské armády. Maďarská vláda reagovala tvrzením, že zásilka přes území státu putuje do ciziny, pravděpodobně do Polska. Protože však Varšava takové tvrzení okamžitě dementovala, bylo zřejmé, že vysvětlení maďarské diplomacie je lživé: „*Dotazem ve Varšavě jsme zjistili, že pro Polsko nic určeno nebylo a vláda polská dala nám v tom smyslu oficiální kategorické prohlášení. Tiskem šířené zprávy jakoby to snad šlo jinam,*

⁴³⁷ Krajně pravicové názory vikomt Rothemere projevoval i později ve 30. letech, když otevřeně podporoval britskou fašistickou stranu Oswalda Mosleye. Srov. Martin KOVÁŘ, *Sir Oswald Mosley, British Union of Fascists a jejich vize fašistického státu*, in: Acta Oeconomica Pragensia (dále jen AOP) 13, 2005, č. 3, s. 220.

⁴³⁸ TNA, FO 470/12, AR 1927, s. 6–7.

⁴³⁹ R. GRAYSON, *Austen Chamberlain*, s. 99–101.

*dokonce do Ruska, jsou lži vypočítané na kalení vody.*⁴⁴⁰ Později bylo prokázáno, že kulometní součástky skutečně směřovaly do Maďarska a pocházely z Itálie.

Edvard Beneš instruoval své podřízené na vybraných zastupitelských úřadech Československa a chtěl celou aféru využít proti Maďarsku. V zájmu Malé Dohody bylo upozornit na zjevné obcházení trianonských klauzulí, což horthyovský režim stavělo do rozporu se stanoveným poválečným uspořádáním Evropy i činností Společnosti národů.⁴⁴¹ Právě na nejvyšší orgán ženevské instituce se vedoucí Černínského paláce rozhodl obrátit. Jeho cílem přitom nebylo definitivní vyšetření svatogotthardské aféry, nýbrž mnohem více medializace celého maďarského problému s nelegálním zbrojením.⁴⁴² Kauza sice skýtala potenciál k zákroku proti Budapešti, avšak Benešova aktivita se nesečkala s pochopením velmocí. Paříž se nechala ukolébat obdobím klidu a svému spojenci radila k umírněnému postupu. Naproti tomu Londýn dal jasně na zřetel, že pokud Maďarsko dokáže celou aféru osvětlit, nehodlá se v problému dále angažovat. Představitelé Foreign Office tím přiznávali podporu Budapešti i Římu. Zároveň tím potvrzovali rostoucí míru nezájmu o středoevropský region.⁴⁴³

Zaměření na vlastní imperiální zájmy bylo pro zahraniční politiku konzervativních kabinetů symptomatické. Následkem ratifikace dohod z Locarna mělo Spojené království v Evropě své závazky vyřešené. V průběhu 20. let 20. století zintenzivňoval ve vnitřních poměrech impéria proces zvyšování autonomie jeho dominiálních součástí. Složitá otázka statutu jednotlivých zámořských území a míry jejich nezávislosti zaměstnávala britské politiky ve velké míře. Za účelem vyjasnění sporných otázek došlo ke svolání několika imperiálních konferencí. Problém byl částečně vyřešen v roce 1931 a to ve formě tzv. Westminsterského statutu. Některé neshody v rámci Commonwealthu se ale protáhly hluboko do druhé poloviny 20. století. Právě v nelehkém řešení autonomistických požadavků různých částí impéria a jeho

⁴⁴⁰ AMZV, Telegramy odeslané 1928, č. 22/28.

⁴⁴¹ E. BENEŠ, *Demokracie*, s. 113–114.

⁴⁴² Beneš ve své instrukci vyslancům viděl šance na úspěch následovně: „*Po dohodě s Bukureští a Bělehradem mám v úmyslu věc předati do Ženevy... nechtěl bych zakročiti a dovolávati se článku Paktu a hroziti konfliktem s Maďarskem, nýbrž prostě žádati Radu, aby konala svou povinnost vzhledem k tomu, že převzala kontrolu zbrojení Maďarska... Pokládám za taktické v dnešní situaci využití toho siplě proti Maďarsku, ale v tom smyslu, že to nebude dělat Malá dohoda, nýbrž Rada Svazu (Společnosti národů). Vzhledem k tomu, že v Radě je Francie a Rumunsko, nemůže se to tam utopit.*“ Srov. AMZV, Telegramy odeslané 1928, č. 22/28.

⁴⁴³ J. DEJMEK, *Nenaplněné naděje*, s. 163.

časové náročnosti lze spatřovat příčiny odklonu pozornosti Velké Británie od evropských záležitostí ve druhé polovině 20. let 20. století.⁴⁴⁴

Strategie zahraniční politiky Československa zůstávala v průběhu zmíněné dekády v podstatě stejná. Šlo o zajištění stabilního a bezpečného stavu mezinárodní politiky v Evropě. Ideální varianta byla spatřována v podobě univerzálního systému bezpečnosti pod dohledem Společnosti národů a silnou rolí Francie a Velké Británie. Edvard Beneš, hlavní vykonavatel zahraniční politiky Československa, se následkem locarnských smluv musel smířit s omezenou aplikací uvedených zásad. Přesto i po roce 1925 nepřestával usilovat o jakousi východní obdobu dohod. Stejný vývoj si přál i prezident republiky T. G. Masaryk.⁴⁴⁵

Jednou ze základních idejí poválečného mírového uspořádání v Evropě bylo postupné odzbrojování armád jednotlivých států. Právním podkladem myšlenky se stal osmý článek Paktu Společnosti národů.⁴⁴⁶ O postupu směřujícím k zmenšení arzenálu jednotlivých zemí se v průběhu 20. let 20. století debatovalo se střídající intenzitou. Většina jednání probíhala na půdě Společnosti národů v Ženevě. Téma odzbrojení se stalo jediným celoevropským problémem, ve kterém se Velká Británie v období po roce 1925 hodlala zásadněji angažovat.⁴⁴⁷ V roce 1927 se rozhovory odehrávaly pod vedením Edvarda Beneše, který tehdy zastával předsednický post v tzv. evropském bezpečnostním výboru. Nicméně, ani jindy velmi obratný československý ministr nepřiměl evropské lídry k nalezení společného východiska. Na plnohodnotnou a směřodatnou odzbrojovací konferenci se muselo počkat až do roku 1932.⁴⁴⁸

Základním problémem bylo, že existovaly dvě koncepce vyčíslení síly armád. První z nich, prosazovaná z Paříže, brala v potaz aktuální množství vojáků. Druhá, zastávaná Londýnem a Berlínem, započítávala také vycvičené rezervisty. Oba pohledy se lišily také v definici zbraní a podmínkách zahájení kontrolovaného odzbrojování.

⁴⁴⁴ J. VALKOUN, *Na cestě*, s. 246–247.

⁴⁴⁵ T. G. MASARYK, *Cesta demokracie III*, s. 114.

⁴⁴⁶ E. BENEŠ, *Boj*, s. 419.

⁴⁴⁷ R. GRAYSON, *Austen Chamberlain*, s. 101–103.

⁴⁴⁸ P. E. ZINNER, *Czechoslovakia*, s. 119–120. Důvody opakujících se odložení jakýchkoliv verdiktů v ozbrojovacích jednáních komentoval československý ministr zahraničí takto: „*Všecka dosavadní zdržení dlužno vykládati nedostatkem skutečných věcných příprav, až do nedávna vykonaných, anebo neznalostí samého problému s hlediska všeobecného, nejasností politických názorů na omezení zbrojení u jednotlivých států a pevných představ o tom, jak se světové omezení zbrojení má a jak se provést nemá. Nelze se ani diviti při složitosti a novosti tohoto problému.*“ Srov. E. BENEŠ, *Boj*, s. 417.

Teprve ústupek Francie v roce 1929 prolomil panující nesoulad a otevřel cestu ke konferenci. Při zpětném pohledu lze ovšem konstatovat, že v otázkách úplného odzbrojení národů se v průběhu dekády zásadního průlomu dosáhnout nepodařilo.⁴⁴⁹

Jak již bylo několikrát zmíněno, koncepce zahraniční politiky Československé republiky počítala s kooperací Velké Británie a Francie. Nicméně, obě velmoci ve 20. letech 20. století nalézaly společnou řeč jen zřídka. Na jaře roku 1928 se proto československý ministr zahraničí rozhodl obě země navštívit osobně. Vlast opouštěl asi i poměrně rád, neboť ve zmíněné době se vůči jeho osobě vedla velmi nepřátelská tisková kampaň ze strany radikální pravice.⁴⁵⁰

Oficiální důvody cesty Edvarda Beneše byly osobního charakteru. Na britské půdě měl trávit svoji čtyřtýdenní dovolenou. Že se nejednalo pouze o chvíli oddechu je zřejmé z množství aktivit a schůzek, které v průběhu dubna a května 1928 absolvoval. Několik dní strávil v sídle svého britského kolegy Austena Chamberlaina a 10. května byl dokonce přijat králem Jiřím V. Názory si mohl vyměnit rovněž s dalšími britskými politiky, kteří byli Benešovu smýšlení bližší. Jmenovat lze někdejšího labouristického premiéra Ramsayho MacDonalda. Cestou zpět do Československa se ještě na několik dní zastavil v Berlíně a setkal se Stresemannovými zástupci na tamním ministerstvu zahraničí. Benešovo putování bylo veřejně označováno jako velmi zdařilé. Množství významných osobností, které československého ministra zahraničí přijaly by to dokazovalo.⁴⁵¹ Nicméně, hlavní muž pražské diplomacie se, navzdory čestným

⁴⁴⁹ E. BENEŠ, *Demokracie*, s. 116–130.

⁴⁵⁰ Největšími Benešovými kritiky se stali představitelé české krajní pravice Radola Gajda a Jiří Stříbrný. Stříbrný, jeden z mužů 28. října dokonce Beneše lživě obvinil z pokusu o převrat. Problémem bylo, že proti Benešovi vystoupili i organizace legionářů, vedené Gajdou. Jejich pozice v republice byla velmi silná. Ministra zahraničního resortu hájily vládnoucí politické elity i prezident Masaryk. Srov. T. G. MASARYK, *Cesta demokracie* III, s. 257. Pro Brity šlo o dlouhodobě přitažlivé vnitropolitické téma. Potvrzuje to fakt, že o celé aféře pojednala jedna z výročních zpráv britského vyslanectví v Praze, v níž byl kapitole českého fašismu věnován samostatný oddíl. Srov. TNA, FO 470/12, AR 1926, s. 11.

⁴⁵¹ Před pražským parlamentem jej vedoucí Černínského paláce hodnotil následovně: „*Jsem rád, že mohu konstatovat, že političtí činitelé ve Velké Británii naši mírovou politiku znají a oceňují. Dostal jsem se ve styku v Anglii se všemi politickými vrstvami oficiálními i neoficiálními se zástupci stran, tisku, financí s členy vlády a ostatními činiteli oficiálními – nemohu než vyjádřiti největší uspokojení nad tím, jak jsem byl přijat i osobně i jako ministr spřátelené země, o níž se ví, že dělá a bude dělat politiku míru, a která může ve své dosavadní akci vykázat řadu mírových úspěchů.*“ Srov. E. BENEŠ, *Boj*, s. 408.

oficialitám, v Londýně přesvědčil, že střeoevropské záležitosti jsou v danou dobu Britům cizí a reálně je příliš nezajímají.⁴⁵²

Kromě tradičních imperiálních problémů se, v době Benešova pobytu na ostrovech, v nejvyšších politických patrech britské politiky řešily záležitosti světové. Během jednání mezi Francií a USA o vzájemné arbitrážní smlouvě, předložil americký ministr zahraničí Frank Billings Kellog návrh, jenž vylučoval válku jako řešení mezinárodních sporů. Vešel ve známost jako Briand-Kellogův pakt – podle obou jednajících zahraničních ministrů. Iluzorní představa nadchla světové státníky. K Francouzům a Američanům po sérii vyjednávání přistoupilo ještě třináct dalších států⁴⁵³ včetně Velké Británie a Československa. Dne 27. srpna 1928 jejich zástupci podepsali sérii dokumentů pod označením Pařížský pakt. V ní zainteresované země prohlásily, že „odsuzují válku a zřikají se jí jakožto nástroje národní politiky.“⁴⁵⁴

Z telegrafických instrukcí vrcholných představitelů československé zahraniční politiky je zřejmé, že s myšlenkami Briand-Kellogova paktu morálně souhlasili.⁴⁵⁵ Jejich písemná komunikace ale zároveň odráží přesvědčení o nemožnosti jeho reálné aplikace. Velice brzy byl pojem války, jakožto nežádoucího prostředku řešení sporů, zaměněn za „útočnou válku.“ Pražská diplomacie také požadovala utvrzení, že podepsání paktu nenaruší aktuálně platné bilaterální či multilaterální smlouvy.⁴⁵⁶

Přestože Benešova návštěva ve Velké Británii byla hodnocena pozitivně a Československo se k západním velmocím připojilo v rámci Briand-Kellogova paktu, nelze konstatovat, že by se v průběhu roku 1928 dynamika československo-britských vztahů zásadně proměnila. V oficiálních vyjádřeních se poměr označoval nadále jako

⁴⁵² J. DEJMEK, *Nenaplněné naděje*, s. 165–166.

⁴⁵³ Šlo o Austrálii, Kanadu, Německo, Indii, Irsko, Itálii, Nový Zéland, Jihoafrickou republiku, Polsko, Japonsko a Belgii.

⁴⁵⁴ G. B. TINDALL – D. E. SHI, *USA*, s. 588. Přestože se období konce 20. let 20. století obvykle hodnotí jako pacifistické, netrvalo to příliš dlouho a Briand-Kellogův pakt se ukázal jako utopie. V roce 1930, při konfliktu mezi Čínou a Sovětským svazem v Mandžusku došlo k ozbrojeným střetnutím. Kellogův nástupce v úřadu ministra zahraničí USA, Henry Lewis Stimson upozornil sovětského resortního kolegu na existenci Pařížského paktu. Ten se jeho zprávě vysmál.

⁴⁵⁵ Edvard Beneš hodnotil význam dokumentu následovně: „*Má tudíž působiti především svou vahou mravní – celá koncepce jeho ukazuje, že vznikl především z psychologie a prostředí anglosaského.*“ Srov. E. BENEŠ, *Boj*, s. 402.

⁴⁵⁶ AMZV, Telegramy odeslané 1928, č. 570/28, 725/28.

srdečný.⁴⁵⁷ Jeho reálná kvalita nicméně byla nižší. Z československého hlediska zůstal palčivý zejména problém nestandardně kladného britského postoje k Maďarsku. Zahraniční politika Budapešti se vyvíjela v rozporu s demokratickými principy, jež pro Československo koncipovali jeho tvůrci.⁴⁵⁸

Pokud představitelé pražské diplomacie chtěli panující situaci změnit, museli počkat na novou podobu exekutivy Spojeného království. Mandát konzervativní strany měl vypršet na jaře roku 1929. Termín parlamentních voleb byl vypsan na květen a veřejnost jej očekávala s napětím. Poprvé v dějinách se totiž do hlasování mohly zapojit také britské ženy.⁴⁵⁹

II. 2. Změna kurzu britské zahraniční politiky, raný appeasement a nástin dalšího vývoje (1929–1930)

Volby v roce 1929 nakonec skutečně znamenaly pád konzervativního kabinetu Stanleyho Baldwina. Po necelých pěti letech se britští voliči vyslovili pro změnu. Do premiérského křesla podruhé v historii vynesli kandidáta labouristické strany. Byl jím opět Ramsay MacDonald. V roce 1924 se nástup vlády dělnické strany bedlivě očekával také v Československu. Zejména v otázkách sociální politiky se labouristé vrcholným představitelům mladé středoevropské demokracie jevíli o poznání bližší.⁴⁶⁰ O pět let později byl příchod dělnické strany k moci z Prahy opět kvitován. Po prožitých zkušenostech z poloviny dekády ale šlo o očekávání mnohem strážlivější.⁴⁶¹

Z hlediska zahraniční politiky britského impéria lze změny v roce 1929 považovat za výrazný předěl. S postem vedoucího Foreign Office se musel rozloučit Austen Chamberlain, hlavní autor locarnského uspořádání západní Evropy. Jak již bylo v textu zmíněno, doktrína labouristické strany ohledně vykonávání zahraničního styku s ostatními zeměmi, se v porovnání s pojetím konzervativců velmi lišila. Koncepce dělnické strany odmítala bilaterální a multilaterální pojetí diplomacie a propagovala

⁴⁵⁷ TNA, FO 470/12, AR 1928, s. 3.

⁴⁵⁸ Lidové noviny (dále jen LN) 32, č. 406, 13.8 1924, s. 1.

⁴⁵⁹ Černínský palác a jeho vedení nicméně nehodlalo svůj postoj k Velké Británii zásadně korigovat: „*At' se situace vyvine v jakémkoliv smyslu, náš poměr k Anglii bude tak přátelský, tak dobrý a bude se pohybovat v tomtéž rámci jako dosud.*“ Srov. E. BENEŠ, *Boj*, s. 436.

⁴⁶⁰ E. BENEŠ, *Problémy*, s. 304.

⁴⁶¹ TNA, FO 470/12, AR 1929, s. 3.

kolektivní mezinárodní politiku. Při řešení sporů upřednostňovala arbitrážní nástroje. Vystupovala také mírumilovněji a více otevřeně podporovala snahy o celkové odzbrojení národů. Autorem inovovaného labouristického zahraničního programu pro volby v roce 1929 byl Arthur Henderson, který v první MacDonaldově vládě působil jako ministr vnitra. Publikoval jej v pamfletu s názvem *Labour and the Nation* v roce 1928. Přestože mu chyběly zkušenosti z praktického výkonu zahraniční politiky ujal se v novém kabinetu řízení zahraničního úřadu. Ministrem byl jmenován i přes dlouhodobé neshody s lídrem strany a nastupujícím ministerským předsedou Ramsayem MacDonaldem.⁴⁶²

Ve vztahu k Československu se změna ve vedení Foreign Office jevila jako nadějná. Arthur Henderson považoval za hlavního spojence Spojeného království Francii, což korelovalo s Benešovou a Masarykovou koncepcí zahraniční politiky. Zároveň se nový šéf Foreign Office vyjádřil v tom smyslu, že hodlá mnohem více brát zřetel na evropské záležitosti, než jak tomu bylo za vlády konzervativců v období po ratifikaci locarnských dohod. Součástí tohoto plánu se mělo stát urovnání vztahů s Německem, což se několikrát projeвило také v poměru k československé republice.

Udržovat nadstandardní vazby zároveň s Francií a Německem nebylo v první poválečné dekádě reálné. Francouzská zahraniční politika se opírala o mechanismy, které měly Německu znemožnit stát se hegemonem ve střední Evropě a zabezpečit nemožnost nového válečného konfliktu. Paříž toho z vojenského hlediska chtěla dosáhnout spojenectvím s Polskem a Československem a pomocí demilitarizačních klauzulí zanesených v poválečných mírových smlouvách. V hospodářské oblasti spoléhala na trvalé oslabování německé ekonomiky ve formě vysokých válečných reparací a okupací industriálních center Výmarské republiky – oblastí Porýní a Porúří.⁴⁶³ Zatímco v regionu Porúří se v roce 1929 spojenecká vojska již nenacházela, v druhé jmenované oblasti nadále zůstávala. V zájmu zlepšení vztahu k Berlínu začal

⁴⁶² Pozici ministra zahraničí měl původně zastávat James Henry Thomas. Arthur Henderson dal ovšem najevo, že kromě vedení Foreign Office nehodlá akceptovat žádný jiný post. Jakožto vrchnímu stranickému ideologovi mu nakonec bylo vyhověno a Thomas se musel spokojit s postem ministra kolonií. Srov. M. HUGHES, *British Foreign Secretaries*, s. 81–82.

⁴⁶³ V povědomí britské veřejnosti docházelo po ukončení první světové války k obnovení tradiční averze vůči Paříži. Cíle zahraniční politiky obou zemí byly odlišné. Sbližování s Němci započali britští vojáci, kteří byli službou ve zmíněných okupovaných oblastech pověřeni. S tamním obyvatelstvem vycházeli velmi dobře. Srov. R. BRUCE LOCKHART, *Retreat*, s. 138.

Arthur Henderson apelovat na stažení těchto jednotek.⁴⁶⁴ Šlo o akci, o níž probíhala jednání již za Baldwinova konzervativního kabinetem.⁴⁶⁵ Nový ministr zahraničí Velké Británie dal jasně najevo, že je žádoucí, aby stahování oddílů začalo co nejdříve. Paříž nakonec tlaku Londýna podlehla a v polovině roku 1930 oblast skutečně opustily poslední francouzští vojáci.⁴⁶⁶ Tento krok k upevnění pozice Francie a jejích spojenců v Evropě nepřispěl, neboť přímo posílil německého rivala.

Otázka reparačních plateb Německa zůstávala velmi živá po celá 20. léta 20. století. Původní nastavená výše byla v roce 1924 redukována Dawesovým plánem. Podíl Velké Británie na německých reparacích byl v průběhu 20. let 20. století upraven dokonce dvakrát. Nótou ministra zahraničí Artura Balfoura z 1. srpna 1922 se stanovovalo, že „*Anglie chce obdržeti z Dawesova plánu tolik, aby mohla zaplatiti své dluhy Spojeným státům americkým.*“⁴⁶⁷ Přesně o rok později došlo k vyčíslení konkrétní sumy. Balfourův nástupce George Nathaniel Curzon ve své ministerském výnosu uvedl, že odpovídající částka je 14 200 000 000 zlatých marek.⁴⁶⁸ V roce 1929 se mezi zainteresovaným státy jednalo o další úpravě platebního systému. Impulsem se stala zpráva amerického diplomata a finančníka Owena Younga, v níž konstatoval, že Německo nemůže v takovéto podobě svým závazkům dostát.⁴⁶⁹

Na srpen 1929 byla proto do nizozemského Haagu svolána konference, kde se měl problém úpravy reparací vyřešit. Na popud Francouzů se jednání zúčastnili i českoslovenští zástupci. Československo se podílelo na válečných náhradách a splácelo

⁴⁶⁴ S evakuací spojeneckých vojsk z Porýní souhlasil i Edvard Beneš. Vnímá ji jako předpoklad k pokroku ve snahách o celkové odzbrojení evropských armád: „*S hlediska politiky evropské a mezinárodní vůbec bylo by tudíž vhodné a správné, aby ke konferenci o omezení zbrojení došlo hned po vyřízení otázky reparací a evakuace levého břehu Rýna.*“ Srov. E. BENEŠ, *Boj*, s. 418.

⁴⁶⁵ Austen Chamberlain podmiňoval stažení vojsk dodržováním německých reparačních plateb. Jeho nástupce Arthur Henderson od tohoto požadavku upustil.

⁴⁶⁶ J. DEJMEK, *Nenaplněné naděje*, s. 179–180.

⁴⁶⁷ E. BENEŠ, *Boj*, s. 400.

⁴⁶⁸ Suma odpovídala 22 % z celkové výše reparací. Vyšší podíl náležel pouze Francouzům. V jejich případě se jednalo o 52 % z celkového obnosu. Srov. E. BENEŠ, *Boj*, s. 441.

⁴⁶⁹ Young kromě úpravy výše splátek navrhoval rovněž vytvoření *Banky pro mezinárodní vypořádání*, která měla Německu, pomocí drobných úvěrů, reparační splátky pomoci uhradit. Srov. Kathleen BURKE, *The House of Morgan in Financial Diplomacy*, in: B. J. C. MCKERCHER (ed.), *Anglo-American Relations in the 1920s*, London 1991, s. 143–155.

dohodovým státům výše již představený poplatek za osvobození,⁴⁷⁰ vyčíslený v roce 1922 na sumu 750 000 000 zlatých franků, což odpovídalo přibližně 4 500 000 000 československých korun.⁴⁷¹

Deklarovaná vstřícnost Londýna k Německu se v královském městě Nizozemska projevila jako omezená. Když se ukázalo, že následkem redukce německých reparačních plateb⁴⁷² by se celková suma nejvýrazněji snížila právě v britském podílu, vyslovil se labouristický ministr financí okamžitě proti ratifikaci dokumentu. V ten moment bylo zřejmé, že ze svých pozic představitelé britského impéria nesleví, i když oznámeným cílem dělnické vlády byla funkčnost mezinárodního systému evropských států. V Černínském paláci tento rozdíl mezi teorií a praxí britské zahraniční politiky zaregistrovali.⁴⁷³ Youngův plán byl nakonec schválen až na tzv. druhé haagské konferenci v lednu 1930. Jeho plnohodnotnou aplikaci ale zhatily události spojené s nástupem hospodářské krize ve světě. Definitivně celý systém reparačních plateb zpřetrhali nacisté po svém nástupu k moci. Američané na to v roce 1934 reagovali zavedením tzv. Johnsonova zákona, který zakazoval soukromé půjčky dlužným státům.⁴⁷⁴

Náklonnost Arthura Hendersona k Německu se v druhé polovině roku 1929 ještě plně neprojevila. Přesto jeho avizovaná snaha o narovnání vztahů mezi Výmarskou republikou a Velkou Británií nebyla pro Prahu dobrým znamením. Britové v Československu dlouhodobě sledovali postavení menšin, zejména té německé. Až do zapojení německých stran do vlády v roce 1926 národnostní politiku Československa kritizovali.⁴⁷⁵ I když se spolupráce Čechoslováků a Němců na řízení státního aparátu v

⁴⁷⁰ TNA, FO 470/12, AR 1929, s. 10. Československý podíl na reparacích se v průběhu 20. let 20. století poměrně hojně diskutoval se zaměstnanci britského zastupitelství v Praze. Pro jejich nadřízené v Londýně námitky přicházející z Černínského paláce ale byly neoblíbeným tématem. Většinu návrhů na úpravu plateb zamítli. Srov. R. BRUCE LOCKHART, *Retreat*, s. 151.

⁴⁷¹ E. BENEŠ, *Boj*, s. 441.

⁴⁷² Owen Young se ve své zprávě vyjádřil výlučně k německým reparacím. Jakmile se o možném snížení plateb začalo jednat, začali se této redukce logicky ihned domáhat také další státy, pro něž byly náhrady stanoveny – Rakousko a Maďarsko, což celou situaci komplikovalo. Srov. TNA, FO 470/12, AR 1929, s. 7–9.

⁴⁷³ J. DEJMEK, *Nenaplněné naděje*, s. 180–181.

⁴⁷⁴ G. B. TINDALL – D. E. SHI, *USA*, s. 586–587.

⁴⁷⁵ TNA, FO 470/12, AR 1926, s. 5–6.

československé republice v druhé polovině 20. let 20. století zintenzivňovala, nezůstávalo soužití bezproblémové.⁴⁷⁶

Stejně bedlivě sledovali zástupci Jeho Veličenstva v Praze také poměr republiky k Berlínu. Němci se v průběhu zmíněné dekády na mezinárodní scéně snažili působit směrem k revizi uspořádání střední Evropy a v celém regionu trvale posilovali svůj vliv. V červenci 1929 byl v Praze za špionáž ve prospěch Německa odsouzen kapitán hlavního štábu československé armády Jaroslav Falout.⁴⁷⁷ Obdržel trest devatenácti let odnětí svobody. Ačkoliv jeho motivace byla hlavně finanční, šlo o přímý důkaz působení agentů Výmarské republiky v sousedním státě. Britští diplomaté incidentu i celkovému poměru Československa a Německa věnovali poměrně hodně pozornosti. Nikdy do něj ale neintervenovali.⁴⁷⁸

Zintenzivnění zájmu představitelů Foreign Office o střední Evropu se projevilo v jednání o zrušení vzájemné vízové povinnosti pro občany Velké Británie a Československa. Taková dohoda nebyla na konci 20. let 20. století běžná. Ačkoliv se ujednání nakonec nevztahovalo na kompletní území britského impéria, dospěly rozhovory k úspěšnému konci. Trvale stabilní vnitropolitická situace v československé republice, pro středoevropský region velmi vzácná, byla nejdůležitějším faktorem vedoucím k podpisu dohody v březnu následujícího roku.⁴⁷⁹

Labouristická vláda se s Československem shodovala v postoji k Sovětskému svazu. Předchozí konzervativní kabinet nedokázal v průběhu let 1924–1929 najít se Sověty společnou řeč.⁴⁸⁰ Na čas byly dokonce bilaterální vazby zcela přerušeny. Arthur Henderson nicméně zůstával věrný myšlence socialistického internacionalismu, z čehož vycházela také jeho náklonnost k bolševickému režimu. Československo zahájilo se

⁴⁷⁶ LN 37, č. 314, 22. 6. 1929, s. 1–2.

⁴⁷⁷ Jaroslav Falout předával informace německé tajné službě při svých výjezdech za hranice. Obvykle cestoval na německý pas pod jménem Josef Friedlander. Podařilo se mu do Výmarské republiky odvézt několik tajných spisů, avšak „*nic z vážných elaborátů operativního rázu.*“ Srov. AMZV, Telegramy odeslané 1929, č. 359/29.

⁴⁷⁸ TNA, FO 470/12, AR 192, s. 6.

⁴⁷⁹ Dohoda se nevztahovala na území Austrálie, Indie, Palestiny a Zajordánska. Srov. TNA, FO 470/12, AR 1930, s. 4–5.

⁴⁸⁰ Vztahy Ruska a Velké Británie byly bolševickou revolucí zdynamizovány. Konzervativní britské smýšlení nemělo pro radikální přestavbu společenského řádu přílišné pochopení. Srov. AMZV, Zastupitelský úřad Londýn 1918–1951, *Anglická politika vůči Rusku*, 25. 8. 1920.

Sovětským svazem oficiální styky v únoru 1922.⁴⁸¹ Henderson uspěl a prosadil obnovení kontaktů s Moskvou. Zrealizování tohoto kroku ve Spojeném království jej stálo značné úsilí. Britská společnost i část politické garnitury byla vůči Sovětům velmi kritická. Henderson podporu často nenacházel ani u dělnických předáků.⁴⁸² Přes zmíněná sbližení zůstávala Praha na konci 20. let 20. století ve vnímání Britů vzdálenější než Vídeň či Budapešť, a to i navzdory krajně pravicové povaze tamních vládnoucích režimů.⁴⁸³

Ačkoliv Arthur Henderson vstupoval do vedení Foreign Office v roce 1929 s vidinou úzkých kontaktů na Paříž, stalo se zjevným, že ne vždy je ochotný francouzským stanoviskům vyhovět. Československo, jeden z nejdůležitějších spojenců Francie, jej nad rámec povinností nezajímalo. Více se soustředil na rozvíjení vztahů s Výmarskou republikou. V některých ohledech se tento směr řízení zahraniční politiky logicky musel dotknout také mladé středoevropské republiky. Nikdy se však nejednalo o zásadní narušení poměrů. Pražský vyslanec Ronald Macleay proto mohl své nadřízené v Londýně ve všech svých výročních reportech ubezpečit, že vztahy Československa a Velké Británie zůstávají na vynikající úrovni. V metropoli nad Vltavou zůstal až do jara roku 1930 a jeho rétorika se za celou dobu nezměnila.⁴⁸⁴

Během pražského působení Ronald Macleay navázal na práci svého předchůdce George Russella Clerka. Jeho vztah k republice a jejím vrcholným představitelům ale nebyl stejně vstřícný. Reálně šlo spíše o jakési udržování statutu quo než o skutečný rozvoj srdečných vztahů. S několika výjimkami bylo Československo v letech 1926–1929 pro Foreign Office v podstatě nedůležitou zemí.⁴⁸⁵

Změna na postu britského vyslance v Praze v roce proto 1930 působila zpočátku rutinně. Až retrospektivně je však možné odhalit, že svým dosahem měla velký význam. Nový ambasador Joseph Addison zcela změnil zaběhnuté pořádky. Již velmi brzy po

⁴⁸¹ Dohody stanovovaly jen základní administrativní opatření pro vykonávání diplomatických styků. Plnohodnotná smlouva byla podepsána až v roce 1935. Srov. Emil VORÁČEK, *Československo-sovětská smlouva (1935)*, in: Jaroslav PÁNEK (ed.), *Akademická encyklopedie českých dějin III/2*, Praha 2012, s. 170.

⁴⁸² M. HUGHES, *British Foreign Secretaries*, s. 83.

⁴⁸³ J. DEJMEK, *Nenaplněné naděje*, s. 184.

⁴⁸⁴ TNA, FO 470/12, AR 1930, s. 3.

⁴⁸⁵ Což potvrdily i slova Orme Sargenta, šéfa Central Departmentu – sekce, do níž Československo v rámci Foreign Office spadalo. Srov. M. CORNWALL, *A Fluctuating Barometer*, s. 320.

svém nástupu do úřadu, v jedné ze zpráv do Londýna, obžaloval československou vládu z diskriminace německé menšiny v republice. Ovlivněn svým dřívějším působením v Berlíně, aplikoval vůči představitelům československého státu vyhraněně antagonistický postoj. Ačkoliv jej jeho nadřazení brali obvykle s jistou rezervou, nemohl úředníky Foreign Office za šest let v úřadu neovlivnit.⁴⁸⁶

V průběhu 30. let 20. století ovlivňovaly evropskou mezinárodní politiku důsledky hospodářské krize a posléze také rostoucí agrese nacistického Německa. Část zaměstnanců britské zahraniční služby uvěřila vývodům Adolfa Hitlera o nezbytnosti územních ústupků sousedních států ve prospěch třetí říše. Považovali je za záruku zachování míru a začali v tomto směru působit. Pro jejich chování se vžil název *appeasement*. Někteří z takto orientovaných diplomatů, včetně Josepha Addisona, vykonávali svoji službu na pražském zastupitelském úřadě. Lze mezi ně zařadit oba Addisonovy nástupce v období před zánikem republiky v březnu 1939, a rovněž některé diplomaty nižší úrovně. Charles Bentinck zastával úřad vyslance v Praze mezi lety 1936–1937. Za tak krátkou dobu se nestihl příliš projevit, avšak byl příznivcem územních ústupků Německu. Významněji do osudu Československa promluvil Basil Newton, jenž zastával vyslanecký post mezi roky 1937–1939. V klíčovém období podzimu 1938 selhal, když zcela nesprávně interpretoval složitou vnitropolitickou situaci v republice a zkrácené informace zasílal do Londýna.⁴⁸⁷

Velký vliv na činnost ambasády v Praze ve 30. letech 20. století měl Robert Hadow. Působil jako první tajemník legace mezi roky 1934–1937. Zejména v součinnosti s Josephem Addisonem vykonal mnoho pro zvýraznění sudetoněmecké otázky ve strukturách Foreign Office. Až do vypuknutí druhé světové války zůstával přesvědčený o Hitlerových mírových úmyslech.⁴⁸⁸

Naděje appeaserů na mírové vyústění německých teritoriálních aspirací vzaly za své v průběhu let 1938–1939. V březnu 1938 bylo Rakousko připojeno k Německu a v září téhož roku stejný osud čekal československé pohraniční území. O rok později došlo k anexi zbytku území Čech a Moravy a k rozpoutání nejkrvavějšího konfliktu lidské historie. Vztahy Velké Británie a nezávislého Československa v meziválečném období tedy měly tragické vyústění. Mírové uspořádání Evropy, jehož hlavním

⁴⁸⁶ L. NOVOTNÝ, *Britské vyslanectví*, s. 33.

⁴⁸⁷ P. NEVILLE, *Anglo-Czech Relations*, s. 683–689.

⁴⁸⁸ L. W. MICHIE, *Portrait*, s. 2.

garantem Spojené království bylo společně s Francií, selhalo. K oběma západoevropským velmocím se přitom od roku 1918 upínaly naděje autorů zahraniční koncepce Československa. S obětováním malé středoevropské demokracie nacistickému agresoru, vyslovili jejich hlavní představitelé během konference v Mnichově na konci září 1938 svůj souhlas. Vše proběhlo bez konzultace s někdejší spojencem.⁴⁸⁹

Při pohledu na proměnu zájmu Foreign Office o Československo ve 30. letech 20. století můžeme rozklíčovat několik významných milníků. První z nich byl již zmíněný nástup Josepha Addisona do úřadu pražského vyslance Velké Británie v roce 1930.⁴⁹⁰ Za druhý přelomový okamžik lze označit nástup nacistické strany k moci v roce 1933.⁴⁹¹ Třetí důležitou událostí se stalo vítězství sudetoněmecké strany v československých parlamentních volbách v květnu 1935. Snahám nacistů o revizi poválečného uspořádání Evropy poskytlo pevnou oporu při argumentaci. V očích britských státníků se jednalo o pádný argument.⁴⁹² Vyvrcholením období opětovného nárůstu zájmu o situaci v Československu se stalo období těsně před mnichovskou konferencí.⁴⁹³ Z problematiky autonomie sudetského území se v té době stalo celoevropské téma, které plnilo stránky předních deníků v mnoha zemích.⁴⁹⁴

⁴⁸⁹ P. E. ZINNER, *Czechoslovakia*, s. 122.

⁴⁹⁰ M. CORNWALL, *A Fluctuating Barometer*, s. 313.

⁴⁹¹ Nacistická rétorika dávala tušit, že se problematika vztahů s Německem dostane do popředí zájmu. Obával se toho i Edvard Beneš: „*Je ovšem vždycky choulostivé býti v sousedství státu, jenž se nachází v revolučním varu; chtě nechtě vznikají incidenty, nedorozumění a hořkosti, ať z těch či oněch důvodů.*“ Srov. E. BENEŠ, *Boj*, s. 762.

⁴⁹² L. NOVOTNÝ, *Britské vyslanectví*, s. 34–35.

⁴⁹³ K tématu Mnichovské konference a proměny britské zahraniční politiky ve 30. letech 20. století existuje poměrně bohatá odborná literatura. Nejstarší studie vznikaly již v prvních letech po konci druhé světové války, kdy se odborníci snažili označit možné příčiny vypuknutí konfliktu. Svůj podíl na výzkumu má i česká historiografie. Z generace dříve narozených českých autorů lze jmenovat Roberta Kvačka či Jana Křena. Srov. Robert KVAČEK, *Osudná mise*, Praha 1958; TÝŽ, *Poslední den*, Praha 2011; TÝŽ, *Československý rok 1938*, Praha 2011; Jan KŘEN, *Mnichovská zrada*, Praha 1958. Mezi mladšími historiky vynikají díla Jana Kuklíka,⁴⁹³ Jana Němečka,⁴⁹³ Milana Haunera,⁴⁹³ Vlastimila Klímy⁴⁹³ a Víta Smetany.⁴⁹³ Srov. Jan KUKLÍK, *Dlouhé stíny Mnichova*, Praha 2011; Jan NĚMEČEK (ed.), *Mnichovská dohoda*, Praha 2004; Milan HAUNER (ed.), *Edvard Beneš. Paměti I. Mnichovské dny*, Praha 2007; Vlastimil KLÍMA, *1938: měli jsme kapitulovat?* Praha 2012; Vít SMETANA, *In the Shadow of Munich. British Policy towards Czechoslovakia from 1938 to 1942*, Praha 2015. Dohledat lze rovněž monografie zahraničních badatelů, jejichž díla vyšla v češtině nebo slovenštině. Z britských historiků se

Konec funkčního období druhého britského řádného vyslance v Praze Ronalda Macleaye v roce 1930 předznamenal uzavření jedné z kapitol ve vývoji vzájemných diplomatických vztahů mezi Československem a Spojeným královstvím. Šlo o etapu velmi korektní, i když během ní vyvstalo několik sporných bodů. Do 30. let 20. století tak bylo možné hledět s optimismem, neboť v rámci bilaterálních vazeb mezi oběma zeměmi došlo od roku 1918 k vybudování solidního fundamentu. Cíle zahraniční politiky Československa pro novou dekádu se nezměnily, neboť v jejím vedení působili stále titíž diplomaté. Jak ale bylo zmíněno výše, na pražský zastupitelský úřad Jeho Veličenstva měli nastoupit lidé se zcela odlišným vnímáním směřování evropské mezinárodní politiky, než jaké projevovalo tamní osazenstvo ve 20. letech 20. století. Kromě boje německých oblastí za autonomii na československé republice a s tím spojeným appeasementem, museli českoslovenští a britští diplomaté v rámci vzájemných vazeb řešit i další problémy. Mezi výzvy nadcházející dekády patřilo odzbrojení národů. Řešila se existence německo-rakouské celní unie či případného anšlusu Rakouska. V neposlední řadě vyvstávaly rovněž otázky Hooverova moratoria válečných plateb a dalších problémů ekonomického charakteru, které s sebou přinesla propuknutí celosvětová hospodářská krize.⁴⁹⁵

problematické Mnichovské konference věnovali A. J. P. Taylor,⁴⁹³ Zara Steiner⁴⁹³ nebo Peter Neville.⁴⁹³ Srov. Alan John Percivale TAYLOR, *The Origins of the Second World War*, London 1969; Zara STEINER, *The Triumph of the Dark. European International History 1933–1939*, Oxford 2010; Peter NEVILLE, *Appeasing Hitler*, London 1999; TÝŽ, *Historical Dictionary of British Foreign Policy*, Lanham – Toronto – Plymouth 2013.

⁴⁹⁴ P. NEVILLE, *Anglo-Czech Relations*, s. 694–705.

⁴⁹⁵ E. BENEŠ, *Boj*, s. 762–802.

III. Struktura a činnost pražské ambasády

V roce 2019 došlo k vydání unikátní dvojjazyčné publikace nazvané *Britská ambasáda* doplněné příznačným podtitulem *100 let v Thunovském paláci*. Jedná se o soubor velkoformátových snímků vyhotovených českým fotografem Herbertem Slavíkem, vydaných ku příležitosti stého výročí existence zastupitelského úřadu Spojeného království v Praze.⁴⁹⁶ Britské velvyslanectví v rámci oslav tohoto významného jubilea pověřilo předního českého umělce obrazovým zdokumentováním nejceněnějších částí komplexu, sloužícího diplomatickým zástupcům britské koruny téměř nepřetržitě⁴⁹⁷ od roku 1919.⁴⁹⁸ Ačkoliv jde primárně o uměleckou publikaci, lze v ní nalézt mnoho cenných informací.

Budovu britského velvyslanectví můžeme nalézt na adrese Thunovská 180/14, Praha 1. Jedná se o jeden z paláců, jež jsou součástí ikonického pohledu na Hradčany směrem od řeky Vltavy. Pražská Malá strana se v horizontu několika let od vyhlášení nezávislé československé republiky v roce 1918 transformovala v diplomatickou čtvrt'. Malebnost okolí i samotné rezidence britských titulářů je důvodem, proč na Foreign Office bývá o pracovní místa v české metropoli eminentní zájem. Jak ostatně v úvodníku zmíněné fotografické publikace potvrdil současný velvyslanec Jejeho Veličenstva v Praze Nick Archer: „*Diplomaté a kolegové v Londýně si zpravidla jen povzdechnou, jaké má člověk štěstí, když se mu podaří získat místo v Praze.*“ Posléze připojil osobní pohled na své současné pracoviště: „*Návštěvníci, kteří v paláci stráví noc, nejčastěji hovoří o výhledech na město. Češi pak zpravidla obdivují zahradu, přinejmenším v době, kdy kvete. Já osobně mám moc rád obojí, stejně tak jsem si ale zamiloval prostornost a nádhernou výzdobu reprezentačních prostor. Denně tak děkuji Prozřetelnosti, že se Thunové rozhodli nám prodat – a že naše ministerstvo financí bylo*

⁴⁹⁶ Lucie WITTLICHOVÁ (ed.), *Britská ambasáda. 100 let v Thunovském paláci / The British Embassy. 100 years at the Thun Palace*, Praha 2019.

⁴⁹⁷ Jedinou výjimku tvořilo období nacistické okupace Čech a Moravy. Srov. Vít SMETANA, *From Re-Emergence to Uncertainties. The Changing Position of Czechoslovakia in London Throughout The Second World War*, in: Vít SMETANA – Kathleen GEANEY (edd.), *Exile in London. The Experience of Czechoslovakia and the Other Occupied Nations 1939–1945*, Praha 2017, s. 59–61.

⁴⁹⁸ AMZV, I/4 Budovy, k. č. 62.

*ochotno koupit – spolu s budovou také přibližně 80 olejových maleb, nádherný orientální i český nábytek a další umělecká díla.*⁴⁹⁹

Nicméně cesta k zisku budovy pro Brity nebyla jednoduchá. Detailně ji popisuje následující kapitola. Na místě je rovněž vysvětlení nejasností, které vyvstávají v souvislosti s pojmenováním budovy. Při hledání na internetu či v turistických průvodcích totiž v Praze lze nalézt hned několik budov s označením Thunovský palác. Tím nejznámějším je komplex ve Sněmovní ulici, v níž se nachází sídlo Poslanecké sněmovny Parlamentu České republiky.⁵⁰⁰ Stejný název nese rovněž palác ležící na nedalekém Hradčanském náměstí. Pokud nebude výslovně uvedeno jinak, bude v předkládané práci pojem Thunovský palác používán výhradně pro budovu britského vyslanectví v Praze.

V pramenech britské provenience se pro budovu legace využívá dalších termínů, jež zní *Thun-Salmovský palác* či *Thun-Hohenštejn-Salmovský palác*. Jde o označení reflektující plné jméno šlechtické rodiny, od níž Britové sídlo získali. Míněn je stále ambasádní komplex v Thunovské ulici.⁵⁰¹

III. 1. Navázání bilaterálních vztahů mezi Československem a Velkou Británií

Utvoření oficiálních diplomatických kontaktů mezi Československem a Velkou Británií nebylo ničím samozřejmým.⁵⁰² V roce 1914 vypukla první světová válka a státy Dohody vyhlásily válečný stav vůči německému císařství a rakousko-uherskému mocnářství. Deklarací nepřátelství došlo k přerušení jednoho dlouho fungujícího diplomatického kanálu. Spojené království bylo s Rakousko-Uherskem trvale propojeno prostřednictvím vyslanectví umístěných v Londýně a Vídni. Přestože mezi oběma

⁴⁹⁹ Nick ARCHER, *Úvodní slovo velvyslance*, in: L. WITTLICHOVÁ (ed.), *Britská ambasáda*, s. 9.

⁵⁰⁰ Na oficiálních webových stránkách dolní komory českého parlamentu se uvádí: „*Poslanecká sněmovna má své sídlo v několika historických palácích na Malé Straně. Hlavní budova, Thunovský palác, ve které se nachází zasedací sál a mají zde své pracovny předseda a místopředsedové, se nachází ve Sněmovní ulici č. 4.*“ Srov. *Jak se k nám dostanete*. Dostupné online (21. 5. 2022): <https://www.psp.cz/sqw/hp.sqw?k=671>

⁵⁰¹ N. ARCHER, *Úvodní slovo*, s. 10.

⁵⁰² Tomáš Garrigue Masaryk na to ostatně v roce 1918 vzpomínal následovně: „*Že se rozhoupala Anglie, jest zážrak, jest to konzervativní země.*“ Srov. T. G. MASARYK, *Cesta demokracie I*, s. 52.

zeměmi vypukly boje, nepředpokládalo se, že by po skončení konfliktu mělo dojít k zásadní revizi systému evropské mezinárodní politiky. Ve Velké Británii byla habsburská monarchie po staletí považována za stabilní entitu v regionu střední Evropy.⁵⁰³

Přesto Britové v roce 1915 zřídili k otázkám možné autonomie Čech a Polska post zvláštního zřízence. Stal se jím Lewis Namier. Šlo o původně polského Žida, jehož úkolem bylo zmapovat možnosti a vyhlídky zmíněných národů. Měl zodpovědět, jestli by nezávislé státy Poláků a Čechů mohly sloužit jako případný prvek proti dosud panující německo-maďarské hegemonii v regionu. Namier se, vzhledem k svému původu, zabýval spíše polskou národnostní otázkou. K myšlence obnovy polského státu se stavěl kladně a ve svých zprávách do Londýna zdůrazňoval strategický význam takového kroku. Varoval však před ustanovením Polska v hranicích z konce 18. století, neboť v něm viděl hrozbu německé a ruské agrese. K otázce české nezávislosti se Namier stavěl rezervovaně. I když byl zastáncem principu sebeurčení národů, Čechy vnímal jako historické území obývané českým a německým národem, které by bylo vhodné zachovat ve stávající podobě, neboť jeho rozdělení by vyvolalo národnostní třenice.⁵⁰⁴

V roce 1918 se, proti původním předpokladům, život podunajského soustátí chýlil ke konci. Následkem působení zahraničního odboje mělo v rámci restrukturalizace střední Evropy dojít k vytvoření nezávislého československého státu. Tuto myšlenku T. G. Masaryk v jednom memorandu představil britskému ministru zahraničí Edwardu Greyovi již v roce 1915. Tehdy netušil, že věta „*Čechy se nyní musí starati samy o sebe*“, obsažená v textu zmíněného dokumentu, se skutečně naplní.⁵⁰⁵

Britské veřejnosti nicméně nebylo příliš jasné, kdo to vlastně Češi jsou. Malý národ po staletí ukrytý uprostřed habsburského mocnářství znalo jen několik zainteresovaných intelektuálů a badatelů. V porovnání s ostatními zeměmi, například se Spojenými státy americkými, přitom byly informace ve Velké Británii relativně snadno

⁵⁰³ J. DEJMEK, *Nenaplněné naděje*, s. 19.

⁵⁰⁴ Paul LATAWSKI, *Lewis Namier and the Criteria of State-Building. The Reconstruction of Czechoslovakia and Poland 1915–1920*, in: Eva SCHMIDT-HARTMANN – Stanley B. WINTERS (edd.), *Grossbritannien, die USA und die böhmischen Länder 1848–1948*, München–Wien 1992, s. 143–151.

⁵⁰⁵ E. BENEŠ, *Světová válka III*, s. 245.

dostupné. Většina knih a článků o Čechách vznikala v období po roce 1890.⁵⁰⁶ Nejčastěji se však dějiny českého národa vykládaly v rámci rakousko-uherské historie. Hojně zpracovávanými tématy se stávaly dějiny Prahy a husitské revoluční hnutí. V jeho rámci Brity přitahovala osobnost Petra Paynea.

V období před první světovou válkou byli nejčtenějšími autory textů o českých zemích pozdější nejhrošivější podporovatelé jejich nezávislosti. Šlo zejména o Henryho Wickhama Steeda a Roberta Williama Setona-Watsona. Dílo prvního jmenovaného, nazvané *The Hapsburg Monarchy*,⁵⁰⁷ si získalo pravděpodobně největší ohlas, i když se nevěnovalo pouze tématu Čech. V textech obou publicistů byli Češi obvykle vykreslováni jako mírumilovný, svobodomyšlný a tvůrčí národ. Poměrně často se objevovalo přirovnání k Irům.⁵⁰⁸

Ústřední činnosti československého zahraničního odboje během první světové války ve svých memoárech vzpomínali, jak důležité bylo západním politikům důsledně vysvětlit oprávněnost nároků Čechů na vlastní nezávislý stát.⁵⁰⁹ V průběhu válečných let se ve spojitosti s aktivně působící propagandou zlepšovalo rovněž povědomí britské veřejnosti.⁵¹⁰ Obyvatelé Spojeného království přijali za své myšlenku sebeurčení národů a snahy odpovídajícího charakteru podporovali. Podobné názory britští politici někdy sice osobně nesdíleli, avšak veřejnému mínění se obvykle podřizovali.⁵¹¹ Respekt ke

⁵⁰⁶ Za první britské syntetické dílo o Čechách se považuje monografie hraběte Františka Lützowa, českého emigranta. Srov. Francis LÜTZOW, *Bohemia. An Historical Sketch*, London 1896.

⁵⁰⁷ Henry Wickham STEED, *The Hapsburg Monarchy*, New York 1913.

⁵⁰⁸ Steven BELLER, *The British View of Bohemia before 1914*, in: Eva SCHMIDT-HARTMANN – Stanley B. WINTERS (edd.), *Grossbritannien, die USA und die böhmischen Länder 1848–1948*, München–Wien 1992, s. 75–85.

⁵⁰⁹ Význam aktivní propagandy činnosti československého odboje často podtrhoval i Tomáš Garrigue Masaryk: „Avšak i věcně přednáška působila dobře a vydatně také v brožůře anglické i ve francouzském překladu; vyložil jsem tu po prvé politický význam tohoto pásma malých národů.“ Srov. T. G. MASARYK, *Světová revoluce*, s. 75; „Jak patrně, britsko-československá konvence je pro vytvoření našeho státu důležitým dokumentem: dá se na ní dobře ukázat, jak se náš stát tvořil cílevědomě a krok za krokem...“ Srov. E. BENEŠ, *Světová válka II*, s. 285.

⁵¹⁰ Mimo již zmíněné osobnosti Wickhama Steeda a Roberta Williama Seton-Watsona se o to zasloužili rovněž další britští autoři. Patřili mezi ně Ronald Montagu Burrows, Alexander Frederick Whyte či Charles Sarolea.

⁵¹¹ Příkladem může být britský premiér v letech 1916–1922 David Lloyd George. Ten byl během separátních mírových jednání s Rakouskem-Uherskem připraven ambice Čechů a Jugoslávce na autonomii obětovat. Srov. H. HANAK, *British Views*, s. 91–92.

snahám Čechů se zvyšoval v důsledku samostatné vojenské akce československých legií, o níž bylo v britském tisku pravidelně informováno. Uznání si republika získala také za úspěšnou hospodářskou konsolidaci během prvních poválečných letů. Tehdejší britský ministr zahraničí George Nathaniel Curzon o Československu dokonce hovořil jako o „světelném paprsku uprostřed střední Evropy.“⁵¹²

Kvalitu diplomatických vztahů mezi Československem a Velkou Británií po roce 1918 ovlivňovalo mnoho parametrů. Minimálně do roku 1924 přetrvávala na britských ostrovech představa o schopném a pracovitém národu. Tamní publicistika nadále využívala termínu „*Czechs*“ (Češi), i když mínění byli nově Čechoslováci. Negativně byly vnímány vojenské potyčky s Polskem a rozpory Maďarskem, které nabourávaly domněnku o mírumilovnosti lidu. Největší trhlinu v poměru Britů k Československu ale znamenal podpis aliančního paktu s Francií v lednu 1924. Ve zbytku 20. let 20. století zájem obyvatel impéria o oblast střední Evropy klesal.⁵¹³ Představy veřejnosti ve zbytku dekády ne vždy plně souzněly s oficiálními stanovisky politické reprezentace.

Jedinou osobností, o níž se britský tisk v průběhu meziválečného trvale přinášel informace, byl československý prezident T. G. Masaryk. Mnoho z politických představitelů impéria chovalo Masaryka v hluboké úctě. Teprve ke konci 30. let 20. století došlo k devalvací prezidentova obrazu na britských ostrovech, což způsobila zhoršující se pozice republiky na poli mezinárodně-politickém poli.⁵¹⁴

III. 1. 1. Počátek kontaktů a vznik republiky

Československo vzniklo dne 28. října 1918, což, mimo jiné, znamenalo nutnost vytvoření zcela nové organizace zahraniční služby. Do vedení Černínského paláce, který se stal sídlem ministerstva zahraničí, se počítalo s Edvardem Benešem. Jeho práce během první světové války jej k funkci ministra předurčila. Větším problémem se stalo obsazování nižších diplomatických a konzulárních pozic. V bývalé hierarchii rakousko-uherské zahraniční služby dosáhlo jen několik Čechů či Slováků do vyšších pozic. Většinou přitom šlo o příslušníky domácí šlechty. S jejím podílem na vytváření

⁵¹² TNA, FO 371/9739, zpráva ze dne 28. 3. 1923.

⁵¹³ H. HANAK, *British Views*, s. 103–105.

⁵¹⁴ Yeshayahu JELINEK, *Thomas G. Masaryk and the British Foreign Office*, in: Eva SCHMIDT-HARTMANN – Stanley B. WINTERS (edd.), *Grossbritannien, die USA und die böhmischen Länder 1848–1948*, München–Wien 1992, s. 277–284.

zahraniční politiky republiky se ale příliš nepočítalo. V tom se Československo lišilo například od Polska či Maďarska. Na ministerstvu zahraničí měli rozhodovat muži, kteří pocházeli nejčastěji z měšťanského prostředí a před rokem 1918 se pohybovali maximálně v pozicích legačních pracovníků nižších úrovní.⁵¹⁵

Podmínky v poválečné střední Evropě byly velmi neuspořádané. Proto ani pro diplomatické služebníky Jeho Veličenstva krále Jiřího V. neskýtal pobyt v regionu mnoho pohodlí. Zejména ve východní části regionu se mohlo jednat o velké dobrodružství.⁵¹⁶ Přesto měli Britové v Praze svého pověřence již v listopadu 1918. Do největšího českého města dorazil jistý kapitán Moewen. Jednalo se o důstojníka britské vojenské tajné služby (Military Intelligence). Během své neoficiální mise měl monitorovat situaci a podávat informace zpět do Londýna. Prvorepublikový ministr zahraničí Edvard Beneš se o Moewenově působení od Britů dozvěděl až s odstupem času.⁵¹⁷

Britské ministerstvo zahraničí (Foreign Office) i po válce považovalo za centrum střední Evropy Vídeň. Bývalé hlavní město habsburské monarchie bylo tradiční destinací diplomatů Spojeného království. Britské a rakousko-uherské tituláře často spojoval aristokratický původ. Není proto překvapivé, že právě do rakouské metropole směřoval první oficiální zmocněnec britské vlády. Stal se jím plukovník sir Thomas Montgomery-Cunninghame. Šlo o muže, který ve Vídni sloužil již před rokem 1914. Od toho se také odvíjel jeho pohled na poměry v regionu. Na všechny neněmecké národy bývalého soustátí pohlížel s despektem a v témže duchu referoval zpět do vlasti. Protože byl po určitý čas jediným oficiálním titulářem Jeho Veličenstva na území bývalé Podunajské monarchie, udržoval si velký vliv. Kromě záležitostí rakouských se vyjadřoval také k záležitostem československým či maďarským.⁵¹⁸

Austrofilství se stalo jedním z běžných názorových proudů britských diplomatů působících v regionu střední Evropy. Svě zastánce nacházelo v průběhu celé

⁵¹⁵ R. BRUCE LOCKHART, *Retreat*, s. 76.

⁵¹⁶ *Tamtéž*, s. 47.

⁵¹⁷ Archiv Ministerstva zahraničních věcí (dále jen AMZV), Pařížský archiv (dále jen PA), k. č. 6.

⁵¹⁸ G. BÁTONYI, *Britain*, s. 128–148. Thomas Montgomery-Cunninghame po sobě zanechal paměti. Srov. Thomas Andrew MONTGOMERY-CUNNINGHAME, *Dusty Measure. A Record of Troubled Times*, s. 301–303. Vůli své vlády plnil tento britský svědomitě. Dle zjištění Miklóse Lojka se významně zasadil o diplomatický nátlak, jenž přispěl k pádu komunistického režimu v Maďarsku v roce 1919. Srov. M. LOJKÓ, *Meddling*, s. 36–37.

meziválečné éry.⁵¹⁹ V řadách zaměstnanců Foreign Office se ale vyskytovali i muži, kteří s novou podobou oblasti souzněli. Opírali se také o poměrně silnou mediální podporu. V případě Československa byli nejvýznamnějšími propagátory nezávislosti, již zmínění, šéfredaktor ústředních londýnských novin *The Times* Henry Wickham Steed a publicista Robert William Seton-Watson. Oba džentlmeny vázalo přátelství s T. G. Masarykem a dalšími představiteli československého zahraničního odboje.⁵²⁰ Československý národ britské veřejnosti představovali jako nejcivilizovanější ze všech slovanských kmenů, s plným právem na samostatný vývoj.⁵²¹ Početně skupina „čechofilů“ nebyla příliš silná.⁵²² Výsledné postoje britského ministerstva zahraničí byly jakýmsi kompromisem mezi oběma představenými stanovisky.

První spory mezi Prahou a Londýnem vznikaly kolem situace v tehdejším Německém Rakousku. To v důsledku ustanovení saint-germainských smluv přišlo o převážnou část hospodářského zázemí. Obyvatele Vídně i dalších měst trápil na přelomu let 1918 a 1919 nedostatek potravin i surovin. Britští diplomaté, zejména ti s kladným vztahem k Rakousku, volali po nápravě. Snažili se donutit sousední nástupnické země k dodávkám nedostatkového zboží. Apel našel odezvu rovněž v britském tisku i v okruhu zaměstnanců Foreign Office, kteří jinak austrofilské tendence nevykazovali. Tehdejší britský ministr zahraničí Arthur Balfour⁵²³ se dokonce

⁵¹⁹ V úvodu předkládané práce byl již jmenován britský vyslanec v Československu v letech 1930–1936 Joseph Addison. Srov. L. NOVOTNÝ, *Britské vyslanectví*, s. 216. Za dalšího významného tituláře s podobným názorovým profilem lze počítat například prvního tajemníka pražské legace v letech 1934–1937 Roberta Hadowa. Srov. TNA, FO 371/2571, 15900; Lindsay W. MICHIE, *Portrait of an Appeaser. Robert Hadow, First Secretary in the British Foreign Office, 1931–1939*, Westport 1996, s. 29.

⁵²⁰ Harry HANAK, *The New Europe, 1916–1920*, SEER 39, 1961, s. 302–305.

⁵²¹ Dle názoru někdejšího obchodního ataše na britské zastupitelství v Praze Roberta Bruce Lockharta se v charakteru lidí snoubil „slovanský mysticismus s germánským materialismem.“ Srov. R. BRUCE LOCKHART, *Retreat*, s. 50–51.

⁵²² P. NEVILLE, *Anglo-Czech Relations*, s. 677.

⁵²³ Arthur James Balfour (1848–1930) byl výraznou osobností britské politiky v prvních dvou dekádách 20. století. V letech 1902–1905 působil ve funkci premiéra. V roce 1904 stál za podpisem smlouvy která z Velké Británie a Francie učinila spojence. Vešla pod známost jako *Srdečná dohoda* (*Entente Cordiale*). Když v roce 1916 padla vláda Henryho Asquitha, obsadil v kabinetu Davida Lloyd George pozici ministra zahraničí. V rámci funkčního období, které trvalo do roku 1919, vykonal mnohé. V roce 1917 například v dopise Lionelu Rotschildovi učinil slib nezávislého židovského státu, jenž je dnes v historiografii označován jako Balfourova deklarace. Srov. Mark LEVENE, *The Balfour Declaration. A Case of Mistaken Identity*, *English Historical Review* (dále jen EHR) 107, 1992, č. 422, s. 54–77.

snažil do koncipující se mírové smlouvy s Rakouskem vměstnat pasáž o povinném zásobování rakouských zemí československým uhlím. Protože Československo k Rakousku nevázala žádná mezinárodní smlouva s podobným závazkem, byl zmíněný požadavek Edvardem Benešem razantně odmítnut.⁵²⁴

Britské ministerstvo zahraničí na přelomu let 1918 a 1919 dospělo k názoru, že je nezbytné ustanovit své oficiální zástupce také v dalších nástupnických státech existujících na území bývalé habsburské monarchie. Pro Československo byl vybrán Cecil Gosling, který do Prahy dorazil v lednu 1919. Nebyl však ještě plnohodnotným titulářem Jeho Veličenstva, a proto vystupoval pod diplomatickým titulem *chargé d'affaires*.⁵²⁵

Ve své první oficiální zprávě ze dne 23. června 1919 směřované Georgi Nathanielu Curzonovi, původně nadřízenému zaměstnanci Foreign Office a od října téhož roku novému britskému ministru zahraničí, Gosling uvedl několik témat československé politiky, která vnímal jako významná. Nejzávažnějším se mu jevil národnostní problém. Soužití národů Československa v jednom státě připadalo zástupci britské koruny dlouhodobě neudržitelné. Zejména urovnání vztahu české a německé části populace viděl jako mimořádně obtížné pro zachování klidu v novém státě.⁵²⁶ Za

Společně s premiérem Lloydem Georgem se stal jedním z hlavních britských vyjednavců na pařížské mírové konferenci. Srov. Blanche Elizabeth Campbell DUGDALE, *Arthur James Balfour. First Earl of Balfour 1906–1930*, London 1936, s. 194–216. Existenci Československa byl nakloněn a podporoval ji. Srov. E. BENEŠ, *Světová válka II*, s. 288–289.

⁵²⁴ J. DEJMEK, *Nenaplněné naděje*, s. 20.

⁵²⁵ DBFP, ser. I, vol. 6, no. 1, s. 1. V době nástupu do Prahy měl za sebou Cecil Gosling velmi zajímavou minulost. Před první světovou válkou nějaký čas působil ve službách britské armády a Foreign Office, a to především v Jižní Americe. Jeho nejvýznačnějším kariérním úspěchem do roku 1914 se stala pozice řádného vyslance v Bolívii. O životě před nástupem do Prahy pojednal v pamětech, které končí rokem 1913. Jihoamerický světadíl byl na přelomu 19. a 20. století stále ještě velmi svéráznou částí světa. Role diplomata tam někdy obnášela situace, s nimiž se evropští tituláři mohli setkat jen těžko. Goslingovy memoáry jsou plné potyček s indiány, soubojů s krokodýly, lovu ptáků na jezeře Titicaca či piraní ve vodách amazonských řek. Srov. Cecil GOSLING, *Travel and Adventure in Many Lands*, London 1926.

⁵²⁶ Cecil Gosling ve zprávě jako důvod nevraživosti uvádí chování českých vojáků v pohraničních oblastech na přelomu let 1918 a 1919. Jednotky československé armády tehdy svojí akcí reagovaly na požadavek sudetských Němců o připojení k Německému Rakousku. Negativně referoval také o vztahu Čechů k dalším národnostem – Moravanům (!), Slovákům, Maďarům i Židům. Vůči židovskému obyvatelstvu se nejpočetnější národ Československa měl dokonce chovat extrémně nepřátelsky

další palčivé problémy republiky Gosling označil nezapojení příslušníků bývalé šlechty do chodu státního aparátu a sekvestraci jejich majetku. Nucená správa byla ostatně uvalena také na majetek některých osob britské národnosti. Negativně vnímal rovněž antiklerikální nálady české části obyvatelstva. Přísnému odsudku diplomata se nevyhnuli ani všichni tehdejší ministři ve vládě Karla Kramáře. Jediný, o kom se ve zprávě pojednává v dobrém světle, byl prezident Tomáš Garrigue Masaryk.⁵²⁷

V Goslingově reportu došlo k formulování několika základních témat,⁵²⁸ které vázaly pozornost britských titulářů v Praze i v budoucnu. V případě národnostního složení zájem vydržel po celé meziválečné období. Ambassador Jeho Veličenstva ovšem nebyl nestranným soudcem. Ze všech jeho hlášení, které se věnují národnostní otázce Československa, je patrný jeho antagonismus vůči české části obyvatelstva. V národnostním sporu zcela očividně stranil Němcům, což se zrcadlilo ve skutečnosti, že mezi svými informačními zdroji uvádí téměř výhradně osoby německé národnosti.⁵²⁹ Dle vzpomínek Goslingova podřízeného přitom šlo o milého a přívětivého džentlmena, který vystupoval vždy taktně. Německým obyvatelům Československa a zejména příslušníkům aristokracie otevřeně stranil také Basil Coulson, první vojenský atašé při

(„*extremely hostile*“) Srov. DBFP, ser. I, vol. 6, no. 1, s. 1–2. K problematice národnostního soužití v Československu vznikla v roce 2012 obsáhlá monografie. Srov. Andrej TÓTH – Lukáš NOVOTNÝ – Michal STEHLÍK, *Národnostní menšiny v Československu 1918–1938. Od státu národního ke státu národnostnímu?* Praha 2012.

⁵²⁷ DBFP, ser. I, vol. 6, no. 1, s. 1–4. Jediným dalším československým politikem, který se Goslingovi zamlouval, byl Edvard Beneš. Ten ale v době příjezdu britského diplomata zůstával pracovně vázán v Paříži a s pražským ambasadorem Jeho Veličenstva se setkal až na podzim roku 1919. Srov. DBFP, ser. I, vol. 6, no. 228, s. 305.

⁵²⁸ Goslingova zpráva se pro zaměstnance Foreign Office stala jakýmsi základním přehledem o Československu. Popsán v ní byl politický systém, stranická struktura, ministerstva, veřejná služba i další základní instituce československé státnosti. Srov. TNA, FO 608/7, 16187; TNA, FO 608/7, 17348. Britská zahraniční služba se v roce 1919 rovněž musela shodnout na jednotném psaní a výslovnosti názvu nové středoevropské republiky, neboť se jednalo o úplně nový element v mezinárodní politice. Ze zamýšlených variant *Tchecho-Slovakia*, *Čecho-Slovakia*, *Tchecko-Slovakia*, *Checko-Slovakia* či *Czecho-Slovakia* byla nakonec vybrána poslední varianta. Postupem času vymizela také pomlčka. Srov. TNA, FO 608/7, 9884.

⁵²⁹ Srov. DBFP, ser. I, vol. 6, no. 1, 14, 36, 103, 149, 168, 257, 332, 402.

britské ambasádě v Praze. To potvrdilo hojný výskyt austrofilství ve smýšlení diplomatických pracovníků Spojeného království.⁵³⁰

Cecil Gosling ve svých zprávách reflektoval rozličné události, které souvisely s ustanovováním československé republiky. Podával například informace o prvních diplomatických zástupcích ostatních států, kteří do československé metropole postupně přijížděli.⁵³¹ Stejně tak zasvěcoval své nadřízené o cestách československých diplomatů do zahraničí.⁵³² Pravidelně přeposílal nejdůležitější články z československých novin, přičemž se jeho záběr omezoval výhradně na jazykově německá periodika jako např. *Prager Tageblatt*.⁵³³

Ve světle hlášení, které Cecil Gosling pro Londýn zpracovával, Československo nemohlo být ve Foreign Office vnímáno příliš pozitivně, neboť pohled tehdejšího pražského chargé d'affaires nebyl nestranný. Stejně tak Britové zpočátku nebyli příliš oblíbení v Československu. Mnohem více se cenila přítomnost Francouzů, kteří se rozhodli podílet se na výstavbě československé armády a vyslali do mladé republiky kolem čtyř set důstojníků.⁵³⁴

Evropa se pomalu vzpamatovávala z válečných otřesů a doba rychlých řešení brala za své. V kancelářích Foreign Office tak došlo k rozhodnutí, že je potřeba diplomatické pozice ve státech střední Evropy obsadit řádnými zástupci. Mise Cecila Goslinga v Praze z toho důvodu s přelomem let 1919 a 1920 skončila.⁵³⁵

III. 1. 2. Ustanovení řádného diplomatického zastoupení, vyslanci Velké Británie v Praze v letech 1919–1930

Povědomí Britů o tom, jaké změny se odehrávají na mapě Evropy, nebylo valné. Dokonce ani většina politiků si nebyla v prvních letech existence Československa jistá,

⁵³⁰ R. BRUCE LOCKHART, *Retreat*, s. 52. Že měl Basil Coulson vřelé vztahy s příslušníky někdejší zemské šlechty dosvědčuje i fakt, že byl ubytován mimo Thunovský palác, který byl sídlem britské legace a vykazoval omezené ubytovací kapacity. Vyčleněny mu byly zvláštní prostory v paláci rodu Lobkoviců.

⁵³¹ TNA, FO 608/7, 27918, 2801.

⁵³² TNA, FO 608/7, 9372.

⁵³³ TNA, FO 608/7, 3258, 11603.

⁵³⁴ R. BRUCE LOCKHART, *Retreat*, s. 53.

⁵³⁵ Dalším působištěm Cecila Goslinga se stal německý Frankfurt na Mohanem. Srov. J. DEJMEK, *Nenaplněné naděje*, s. 28.

kde se tento stát nachází, kdo jej obývá a co se v něm odehrává. Do poštovní schránky zastupitelského úřadu v Praze proto často přicházely dopisy s groteskními adresami – „*Prague, Czechoslovakia; Prague, Yugoslavia; Prague, Czechoslovenia; Prague, Vienna; Prague, Poland.*“ Situaci se dařilo měnit jen pozvolna. Přispět k tomu měl i nový, tentokrát už řádný, vyslanec Jeho Veličenstva.⁵³⁶

Dne 25. února 1920 předal do rukou T. G. Masaryka své pověřovací listiny britský diplomat George Russell Clerk.⁵³⁷ Král Jiří V. jej reprezentací země v Československu pověřil již 1. prosince předchozího roku.⁵³⁸ Prezident dokumenty přijal a definitivně tím dotyčného gentlemana uvedl do úřadu prvního řádného vyslance Spojeného království v Československu. George Russell Clerk ve funkci setrval až do roku 1926.⁵³⁹

Jednalo se o muže velmi dobře seznámeného s oblastí bývalé rakousko-uherské monarchie. Část roku 1919 strávil v Budapešti, kde sloužil jako zvláštní delegát britské koruny. Měl za úkol působit směrem k vytvoření demokratické vlády, jež by převzala řízení státu a stabilizovala zemi po konci komunistické diktatury Bély Kuna. Britská vláda Clerkovým prostřednictvím uplatňovala svůj vliv v zemi, jíž byla faktickým garantem, obdobně jako v případě Československa. Maďaři ovšem byli, jako jeden ze dvou hlavních národů bývalé habsburské monarchie, označeni za viníky války, což situaci komplikovalo. George Russell Clerk proto musel během působení v metropoli nad Dunajem prokázat značnou diplomatickou obratnost.⁵⁴⁰ Podoba maďarské státnosti byla definitivně vyřešena až smlouvou z Trianonu v roce 1920.⁵⁴¹

Poměr části britských diplomatů k Maďarům byl velmi podobný jako vůči Němcům. V porovnání s ostatními národy střední Evropy je vnímali jako kulturně

⁵³⁶ R. BRUCE LOCKHART, *Retreat*, s. 56.

⁵³⁷ *Slavnostní přijetí zástupce Velké Británie u prezidenta Československé republiky*, NL, 26. 2. 1920, s. 3.

⁵³⁸ AMZV, II. sekce politická, k. č. 555.

⁵³⁹ G. J. PROTHEROE, *Searching*, s. 74.

⁵⁴⁰ A. KIČKOVÁ, *George Russell Clerk*, s. 86.

⁵⁴¹ K problematice Trianonské smlouvy existuje v rámci české a slovenské historiografie několik prací. Srov. Jindřich DEJMEK, *Zrod nové Evropy. Versailles, St-Germain, Trianon a dotváření poválečného mírového systému*, Praha 2011; Miroslav MICHELA, *Rozpad Uhorska a trianonská mierová zmlúva. K politikám pamäti na Slovensku a Maďarsku*, Bratislava 2013; Roman HOLEC, *Trianon. Triumf a katastrofa*, Bratislava 2020.

vyspělejší.⁵⁴² Budapešť pro východní polovinu bývalé monarchie plnila obdobnou funkci jako Vídeň pro část západní. Protěžování Maďarů na úkor ostatních sousedních národů se v britské diplomacii objevovalo v průběhu celého meziválečného období. Dojem umocňovala i umná maďarská propaganda, na níž byly maďarským státem vynakládány nemalé finanční prostředky.⁵⁴³

V reportech George Russella Clerka z Budapešti se nejednou podobné maďarofilské tendence objevily.⁵⁴⁴ Přesto jeho jmenování do funkce řádného vyslance v Praze lze považovat, v rámci vzájemných vztahů mezi Československem a Spojeným královstvím, za přelom. Oproti Cecilu Goslingovi nedával britský ambasador případný antagonismus najevo a poměrně záhy svůj pohled revidoval. Čechoslováky považoval „germanizované Slovany“ a oceňoval na nich především jejich střízlivost v úsudku, pracovitost a antibolševické smýšlení.⁵⁴⁵ Na druhou stranu, Čechoslováci se Clerkovi zprvu zdáli netolerantní a šovinističtí. Až do konce svého působení v metropoli nad Vltavou se proto nepřestával vyjadřovat kriticky k zacházení s menšinami uvnitř republiky.⁵⁴⁶ Nebezpečí komunistického převratu se stalo jedním z prvních témat, o němž ve svém novém působišti referoval.⁵⁴⁷ Šlo o logický zájem, vzhledem k jeho

⁵⁴² DBFP, ser. I, vol. 2, no. 33, s. 448.

⁵⁴³ Jako konkrétní příklad může sloužit například snaha obou středoevropských států o schválení státní půjčky ve Spojeném království. Přestože Československo bylo z dvojice zemí hospodářsky vyspělejší a stabilnější, získalo úvěr za mnohem méně výhodnějších podmínek než Maďarsko. Srov. AMZV, II/2 Kabinet ministra, k. č. 13, Záznam jednání o Anglobance; Anne ORDE, *Baring Brothers, the Bank of England, the British Government and the Czechoslovak State Loan of 1922*, EHR 106, 1991, č. 418, s. 27.

⁵⁴⁴ V jednom z reportů se George Russell Clerk vyjádřil následovně: „*Během času, který jsem strávil v Budapešti, jsem vyslechl názory Maďarů na všemožná témata. Pročež musím uznat, se vši umírněností, že si uvědomují a mohou spravedlivě hlásat, že jsou velkým a civilizovaným národem...*“; „*Je hrozné vidět, že vyšší civilizace (Maďaři), jsou beznadějně manipulováni těmi, kdo se stále učí umění vládnout (Čechoslováci a Rumuni).*“ Srov. DBFP, ser. I, vol. 2, no. 33, s. 448.

⁵⁴⁵ Obchodní atašé pražského vyslanectví Robert Bruce Lockhart s vyslancem Clerkem souhlasil. V rámci britského prostředí Čechoslováky přirovnal ke Skotům z nížinných oblastí, s nimiž sdílají píli a ambicióznost. Ocenil také, že jim chybí sklon k expansionismu, vyskytující se například u Rusů. Srov. R. BRUCE LOCKHART, *Retreat*, s. 62.

⁵⁴⁶ Alice TEICHOVÁ, *An Economic Background to Munich*, Cambridge 1974, s. 47–50.

⁵⁴⁷ TNA, FO 371/4718, C 4717; Významnější akce dělnických uskupení byly britským vyslanectvím v Praze bedlivě sledovány. Srov. TNA, FO 371/4718, C 446/446/12; TNA, FO 608/7, 4096.

předchozímu budapešťskému angažmá. Vyznívá to z obsahu diplomatických zpráv, které zasílal svým nadřízeným do Londýna.⁵⁴⁸

Za postupnou změnou vyslancových názorů nestála pouze nabytá osobní zkušenost s Prahou a Československem, ale také soukromé vazby na horní patra politického establishmentu země. Vyslance George Russella Clerka od dob první světové války pojilo osobní přátelství s prezidentem Masarykem.⁵⁴⁹ Britský ambasador také pozitivně hodnotil osobnost Edvarda Beneše, i když mu na jeho povaze vadila ministrova přílišná umíněnost.⁵⁵⁰ V kontextu evropské zahraniční politiky oba muže považoval za hlavní příčinu pozitivního obrazu mladé středoevropské demokracie.⁵⁵¹ Kromě Masaryka a Beneše udržoval vyslanec Clerk vztah s Antonínem Švehlou, Aloisem Rašínem či Karlem Kramářem.⁵⁵² Vliv na vývoj Clerkových postojů měl také udržovaný korespondenční vztah se Robertem Williamem Seton-Watsonem, jedním z nejvýraznějších přátel Československa v britském prostředí.⁵⁵³

V průběhu šesti let, které první řádný britský titulář v metropoli nad Vltavou strávil, se jeho vztah k Československu vytrvale zlepšoval. Kladný postoj k hlavnímu národu mladé středoevropské republiky s vyslancem sdíleli i jeho podřízení. Například Maurice Peterson, první tajemník britské legace v letech 1923–1925, uvedl: „*Mezi dobré vlastnosti Čechů patřily šetrnost, zručnost a nezlomný národní duch – který, můžeme doufat, se projeví trvale při každém potopení. Je to prostý lid, odmítající pompu a obřadnost jako uctívání starého režimu.*“⁵⁵⁴

⁵⁴⁸ Již ve výroční zprávě pražského vyslanectví za rok 1920 George Russell Clerk napsal: „*Češi mají reputaci, ne nezaslouženě, že jsou nejschopnější ze všech slovanských národů. Jsou pevní a nejvíce progresivní.*“ TNA, FO 470/12, AR 1920, s. 3.

⁵⁴⁹ Prezident T. G. Masaryk si při uvítacím projevu prvního řádného britského vyslance dovolil osobní vsuvku: „*Vzpomínám své první návštěvy v Downing Streetu – bylo to, sire Georgi, ve vaší úředovně, kde jsme uvažovali o problémech střední Evropy a války. Připomínáte laskavě naše společné zájmy; dovoluji si poděkovat vám za vaši laskavost a vyslovit vám cit upřímné vděčnosti.*“ Srov. T. G. MASARYK, *Cesta demokracie I*, s. 227.

⁵⁵⁰ Clerk zmínil, že zahraniční politika Československa je velmi pevně v Benešových rukou. Přestože dokonce užil pojmu autokratický, v československém případě to považoval za šťastné. Pro boj na evropském diplomatickém kolbišti shledával Benešovy schopnosti a cílevědomost, pod Masarykovou záštitou, dobrým předpokladem pro úspěch. Srov. P. NEVILLE, *Anglo-Czech Relations*, s. 677.

⁵⁵¹ TNA, FO 470/12, AR 1920, s. 7.

⁵⁵² R. BRUCE LOCKHART, *Retreat*, s. 67–69.

⁵⁵³ G. J. PROTHEROE, *Searching*, s. 74.

⁵⁵⁴ Srov. M. PETERSON, *Both Sides*, s. 39.

V diplomatické službě bylo běžným jevem, že se ambasadoři plně pohroužili do vnitropolitických záležitostí země, v níž působili, a ztráceli globální perspektivu. Někdy také příliš intervenovali ve prospěch hostitelského státu. Ve střední Evropě proto mohlo docházet k nežádoucímu rozvoji vzájemné antipatie, která byla pro národy bývalého habsburského mocnářství v období po první světové válce typická.⁵⁵⁵ Tomuto nežádoucímu jevu se zabráňovalo pravidelnou rotací diplomatického personálu.

Pozitivní vztah k Československé republice převzal také Clerkův nástupce v úřadu Ronald Macleay,⁵⁵⁶ jenž v Praze setrval další čtyři roky.⁵⁵⁷ Macleay na rozdíl od svého předchůdce dokonce ani nevnímal menšinovou politiku uvnitř Československa jako problémovou. Do jeho působení ovšem výrazně promlouvala jeho slabá orientace ve středoevropském prostoru.⁵⁵⁸ Celá 20. léta 20. století tak z hlediska československo-britských vztahů lze hodnotit kladně. Kauz, v nichž pohled britských ambasadorů nekorespondoval s názory vrcholných představitelů zahraniční politiky československého státu, se objevilo jen několik.

III. 2. Umístění britského vyslanectví v Praze

Jak již bylo naznačeno v předcházejícím oddíle práce, až do roku 1918 považovala britská zahraniční služba za hlavní cíle středoevropského diplomatického úsilí Vídeň, popřípadě Budapešť. Prahu, Varšavu, Bělehrad či Bukurešť, budoucí hlavní města nástupnických států habsburské monarchie, Britové před vypuknutím první světové války reflektovali především z hospodářských důvodů.⁵⁵⁹

⁵⁵⁵ Pro představitele Foreign Office v Londýně bylo proto obtížné správně odhadnout pravou podstatu situace a adekvátně na ní reagovat. Robert Bruce Lockhart uvedl, že stejně jako George Russel Clerk u svých nadřízených orodoval za Čechoslováky, stejně se v prvních poválečných letech projevovali také Francis Lindley z Vídně, Thomas Hohler z Budapešti či Alban Young z Bělehradu. Rozpory, jako například v případě Československa a Maďarka mohly být někdy skutečně zásadní. Z toho důvodu Britové často apelovali na střizlivé posouzení situace od svých diplomatických pracovníků. Srov. R. BRUCE LOCKHART, *Retreat*, s. 104–105.

⁵⁵⁶ AMZV, II. sekce politická, k. č. 555A.

⁵⁵⁷ V souhrnné zprávě za rok 1929 britský vyslanec v Praze napsal: „*Vztahy mezi Československem a Velkou Británií zůstaly nejsrdečnějšího charakteru.*“ Srov. TNA, FO 470/12, AR 1929, s. 3.

⁵⁵⁸ P. NEVILLE, *Anglo-Czech Relations*, s. 682.

⁵⁵⁹ M. LOJKÓ, *Meddling*, s. 1–3.

V roce 1898 Spojené království zřídilo v Praze honorární vicekonzulát, jenž byl brzy povýšen na konzulát standardní. Jeho prvním vedoucím pracovníkem se stal Alexander Wentworth Forbes. Šlo o někdejšího důstojníka britské armády, který po skončení vojenské služby našel své působiště v managementu pivovarnického průmyslu. Působil jako ředitel společnosti *The Bohemian Breweries Limited, Praha*. Firma měla vlastníky v Londýně a kapitán Wentworth Forbes zastupoval jejich zájmy v metropoli nad Vltavou. Velmi agilně se přitom angažoval v pražském Angloamerickém klubu, což byla kulturní instituce sdružující anglicky hovořící komunitu žijící v československém hlavním městě.

Britský konzul měl sympatie pro české národní hnutí. Stal se dokonce jedním ze zástupců Českého olympijského výboru na letních olympijských hrách v Londýně v roce 1908. Sídlo konzulátu se nacházelo nejprve na Havlíčkově náměstí na Žižkově, posléze na novoměstském Palackého nábřeží.⁵⁶⁰ S vypuknutím první světové války v roce 1914 došlo k uzavření konzulátu a jeho agendu převzal americký zastupitelský úřad.⁵⁶¹

Úsilí o obnovu diplomatického zastoupení v Praze započala britská zahraniční služba velmi brzy po ukončení první světové války. Vedení Foreign Office muselo, kromě otázky personálního obsazení nově vzniklých diplomatických pozic, řešit rovněž problém s ubytováním svých zaměstnanců. Nově dosazení pracovníci zpočátku přebývali v hotelích či v pronajatých soukromých prostorech.⁵⁶² Někteří z diplomatů si díky konexím dokázali vhodné ubytování zajistit sami. To byl případ i vůbec prvních oficiálních zástupců Velké Británie na území nově vzniklého Československa.

Do příjezdu Cecila Goslinga spadala diplomatická, konzulární a pasová agenda do pravomoci vojenského ataše Basila Coulsona. Vzhledem k jeho úzkým vazbám na rodinu Lobkoviců mu bylo umožněno obývat šestipokojový byt v paláci ve Vlašské

⁵⁶⁰ Jde o dnešní Rašínovo nábřeží.

⁵⁶¹ Filip WITTLICH, *100 let britské ambasády v Praze*, in: L. WITTLICHOVÁ (ed.), *Britská ambasáda*, s. 25–26.

⁵⁶² První tajemník britského vyslanectví v letech 1923–1925 Maurice Peterson vzpomínal, že ještě v polovině 20. let 20. století byl v Praze citelný nedostatek vhodných ubytovacích kapacit: „První problém byl s ubytováním, dokonce i pro svobodného muže. Měl jsem štěstí, že jsem mohl převzít po Bruce Lockhartovi velký a vybavený byt v Štefánikově ulici. Ten se po nějakém čase vrátil a sdílel jej se mnou. Dodatečným štěstím bylo, že se prostor nadcházal přímo nad kanceláři pivovaru, což zaručovalo trvalý přísun plzeňského piva.“ Srov. M. PETERSON, *Both Sides*, s. 36–37.

ulici.⁵⁶³ Jeden z Coulsonových nejbližších spolupracovníků, kapitán Henry Cartwright, pozdější bratislavský konzul, byl ubytován přímo v Černínském paláci, novém sídle československého ministerstva zahraničí. Dočasná úřadovna obou důstojníků a jim podřízeného personálu se nacházela na Václavském náměstí.⁵⁶⁴

Množství diplomatů a dalšího personálu na nově vznikajících legacích bylo značné. Stejně tak požadavky na úřední prostory. Československá republika se snažila zástupcům cizích zemí ulehčit jejich etablování v Praze, jak jen to bylo možné. Přednost přitom měli zástupci vítězných dohodových mocností. Největší zájem projevovali Britové, Francouzi, Američané či Italové o adresy na Malé Straně, pokud možno v blízkosti Pražského hradu. S tamními šlechtickými paláci ale republika původně počítala jako se sídelními budovami státního aparátu. Zrušení aristokratických výsad v roce 1918 a do budoucna ohlášená pozemková reforma sloužily jako signál pro majitele komplexů, že v novém demokratickém státě pro ně nebude místo. Proto mnozí vyjádřili ochotu prostory pronajmout či odprodat.

Tlak na uvolnění kapacit byl velmi silný a okolí sídla prezidenta republiky se začalo zaplňovat zastupitelské úřady. Administrativa státu se postupně přesunula blíže k řece Vltavě, kde pro ni od 20. let 20. století začaly vznikat nové moderní budovy.⁵⁶⁵

V lednu 1919 do Prahy dorazil britský chargé d'affaires Cecil Gosling. Jedním z jeho primárních úkolů bylo zajistit stálé sídlo pro vyslanectví Spojeného království v Československu. Po vzoru Italů a Francouzů, kteří již vhodnými prostory disponovali, měl nový oficiální zástupce Jeho Veličenstva krále Jiřího V. získat sídlo hodné rozsahu a prestiže britského impéria. Československá vláda jej informovala o možnosti pronájmu Thunovského paláce. Z Londýna se Cecilu Goslingovi dostalo zmocnění k akci a vyjednávání o jeho pronájmu tak mohla začít.⁵⁶⁶

První zmínky o pozemku v pražském podhradí, na němž sídlo britské legace stojí, pocházejí z poloviny 14. století. Svůj dům na něm měl vystavět významný moravský šlechtic Beneš z Kravař. Jasný písemný doklad nicméně existuje až pro rok

⁵⁶³ Využívání tak velkého ubytovacího prostoru se stalo trnem v oku československých úřadů. Po zřízení legace Spojeného království Edvard Beneš osobně apeloval ve věci Coulsonova přesunu do Thunovského paláce. Srov. AMZV, I/4 Budovy, k. č. 62.

⁵⁶⁴ AMZV, I/4 Budovy, k. č. 62.

⁵⁶⁵ F. WITTLICH, *100 let*, s. 15.

⁵⁶⁶ TNA, Treasury (dále jen T) 1/12432, 8429.

1519, kdy na parcele stálo obydlí Alberta Rendla z Oušavy, jednoho ze spoluautorů Vladislavského zřízení zemského z roku 1500.

Význam místa ještě umocnilo pozdější přenesení panovnické rezidence z Vídně do Prahy císařem Rudolfem II. Od konce 16. století lze sledovat majitele malostranského pozemku soustavně. Na přelomu 16. a 17. století dům obýval Ferdinand Hoffman z Grünnbuchlu. Šlo o vysokého císařského úředníka, který byl přítelem a podporovatelem astronoma Johannese Keplera a na čas jej dokonce ve svém sídle hostil. Roku 1606 nechal sídlo přestavět v renesančním stylu, čímž budova získala reprezentativní palácovitý charakter. Měla dvě patra a dominovala jí polygonální věž, jak je patrné například ze Sadelerova prospektu rudolfinské Prahy. V této podobě rezidence přečkala období třicetileté války, přičemž v určité době stála velmi blízko centra zásadních politických událostí. Okno, z nějž byli v roce 1618 defenestrováni pražští místodržící, je viditelné ze zahrad komplexu.⁵⁶⁷

V berní rule je jako majitel paláce uveden hrabě Walter Leslie. Někdejší polní maršál císařské armády pocházel ze Skotska a tím pádem se stal vůbec prvním vlastníkem nemovitosti původem z britských ostrovů. Walter Leslie stál za vraždou Albrechta z Valdštejna v Chebu v roce 1634. Protože šlo o důležitého šlechtice, vžil se pro jeho obydlí název *Lesliovský palác*. Setkat se s ním můžeme v dobových i pozdějších českých pramenech. Toto označení se dnes již neužívá.⁵⁶⁸

Zásadní změna v majetkovém držení domu přišla v roce 1656. Od Waltra Leslieho jej, včetně veškerého itineráře, zakoupil salcburský arcibiskup a papežský legát hrabě Quidobald Thun. Započal tak linii vlastníků pocházejících z Thunovského rodu. Palác zůstal v držení rodiny až do definitivního odkoupení britským státem v roce 1926. V průběhu dvousetsedmdesáti let prošel několikrát rozsáhlými stavebními úpravami. Na počátku 18. století získal barokní podobu. Na přestavbě se podíleli přední architektonické kapacity té doby – Giovanni Antonio Lurago a Giovanni Battista Alliprandi. O jedno století později došlo k proměně paláce v duchu rozmáhajícího se klasicismu a v polovině 19. století se realizovala poslední velká přestavba ve stylu

⁵⁶⁷ F. WITTLICH, *100 let*, s. 17–18. Prostor pražských Hradčan a jeho vývoj v průběhu dějin se dočkal několik odborných zpracování. Srov. Pavel VLČEK (ed.), *Umělecké památky Prahy. Pražský hrad a Hradčany*, Praha 2000.

⁵⁶⁸ N. ARCHER, *Úvodní slovo*, s. 10–11.

romantizující anglické novogotiky.⁵⁶⁹ Rekonstrukce zasáhla zejména vstupní bránu a věž paláce. Do druhé jmenované byla v roce 1850 uložena časová schránka.⁵⁷⁰

Thunové patřili ke starobylým rakouským šlechtickým rodinám. Šlo o příslušníky říšského a od roku 1631 také českého hraběcího stavu. Do přízviska si členové rodu přidávali přídomek z Hohenštejna, ačkoliv o toto původní rodové sídlo, nacházející se v jižním Tyrolsku, přišli již během třicetileté války. Jazykově se Thunové profilevali jako Němci. Až do první světové války rod zůstal loajální k habsburské monarchii a k českému kulturnímu prostředí nikdy nepřilnul.⁵⁷¹ V roce 1919, kdy se začala odehrávat jednání o pronájmu malostranského areálu, patřil palác do majetku Osvalda III. Thun-Hohenštejna.⁵⁷² Majitel zájem Britů o prostory uvítal. Z důvodu absolutního nedostatku ubytovacích a administrativních kapacit v Praze reálně hrozilo, že stát nevyužívané budovy zabaví a využije pro své účely.⁵⁷³

Rozhovory mezi Cecilem Goslingem a právními zástupci Osvalda Thuna započaly v únoru 1919. Velmi brzy došlo k uzavření první provizorní smlouvy.⁵⁷⁴ Nicméně, jednání pokračovala a v září téhož roku byl podepsán nový střednědobý kontrakt na pronájem Thunovského paláce. S platností od 1. listopadu 1919 dal hrabě Thun k dispozici svoji pražskou rezidenci britské legaci k užívání na dalších pět let. Výše nájmu byla stanovena na 500 liber ročně. Předmětem smlouvy se stalo užívání komplexu paláce včetně zahrad a veškerého movitého majetku uvnitř budov. Tím se mínil zejména nábytek a umělecké předměty. Nájem se odváděl kvartálně dle aktuálně

⁵⁶⁹ Ve stejném stylu bylo přestavěno i další významné rodové sídlo Thunovského rodu – zámek v Klášterci nad Ohří. Srov. Rudolf ANDĚL, *Hrady, zámky a tvrze Království českého XIV*, Praha 1984, s. 201.

⁵⁷⁰ Časová schránka je forma zachování odkazu současnosti pro další generace. Do úložné truhly se umístily artefakty z období jejího vytvoření (dopisy, výtisk novin, obraz, fotografie), aby sloužily jako doklad o minulých dobách pro nálezce, kteří schránku v budoucnu otevřou. V průběhu 20. století příležitostně docházelo k obohacování časové schránky umístěné ve věži britského vyslanectví v Praze. Naposledy se tak stalo v roce 1982 při dílčí úpravě střechy. Srov. F. WITTLICH, *100 let*, s. 18–21.

⁵⁷¹ Jan HALADA, *Lexikon české šlechty*, Praha 1992, s. 163–164.

⁵⁷² TNA, T 1/12432, 13372.

⁵⁷³ F. WITTLICH, *100 let*, s. 26.

⁵⁷⁴ Za nájem od března do června 1919 Osvald Thun od Britů inkasoval sumu 137 liber, což odpovídalo částce ve výši necelých 60 000 československých korun. Srov. TNA, Office of Works (dále jen WORK) 10/196, 43354.

platného kurzu. Provoz a údržba zahrad náležely do povinností nájemce.⁵⁷⁵ Kroky britské strany byly po celou dobu jednání průběžně konzultovány s ministerstvem financí (Treasury), které nakonec dohodu schválilo za uvedených podmínek.⁵⁷⁶

Britové uzavřením nájemní smlouvy získali k užívání hodnotný komplex na velice prestižní adrese.⁵⁷⁷ V době, kdy se do něj zastupitelský úřad Spojeného království nastěhoval, byla jeho podoba dána poslední velkou rekonstrukcí z poloviny 19. století: „... v bráně vlevo byla vrátnice s oknem do ulice a nad ní v patře pětipokojový byt, patrně hospodářského správce celého objektu. Pravá strana od vjezdu včetně prostor pod velkou terasou dvora sloužila k ustájení koní, uskladnění píce a k stání pro kočáry. Až těsně před válkou zde byla vybudována garáž pro automobil. V hlavní budově byly v přízemí sklepy, sklady a prádelna. První patro zabíraly především přípravný a kuchyňské prostory, včetně jedné z pecí k přípravě chleba a dalšího domácího pečiva. Velká část stropů zde byla klenutá, většinou ještě z doby před barokní přestavbou. Druhé patro sloužilo jako společenské, s velkým sálem s okny do dvora. Po stranách sály bylo po jednom pokoji, přičemž z východního bylo možné vyjít na velkou terasu. Zmiňovaná kávová kuchyně naznačuje, že zde mohlo být připravováno i drobné občerstvení. Ve třetím patře jsou uváděny ložnice, východ do zahrady a kaple umístěná v přístavku vedle věže. V posledním, čtvrtém patře, již částečně střešním, bylo šest pokojů – čtyři orientovány do zahrady, dva s předpokojem do dvora. Mimo objekt stál na konci zahrady z hradební zdi domek zahradníka s kůlnou v přízemí. Zpráva také uvádí přívod plynu, využitelného v té době ovšem pouze ke svícení.“⁵⁷⁸

Nedlouho poté, co došlo k uzavření nájemního kontraktu, přicestoval do Prahy pověřenec britského ministerstva veřejných prací (Office of Works), jistý J. Bessant.

⁵⁷⁵ Mimo to bylo dohodnuto, že stávající portýr, zahradník a správce zůstanou v komplexu nadále zaměstnáni. Srov. TNA, WORK 10/196, 58980, Bessant to Reavel, 11. 11. 1919.

⁵⁷⁶ TNA, T 1/12432, 52722.

⁵⁷⁷ Na britském ministerstvu veřejných prací existovaly obavy, zdali objekt není pro potřeby legace příliš prostorný. Vyjadřoval je zejména stálý podtajemník ministerstva veřejných prací Lionel Earle. Srov. TNA, WORK 10/196, Earle to Montgomery, 22. 8. 1919; TNA, WORK 10/196, Earle to Barstow, 22. 8. 1919. V otázce přílišné rozměrnosti Earleovi oponoval pozdější první řádný vyslanec v Československu George Russell Clerk, tajemníkův přítel. V dopise z 25. srpna 1919 se k tématu vyjádřil následovně: „Ty víš, mnohem lépe než většina lidí, jaký podstatný rozdíl takové věci mohou činit v zahraničí a že je lepší být trochu přebujelý než nedomrlý.“ Clerk v originále užil slov *overhoused* and *underhoused*, která nemají český ekvivalent. Srov. TNA, WORK 10/196, Clerk to Earle, 25. 8. 1919.

⁵⁷⁸ F. WITTLICH, 100 let, s. 22.

Z pověření ministra zahraničí George Nathaniela Curzona měl prozkoumat, zda by pro britský stát nebylo výhodnější Thunovský palác odkoupit. Konečné stanovisko bylo negativní. Zaměstnanec ministerstva argumentoval nestálostí politické situace v poválečné době a rovněž nepříliš vhodným umístěním komplexu. Druhý z uvedených důvodů komentoval následovně: „*Nemyslím si, že by v Praze v současné době bylo možné koupit či pronajmout uspokojující prostory. Většina paláců bude vyžadovat značnou míru stavebních úprav a stále nemusí být vyhovující. Můj názor je, že nejlepší by bylo pokračovat v Thunovském paláci 3–5 let a mezitím získat parcelu v některé z novějších částí města, například v Bubenči. Jedná se o novou, výše situovanou a zdravější čtvrť města, která se bude v budoucnu rozvíjet.*“⁵⁷⁹ Situaci v hlavním městě Československa britský úředník přirovnal k Varšavě, kterou z hlediska zřizování zastupitelských úřadů tížil obdobný nedostatek vhodných volných prostor.⁵⁸⁰ Varianta dočasného nájmu proto Bessantovi přišla jako vhodnější. Vyjádřil zároveň přesvědčení, že pro Osvalda Thuna by případné dřívější rozvázání nájemní smlouvy nepředstavovalo problém.⁵⁸¹

Zvláštním rysem britské diplomatické služby v meziválečném období byl fakt, že náklady na provoz legační budovy se započítávaly do peněz určených pro jejího vedoucího pracovníka. Celková výše ambasadorova platu proto mnohonásobně převyšovala odměnu ostatních zaměstnanců ambasády. Běžnou dělnickou mzdu překonával v řádu násobků desítek.⁵⁸²

Základní tarif určený hlavě legace se v podstatě neměnil. V roce 1919 činil 2 000 liber. K tomu se přidával příplatek na reprezentaci, v diplomatickém žargonu označovaný francouzsky *frais de representation*. Do něj se započítávaly náklady na

⁵⁷⁹ TNA, T 1/12432, 52722.

⁵⁸⁰ TNA, WORK 10/196, Bessant to Reavel, 28. 10. 1919. J. Bessant na druhou stranu oceňoval okolí Pražského hradu jako velmi pitoreskní a půvabné. Nebyl však přesvědčen o vhodnosti starého šlechtického paláce pro potřeby legačního úřadu.

⁵⁸¹ TNA, T 1/12432, 52722. Osvald Thun se při rozhovoru s Bessantem údajně vyjádřil v tom smyslu, že by preferoval variantu pražský palác neprodávat vůbec. Obával se ovšem toho, že československý stát na něj bude tlačit a jemu nic jiného nezbyde. Srov. TNA, WORK 10/196, Bessant to Reavel, 28. 10. 1919.

⁵⁸² Roční výše průměrného pracovníka v průmyslu ve Velké Británii v roce 1919 se prakticky shodovala s předválečným stavem a činila 59 liber a 2 šilinky. Srov. Vera ZAMAGNI, *An International Comparison of Real Industrial Wages 1890–1913. Methodological Issues and results*, in: Peter SCHOLLIERS (ed.), *Real Wages in the 19th and 20th Century Europe. Historical and Comparative Perspectives*, New York – Oxford – Munich 1989, s. 119.

ošacení, popřípadě vybavení a výzdobu sídla legace. Výše příspěvku se měnila v závislosti na lokalitě zastupitelského úřadu a schopnosti daného úředníka si u ministerstva financí požadovanou sumu vyargumentovat. V průměrně nákladných destinacích, mezi něž se řadila i Praha, se částka pohybovala kolem 1 000 liber ročně.⁵⁸³ K tomu navíc měl ambasador nárok na proplacení výloh na stravování a ubytování. Částka alespoň částečně pokrývala výdaje na topivo a vybavení osobních prostor diplomata. Cecilu Goslingovi ministerstvo financí přiznalo roční náhradu ve výši 500 liber. První britský *chargé d'affaires* v Československu si tak ročně přišel na 3 500 liber.⁵⁸⁴

Pokud bylo nezbytné uhradit jakékoliv služby či dílčí stavební úpravy Thunovského paláce, obraceli se zprostředkovatelé přímo na britský zastupitelský úřad. Takový postup měl v meziválečné době svoji logiku, neboť mezistátní bankovní transakce se velmi složitě koordinovaly. K prodlevám či jiným problémům s placením přesto docházelo. Například v září 1920 se rozmohl menší spor, v němž československé ministerstvo zahraničí požadovalo finanční náhradu za provedení nezbytných stavebních úprav, jež v Thunovském paláci na vlastní náklady provedlo těsně před nastěhováním zastupitelského úřadu Spojeného království. Černínský palác požadoval zaplacení po britském vyslanectví, to jej odkázalo na Osvalda Thuna, neboť komplex nebyl majetkem ambasády. Právní zástupce šlechtice oponoval v tom smyslu, že o opravy nestál a nevidí tedy důvod jejich vyhotovení hradit. Vše se nakonec vyřešilo smírnou cestou a na konečné úhradě se podílely všechny zainteresované strany.⁵⁸⁵

⁵⁸³ Na seznamu z roku 1919, dochovaném ve fondu britského ministerstva financí je z hlediska reprezentace nejnákladnějším zastupitelským úřadem legace v Buenos Aires. Na zmíněné účely tamní vyslanec ročně dostával 2 000 liber. Šlo o vyšší sumu než v případě některých zdánlivě atraktivnějších adres typu Bruselu, Mnichova nebo Bernu. Na soupisu nicméně chybí ambasády velmocí. Lze předpokládat, že příspěvky na reprezentaci určené pro Paříž, Berlín, Washington, Řím a podobné byly vyšší. Srov. T 1/12432, 15898.

⁵⁸⁴ Již v průběhu roku 1919 žádal o navýšení základní mzdy na 3 000 liber. Požadavek byl zamítnut. Srov. TNA, T 1/12432, 13772.

⁵⁸⁵ Celková výše oprav byla vyčíslena na necelých 31 000 korun. Osvald Thun během incidentu prokázal dobrou vůli, když se uvolil uhradit 15 000 Kč. O zbytek se podělila britská legace a ministerstvo zahraničí. Na celém sporu nejvyšší újmu zaznamenal jistý Jaroslav Schwarz, jehož stavební společnost úpravy prováděla. Ještě dlouho po termínu splatnosti byl nucen urgovat státní úřady, než se dočkal úhrady vykonaných služeb. Pro podnikatele v poválečné době byla podobná situace velmi nepříjemná, neboť, jak

Otázka umístění britské ambasády v hlavním městě Československa začala opět pronikat do komunikace mezi tamní legací a londýnským ústředím velice brzy po uzavření pětiletého nájemního kontraktu. Do popředí zájmu ji posunul první řádný vyslanec Spojeného království George Russell Clerk nedlouho po svém nástupu do úřadu na počátku roku 1920. Dlouhodobý nájem komplexu Thunovského paláce se jevil jako nevýhodný a Londýn proto sondoval možnosti odkupu nemovitosti. Vzhledem k velmi spletité politické situaci v Evropě se ale pražský ambasador zdráhal vyjádřit jasný názor na to, zda by taková akvizice byla pro Velkou Británii výhodná. Jak napsal v dopise Lionelu Earleovi z ministerstva veřejných prací: „*Události v Německu, možné obsazení Polska bolševickým Ruskem v současnosti dělají ze všech předpovědí hazard.*“⁵⁸⁶ Přes nejisté vyhlídky idea zisku areálu paláce v zainteresovaných britských úředníků zůstala natrvalo. Kalkulovalo se také s možností dlouhodobého pronájmu nemovitosti, se kterou měli Britové zkušenost například z nizozemského Haagu.⁵⁸⁷

Důvodem opětovného zájmu britských diplomatů o možnost úpravy vlastnického statutu Thunovského paláce spočíval v jeho technickém stavu. Krátkodobý pronájem totiž neumožňoval jakékoliv úpravy budov. Jak George Russell Clerk v jedné zprávě do Londýna, palác sice byl „*perfektně situovaný pro potřeby legace,*“⁵⁸⁸ avšak jeho vybavení postrádalo jakékoliv známky modernosti. V budovách kupříkladu nebylo zavedeno centrální vytápění.⁵⁸⁹ V podmínkách náročných středoevropských zim se jeho absence projevovala obzvláště citelně.⁵⁹⁰

dotyčný uvedl ve svém urgenčním dopise: „*nezaplacením tohoto účtu, zdržuje se placení různým menším řemeslníkům, kterým není možno čekat tak dlouhou dobu.*“ Srov. AMZV. I/4 Budovy, k. č. 62.

⁵⁸⁶ TNA, WORK 10/196, Clerk to Earle, 19. 3. 1920.

⁵⁸⁷ TNA, WORK 10/196, Earle to Clerk, 15. 4. 1920.

⁵⁸⁸ TNA, WORK 10/196, Clerk to Earle, 19. 3. 1920.

⁵⁸⁹ Jak uvádí memorandum britského ministerstva veřejných prací z ledna 1921, problémem nebyla teplota v obytných pokojích, nýbrž na chodbách a v ostatních meziprostorech. K vytápění celého objektu se totiž užívalo kamen, které ve spojovacích prostorech chyběly. Cena zavedení centrálního vytápění byla ve zprávě odhadnuta na 2 000 liber. Srov. TNA, WORK, 10/196, *Report on Inspection, January 1921.*

⁵⁹⁰ TNA, WORK 10/196, Clerk to Earle, 15. 6. 1920. Z dochovaných soupisů vybavení Thunovského paláce je zřejmé, že ještě v roce 1921 se v mnoha místnostech nacházela kamenná podlaha. Pouze obytné pokoje disponovaly parketami. Velká část nábytku a dalšího itineráře byla označena jako nevyhovující a postrádající opravu. Rozsáhlejší stavební úpravy platilo ministerstvo veřejných prací. Menší opravy typu výměny bojleru, renovace dveří či nákupu nových závěsů se hradily z vyslancovy mzdy. Srov. TNA, WORK, 10/196, *Report on Inspection, January 1921.*

Pražský vyslanec se proto rozhodl znovu kontaktovat Osvalda Thuna. Jeho cílem bylo inovovat stávající smlouvu. Předložil mu návrh nového kontraktu, který počítal s prodloužením doby pronájmu na 12 let při zachování stávající výše nájmu v hodnotě 500 liber ročně. Zároveň došlo k úpravě ustanovení o možnosti úprav prostor komplexu.⁵⁹¹ Návrh nicméně přijat nebyl. Najít společnou řeč s bývalým aristokratem zjevně nebylo snadné. Jak v jednom z dopisů uvedl George Russell Clerk: „*Thun je zvláštní a nepříjemná osoba, jeden z posledních Hunů v této zemi, a i když tu věci vypadají klidně, tak hořce lituje momentu, kdy se rozhodl nám dům dát k dispozici a okamžitě by z toho vycouval. Pořád si tu hraje s cihlami, sundává obrazy a přemísťuje stoly.*“⁵⁹²

V průběhu prvních poválečných let byly do komplexu Thunovského paláce investovány nemalé částky. Některé opravy a inovace vycházely z intencí majitele objektu, který je posléze požadoval proplatit.⁵⁹³ Jindy šlo o záměry britského vyslanectví, které bez patřičných zásahů nemohlo plnohodnotně fungovat. Podle uzavřené smlouvy se předmětem nájmu mimo vlastní budovy stal i nábytek, jenž se nacházel uvnitř paláce. Osvald Thun se nicméně poměrně často pokoušel některé kusy vybavení odvézt či uskladnit, aby zabránil jejich používání.⁵⁹⁴ Spolupráci mezi tímto „*hašteřivým člověkem*“⁵⁹⁵ a britským vyslanectvím v Praze na počátku 20. let 20. století rozhodně nelze nazvat bezproblémovou.⁵⁹⁶

⁵⁹¹ TNA, WORK 10/196, 64394.

⁵⁹² TNA, WORK 10/196, Clerk to Earle, 7. 1. 1921.

⁵⁹³ Příkladem může být oprava kanalizace, probíhající v letech 1919–1920, za níž Osvald Thun požadoval náhradu ve výši téměř 320 000 korun. Srov. TNA, WORK 10/196, *Account on Expenditure on the Thun Palace in 1919 and 1920*.

⁵⁹⁴ TNA, WORK, 10/196, Earle to Clerk, 2. 5. 1921. Když někdejšímu šlechtici nebylo vyhověno, začal po Britech požadovat, aby byl nábytek v paláci pojištěn. Srov. TNA, WORK 10/196, Waterflow to Clerk, 15. 11. 1921.

⁵⁹⁵ Těmito slovy jej v jednom dopise směřujícím na ministerstvo veřejných prací v Londýně označil vyslanec George Russell Clerk. Srov. TNA, WORK 10/196, Clerk to Earle, 6. 4. 1921.

⁵⁹⁶ Ve svých memoárech podobně vzpomínal i legační tajemník Maurice Peterson: „*Vyslanec Clerk se jednou nacházel mimo Prahu, když starý vrátný Plachý poslal nahoru urgentní zprávu o nákladních vozech bleskurychle přijíždějících na ulici vedoucí k ambasádě. Vlastník objektu, hrabě Thun, nám po jistou dobu hrozil odvezením nábytku, dokud jej britská vláda neodkoupí. Požadoval však sumu, kterou ministerstvo veřejných prací označilo za nehoráznost. Nikdo si ovšem nepředstavoval, že své výhrůžky přemění v drastickou akci. A přesně to se stalo. Proto jsme rychle vzpříchli padací mříž ve vstupní bráně a shromáždili na nádvoří všechny dostupné síly. Když nás povozníci viděli připravené, rozmysleli si*

Majitel Thunovského paláce se v průběhu prvních poválečných let dostal do finančních obtíží. Jak uvádí zpráva George Russella Clerka z května 1923, hrozilo dokonce, že bude muset pražské nemovitosti prodat. O komplex Thunovského paláce vážný zájem projevovала vídeňská bankéřská rodina Rotschildů.⁵⁹⁷ Nicméně, první nabídku na odkoupení svého prozatímního sídla obdržela britská ambasáda v Praze. Stalo se tak na konci téhož měsíce. Osvald Thun vyčíslil hodnotu celého areálu na 15 000 000 korun, což v roce 1923 odpovídalo částce přibližně 97 000 britských liber.⁵⁹⁸

Britské ministerstvo veřejných prací, do jehož kompetencí budovy legací spadaly, bylo o nabídce záhy informováno vyslancem Clerkem. Pražský ambasador hodnotil možnosti britského postupu následovně: *„Podle mého skromného mínění pozice a hodnota Československa ve střední Evropě dělají pro nás udržení maximální možné úrovně prestiže Britského impéria v této zemi velmi žádoucím. Za tímto účelem je klíčové udržet důstojnost zástupce Jeho Veličenstva. Kdybych viděl nějakou alternativu ke koupi Thunovského paláce, určitě bych ji předložil, ale tady doslova žádná není. Proto velmi vážně žádám zákrok u ministerstva financí, který by vedl ke schválení této koupě.“*⁵⁹⁹ Z vyslancova memoranda je zřejmé, že předpokládal, že nadřízená místa budou mít ke koupi paláce výhrady. Problémem podle něj představovala cena, již vyslanec shledával neúměrně vysokou. Výše nákladů ale zároveň vylučovala jedinou další možnou alternativu, za kterou George Russell Clerk považoval nákup pozemku a výstavbu zcela nové legační budovy.⁶⁰⁰

Předpoklad pražského zástupce Jeho Veličenstva se naplnil. V Londýně byla požadovaná suma odmítnuta.⁶⁰¹ Clerk se přesto rozhodl apelovat na své nadřízené. V dopise tehdejšímu ministru zahraničí Georgi Curzonovi vyjádřil přesvědčení, že pokud Velká Británie nemovitost neodkoupí, zcela jistě se jiný vhodný zájemce najde. Navíc, další pronájem malostranského areálu vyslanec neviděl jako reálný. Finanční

možnost násilného vniku do budovy cizí diplomatické mise a raději odtáhli pryč.“ Srov. M. PETERSON, *Both Sides*, s. 37.

⁵⁹⁷ TNA, WORK 10/197, Clerk to Earle, 7. 5. 1923. Do finančních obtíží se Osvald Thun dostal kvůli krachu jeho keramických závodů v rakouském Klösterle. Srov. TNA, WORK 10/197, X 4379.

⁵⁹⁸ TNA, WORK 10/197, Vorel to Foreign Office, 23. 5. 1923.

⁵⁹⁹ TNA, WORK 10/197, X 4379.

⁶⁰⁰ Tamtéž.

⁶⁰¹ AMZV, Zastupitelský úřad Londýn 1918–1951, Běžné politické zprávy, 20. 3. 1925.

obtíže Osvalda Thuna narůstaly a nájem 500 liber stejně již nereflektoval tržní podmínky.⁶⁰²

S blížícím se koncem pětiletého pronájmu nabýval problém s dalším umístěním britské legace v Praze na aktuálnosti. S přihlédnutím k urgencím vyslance Clerka došlo k přijetí rozhodnutí vyslat do metropole nad Vltavou hlavního architekta ministerstva veřejných prací, který by odborně posoudil stav Thunovského paláce. Jeho závěry potvrdily odhady provedené pražským ambasadorem. Pronájem jiné budovy v centru Prahy považoval za nereálný a výstavbu nového komplexu za příliš nákladnou. Hodnotu Thunovského komplexu odhadl na 10 327 000 korun. Výpočty se prováděly v kurzu 150 korun za 1 libru.⁶⁰³

Stanovenou částku ovšem britská vláda nehodlala zaplatit, což bylo interně sděleno i pražské legaci.⁶⁰⁴ V létě 1923 proto začala dlouhá série vyjednávání mezi pověřenci Spojeného království v čele s vyslancem Georgem Russellem Clerkem a právními zástupci Osvalda Thuna.⁶⁰⁵ Výhodou Britů bylo, že finanční obtíže rakouského aristokrata se stále prohlubovaly. Peníze potřeboval co nejdříve, což jej stavělo do role, kdy musel britským výzvám na snížení finální částky naslouchat.⁶⁰⁶ Z původních 15 000 000 Kč nejprve slevil na 12 000 000 Kč.⁶⁰⁷ Když Britové správně odhadli, že je ochoten jít s cenou ještě níže, pokusili se cenu snížit na 8 milionů.⁶⁰⁸ Ministerstvo financí Spojeného království nakonec dalo na srozuměnou, že je ochotno uvolnit sumu o maximální výši 50 000 liber, tedy asi 7 500 000 korun.⁶⁰⁹

⁶⁰² George Russell Clerk odhadl odpovídající výši nájmu na částku 6 000–7 000 liber ročně. Srov. TNA, WORK 10/197, Clerk to Curzon, 28. 5. 1923.

⁶⁰³ TNA, WORK 10/197, *Prague British Legation. Report on Visit – June, 1923*. Na Malé Straně existovaly areály podobného charakteru s mnohem vyšší hodnotou. Například Lobkovický palác byl v té samé době odhadnut na 22 000 000 korun. Srov. TNA, WORK 10/197, X 5112.

⁶⁰⁴ TNA, WORK 10/197, Earle to Montgomery, 10. 7. 1923.

⁶⁰⁵ Jedním z vyjednávačů Osvalda Thuna byl někdejší odbojář a agent ve službách USA Emanuel Viktor Voska. Hubert Montgomery, Clerkův představený v rámci Foreign Office, na něj v korespondenci poukázal následovně: „*Nějakou dobu nazpět jsme obdrželi plány Thunovského paláce od jistého kapitána Vosky, který vypadá jako jakýsi agent hraběte Thuna.*“ Srov. TNA, WORK 10/197, Montgomery to Earle, 15. 8. 1923.

⁶⁰⁶ TNA, WORK 10/197, Clerk to Earle, 31. 7. 1923.

⁶⁰⁷ TNA, WORK 10/197, X 6757.

⁶⁰⁸ TNA, WORK 10/197, Clerk to Earle, 17. 8. 1923.

⁶⁰⁹ TNA, WORK 10/197, Earle to Clerk, 6. 11. 1923.

Průtahy, vzniklé jednáním o prodejní ceně komplexu malostranského paláce, způsobily, že Osvaldu Thunovi došla trpělivost. Britské straně oznámil skokové zvýšení nájemného o 80 % a také záměr prodat nemovitost jinému zájemci. Tento radikální krok přiměl zástupce Jeho Veličenstva k reakci.⁶¹⁰ Opustili hledání alternativního východiska z nepříliš dobře vyvíjející se situace⁶¹¹ a zaměřili se na zisk Thunovského paláce, který potřebám legace vyhovoval ze všech dostupných alternativ nejlépe. I přes další nesrovnalosti a průtahy v jednání se nakonec obě strany dokázaly dohodnout. Osvald Thun nicméně musel ze svých původních nároků výrazně slevit. Jeho finanční situace se nadále zhoršovala, čehož Britové využili. Finální cena komplexu činila 6 700 000 korun, z čehož 4 000 000 Kč tvořila hodnota budovy a zahrad, 1 700 000 Kč stálo vybavení a 1 000 000 Kč byl kalkulován na další výdaje.⁶¹² Osvaldu Thunovi v dosažení lepší prodejní smlouvy nepomohly ani přímluvy československých politiků. Za rakouského šlechtice loboval například senátor František Soukup.⁶¹³

Vyjednávání o koupi Thunovského paláce bylo velmi zdlouhavé. Od prvotní nabídky k uzavření kupní smlouvy trvalo více než dva roky. Velká Británie od rakouské šlechtice převzala areál i se slibem, že do budoucna zachová zahradu a velkou terasu směřující ke kostelu svatého Mikuláše na Malé Straně. K zaknihování transakce došlo dne 13. ledna 1926.⁶¹⁴

III. 3. Postavení pražského vyslanectví v rámci struktury Foreign Office

Konzulární a diplomatická služba nově vzniklého Československa spadala do kompetencí ministerstva zahraničí. To, stejně jako v dnešní České republice,

⁶¹⁰ F. WITTLICH, *100 let*, s. 29.

⁶¹¹ Na konci roku 1923 se zvažovalo odkoupení Morzinského paláce v Nerudově ulici za částku 5 000 000 korun. Ten byl oproti Thunovskému paláci polovičního rozsahu. Jiná varianta počítala s přestěhováním legace do Bondyho vily v Bubenči. Srov. TNA, WORK 10/197, Peterson to Clerk, 23. 11. 1923. Morzinský palác v roce 1925 získalo Rumunsko a umístilo do něj svůj zastupitelský úřad. Srov. Miloš HOŘEJŠ, *Mezi dvěma světy. Proměny národnostní identity rodiny Czernin-Morzinů v 1. polovině 20. století*, *Securitas Imperii* (dále jen SI) 30, 2017, č. 1, s. 13.

⁶¹² TNA, WORK 10/198, *Purchase Contract*, 29. 4. 1925.

⁶¹³ František Soukup se u britské vlády pokoušel přimluvit za cenu 10 000 000 korun. Srov. TNA, WORK 10/197, *The Government of Great Britain*, 16. 6. 1924.

⁶¹⁴ F. WITTLICH, *100 let*, s. 30.

v meziválečném období sídlilo v budově Černínského paláce v Praze.⁶¹⁵ K budování jeho zcela nové sítě zahraničních úřadů docházelo průběžně od konce roku 1918. Dlouholetým vedoucím ministerstva byl Edvard Beneš, v roce 1935 jej nahradil Kamil Krofta. Prezident Tomáš Garrigue Masaryk ministru Benešovi plně důvěřoval a do organizace zahraniční služby se téměř nezapojoval. *Zamini*, jak se úřadu přezdívalo, mělo reprezentovat stát výlučně demokratického charakteru, což se odráželo na jeho hierarchické struktuře i personálním obsazení. Tvořilo jej šest základních *odborů*, podléhajících *prezidiu*. Zahraniční úřady byly součástí druhého odboru, označovaného jako *politický*. Mimo tuto strukturu stála kancelář ministra, nazývaná *kabinet*. Představenému schématu zůstávalo československé ministerstvo zahraničí věrné po celé meziválečné období a navázalo na něj rovněž v rámci poválečné obnovy po roce 1945.⁶¹⁶

Když se v roce 1918 zhroutilo habsburské mocnářství, přišla Evropa o mnoho set let trvající stabilní entitu ve své centrální části. Britským diplomatům do té doby postačovalo komunikaci pro rozsáhlé území podunajské monarchie směřovat do Vídně či Budapešti. Realizaci lokálních záměrů zajišťovaly konzuláty či vicekonzuláty. Jako příklad může sloužit i ten pražský, zřízený v roce 1898. Obdobné úřady se nacházely také v dalších regionálních centrech či jinak významných městech.

Britské ministerstvo zahraničí, *Foreign Office*, mělo v roce 1918 za sebou již mnoho desetiletí fungování. Diplomatická agenda království do roku 1782 spadala do kompetencí ministra vnitra (*Secretary of State*), načež došlo k jejímu vyčlenění a rozdělení mezi dva nezávislé úřady. První z nich měl na starosti vnitřní záležitosti a dostal označení *Home Office*.⁶¹⁷ Druhým se stal *Foreign Office*, jenž pod ustanoveným názvem figuroval až do roku 1968 a zabýval se kontaktem s ostatními subjekty mezinárodní politiky.⁶¹⁸

⁶¹⁵ Výjimku představovalo krátké období těsně po vzniku republiky, kdy ministerstvo provizorně úřadovalo v prostorách Pražského hradu.

⁶¹⁶ J. DEJMEK, *Diplomacie I*, s. 25–33.

⁶¹⁷ V období konce první světové války úřad fungoval pod označením *Colonial Office* a v roce 1925 byl rozčleněn na *Colonial Office* a *Dominions Office*. Srov. David ALLEN – Tim OLIVER, *The Foreign and Commonwealth Office*, in: Ian BACHE – Andrew JORDAN (edd.), *The Europeanization of British Politics*, London 2006, s. 3–4.

⁶¹⁸ P. NEVILLE, *Historical Dictionary*, s. ix–x. V roce 1968 zahraniční úřad změnil název na *Foreign and Commonwealth Office*. Poslední reforma nesoucí s sebou změnu označení nastala v roce 2020, kdy bylo ministerstvo přejmenováno na *Foreign, Commonwealth and Development Office*.

Ministr zahraničí Spojeného království (*Foreign Secretary*) byl postem, jež se na britských ostrovech tradičně těšil velké úctě. V průběhu 19. století v této funkci působilo několik mužů, kterým náleží místo v britských učebnicích dějepisu či se dočkali zpodobnění ve formě sochy či památníku. Jako příklad mohou sloužit Henry John Temple, vikomt z Palmerstonu či Robert Cecil, markýz ze Salisbury. Meziválečná éra na tuto tradici navazovala a jméno nového nejvyššího představitele zahraničního úřadu bylo, při jmenování nového kabinetu, veřejností vždy velmi očekáváno. Jak bylo podrobněji popsáno v předcházejícím oddílu práce, v průběhu let 1918–1930 se na pozici ministra zahraničí Spojeného království vystříдалo celkem pět džentlmenů.⁶¹⁹ Nejvýraznější postavou z nich byl Austen Chamberlain, což potvrdil získání Nobelovy ceny míru za ujednání uzavřená na konferenci v Locarnu v roce 1925.⁶²⁰

Struktura zahraničního ministerstva Velké Británie zůstávala v průběhu meziválečného období zachována. V jeho čele stál ministr. Šlo o politickou funkci, která se měnila na základě výsledků voleb a po nich následujících vyjednávání. V pořadí druhým mužem britské diplomacie byl *stálý podtajemník* (*permanent undersecretary*). Jednalo se o mimořádně vlivnou funkci. Její představitel v podstatě organizoval činnost zahraniční služby a působil jako vrchní poradce ministra.⁶²¹ Obdobnou pozicí dodnes disponují kromě Spojeného království i někdejší britské kolonie včetně USA. Zatímco americký titulář, stejně jako jeho nadřízený, zůstával v pozici pouze pro dané volební období, pozice stálého podtajemníka ministerstva zahraničí Velké Británie byla od svého zřízení v roce 1790 vždy apolitická. V průběhu let 1918–1930 zmíněnou pozici postupně zastávali Charles Hardinge, lord Penshurst (1916–1920), Eyre Crowe (1920–1925), William Tyler (1925–1928), Ronald Lindsay (1928–1930) a Robert Vansittart (1930–1938).⁶²²

Vzhledem k rozloze britského impéria i záběru britské zahraniční služby bylo Foreign Office mnohem rozsáhlejším aparátem než Černínský palác. Jak to ostatně komentoval československý interní materiál: „*Foreign Office je pověřen správou věcí zahraničních, t. j. vztahů a styků se všemi cizími vládami a národy. K tomuto účely jsou*

⁶¹⁹ Přestože všechny předkládané práce již zmínila, byli jimi: Arthur Balfour (1916–1919); George Curzon, markýz z Kedlestonu (1919–1924); Ramsay MacDonald (1924); Austen Chamberlain (1924–1929); Arthur Henderson (1929–1931).

⁶²⁰ M. HUGHES, *Foreign Secretaries*, s. 1–5.

⁶²¹ AMZV, II/1 Diplomatický protokol, k. č. 23.

⁶²² G. A. CRAIG, *The British Foreign Office*, s. 15–48.

*mu podřízeny britské zahraniční mise diplomatické, jakož i britské konzulární úřady za hranicemi. V tomto směru kryje se působnost britského zahraničního úřadu s působností ministerstva zahraničních věcí Československé republiky, při čemž ovšem dlužno přihlížeti k větší rozmanitosti a rozsáhlosti britských politických zájmů na zeměkouli.*⁶²³

Britské ministerstvo zahraničí se na konci meziválečné éry členilo na sedmnáct různých oddělení (*departments*). Jejich geneze byla pozvolná v návaznosti na územní změny na evropském světadíle a nárůstu objemu povinností. Agenda některých sekcí se sestávala čistě z administrativních úkolů. Jako příklad mohou sloužit úseky spisovny (*Registry*) či knihovny (*Library*). Existovaly také odbory správy, například ekonomický a personální (*Establishment and Finances*), kurýrní (*Communication*) nebo tiskový (*News*). Většina ostatních sekcí disponovala zpravodajskými úkoly. Jejich kompetence byly rozděleny v závislosti na geografické poloze. Vlastní oddělení spravovalo agendu amerických (*American*), blízkovýchodních (*Eastern*), afrických (*Egyptian*) či dálnévýchodních (*Far Eastern*) států. Evropská problematika spadala do kompetencí dalších čtyř úseků. Záležitosti Ligy národů a západní Evropy zpracovával jeden z nich (*League of Nations and Western*), stejně tak v případě severní Evropy (*Northern*). Střední Evropu mělo na starosti jiné oddělení (*Central*), jižní a jihovýchodní Evropu taktéž (*Southern*).⁶²⁴ Československo v průběhu 20. let 20. století spadalo do kompetencí Central Departmentu. V roce 1933, kdy v důsledku narůstající agendy došlo k vydělení Southern Departmentu, byly záležitosti republiky přeraženy pod jeho správu.⁶²⁵

Hlavním pověřeným zastupitelským úřadem Velké Británie na území Československa v meziválečném období bylo pražské vyslanectví. Cecil Gosling, jeho první vedoucí pracovník, působil v metropoli nad Vltavou s diplomatickým titulem *chargé d'affaires*. Ve zbytku zmíněné éry náležel vedoucímu legace titul řádného vyslance. Jeho nositel byl podřízen ministru zahraničí, ale zodpovídat se musel také stálému podtajemníku a vedoucímu příslušného oddělení. Do kompetencí vyslance nespádalo pouze řízení ambasády pražské, ale působil jako nadřízený pracovník také

⁶²³ AMZV, II/1 Diplomatický protokol, k. č. 23.

⁶²⁴ Tamtéž.

⁶²⁵ L. NOVOTNÝ, *Britské vyslanectví*, s. 34.

pro další detašovaná diplomatická a konzulární pracoviště nacházející se na území československé republiky.

Mimo Prahu existoval od roku 1919 konzulát v Bratislavě. Prvním konzulem v největším slovenském městě se stal kapitán Henry Cartwright. Šlo o muže s úzkou vazbou na někdejší maďarskou šlechtu. V období po první světové válce nadále udržoval vřelé vztahy s vlivnou rodinou Esterházyů, z čehož vedení Černínského paláce nemělo velikou radost.⁶²⁶ V listopadu 1922 jej v metropoli nad Dunajem vystřídal Robert Townsend Smallbones, který se naopak nechvalně proslavil velmi angažovaným projevem na oslavě šedesátých narozenin předsedy slovenské ľudové strany Andreje Hlinky v roce 1924. Československý tisk celou záležitost patřičně rozdmýchal a ta přerostla v menší diplomatickou roztržku, graduující požadavkem pražské diplomacie na konzulovo odvolání. Vše bylo nakonec v tichosti urovnáno.⁶²⁷ V březnu 1926 udělil prezident Tomáš Garrigue Masaryk exequatur Henrymu Dickovi, jenž se tak stal v pořadí třetím bratislavským konzulem ve službách britského impéria ve 20. letech 20. století.⁶²⁸

Základní administrativní jednotkou meziválečného Československa byly země.⁶²⁹ Britské zájmy v Čechách reprezentovalo pražské vyslanectví, na Slovensku obdobné služby zajišťoval konzulát v Bratislavě. V roce 1921 začalo o zřízení diplomatického a konzulárního pracoviště usilovat také Brno, tehdejší hlavní město Moravskoslezské země. Návrh nevzešel z Londýna, nýbrž byl iniciován moravskými podnikateli. Jejich zastupující institucí při jednáních se stala brněnská odbočka Obchodní a živnostenské komory. Na jaře zmíněného roku podala žádost Úřadu pro zahraniční obchod, jenž se následně prostřednictvím československého vyslanectví v Londýně snažil Foreign Office přesvědčit o nezbytnosti vytvoření konzulátu. Jako důvod se uváděl čilý obchodní styk, jež by nově zřízený úřad ještě usnadnil a

⁶²⁶ Esterházyové byli maďarští nacionalisté a s existencí Československa se odmítali smířit. Louisa Esterházyová, Cartwrightova blízká přítelkyně, byla obviněna z protistátní činnosti. Srov. AMZV, II. sekce politická, k. č. 555. Britský konzul byl v městě nad Dunajem velmi známou a oblíbenou osobností. Ve velké míře pořádal hony, již se pravidelně účastnili příslušníci české, slovenské, německé, židovské i maďarské elity. Srov. R. BRUCE LOCKHART, *Retreat*, s. 145–125.

⁶²⁷ TNA, FO 470/12, AR 1924, s. 7.

⁶²⁸ AMZV, II. sekce politická, k. č. 555A.

⁶²⁹ Z. KÁRNÍK, *České země*, s. 154–155.

zefektivnil. Podpůrným argumentem se stal také fakt, že v Brně před rokem 1914 existoval britský honorární konzulát.⁶³⁰

V celé záležitosti se osobně angažoval Jan Masaryk, tehdejší legační tajemník londýnské ambasády.⁶³¹ Přes notné úsilí československých vyjednávačů se Britové nakonec rozhodli žádosti nevyhovět, neboť zřízení a vydržování úřadu považovali za nerentabilní.

Další zastupitelský úřad zřídilo Spojené království v roce 1924 v Liberci. Šlo o vicekonzulát, v jehož čele jako první stanul Sydney Percival Elliot. Ten do svého jmenování v únoru zmíněného roku působil jako úředník obchodního oddělení pražského vyslanectví.⁶³² Severočeské město bylo vnímáno jako centrum sudetských Němců.⁶³³ Do roku 1926 dosahovala spolupráce mezi Čechy a Němci jen mizivé úrovně.⁶³⁴ Z toho důvodu považovali Britové za vhodné vytvořit zvláštní instituci pro styk s německou částí obyvatelstva republiky, která disponovala značným obchodním potenciálem.⁶³⁵

Ze zjištění uvedených v této kapitole práce vyplývá, že rozmístění zastupitelských úřadů Spojeného království v Československu nebylo rovnoměrné. Pro některé oblasti se styk se zástupci Jeho Veličenstva prakticky nedal realizovat. Například oblast Podkarpatské Rusi patřila do kompetencí bratislavského konzula, což ale pro tamní obyvatele znamenalo v případě potřeby absolvovat cestu přes polovinu republiky.⁶³⁶ Rozložení diplomatických pracovišť reflektovalo potřeby Britů, jejichž

⁶³⁰ Argumentace byla následující: „Pokud nám jest známo, vyváží se z našeho obvodu do Anglie hlavně tyto druhy zboží: smaltované zboží, hedvábné zboží, ovocné štávy, obuv, sklo, hole, ohýbaný nábytek, železné zboží, vlněné zboží, peří, plst', prýmký, koberce, nábytek, vlasové sítě atd. Z Anglie a anglických osad odebírá průmysl našeho obvodu nejrůznější suroviny a polotovary, jako bavlnu, bavlněné odpadky, vlnu, bavlněnou přízi, vlněnou přízi, surovou gumu, plechy, surové kůže atd. Také zvláštní hotové výrobky jako určité typy vlněných látek, plyše atd. se z Anglie odebírají. Čilý tento obchodní styk mezi brněnským obvodem a Anglií jakož i vůbec všeobecný význam, který má město Brno jako průmyslové středisko republiky, dojista odůvodňují požadavek, aby zde byl zřízen anglický konzulát.“ Srov. AMZV, II. sekce politická, k. č. 555A.

⁶³¹ Jindřich DEJMEK, *Diplomacie Československa II. Biografický slovník československých diplomatů (1918–1992)*, Praha 2013, s. 156.

⁶³² AMZV, II. sekce politická, k. č. 555A.

⁶³³ TNA, FO 470/12, AR 1920, s. 74.

⁶³⁴ DBFP, ser. I, vol. 6, no. 1, s. 1.

⁶³⁵ AMZV, II. sekce politická, k. č. 555A.

⁶³⁶ AMZV, II. sekce politická, k. č. 555A.

zájmy v Československu byly převážně obchodního charakteru, a proto se soustřeďovaly do míst s největším ekonomickým potenciálem.

III. 4. Hlavní oblasti působení britské ambasády v Praze ve 20. letech 20. století

První světová válka znamenala výrazný předěl z hlediska postavení britského impéria v mezinárodní politice. Sice nadále platilo, že Velká Británie je jednou z předních mocností světa, avšak z pomyslné první příčky ji po roce 1918 vytlačily Spojené státy americké. Monarchie své dominantní postavení z přelomu 19. a 20. století již nikdy nezískala zpět. V Evropě se navíc musela smířit s konkurencí velmocí typu Francie či Německa.⁶³⁷

Tradiční pojetí diplomacie jako klíčového prostředku utváření mezinárodní politiky se ve Spojeném království udrželo i v meziválečném období. Velká Británie v průběhu 19. století vybudovala velmi hustou síť zastupitelských úřadů, pomocí nichž se snažila naplnit své mocenské ambice.⁶³⁸ Rok 1918 sice znamenal počátek jisté restrukturalizace systému, nicméně práce legačních pracovníků se příliš nelišila od schématu vytvořeném v průběhu předešlé éry.

Mezi nejdůležitější úkoly ambasád patřily zpravodajská činnost, hájení zájmů vlastních občanů v cizím státě a patřičná reprezentace své domoviny. Jak poznamenal ve svých vzpomínkách Robert Bruce Lockhart, Britům šlo v regionu střední Evropy zejména o zmenšení vlivu Francie: „*My Angličané společně s Američany jsme měli za úkol tvořit protiváhu vlivu Francouzů, kteří s několika markýzy a hrabaty v legaci měli nejen výhodu početní, ale také převahu z hlediska titulů.*“⁶³⁹ Zde je třeba připomenout, že v průběhu meziválečné éry byla diplomacie stále převážně v rukou šlechtických elit.

Všechny tři zmíněné aspekty působení zastupitelských úřadů budou postupně rozpracovány v této kapitole práce. Pouze okrajově bude zmíněna konzulární a pasová

⁶³⁷ P. JOHNSON, *Dějiny*, s. 163–165.

⁶³⁸ G. A. CRAIG – F. GILBERT (edd.), *The Diplomats*, s. 7–9. Zastupitelské úřady Spojeného království se v meziválečném období dělily do tří stupňů podle významu. První nejvyšší stupeň byl určen pro velmoci a další významná diplomatická pracoviště. Pražská ambasáda se řadila mezi legace druhého stupně. Třetí úroveň náležela zastupitelským úřadům v regionech. Srov. TNA, FO 366/805, *Third Report of Committee on National Expenditure*, s. 86.

⁶³⁹ R. BRUCE LOCKHART, *Retreat*, s. 88.

činnost. Mezi další dílčí úkoly legací patřilo například vyřizování sňatků a pozůstalostí.⁶⁴⁰

Pražské vyslanectví Spojeného království jako hierarchicky nejvýše postavené pracoviště v Československu zmíněnou agendu koordinovalo. Otázkami nejvyššího významu se zabýval vyslanec, zbytek práce se delegoval na nižší diplomatické úředníky a administrativní aparát instituce. Pasové a konzulární služby vykonávalo konzulární oddělení, záležitosti vojenské spadaly do kompetence vojenského atašé, otázky hospodářské spravoval obchodní atašé.⁶⁴¹ Diplomatický personál tvořili v drtivé většině případů britští občané.⁶⁴² Pomocné administrativní pozice (překladaelé, archiváři, typisté a další úředníci) zastávali většinou Čechoslováci. Údržbu legačního komplexu vykonávali rovněž zaměstnanci domácího původu.⁶⁴³

III. 4. 1. Zpravodajská činnost

V průběhu 19. století se pravidelná zpravodajská činnost diplomatických pracovníků na ambasádách v cizině stala primárním zdrojem informací pro domácí vlády. Britská Foreign Office, v čele s ministrem zahraničí a jeho stálým podtajemníkem, na základě obdržených reportů formovala zahraničněpolitické úsilí země. Vypuknutí první světové války tento systém nabouralo. Vzhledem k jisté zdlouhavosti procesu bylo fungování zaběhnutých kanálů omezeno. Rozhodování o dalších osudech impéria během válečných let neslo na svých bedrech několik málo členů válečného kabinetu.⁶⁴⁴

Poválečná éra na předcházející století v oblasti diplomatických zvyklostí navazovala. Díky technickým inovacím, které počátek 20. století přinesl, se způsob komunikace proměnil. V mnohem větší míře byl využíván telegraf a telefon, zejména pokud daná záležitost vyžadovala urgentní vyřízení. V průběhu 20. let 20. století se

⁶⁴⁰ AMZV, II. sekce politická, k. č. 555.

⁶⁴¹ V rámci Foreign Office existovala také funkce námořního atašé, ale ta z logických důvodů na pražské ambasádě zůstala neobsazena. Srov. TNA, FO 366/805, *Third Report of Committee on National Expenditure*, s. 80–88.

⁶⁴² AMZV, II. sekce politická, k. č. 555.

⁶⁴³ Z. VESELÝ, *Diplomacie*, s. 9–11.

⁶⁴⁴ G. A. CRAIG, *The British Foreign Office*, s. 15–19.

velká část reportů začala zaobírat ekonomickými otázkami, což nebylo v době před první světovou válkou obvyklé.⁶⁴⁵

Z hlediska významu politického zpravodajství mezi lety 1918–1930 jako nejdynamičtější období ukázaly první poválečné roky. Územní a politické změny se na ploše bývalého habsburského mocnářství odehrávaly velmi rychle. Britská vláda chtěla být o vývoji situace podrobně informována, a proto do Prahy a dalších metropolí střední Evropy vyslala své zástupce prakticky okamžitě po rozpadu soustátí.⁶⁴⁶ Pomoci se zorientovat Londýnu v poměrech nově vzniklé Československé republiky měl první oficiální zástupce Jeho Veličenstva Cecil Gosling. Jeho první komplexní zpráva z června 1919 obsahovala popis národnostního složení, krátké hodnocení předních politiků a vůdčích politických uskupení či naznačení výchozí mezinárodně-politické pozice Československa.⁶⁴⁷

Britské vyslanectví v Praze v průběhu 20. let 20. století udržovalo jednotný systém zpravodajské činnosti. Ústředním dokumentem, který v Thunovském paláci pravidelně vznikal, byla výroční zpráva vyslance. Šlo o materiál, zpravidla v rozsahu několik desítek stran, jenž detailně analyzoval hlavní události, jež se v Československu v daný rok odehrály. Postupně se zabýval všemi tématy života v republice od zahraniční politiky přes otázky vnitropolitické, vojenské, hospodářské, sociální či náboženské až k problematice vzdělávací, jazykové, občanské či mediální. Jeho vypracování koordinoval vyslanec, jednotlivé úseky diplomaté zpracovávali dle svého zaměření. Poprvé byla výroční zpráva sepsána v roce 1920, tedy již během funkčního období George Russella Clerka.⁶⁴⁸

Kromě výročních zpráv produkovalo pražské vyslanectví Spojeného království množství dalších dokumentů. Zpravidla se jednalo o kratší zprávy přinášející londýnským nadřízeným dostatečné množství informací za účelem ulehčení daného rozhodnutí. Velké množství materiálu se dochovalo například k záležitostem pronájmu a odkupu Thunovského paláce,⁶⁴⁹ zřízení Anglo-československé banky či schválení a uskutečnění mezinárodního úvěru Velké Británie Československu v letech 1922–

⁶⁴⁵ R. BRUCE LOCKHART, *Retreat*, s. 112.

⁶⁴⁶ AMZV, PA, k. č. 6.

⁶⁴⁷ DBFP, ser. I, vol. 6, no. 1, s. 1–4.

⁶⁴⁸ TNA, FO 470/12, AR 1920–1930.

⁶⁴⁹ TNA, T 1/12432; TNA, WORK 10/196; TNA, WORK 10/197.

1924.⁶⁵⁰ Menší obecné reporty o situaci v Československu musela ambasáda do Londýna zasílat každý měsíc. Dochovala se také dílčí diplomatická korespondence jednotlivých zaměstnanců pražské legace s nadřízenými pracovníky Foreign Office či rozličnými československými institucemi.

Objem zpráv, které vyslanectví produkovalo, průběžně narůstal. V některých případech bylo dokonce pochybováno o efektivitě tak horlivé zpravodajské činnosti. Jak vzpomínal například Robert Bruce Lockhart, obchodní atašé pražského vyslanectví mezi lety 1919–1922: „*Psali jsme nespočet reportů. Každý měsíc jsme na Foreign Office zasílali dlouhou analýzu situace. Po dvou letech jsme se přistihli při opakování těch samých zpráv, těch samých doporučení.*“⁶⁵¹

Témata, o něž se Britové v Československu zajímali nejvíce, byl již v práci nastíněna. V prvopočátcích existence republiky se dominantní otázkou stala koexistence jednotlivých národností uvnitř státu. Šlo o problém, který Československo „zdedilo“ po Rakousko-Uhersku, a jež logicky vyvstávala při pohledu na složité etnické uspořádání země a netypický tvar území republiky. Zejména v reportech Cecila Goslinga se poukazovalo na nesnášenlivost Čechů vůči Němcům. V první poválečných letech byl v britské diplomatické komunikaci zmiňován rovněž antagonismus Čechů a Slováků.⁶⁵² Záhy ovšem došlo k revizi tohoto závěru, neboť tvrzení se rozhodně nedalo aplikovat ve většinové míře, jako například v případě německé minority.⁶⁵³ Zvláštní pozornost Britové věnovali otázce československo-polského sporu o Těšínsko⁶⁵⁴ a zkoumali také poměry panující na Podkarpatské Rusi.⁶⁵⁵

Pozornost věnovali britští diplomaté náboženské otázce Československa. Pozice dominantní katolické církve byla v prvních poválečných letech omezena. Situace se v průběhu 20. let 20. století vyhrotila, což mělo za následek odvolání papežského nuncia Francesca Marmaggiho z Prahy v červenci 1925. Vztahy mezi Československem a Svatým stolcem nebyly obnoveny až do podpisu úmluvy známé jako *modus vivendi*

⁶⁵⁰ TNA, FO 371/4718.

⁶⁵¹ R. BRUCE LOCKHART, *Retreat*, s. 112.

⁶⁵² DBFP, ser. I, vol. 6, no. 1, s. 1–3.

⁶⁵³ Tamtéž, č. 14, s. 25.

⁶⁵⁴ TNA, FO 608/7, 12372.

⁶⁵⁵ TNA, FO 371/4718, C 14296.

v prosinci 1927 a jeho následné ratifikace v lednu 1928.⁶⁵⁶ Jednalo se o jednu z nejvýraznějších diplomatických roztržek Československa v meziválečném období.

Britové spor vnímali a přisuzovali jej horlivosti mladého národa: „*Čechoslováci, jako všechny nové národy, jsou mimořádně nacionalističtí. Dobrým příkladem může být pokus o vytvoření národní české církve, nezávislé na Vatikánu a jejich roztržka se Svatým stolcem ohledně Husových slavností.*“⁶⁵⁷

Protestantská tradice byla tím, co v náboženské rovině Českoslováky a Brity spojovalo. Spojené království rozvázalo diplomatické styky se Svatým Stolicem již na konci 50. let 16. století. Obnovilo je sice v prosinci 1914, ale šlo o ryze pragmatický tah vyplývající z válečné situace v Evropě. Na druhou stranu, účinnost tohoto rozhodnutí předčila očekávání, neboť britská legace u Svatého stolce nebyla přes původní předpoklad po uzavření míru zrušena. V roce 1926 se dokonce dočkala plné akreditace.⁶⁵⁸

Pražská legace Spojeného království informovala Londýn rovněž o významných akcích, které hlavní město Československa hostilo. První událostí, o níž britští diplomaté v průběhu 20. let 20. století referovali, se stal sokolský slet v létě 1920. Ve společnosti Spojeného království byly instituce typu Sokola netradiční a pražští ambasadoři tak museli své nadřízené v Londýně zeširoka obeznámit s celým jeho konceptem a vývojem. Při pohledu do dochovaných zpráv je patrné, že celá akce v nich zanechala pozitivní dojem. Potvrdily to slova prvního pražského vyslance George Russella Clerka: „*Efekt simultánního a harmonického pohybu 12 000 lidí je nepopsatelně působivý.*“⁶⁵⁹ Ambasador Jeho Veličenstva ve své zprávě vyzdvihoval demokratičnost celého sokolského hnutí. K příležitosti pořádání sletu věnoval pražský

⁶⁵⁶ Důvodem Marmaggiho odchodu se stala ratifikace zákona o státních svátcích, který rušil slavení svátku sv. Jana Nepomuckého (16. 5.) a naopak zaváděl sváteční režim pro výročí upálení Mistra Jana Husa (6. 7.). Hlavním propagátorem oslav náboženského reformátora byl prezident T. G. Masaryk. Srov. Marek ŠMÍD, *Apoštolský nuncius v Praze. Významný faktor v československo-vatikánských vztazích v letech 1920–1950*, Brno 2015, s. 210–221

⁶⁵⁷ DBFP, ser. Ia, vol. 1, no. 84, s. 124.

⁶⁵⁸ Marek ŠMÍD – Aleš ČERNÝ, *Cesta ke zřízení britského vyslanectví u Svatého stolce v roce 1914 a její církevně-politický kontext*, Verbum historiae (dále jen VH) 8, 2020, č. 1, s. 19.

⁶⁵⁹ TNA, FO 371/4718, C 1075, Clerk to Curzon, 12. 7. 1920. Maurice Peterson, první tajemník britské legace v letech 1923–1925, sokolské hnutí oceňoval. Během svého pozdějšího působení ve frankistickém Španělsku jej tamním generálům uvedl jako příklad vhodné a násilí prosté mládežnické organizace. Srov. M. PETERSON, *Both Sides*, s. 42.

primátor svému londýnskému protějškoví památeční listiny, které adresoval prostřednictvím britských delegátů.⁶⁶⁰ Velkou pozornost si zasloužil také další sokolský slet, který se v průběhu sledovaného období v Československu odehrál. Praha jej hostila na počátku července 1926 a Brity byl opět považován za „*mimořádný úspěch*.“⁶⁶¹

Další akci podobného charakteru hostila Praha v roce 1925. Šlo o výroční kongres Mezinárodního olympijského výboru. Delegáti v československé metropoli zasedali od 24. května do 5. června zmíněného roku. Jedním ze zástupců britského impéria byl Alexander Cadogan,⁶⁶² významný diplomat meziválečné éry a jeden z blízkých spolupracovníků Winstona Churchilla v období druhé světové války.⁶⁶³ V září téhož roku metropole nad Vltavou hostila také jubilejní dvacátý kongres Mezinárodní letecké federace, která v té době řešila například otázku držby licencí pro soukromé užívání letadel a jejich přistávání na světových letištích, což se ostatně stalo také hlavním tématem pražského setkání.⁶⁶⁴

Těžištěm britského vlivu v regionu střední Evropy bylo hospodářství a obchod. V Praze v průběhu 20. let 20. století zasedalo několik konferencí různých ekonomických společenství. Pražští zástupci Jeho Veličenstva o nich do Londýna poctivě informovali, i když jim nevěnovali tolik pozornosti jako třeba sokolským sletům. Mezi nejvýznamnější setkání patřily například plenární zasedání Světové obchodní organizace v roce 1923,⁶⁶⁵ mezinárodní těžební konference v roce 1924⁶⁶⁶ či konference ohledně distribuce rakousko-uherského předválečného zadlužení v roce 1925.⁶⁶⁷

Velký zájem britského tisku vyvolala Mezinárodní výstava novin, kterou Praha hostila v prosinci 1922. Zúčastnilo se jí množství významných deníků z rozličných

⁶⁶⁰ TNA, FO 371/4718, C 13055.

⁶⁶¹ TNA, FO 470/12, AR 1926, s. 14–15.

⁶⁶² TNA, FO 470/12, AR 1925, s. 62.

⁶⁶³ Alexander Cadogan po sobě zanechal paměti, které ovšem začínají rokem 1933. Pro studium appeasementu, konce 30. let 20. století a období druhé světové války jsou velmi relevantním pramenem. Srov. D. DILKS (ed.), *The Diaries*.

⁶⁶⁴ Na konferenci v Praze bylo za řádné členy federace potvrzeno Maďarsko a Peru. Srov. TNA, FO 470/12, AR 1925, s. 62–63.

⁶⁶⁵ TNA, FO 470/12, AR 1923, s. 45.

⁶⁶⁶ TNA, FO 470/12, AR 1924, s. 44–45.

⁶⁶⁷ Cílem setkání byla dohoda ohledně rozdělení státního dluhu Rakouska-Uherska mezi nástupnické státy. Srov. TNA, FO 470/12, AR 1925, s. 63.

regionů světa. Britské impérium bylo na výstavě zastoupeno hojně. Svůj stánek na výstavě představili redakce z celého britského impéria včetně Austrálie, Kanady, Egypta, Indie a Jižní Afriky. Největšinou vystavujícími deníky byly *Manchester Guardian*, *The Graphic*, *The Bystander* nebo třeba *The Morning Post*. Akci na dálku vyjádřili podporu britský premiér David Lloyd George i francouzský prezident Alexandre Millerand. Naopak, československá vláda se k setkání novinářů nijak zásadně nevyjádřila, což u pražského vyslance George Russella Clerka vyvolalo zklamání: „*Akce nemá oficiální charakter. Vláda ji vyjádřila jen minimální morální podporu a nebude ji subvencovat.*“⁶⁶⁸

Z dochovaných materiálů vyplývá, že vyslanectví Velké Británie v Praze sloužilo britské vládě jako klíčový zdroj informací o událostech v Československu. Pokud Londýn projevil zájem o bližší seznámení s daným problémem, zpravidla to nepředstavovalo problém. Taková situace nastávala častěji v první části sledovaného období, kdy Spojené království projevovalo o region střední Evropy výraznější zájem. V případě Československa tato doba skončila podpisem alianční smlouvy s Francií v lednu 1924, popřípadě uzavřením locarnských dohod v roce 1925. Druhá půlka 20. let 20. století byla z hlediska britského zájmu o středoevropskou oblast spíše érou omezené pozornosti.

III. 4. 2. Hájení zájmů britských občanů a subjektů působících v Československu

Důležitým úkolem zastupitelských úřadů v cizích zemích bylo chránit zájmy vlastních státních příslušníků, jež mají v destinaci ambasády své pohledávky. Díky znalosti místních poměrů mohla ambasáda pomoci s komunikací s místními autoritami a poskytnout služby poradenského či administrativního charakteru.

Tuto roli v letech 1918–1930 plnilo i britské vyslanectví v Praze. Stejně jako v případě zpravodajské činnosti platilo, že aktivita byla do roku 1925 podstatně vyšší než v druhé polovině dekády. Jednalo se částečně o logickou posloupnost dějů, neboť vznik nového státu předpokládal vyjasnění vzájemných poměrů československých a britských subjektů. S postupem času docházelo k vyřizování prvotní agendy a do konce 20. let 20. století jako nedokončené přecházely pouze případy s mimořádným rozsahem či právní komplikovaností.

⁶⁶⁸ TNA, FO 395/366, P 2168.

Ústředním tématem tohoto okruhu činnosti ambasády byly majetkové državy britských občanů v Československu. Pražské vyslanectví Jeho Veličenstva do svých výročních zpráv pravidelně zařazovalo kapitolu *Britské državy (British Claims)*, která popisovala vývoj nejvýznamnějších kauz spojených s majetkem Britů v mladé středoevropské republice. Její rozsah se s postupem let zmenšoval. Teprve v reportu za rok 1929 tento oddíl zcela chybí, protože lze usoudit, že se do tohoto roku podařilo i ty nejsložitější kauzy urovnat.⁶⁶⁹

Existovaly tři základní příčiny, kvůli nimž vznikaly spory britských osob ohledně jejich majetku v Československu. Nejčastěji šlo o předválečné investice do rakousko-uherských společností, jejichž jednotlivé součásti se rozpadem mocnářství ocitly na území dvou, někdy dokonce více zemí. Dále mohlo jít o nevyřešené majetkové podíly v subjektech na něž byla uvalena nucená správa československým státem a nedošlo u nich ještě k desekvestraci. Třetím důvodem se stávala aplikace legislativního opatření upravující nově majetkové poměry ve státě. Nejznámějším předpisem takového charakteru byla pozemková reforma.⁶⁷⁰

Není v možnostech této kvalifikační práce postihnout všechny případy držav britských osob v Československu v období po první světové válce. Poměrně rozsáhlý soubor jednotlivých kauz by mohl být předmětem samostatné studie. Pro získání obrazu o tehdejší situaci budou představeny pouze nejvýznamnější z nich.

Britská těžební a slévárenská společnost s názvem *The Förster Mining & Smelting Company* z Londýna v roce 1911 zakoupila dvoutřetinový podíl v dolech na zinek a wolfram nedaleko Lokte na Sokolovsku. Po vypuknutí války byla na majetek společnosti rakousko-uherskou vládou uvalena nucená správa, neboť byl v držení nepřátel státu. Vytěžené kovy se prodávaly armádám Centrálních mocností, což představovalo pro britské obchodníky újmu na zisku. Problematické bylo, že veškeré příkazy k nakládání s doly pocházely z Vídně, zatímco po roce 1918 se územně nacházely v Československu a spadaly tedy do kompetencí pražské vlády. Společnost se rozhodla za ušlý zisk požadovat náhradu, očištěnou od investic do důlní technologie, kterou v průběhu tří let rakousko-uherská vláda na místě vykonala. Celý spor byl vyřešen vyplacením požadované sumy, na které se podílel československý i rakouský

⁶⁶⁹ TNA, FO 470/12, AR 1929, s. 3–14.

⁶⁷⁰ TNA, FO 470/12, AR 1920, s. 16.

stát. Složitost situace v je v tomto případě zřejmá a dobře ilustruje obtíže, které v případě majetkových sporů nastávaly.⁶⁷¹

Z hlediska rozsahu se nejvýznamnějším případem majetkového vypořádání britských občanů v Československu stal spor s baronem Mauricem Arnoldem de Forest. Šlo o někdejšího liberálního poslance britského parlamentu, který po svých adoptivních rodičích zdědil rozsáhlé pozemky na Moravě. Nejhodnotnější součástí jeho dědictví bylo panství Rosice včetně hradu Veverí, jenž se nachází západně od Brna.⁶⁷² Celkově se jednalo o několik tisíc hektarů půdy. Držba tak rozsáhlého majetku byla z hlediska nové československé legislativy nežádoucí. Revoluční národní shromáždění v dubnu 1919 přijalo tzv. záborový zákon, který stanovil limity ve výměře vlastněných pozemků na 150 hektarů zemědělské půdy či 250 hektarů půdy celkově.⁶⁷³ Baron de Forest se pochopitelně nechtěl majetku vzdát a rozhodl se získat alespoň odpovídající finanční náhradu. Vyjednávání s československou vládou se táhla až do roku 1925.⁶⁷⁴ Celá aféra skončila uznáním nároku na peněžní kompenzaci ze strany československé vlády. Její výše byla stanovena na 65 000 000 korun. Suma o hodně převyšovala přiřčené náhrady za jiné velkostatky podobné výměry. Důvodem byly baronovy vazby na vrcholek britského politického establishmentu.⁶⁷⁵

Sekvestrace majetku v průběhu válečných let se nepříjemně dotkla také majetku dalšího britského šlechtice. Sir Frederick Duncan v Československu nevlastnil tak rozsáhlý majetek jako baron de Forest. Předmětem nucené správy během válečných let se stala jeho továrna, vila a cenné papíry, deponované v Praze.⁶⁷⁶ Na základě versailleských ujednání žádal jejich uvolnění a navrácení zpět k užívání. Za

⁶⁷¹ TNA, FO 371/4718, C 161.

⁶⁷² Baron de Forest hrad Veverí zrekonstruoval a trávil v něm mnoho času. Jeho hosty byly špičky britského veřejného života. Třikrát u něho pobýval i Winston Churchill se svojí manželkou Clementine. Srov. Václav HORČIČKA a kol., *Cizí páni na české půdě. Pozemková reforma v meziválečném Československu na statcích cizích státních příslušníků*, Praha, 2021, s. 187–193.

⁶⁷³ *Sbírka a nařízení státu československé XLIII ze dne 24. dubna 1919*, č. 215, s. 289–290.

⁶⁷⁴ Členem vyjednávacího týmu britského šlechtice se stal tehdy už bývalý obchodní atašé britského vyslanectví v Praze Robert Bruce Lockhart. Hodně se spoléhalo na jeho kontakty s československou politickou elitou. Srov. TNA, FO 470/12, AR 1925, s. 8.

⁶⁷⁵ V. HORČIČKA a kol. *Cizí páni*, s. 193–195.

⁶⁷⁶ TNA, FO 470/12, AR 1920, s. 17–18.

diplomatické podpory pražského vyslanectví Spojeného království dosáhl svého a v roce 1923 již znovu disponoval veškerým svým československým majetkem.⁶⁷⁷

Britská pojišťovací společnost s názvem *Grasham's Life Assurance Society* v období před první světovou válkou provozovala své služby v rakousko-uherské monarchii. Centrála organizace sídlila ve Vídni. Někteří z jejich klientů se po válce stali československými občany, což se ukázalo jako problematické, neboť začali platby požadovat v československých korunách. Firma se zdráhala takové platby plnit, neboť v pojistných smlouvách se taková možnost pochopitelně nenacházela a platná legislativa ji to ani neumožňovala.⁶⁷⁸ Do jednání se zapojilo britské vyslanectví v Praze i československé ministerstvo financí. Nakonec došlo k dohodě, že platby se do budoucna budou započítávat do rakouského podílu na válečném dluhu, což umožní používání československé měny.⁶⁷⁹ Ze strany ministerstva financí šlo o velmi vstřícný krok. Ochota československých úřadů vyhovět zájmům britských subjektů ostatně provázela většinu projednávaných kauz.

Kauzy britských osob se ne vždy týkaly pouze nakládání s majetkem. V roce 1920 řešilo československé ministerstvo veřejného zdravotnictví a tělovýchovy zásah britského vyslance George Russella Clerka. Intervence se týkala jistého zubního lékaře jménem J. E. Panhans. Šlo o rodáka z Horních Rakous, jež absolvoval studium zubolékařství v USA a v období před první světovou válkou provozoval praxi v Londýně a britských koloniích. Jelikož mezi československou a americkou legislativou neexistovala reciprocita, nemohl J. E. Panhans vykonávat zubní praxi v Mariánských Lázních, kde se rozhodl po válce usadit. Britové byli lékaři za jeho služby v minulosti vděční, a proto se ve věci uznání Panhansova amerického diplomu angažovali. Výsledek sporu se z dochovaných pramenů, bohužel, nepodařilo zjistit.⁶⁸⁰

V jiném případě se vyslanec George Russell Clerk u ministerstva zahraničí zastával nejmenovaného anglického učitele, jemuž bylo přislíbeno místo kantora na pražské *English College*. Majitel školy, jistý pan Hales, československý občan, mu údajně dlouho sliboval místo učitele ve zmíněné instituci, avšak svému příslibu nakonec

⁶⁷⁷ Část z cenných papírů Fredericka Duncana byla v roce 1916 užita k zaplacení válečné daně rakousko-uherskému státu. Protože Duncan byl britským státním příslušníkem, žádal pražské ministerstvo financí o náhradu za strženou sumu. Také v tomto případě slavil úspěch. Srov. TNA, FO 470/12, AR 1923, s. 13.

⁶⁷⁸ TNA, FO 470/12, AR 1920, s. 16–17.

⁶⁷⁹ TNA, FO 470/12, AR 1921, s. 11.

⁶⁸⁰ AMZV, II/2 Kabinet ministra, k. č. 7.

nedostál. Po osobní konfrontaci se ředitel školy „*několikrát o místním o zdejším zastupitelstvu anglickém vyjádřil dosti nevybíravě,*“⁶⁸¹ což se stalo předmětem Clerkovy stížnosti v Černínském paláci. Také tento případ je v archivu československého ministerstva zahraničí dochován pouze torzovitě. Oba zmíněné případy nicméně dokládají, že britský vyslanec Clerk vyvíjel osobní iniciativu nejen u případů politicky exponovaných, ale také u záležitostí méně významných.

III. 4. 3. Reprezentace Velké Británie v Československu

Velmi podstatnou součástí života každé ambasády byla reprezentace na veřejných akcích. Také od zaměstnanců pražského vyslanectví Velké Británie se očekávalo, že budou důstojnými zástupci britského královského majestátu a účastí na důležitých událostech národního života v hostitelské zemi přispějí k šíření dobrého jména své domoviny. Přítomnost na jednotlivých setkáních byla hierarchizována podle diplomatické hodnosti. Nejvýznamnějších akcí se zpravidla zúčastňoval sám vyslanec, na méně důležitých setkáních legaci zastupoval některý z jeho podřízených. Podpora jakékoliv události ze strany diplomatických pracovníků cizích zemí byla v životě první republiky vnímána jako uznání patřičného významu. Tento pocit byl ještě umocněn, šlo-li o příslušníka diplomatického sboru Francie či Velké Británie, dvou nejvlivnějších evropských spojenců meziválečného Československa.⁶⁸²

Během let 1918–1930 prožila československá společnost několik zásadních jubileí, na nichž byla účast vedoucího pracovníka pražské legace Jeho Veličenstva žádoucí. V průběhu funkčního období George Russella Clerka šlo zejména o rok 1920 a oslavu 70. narozenin prezidenta Tomáše Garrigua Masaryka a rovněž o rok 1925, jež byl výročím 610 let od upálení Mistra Jana Husa. Během úřadování Ronalda Macleaye si republika v roce 1928 připomněla své desáté narozeniny, které o rok později následovala oslava 1 000 let od úmrtí svatého Václava. V roce 1930 se slavily 80. narozeniny prvního československého prezidenta. Jak 7. březen, jakožto den narozenin Tomáše Garrigua Masaryka, tak 28. říjen jako Den vzniku nezávislého Československa se v menší míře připomínaly každoročně. Společně s Dnem české státnosti 28. září šlo v

⁶⁸¹ AMZV, II. sekce politická, k. č. 555A.

⁶⁸² Zuzana HAJACHOVÁ, *Oslavy narozenin prezidenta Tomáše Garrigua Masaryka na Slovensku*, in: Ingrid KUŠNIRÁKOVÁ a kol., „*Vyjdeme v noc vo fakľovom sprievode a rozsvietime svet.*“ *Integračný a mobilizačný program význam slávností v živote spoločnosti*, Bratislava 2012, s. 171–179.

rámci každoročního svátkového kalendáře o nejdůležitější slavnosti národního charakteru té doby.⁶⁸³

Všechna zmíněná výročí patřila k akcím prvořadého významu a setkání vrcholných představitelů Československa s diplomaty zahraničních sborů se považovala za jeden ze stěžejních bodů ceremonií. Například dopolední rozpis činností Tomáše Garrigua Masaryka v den oslav svých 70. narozenin v roce 1920 vypadal následovně: „*Prezident dopoledne na Hradě uvítal zahraniční diplomaty. Následovala velká audience v trůnním sále, kde mu svá blahopřání vyslovili zástupci Národního shromáždění, vlády, vojska, nejvyšších úřadů, církvi, univerzit a vysokých škol.*“⁶⁸⁴ Během oslav desátého výročí vzniku republiky byly gratulace zahraničních diplomatů rovněž pevnou součástí pořadu dne: „*Diplomatický sbor i všichni zahraniční vojenští atašé byli přítomni.*“⁶⁸⁵ Reprezentativní roli hráli zahraniční diplomaté také v roce 1929 při svatováclavských oslavách: „*Jádro oslav svatého Václava se odehrálo na konci září. Částečně šlo o oficiální akci, které se zúčastnili členové vlády a zástupci cizích zemí, částečně se jednalo o oslavy církevní.*“⁶⁸⁶

Diplomaté britské legace v Praze se objevovali také na rozsahem menších společenských událostech. Účastnili se výročí bitev, otevírání továren, honů a dalších podobných akcí. Návštěvy se velmi často odehrávaly za přítomnosti příslušníků politických či hospodářských elit Československa.⁶⁸⁷

Úkolem legačních pracovníků nebylo pouze účastnit se organizovaných společenských setkání, nýbrž rovněž takové akce pořádat. Na tyto účely byly vynakládány nemalé finanční prostředky. Účast na setkání vybrané společnosti byla pevnou součástí práce diplomatů a úspěch legačního večírku či banketu často přímo

⁶⁸³ Dagmar HÁJKOVÁ – Nancy WINGFIELD, *Czechoslovak National Commemorations during the Interwar Period. Tomáš G. Masaryk and the Battle of the White Mountain Avenged*, Acta Histriae (dále jen AH) 18, 2010, č. 3, s. 448–452. Ne všechny tři zmiňované dny byly oficiálními svátky. Zákon č. 65/1925 7. března, den narozenin T. G. Masaryka, do platného pořadu nezařadil. Přesto šlo o běžně slavenou událost, navazující na tradici císařských narozenin z dob Rakouska-Uherska. Srov. Matěj KOTALÍK, *Panovnický kult a kontinuita monarchismu v období první Československé republiky*, in: Milan ŘEPA (ed.), *19. století v nás. Modely, instituce a reprezentace, které přetrvaly*, Praha 2008, s. 286–292.

⁶⁸⁴ *Národní politika*, 7. 3. 1920, s. 3.

⁶⁸⁵ TNA, FO 470/12, AR 1928, s. 42.

⁶⁸⁶ TNA, FO 470/12, AR 1929, s. 23.

⁶⁸⁷ R. BRUCE LOCKHART, *Retreat*, s. 119–123.

závisel na množství do něj investovaných prostředků. Thunovský palác byl vhodným místem pro konání slavnostních akcí. Nejdůležitější událostí na pražské ambasádě Spojeného království v průběhu roku se pravidelně stávala oslava narozenin britského panovníka. V oficiálním svátkovém kalendáři Velké Británie jsou dodnes narozeniny vladaře připomínány v první polovině června, bez ohledu na jeho skutečný den narození. Důvodem je větší pravděpodobnost dobrého počasí.⁶⁸⁸ Již v roce 1919 se v prostorech legace odehrála první připomínka dne narození Jeho Veličenstva Jiřího V.: „Dne 3. června se v Thunovském paláci na odpolední recepci sešli členové místní britské komunity, reprezentanti republiky a veřejnosti. Hlavním hostem byl prezident Tomáš Garrigue Masaryk, doprovázený synem Janem. Přítomni byli zástupci spřátelených zemí, americký, francouzský, jihoslovanský a italský vyslanec. V doprovodu důstojníků dorazil generál Maurice Pellé, který v té době budoval základy nové československé armády. Nechyběli ovšem také přední poslanci, ministři, konzulové, univerzitní hodnostáři, zástupci četných spolků. Cecil Gosling s manželkou přijímali gratulace hostů, kteří pak v nádherných salonech obdivovali jedinečnou sbírku uměleckých předmětů.“⁶⁸⁹

Vedle aktivit spojených s přítomností zástupců ostrovního impéria na důležitých společenských událostech politického života v Československu, existovaly rovněž další způsoby reprezentace, které britští diplomaté využívali. Mezi úkoly pražské legace Spojeného království patřilo také obstarávání výměny oficialit mezi oběma zeměmi. V dochovaných pramenech zůstala zachycena aktivita George Russella Clerka ve spojitosti se ziskem pamětních či investičních mincí pro státní mincovny obou zemí. V roce 1922 britský vyslanec organizoval odkup jihoafrických mincí, které se měly stát součástí sbírky československé mincovny v Kremnici. O dva roky později se angažoval v nákupu proslulých svatováclavských zlatých dukátů britskou královskou mincovnou.⁶⁹⁰

⁶⁸⁸ Král Jiří V. se shodou okolností narodil v témže měsíci. Proto se oslava jeho narozenin odehrávala vždy 3. června, což odpovídalo jeho skutečnému dnu narození. U jiných panovníků se k oslavě volí každý rok jiné datum.

⁶⁸⁹ F. WITTLICH, *100 let*, s. 26–27.

⁶⁹⁰ AMZV, II/2 Kabinet ministra, k. č. 13. Zlatý svatováclavský dukát je mincí bez nominální hodnoty, která byla poprvé vyražena v roce 1923. Šlo o investiční pobídku, která měla Československu umožnit zisk kapitálu pro poválečnou obnovu země. Naopak, investorům zaručovala trvalé uložení peněz v podobě téměř ryzího zlata. Autorem konceptu byl Alois Rašín. Svatováclavský dukát zůstal dodnes

III. 5. Personální obsazení britské legace v Praze

Definitivní zisk Thunovského paláce se pro Brity stal důležitým milníkem jejich působení v mladé středoevropské republice. Efektivita fungování ambasády nebyla ovšem tvořena pouze reprezentativností jejího sídla, nýbrž také kvalitou lidí, kteří v legaci Spojeného království v letech 1918–1930 vykonávali službu. V následující části práce budou popsány podmínky výkonu jejich zaměstnání i zvláštní situace, do níž se ve spojitosti s ním dostávali. Životní osudy nejvýraznějších britských diplomatů budou přiblíženy ve formě medailonků.

Sledované období bylo érou tří vedoucích pracovníků. Cecil Gosling, v hodnosti *chargé d'affaires*, měl za úkol položit základy zastupitelského úřadu. To se mu podařilo, avšak k hostitelské zemi nechoval mnoho sympatií.⁶⁹¹ Zhruba po roce v úřadě jej, již v hodnosti řádného vyslance, vystřídal George Russell Clerk. Ten se stal klíčovou osobností pro utváření československo-britských vztahů. V Praze vydržel do roku 1926. Jeho úzké kontakty na vrchol československého politického establishmentu a vstřícný postoj k nezávislé státnosti Čechoslováků daly základ k pozitivnímu vývoji poměru mezi zeměmi. Clerkův nástupce Ronald Macleay byl spíše nenápadnou osobností. Pokračoval však ve smírném kurzu a přinesl stabilitu v období, kdy se vztah mezi Brity a Čechoslováky nijak zásadně nedynamizoval.⁶⁹²

Protože po většinu z těchto dvanácti let převládal mezi Československem a Velkou Británií, alespoň zdánlivě, kladný poměr, projevilo se to rovněž na okolnostech služby zaměstnanců pražské legace Spojeného království. Nedocházelo k výrazným roztržkám, přerušování vztahů, vyhošťování pracovníků či vydávání úřadu cizím autoritám. Pracovní život zaměstnanců vyplňovaly převážně záležitosti malé a všední.

nejobchodovanější československou (českou) mincí. Srov. Jana ŠETRÍLOVÁ, *Alois Rašín. Dramatický život českého politika*, Praha 1997, s. 113–118.

⁶⁹¹ DBFP, ser. I, vol. 6, no. 1, s. 1–4.

⁶⁹² G. J. PROTHEROE, *Searching*, s. 118–119.

III. 5. 1. Služba v diplomatickém sboru Spojeného království

Stát se součástí diplomatického sboru pražského vyslanectví Velké Británie znamenalo v meziválečné době mít prestižní zaměstnání, z něhož plynula četná privilegia. Jak vzpomínal ve svých memoárech někdejší obchodní atašé Robert Bruce Lockhart: „*Svoji existenci jsem si mohl zařídit v podstatě ideálně... K životu v Praze mi stačil šestihodinový pracovní den na to, abych získal jak dostatečnou reputaci u místních průmyslníků, tak i patřičnou důvěru svého šéfa, ministerstva zahraniční a oddělení zámořského obchodu. Měl jsem hojnost času na psaní knih.*“⁶⁹³ Na základě tohoto úryvku ovšem nelze podlehnout dojmu, že práce na ambasádě byla vždy snadná a nevyžadovala námahu. Jak naznačil úvod této disertační práce, finanční ohodnocení nižších úředních pozic se dlouhodobě ukazovalo jako nedostačující. To platilo zvláště při nákladném stylu života, které působení v diplomatické pozici přinášelo, neboť kladlo nároky na patřičnou reprezentaci a úroveň.⁶⁹⁴ U hierarchicky vyšších postů se zaopatřenost vyžadovala, což vylučovalo zájemce z nižších majetkových vrstev obyvatel.⁶⁹⁵

V červnu 1922 vydalo britské ministerstvo zahraničí závazný dokument s názvem *Opatření pro diplomatickou službu Jeho Veličenstva*, v němž stanovovalo podmínky služby ve svém diplomatickém sboru. Jednalo se o soubor stanov, které de facto platily i v předešlých letech, avšak nebyly kodifikovány.

Při běžném postupu člověk, který se rozhodl pro vstup do řad britských diplomatů, začínal s hodností *třetího tajemníka* (*Third Secretary*). V této pozici setrval přibližně pět let, jež strávil na zastupitelských úřadech Velké Británie ve světě. Pokud obstál, mohl být posléze povýšen na *druhého tajemníka* (*Second Secretary*). Ani jedna z těchto pozic neměla nárok na náhrady výdajů souvisejících se službou, již zmíněný *frais de representation* a výlohy musela hradit ze svého platu. Postup do úřadu *prvního tajemníka* (*First Secretary*) závisel na množství volných míst na této pozici, neboť počet diplomatů byl pevně stanoven. Hierarchicky vyšší pozice v systému britské diplomacie se nazývala *kancléř* (*Counsellor*). Nad ním se v rámci diplomatické služby Spojeného

⁶⁹³ R. BRUCE LOCKHART, *Retreat*, s. 119.

⁶⁹⁴ Což Robert Bruce Lockhart ve svých vzpomínkách potvrdil: „*I přes místní šampaňské, jehož láhev má hodnotu pouze několika šilinků, je noční život drahá zábava.*“ Srov. R. BRUCE LOCKHART, *Retreat*, s. 158.

⁶⁹⁵ H. KRÁLOVÁ, *Ve službě*, s. 113–114.

království nacházel již pouze *vyslanec* (*Minister*), popřípadě *velvyslanec* (*Ambassador*). Legační osazenstvo tvořili diplomaté všech zmíněných úrovní, přičemž byli doplňováni jednotlivými specializovanými atašé, jejichž postavení odpovídalo stupni třetích či druhých tajemníků.

Od pozice v diplomatické hierarchii se přímo odvíjelo platové ohodnocení pracovníka. To bylo rovněž ovlivněno tím, zdali dotyčný byl pověřen službou *v zahraničí*, nebo pracoval *doma* na britských ostrovech. Stávalo se totiž, že se po návratu z ciziny pro některé diplomaty okamžitě nenašlo vhodné pracovní místo v cizině. V takovém případě docházelo ke snížení základní mzdy. Výjimku tvořili pouze vyslanci. Utvoření konkrétní představy o platových poměrech nabízí následující tabulky:

Tabulka č. 1:

Výše roční mzdy britských diplomatů dle ustanovení Foreign Office z roku 1922 v britských librách⁶⁹⁶

—	<i>DOMA</i>	<i>V ZAHRANIČÍ</i>
<i>třetí a druzí tajemníci</i>	200–500 £	300–600 £
<i>první tajemníci</i>	700–900 £	800–1000 £
<i>kancléři</i>	1 000–1 200 £	1 200–1 500 £
<i>vyslanci</i>	—	2 000 £
<i>velvyslanci</i>	—	2 500 £

⁶⁹⁶ TNA, FO 366/805, X 7561.

Tabulka č. 2:

Výše roční mzdy britských diplomatů dle ustanovení Foreign Office z roku 1922 v československých korunách při využití kurzu ze závěru roku 1922 (1£ = 120 Kč)⁶⁹⁷

–	DOMA	V ZAHRANIČÍ
<i>třetí a druzí tajemníci</i>	24 000–60 000 Kč	36 000–72 000 Kč
<i>první tajemníci</i>	84 000–108 000 Kč	96 000–120 000 Kč
<i>kancléři</i>	120 000–144 000 Kč	144 000–180 000 Kč
<i>vyslanci</i>	–	240 000 Kč
<i>velvyslanci</i>	–	300 000 Kč

Kromě diplomatického personálu spadaly do mzdových položek Foreign Office rovněž pomocné a administrativní síly zaměstnané na legaci. Podobně přesné údaje jako v případě diplomatů se v dostupných pramenech nepodařilo dohledat. Nicméně, George Russell Clerk v roce 1922 žádal nadřízené v Londýně, aby zvýšili mzdu jednomu z legačních asistentů. Jako důvod uváděl propad libry vůči československé koruně. Jak již bylo zmíněno, její kurz se v průběhu zmíněného roku propadl ze zhruba 420 Kč na 120 Kč za jednu libru sterlingů. Při využití nového přepočtu to odpovídá přibližně částce 100 liber ročně. Navýšení pomocníkovy platu na 120 liber bylo v Londýně zamítnuto.⁶⁹⁸

Mimo vlastního mzdového ohodnocení náležely k příjmům diplomatických pracovníků pražské legace Jeho Veličenstva také nejružnější příplatky a sociální výhody. Čím výše v hierarchii zahraniční služby se dotyčný člověk nacházel, tím více

⁶⁹⁷ Tamtéž. Roční příjem vyšších úředníků pražských ministerstev se pohyboval mezi 30 000–40 000 Kč. Srov. Český statistický úřad (CZSO), *Sladký život prvorepublikových úředníků*. Dostupné online (8. 8. 2022): <https://www.czso.cz/csu/stoletistatistiky/sladky-zivot-prvorepublikovych-uredniku>. Přesto se kvůli nákladnému životnímu stylu příslušníkům pražské legace Spojeného království peněz často nedostávalo. Jak vzpomínal také Robert Bruce Lockhart: „Přestože byl život v Praze na začátku při padající koruně dost levný, žil jsem si vždy nad poměry... Krize přišla v roce 1922, když jsem byl na ni nejméně připravený. Kvůli energické finanční politice dr. Rašína došlo k prudkému ozdravení československé koruny a z kurzu 420 Kč za libru sterlingů posílila během několika měsíců na 120 korun za libru... Mé dluhy skokově vzrostly ze 700 na 2000 liber.“ Srov. R. BRUCE LOCKHART, *Retreat*, s. 158.

⁶⁹⁸ TNA, FO 366/792, X 5377.

takových bonusů k platu si mohl nárokovat. Všechny stupně tajemníků společně s kancléři obdrželi během svého prvního zahraničního angažmá příplatek sumu 100 liber na nákup vhodného ošacení. Při povýšení do hodnosti kancléře byl dotyčnému adresován stejný příspěvek, tentokrát určený na nákup vhodného reprezentativního porcelánu a skla. Pokud se posléze některý z příslušníků diplomatické služby stal vedoucím zastupitelského úřadu, získával nárok na bonus určený k vybavení ambasády v hodnotě dalších 300–800 liber. Zvláštním příplatek 40 liber se pak přiznával těm diplomatům, kteří byli pověřeni službou v zemi se zvlášť náročným podnebím. Oproti dnešnímu zvyklostem je překvapivé, že cestovní výlohy diplomatického personálu byly z vládní pokladny nahrazovány minimálně.⁶⁹⁹

K dalším výhodám náležícím k zaměstnání v britské diplomatické službě patřilo zdravotní pojištění. Podle *Zákona o národním zdravotním pojištění* zavedeném kabinetem Henryho Asquitha v roce 1911 měl zaměstnavatel povinnost strhnout určitou část zaměstnancovi mzdy a odvést ji na zdravotní pojištění.⁷⁰⁰ Nebylo však jasné, zdali se tato povinnost vztahuje rovněž na pracovníky pražské legace československé národnosti. Foreign Office nejprve takové platby odmítla. Po naléhání George Russella Clerka ministerstvo nakonec rozhodlo odvody uznat. Jako argument vyslanci Jeho Veličenstva posloužil fakt, že stejně se chovala londýnská ambasáda Československa vůči svým britským zaměstnancům.⁷⁰¹

Hlavám jednotlivých zastupitelských úřadů britská vláda přiznávala nárok na využívání služebního automobilu. Druh vozu nebyl specifikován, výběr spočíval na jednotlivých vyslancích. Jak uváděla ministerská směrnice, mělo jít o „*běžný automobil s průměrnou koňskou silou*.“⁷⁰² Vůz se hradil z veřejných peněz, a proto koupě musela být vždy konzultována s Foreign Office. Pokud diplomat opustil své místo, přenechával automobil k užívání svému nástupci.⁷⁰³ Na povinném pojištění vozidla se podílel sám vyslanec a ministerstvo zahraničí.⁷⁰⁴

⁶⁹⁹ TNA, FO 366/805, X 7561.

⁷⁰⁰ TNA, FO 366/805, X 1256.

⁷⁰¹ TNA, FO 366/805, X 9565.

⁷⁰² TNA, FO 366/805, X 7561.

⁷⁰³ TNA, FO 366/805, X 6463.

⁷⁰⁴ Dle nařízení ministerstva financí mohlo Foreign Office přispět maximálně sumou 12 liber ročně. Srov. TNA, FO 366/805, X 8038.

Kromě četných privilegií vyplývaly ze zaměstnání v britském diplomatickém sboru rovněž mnohé povinnosti. Život diplomatů zásadně ovlivňovala pravidelná rotace mezi zastupitelskými úřady. Tajemníci (s výjimkou úvodní služební destinace) a kancléři se na pozicích střídali zpravidla v tříletém horizontu. Pouze ve zvláštních případech se připouštěla výjimka. Změny na postech vyslanců se vyhodnocovaly individuálně. Vstupem do služby brali muži na vědomí, že mohou být posláni prakticky do jakékoliv destinace na světě a oni musí uposlechnout. Pokud přesto kariéru v diplomacii zahájili, vznikal diplomatům nárok na penzi, která v meziválečné době nebyla samozřejmostí. Za hranici odchodu na odpočinek se považovalo dosažení 60 let věku.⁷⁰⁵

III. 5. 2. Výrazné osobnosti pražského vyslanectví v letech 1918–1930

Na pomyslném žebříčku prestiže měst, v nichž příslušníci diplomatického Velké Británie v meziválečném období vykonávali svoji službu, by se Praha nacházela zhruba uprostřed. Šlo o méně lákavou destinaci, než jakou byly metropole typu Paříže, Berlína, Washingtonu či Říma. Na druhou stranu, pro většinu britských diplomatů znamenal přesun do střední Evropy přijatelnější variantu než do tisíce kilometrů vzdálených exotických sídel Asie, Oceánie či Jižní Ameriky. Oproti zaběhnutým provozům zastupitelských úřadů v západní Evropě Praha navíc představovala šanci budovat tvář regionu od začátku. To se projevovalo i na zvláštní atmosféře prostředí. Ve svých memoárech se jí snažil zachytit Robert Bruce Lockhart: „*Žádný obraz života ve střední Evropě v poválečné době by nebyl kompletní, kdybych nezmínil mimořádnou atmosféru, v které jsme žili a v níž tvrdá práce, horečnatá veselí, intelektuální snaha, sobecké ambice a bezmezná extravagance byly základními komponenty. Byla to atmosféra, jež ovlivnila velké i malé, mladé i staré, tajemníky i vyslance, bezduché spekulanty i usedlé bankéře. Šlo pravděpodobně o nevyhnutelnou reakci na válečnou disciplínu, která charakterizovala život všech hlavních městech střední Evropy. Nebylo to pouze šampaňské na počest vítězství. Bylo to rovněž analgetikum porážky.*“⁷⁰⁶

Ne všichni britští diplomaté měli na atmosféru československé metropole ve 20. letech 20. století stejný pohled. Maurice Peterson podmanivost místa vykreslenou Bruce

⁷⁰⁵ TNA, FO 366/805, X 7561.

⁷⁰⁶ R. BRUCE LOCKHART, *Retreat*, s. 149–150.

Lockhartem nesdílel: „*Praha v těch dnech byla a pravděpodobně stále je – se svými věžemi, přímými větrnými uličkami, barokními paláci a krásnými starými mosty – město mnohem atraktivnější pro návštěvníka než pro cizího rezidenta. Pod rakouskou vládou české město zažívalo každoročně alespoň rychlou dvorní sezónu – proto ty paláce nesoucí jména rakouských šlechticů – nicméně po zbytek roku upadá do pozice provinčního centra.*“⁷⁰⁷

Služba ve sboru pražského vyslanectví Velké Británie přinášela možnost seznámit se s přírodními i kulturními krásami hostitelské země. V dochovaných vzpomínkách diplomatů se často objevují odkazy na panenskou čistotu a bohatství československé krajiny. Oblíbenou kratochvílí britských džentlmenů byl lov a rybaření. Robert Bruce Lockhart doložil tuto zálibu například u prvního řádného vyslance George Russella Clerka: „*Sir George Clerk kombinoval lásku k přírodě s vášní pro lov a rybaření a v Československu jsme mohli střílet a rybařit v ideálním prostředí v průběhu každého měsíce v roce.*“⁷⁰⁸ Podobné příležitosti Britové nezřídka využívali jako možnost k setkání s významnými politiky a podnikateli. Během svých výprav po republice je navštěvovali na loveckých chatách či venkovských sídlech, popřípadě je brali s sebou jako společnost. Zaznamenány byly také případy sportovních střetnutí, nejčastěji v tenisu či golfu.⁷⁰⁹ První pražský řádný ambasador dokonce stál u zrodu nejstaršího golfového klubu v Čechách.⁷¹⁰

Výkon povinností v mladé středoevropské demokracii občas britským diplomatům přivodil nepříjemnosti. Příkladem může být incident, který se odehrál v listopadu 1923 nedaleko Mělníka. Jednoho z úředníků britského vyslanectví zranilo kamení, které po projíždějícím legačním voze hodilo několik výrostků. Také škoda na vozidle byla značná. Jako úsměvné může působit, že aféra s velmi podobným scénářem

⁷⁰⁷ M. PETERSON, *Both Sides*, s. 36.

⁷⁰⁸ R. BRUCE LOCKHART, *Retreat*, s. 119.

⁷⁰⁹ *Tamtéž*, s. 139. Za prestižní střetnutí se považovaly deblové zápasy v tenise mezi britským vyslanectvím a ministerstvem zahraničních věcí. Robert Bruce Lockhartovi utkvěl zápal Edvarda Beneše: „*Beneš odpalující jako Borotra* (slavný francouzský tenisový profesionál) *a mrštný jako opice měl dovednost vrátit vše snad s výjimkou těch nejpovedenějších úderů.*“ Srov. *Tamtéž*, s. 65.

⁷¹⁰ F. WITTLICH, *100 let*, s. 27.

se v průběhu 20. let 20. století přihodila zaměstnancům britského zastupitelského úřadu celkem čtyřikrát. Ve dvou případech v automobilu seděl sám vedoucí legace.⁷¹¹

Nejvýznamnějším pracovníkem britského zastupitelského úřadu v Praze v letech 1918–1930 byl první řádný vyslanec George Russell Clerk. Narodil se v roce 1874 jako první syn generála Godfreye Clerka, úspěšného vojenského tituláře v Indii. Rod pocházel z nížinných oblastí Skotska. George Russell Clerk v rámci svého vzdělávání absolvoval tradiční cestu, jíž se mohlo pyšnit mnoho britských vyšších diplomatů první poloviny 20. století. Studoval v Etonu a Oxfordu, kde v roce 1897 získal titul z klasické literatury. Nedlouho po promoci vstoupil do diplomatické služby Spojeného království, která v té době prožívala svůj zlatý věk. Z pozice třetího tajemníka si v průběhu několika let vybudoval cestu k vyšším patrům hierarchie. Postupně působil v Dánsku, Švédsko-norské unii, Rusku, Německu a Etiopii. V roce 1910 nastoupil na ambasádu v Cařihradu již v hodnosti prvního tajemníka. V největším městě Osmanské říše zůstal, v roce 1917 byl povýšen do rytířského stavu a jmenován vyslancem. Jeho poválečný osud byl v této práci popsán. Na roční misi v Maďarsku navázalo šestileté působení v československé metropoli. Poté se vrátil do vedení zastupitelského úřadu v Turecku a mezi lety 1934 a 1937 završil svoji kariéru v pozici vyslance Jeho Veličenstva ve Francii. Zemřel v červnu 1951.⁷¹²

Clerkovo československé působení vnímali jeho současníci veskrze pozitivně. Oblíben byl mezi svými zaměstnanci i v řadách tuzemské elity. Kromě politiků, bankéřů a podnikatelů se pražský ambasador jeho Veličenstva stýkal také s oblíbenými herci Vlastou Burianem či Natašou Gollovou. V uměleckých kruzích československé metropole byla známá taktéž jeho manželka. Janet Muriel Clerková v prostorech Thunovského paláce pořádala hudební vystoupení a o propagaci české klasické hudby

⁷¹¹ Ve všech případech se dochovala dokumentace detailně popisující běh událostí. Ačkoliv záležitost vždy řešila policie, výkonu spravedlnosti se již přímo na místě často chopil legační šofér Josef Nobilis. Záškodníci od něj dostali patřičně za vyučenou. Srov. AMZV, II. sekce politická, k. č. 555A. Nobilis byl výraznou osobností z řad nediplomatických pracovníků Thunovského paláce. Vzpomínal na něj i Robert Bruce Lockhart: „*Nobilis – skvělá osobnost s kníratým a arogantním vzezřením D'Artagnana...*“ Řidič se vyznamenal také nedaleko Hradce Králové, když ve velké rychlosti po náhlém defektu udržel auto, na jehož zadní sedačce seděl ambasador Clerk, na vozovce, čímž zabránil vážné nehodě. Srov. R. BRUCE LOCKHART, *Retreat*, s. 131.

⁷¹² G. PROTHEROE, *Searching*, s. 201–203.

v britském prostředí se zasazovala i po opuštění Prahy.⁷¹³ Na společenská setkání v prostorách ambasády Spojeného království vzpomínal první tajemník britské legace Maurice Peterson následovně: „... v Thunovském paláci pořádal můj milý a nadaný šéf, Sir George Russell Clerk, společně se svojí ženou, mnoho oficiálních zábav a méně formálních shromáždění ve kterých významnou roli hráli vyhoštění rakouští šlechtici Schwarzenberkové a Kinští. Nikdy dříve ani potom jsem neviděl tak krásně vypadající valčíky, doprovázené teplými jarními večery pronikajícími skrze otevřená okna hlavního pokoje z kamenné terasy.“⁷¹⁴

Kladný obraz George Russella Clerka nebyl vytvářen pouze na společenských akcích. Ovlivňovalo jej také vyslancovo vzezření a vystupování, což registrovali zejména zaměstnanci zastupitelského úřadu: „Sir George Clerk, můj nový šéf, byl jediným mužem, který dokázal úspěšně vybalancovat všechny neshody. Do Prahy přišel nedlouho po mém příjezdu a Praha si toho všimla. Vysoký, bělovlasý, s monoklem na oku měl postavu, která byla pýchou jeho krejčího a způsobovala závist jeho přátel. Během období sira George jsme byli nejlépe oblékanou legací v Praze.“⁷¹⁵

Zásadní vliv na Clerkovu pražské působení měl jeho srdečný vztah k prezidentu republiky T. G. Masarykovi. Známými se staly příběhy o tom, jak se oba muži neformálně navštěvovali, ačkoliv se to vzpíralo platnému protokolu. Protože areál Thunovského paláce s Pražským hradem přímo sousedil, využívali k tomu malé branky mezi zahradami či přistavěný žebřík umožňující zdolat prudký hradčanský svah.⁷¹⁶ Smrtí George Russella Clerka v roce 1951 Spojené království přišlo o jednoho z nejvýznamnějších diplomatických pracovníků první poloviny 20. století.

V této práci často zmiňovanou osobou byl Robert Bruce Lockhart. Jednalo se o britského spisovatele, finančníka, diplomata a tajného agenta. Narodil se v září 1887 ve skotském okrese Fife. Bruce Lockhart vždy zdůrazňoval svůj skotský původ, ačkoliv se jeho rodina záhy přestěhovala do Anglie. Pocházel z učitelské rodiny, nicméně stejně jako jeho mladší bratr, který se rozhodl pro službu v armádě, projevoval dobrodružnou

⁷¹³ F. WITTLICH, *100 let*, s. 28.

⁷¹⁴ M. PETERSON, *Both Sides*, s. 37.

⁷¹⁵ R. BRUCE LOCKHART, *Retreat*, s. 63.

⁷¹⁶ Kvůli záznamům o netradičním způsobu návštěvy mezi diplomaty se v 70. letech 20. století o možnosti existence tajné chodby mezi oběma objekty zabývala tajná policie. Její pátrání nepřineslo žádné výsledky. Srov. F. WITTLICH, *100 let*, s. 28–29.

povahu.⁷¹⁷ To jej vedlo k rozhodnutí angažovat se mimo hranice domoviny. Zakoupil pozemek v Malajsi, na němž zřídil plantáž s kaučukovníky. Podnikání ale po třech letech snažení skončilo neúspěchem. Této etapě života věnoval jednu ze svých knih.⁷¹⁸

Lockhartovy další kroky vedly do diplomacie. Protože ovládal ruštinu, byl pověřen službou v Moskvě. Na tamní konzulát nastoupil do pozice vicekonzula v roce 1912. Na svůj příjezd do ruské metropole vzpomínal následovně: „*Když jsem vypil svoji první sklenici vodky a snědl svůj první kaviár, uvědomil jsem si, že jsem v úplně jiném světě. Ve světě, kde bok po boku žijí dekadence a primitivnost.*“⁷¹⁹ V největší evropské zemi zůstal a vypracoval se do pozice generálního konzula. V roce 1917 se stal svědkem bolševické revoluce, což zvětšil v knize *Memoirs of British Agent*,⁷²⁰ jež se stala světovým bestsellerem. Na čas musel Rusko opustit, aby se hned v roce 1918 vrátil jako první vyslanec Londýna u bolševické vlády. Na čas byl dokonce uvězněn, když jej Rusové obvinili z pokusu o atentát na Vladimira Iljiče Lenina. Soud nakonec rozhodl o rozsudku smrti, avšak v nepřítomnosti obviněného. Lockhart se již dříve stal předmětem výměny agentů mezi Ruskem a Spojeným královstvím.⁷²¹

Po první světové válce Robert Bruce Lockhart zůstal ve službě Foreign Office. Bylo mu přiděleno místo obchodního atašé na nově vznikající ambasádě v Praze, kam také v létě 1919 odcestoval. V československém hlavním městě s přestávkami setrval až do roku 1928. Do roku 1922 byl součástí sboru zastupitelského úřadu.⁷²² Následně se stal jednatelem *Bank of England* v Československu. V průběhu devíti let navázal

⁷¹⁷ Jamie BRUCE LOCKHART – Alan MACFARLANE, *Dragon Days*, London 2013, s. 12.

⁷¹⁸ Robert BRUCE LOCKHART, *Return to Malaya*, London 1936.

⁷¹⁹ TÝŽ, *Memoirs of British Agent*, London 1932, s. 54.

⁷²⁰ *Tamtéž.*

⁷²¹ Robert SERVICE, *Spies and Commisars. Bolshevik Russia and the West*, London 2011, s. 164–165.

⁷²² Robert Bruce Lockhart navázal velmi přátelský vztah k vyslanci Georgi Russellu Clerkov. Když ve funkci obchodního atašé končil, zanechal mu ambasador dopis na rozloučenou. V něm stálo: „*Pravděpodobně víš, že jsem vždy považoval tvoji práci v Moskvě jako důkaz tvého citu pro politiku, odvahy a připravenosti přijmout zodpovědnost. Má zkušenost, během toho příliš krátkého času, kdy jsi byl mým obchodním atašé v Praze, nejenže potvrdila mé přesvědčení, ale ukázala také, že jsi byl šťastným nositelem dalších neocenitelných kvalit jako pozoruhodného talentu pro jazyky, smyslu pro zahraniční styky, schopnosti vyjednávat s cizinci a kapacity vyjít s nimi i s vlastními kolegy. Spolu s loajalitou k představenému tě učinily prvotřídním profesionálním diplomatem.*“ Srov. *Retreat*, s. 171.

množství kontaktů s československou společenskou elitou. Úzké přátelství jej pojilo s Janem Masarykem, což později shrnul v knize *Jan Masaryk, a Personal Memoir*.⁷²³

Ke konci 20. let 20. století se Robert Bruce Lockhart vrátil do Londýna. Vstoupil do redakce deníku *Evening Standard*, kde působil jako editor bulvárních sloupků. Ve 30. letech 20. století se začal projevovat jeho literární talent. Postupně došlo k vydání několika jeho knih, čímž si zajistil patřičný věhlas i finanční zabezpečení.

Zásadní kapitolu života někdejšího pražského obchodního ataše představovala druhá světová válka. Britská vláda jej pověřila řízením antinacistické propagandy, jejíž významnou součástí bylo také rozhlasové vysílání. Mezi lety 1941–1945 zastával rovněž funkci britského vyslance u československé exilové vlády. Robert Bruce Lockhart zůstal přítelem Československa ve zbytku svého života. Po roce 1948 podporoval protikomunistický exil a spolupracoval s československou redakcí BBC. Podílel se na vytváření obsahu vysílání a zároveň jej sám prezentoval v češtině. Zemřel v roce 1970.⁷²⁴

Další z významných britských diplomatů první poloviny 20. století, kteří v rámci své kariéry působili také na pražském vyslanectví Jeho Veličenstva, byl Maurice Peterson. Rovněž on byl rodákem ze Skotska. Vzdělání získal v Rugby a Oxfordu, kde promoval z moderních dějin. Do služeb Foreign Office vstoupil rok před vypuknutím první světové války. Jeho prvním působištěm byl Washington. V americkém hlavním městě strávil devět let. Vrcholem jeho tamního působení se stala námořní konference, zasedající v letech 1921–1922, na níž participoval ve funkci osobního sekretáře hlavního britského vyjednavatele Arthura Balfoura.⁷²⁵

Po návratu do Evropy byl přiřazen do diplomatického sboru vyslanectví v Praze. V pozici prvního tajemníka v československé metropoli působil v letech 1923–1925. Blízce se přátelil s Robertem Brucem Lockhartem, tehdy již zaměstnancem *Bank of England*, s nímž jej pojil původ i mnoho zájmů. Ten o Petersonovi napsal: „*Ze všech diplomatických tajemníků, které jsem potkal, byl nejvíce efektivní. Kombinoval velkou*

⁷²³ Robert BRUCE LOCKHART, *Jan Masaryk, a Personal Memoir*, London 1956.

⁷²⁴ Pavel HLAVATÝ, *Diplomat a zpravodajec Bruce Lockhart – svědek ruské revoluce*. Dostupné online (24. 8. 2022): <https://plus.rozhlas.cz/diplomat-a-zpravodajec-bruce-lockhart-svedek-ruske-revoluce-6541695>

⁷²⁵ M. PETERSON, *Both Sides*, s. 1–31.

*odvahu se správným poměrem skotské obezřetnosti a vedl svoji kancelář se soběstačností, která jej měla dovést v diplomatické kariéře daleko.*⁷²⁶

V Československu, kvůli krátké době působení, Maurice Peterson zvlášť významnou stopu nezanechal. V tuzemském archivu ministerstva zahraničí je nicméně doložen jeden incident, v němž byl přímo zainteresován. V rámci služební cesty do Liberce britský diplomat řádně nevyplnil přihlašovací lístek v hotelu. Zaměstnanec ubytovacího zařízení chtěl věci uvést do pořádku a k ověření pravdivosti údajů i předložených dokumentů přizval policistu. Ten do Petersonova pokoje vtrhnul kolem druhé hodiny ranní, což u britského tituláře vyvolalo rozhořčení. Následná diplomatova stížnost vyvolala aféru, na jejímž konci byla žádost československého ministerstva vnitra ostatním resortům o poučení zaměstnanců podřízených úřadů.⁷²⁷

Význačnou budoucnost, kterou Maurici Petersonovi jeho přítel Robert Bruce Lockhart předpověděl, se podařilo naplnit. Po Praze sloužil v Tokiu, Káhiře a Madridu. Následně se vrátil do Londýna a vedl Egyptské oddělení Foreign Office. Od roku 1936 jej povinnosti zavedly znovu mimo vlast. Ve funkci vyslance působil v Sofii, Bagdádu, Madridu, Ankaře a Moskvě. V roce 1949 diplomatickou službu opustil a uplatnění našel jako bankovní ředitel. Maurice Peterson v roce 1950 vydal paměti, z nichž čerpala i tato práce. Šlo o jeho jediný literární počín.⁷²⁸ Zemřel v roce 1952.

Maurice Petersona podobně jako George Rusella Clerka lze zařadit do kategorie typických britských diplomatů první poloviny 20. století. Tito muži se rodili a vyrůstali v období největší moci britského impéria. Zpravidla pocházeli z velmi dobře situovaných šlechtických či měšťanských rodin. Vzdělání získávali na nejprestižnějších školách. Byli vybaveni jazykově, uměli se vyjadřovat písemně a ovládali přísná pravidla etikety. Své schopnosti dali k dispozici britskému ministerstvu zahraničí a v období před rokem 1914 získávali první zkušenosti na zastupitelských úřadech umístěných v nejrozsáhlejších částech světa. První světová válka pro ně znamenala možnost předvést

⁷²⁶ R. BRUCE LOCKHART, *Retreat*, s. 228.

⁷²⁷ Ministerstvo vnitra chtělo, aby pro příště „*nebylo vůbec třeba od členů cizích zastupitelských úřadů, již udají na přihlašovacím lístku jméno a charakter, a prokáží se dostatečně legitimací ministerstva zahraničních věcí, vyžadovati podrobné vyplnění všech dalších rubrik dotazníku.*“ Hotelový recepční na svou obranu uvedl, že za normálních okolností by takto nepostupoval, avšak že mu „*tři páni, vydávající se za členy anglického vyslanectví, odepřeli neslušným, až přímo hrubým způsobem vyplnění přihlašovacích lístků.*“ Srov. AMZV, II. sekce politická, k. č. 555A.

⁷²⁸ M. PETERSON, *Both Sides*.

se v co nejlepším světle. Ti úspěšnější posléze dále postupovali hierarchií diplomatické služby Spojeného království a v meziválečném období byli její pevnou oporou.

IV. Závěr

Ustanovení britské diplomatické služby v Československu probíhalo od podzimu roku 1918. Nedlouho po vyhlášení nezávislosti republiky přijeli do Prahy první zástupci Jeho Veličenstva krále Jiřího V. Jejich úkoly byly zprvu tajné a probíhaly bez vědomí československých úřadů. První oficiální titulář Spojeného království se do metropole nad Vltavou vypravil v lednu 1919. Jmenoval se Cecil Gosling a využíval diplomatické hodnosti *chargé d'affaires*.

Určitá prodleva v obsazení úřadu byla způsobena tradičním pohledem Foreign Office na oblast střední Evropy. Kvůli několika set leté přítomnosti habsburského mocnářství byly za centra regionu považovány Vídeň a Budapešť. Tam také mířili zástupci britské koruny nejdříve. Část diplomatů Spojeného království nadále vnímala Němce a Maďary jako dominantní národy středoevropského prostoru. Ve stejném duchu se názorově profiloval i Cecil Gosling. Do Londýna o Čechoslovácích referoval velmi nelichotivě, což poškozovalo solidní úroveň vzájemných bilaterálních vztahů vybudovanou zástupci československého zahraničního odboje v letech 1914–1918.

Britové si již v 19. století uvědomili význam českých zemí pro hospodářství Rakousko-Uherska. Z toho důvodu zřídili v Praze v roce 1898 honorární vicekonzulát, jenž byl záhy povýšen na konzulát standardní. Jeho cílem bylo usnadnit komunikaci a koordinovat vzájemné obchodní pobídky. Na tradici zmíněného pracoviště měl v poválečné době navázat zastupitelský úřad vyslanecké úrovně. Vybudovat jeho základy bylo hlavním úkolem Cecila Goslinga.

Prahu v prvních poválečných letech tížil nedostatek administrativních a ubytovacích kapacit. Britští tituláři proto zpočátku pracovali v provizorních prostorech rozmístěných po československé metropoli. V březnu 1919 se zástupcům Jeho Veličenstva podařilo vyjednat první kontrakt na pronájem Thunovského paláce. Šlo o komplex budov nacházející se na pražské Malé Straně, který byl součástí oceňovaného panoramatu Hradčan při pohledu směrem od řeky Vltavy. Ambasáda se do objektu záhy nastěhovala. S výjimkou let 1939–1945 zůstal areál sídlem britské legace dodnes. V současném rozložení pražských ulic jej lze nalézt na adrese Thunovská 180/14.

Historie parcely, na níž byl Thunovský palác vystavěn je doložena do poloviny 14. století. Známými vlastníky nemovitosti byli Albert Rendl z Oušavy, jeden ze spoluautorů Vladislavského zřízení zemského z roku 1500 či Walter Leslie, původem

skotský šlechtic, jenž se v roce 1634 podílel na vraždě Albrechta z Valdštejna v Chebu. Do majetku rakouského šlechtického rodu Thunů komplex přešel v roce 1656.

V polovině 19. století palác prošel zásadní stavební přeměnou. Jeho podoba se ustálila ve stylu romantizující anglické novogotiky.⁷²⁹ V době vyhlášení nezávislosti Československa v říjnu 1918 byl komplex ve vlastnictví Osvalda Thuna. Protože v důsledku nedostatečných kapacit hrozilo zabavení paláce příslušnými úřady, upřednostnil rakouský šlechtic variantu pronajmutí nemovitosti.

Ve zbytku roku 1919 se britská legace v Praze v Thunovském paláci postupně etablovala, což otevřelo cestu pro příchod řádného diplomatického tituláře. Zároveň to znamenalo konec mise Cecila Goslinga. První zástupce Jeho Veličenstva opustil republiku na sklonku roku a zamířil na své další působiště v německém Frankfurtu nad Mohanem.

Do pozice prvního řádného vyslance v československé republice byl vybrán George Russell Clerk. Šlo o zkušeného diplomata, který se z válečných let dobře znal se dvěma nejdůležitějšími muži československé zahraniční politiky – Tomášem Garriguem Masarykem a Edvardem Benešem. V průběhu roku 1919 působil v Maďarsku jako zvláštní delegát britské koruny. Jeho úkolem bylo monitorovat tamní politickou scénu a referovat o ní zpět do Londýna. Zároveň měl uplatňovat vliv Velké Británie ve prospěch pravicových sil a tím přispět ke stabilizaci situace v zemi.

Z hlediska vzájemných československo-britských vztahů lze příchod George Russella Clerka do Prahy označit za přelomový. Přes původní mírné předsudky se jeho vztah k Československu stal velmi kladným. V průběhu let 1920–1926, kdy v československé metropoli vykonával svoji službu, se zasloužil o pozitivní rozvoj vzájemného poměru. Jeho práce se opírala o vřelé vztahy s místním politickým establishmentem. V případě nesrovnalostí obou zemí na mezinárodně-politické scéně dokázal efektivně mírnit případné nežádoucí dopady.

V rámci Clerkova funkčního období existovalo několik důležitých kauz, na jejichž řešení britský zastupitelský úřad významně participoval. Jednalo se například o uzavření československo-polského hraničního sporu, zřízení anglo-československé banky či zisku státního úvěru Československa ve Velké Británii.

Všechny zmíněné záležitosti byly ovlivněny událostmi evropské mezinárodní politiky. Kontinuitě válečného spojení Velké Británie a Francie, nejdůležitějšího

⁷²⁹ Srov. kapitola V. 1. fotografie č. 9–11.

partnera Československa, náležela v zahraničně-politické koncepci mladé československé republiky zásadní role. Obě někdejší dohodové velmoci byly považovány za garanty bezpečnosti v nově utvářeném regionu střední Evropy. Jejich vzájemný vztah se v poválečné době projevil jako problémový. Velká Británie, zejména za vlád konzervativních kabinetů, se více zaměřovala na vlastní imperiální problémy. Oproti tomu Francie, jež v bojích první světové války utrpěla největší škody, chtěla utvářet podobu kontinentu v zájmu eliminace možného vojenského ohrožení ze strany Německa. Přestože vrcholní představitelé československé zahraniční politiky činili maximum možného v zájmu obnovy britsko-francouzského spojení, nebyli úspěšní. Geopolitické záměry obou velmocí zůstávaly odlišné. Z toho důvodu se mezinárodní pozice republiky jevila jako dlouhodobě neudržitelná.

Rozkol mezi západoevropskými velmocemi se v roce 1923 v souvislosti s okupací Porúří francouzskými a belgickými jednotkami prohloubil. Československým politikům nezbyla jiná varianta, než se rozhodnout pro jednoho z někdejších dohodových spojenců a oficiálně deklarovat svůj postoj. V takovém případě bylo zřejmé, že se hlavním partnerem republiky stane Francie. Přestože z hlediska hospodářství byla středoevropská demokracie orientovaná více do Londýna, politické a vojenské vazby na Paříž se ukázaly jako silnější. V lednu 1924 československý parlament ratifikoval alianční smlouvu mezi Československem a Francií. Podobná smlouva vázala k Francouzům také sousední Polsko.

Přijetí spojeneckého závazku vyvolalo ve Spojeném království vlnu nevole. Slova zklamání zaznívala také z britského vyslanectví v Praze. Legace Jeho Veličenstva byla v té době již dobře zavedeným zastupitelským úřadem. Mimo pražské ambasády spadaly pod vedení vyslance rovněž konzulát v Bratislavě a vicekonzulát v Liberci. V roce 1922 usilovalo o zřízení vlastního konzulátu Brno, avšak neúspěšně. Vyslanec George Russell Clerk fungoval také jako doyen sboru zahraničních diplomatů v československé metropoli.

Činnost ambasády se sestávala ze tří základních okruhů. Prvním úkolem diplomatů byla zpravodajská činnost. Práce spočívala ve vyhotovování průběžných reportů týkajících se rozličných domácích záležitostí. Ty byly následně zasílány do Londýna ke zhodnocení. Vyvrcholením snah se stávala výroční zpráva vyslance, která hodnotila vnitropolitické, ale částečně i zahraničně-politické události a jejich ohlas v československé společnosti za daný rok.

Za druhou formu činnosti úřadu lze označit hájení zájmu britských občanů v Československu. Ty se střeoevropskou republikou nejčastěji vázaly majetkové vztahy. Problematické bylo, že rozpadem rakousko-uherského soustátí nabyla řada kauz značné právní komplikovanosti. Často se k tomu navíc připojovala také nová legislativní opatření. Za typický příklad lze považovat pozemkovou reformu či sekvestrační a desekvestrační nařízení.

Třetí hlavní povinností britských diplomatů byla patřičná reprezentace britského majestátu na významných společenských setkáních. Účast na nich podléhala hierarchickému členění legace, přičemž nejdůležitějších akcí se zúčastňoval sám vyslanec, méně významné události přebírali jeho podřízení. Mezi nejvýznamnější festivity národního charakteru v meziválečném Československu patřily každoročně oslavy 7. března (narozeniny prezidenta), 28. září (svátek zemského patrona sv. Václava) a 28. říjen (vznik republiky). Význam dne umocňovalo, jednalo-li se o kulaté či půlkulaté výročí. Účast zástupců britského majestátu na ceremoniích byla žádoucí, neboť Velká Británie patřila ke garantům vzniku nezávislého československého státu.

Další klíčovou událostí mezinárodní politiky 20. let 20. století se stala konference ve švýcarském Locarnu v říjnu 1925. Z hlediska rozložení sil v Evropě přinesla smluvní zakotvení neměnnosti západní hranice Výmarské republiky v podobě tzv. Rýnského garančního paktu. Nepřímo také potvrzovala návrat Německa do velmocenského postavení. Návrh německého ministra zahraničí Gustava Stresemanna našel podporu u Britů, kteří si signací dokumentu zajistili své závazky na evropském kontinentu. Francie k podpisu přistoupila poté, co byly poskytnuty záruky v podobě arbitrážních smluv pro Československo a Polsko, dva nejdůležitější francouzské spojence. Úmluvy pro obě střeoevropské země nenabízely stejnou míru garance ochrany jako v případě tzv. Ženevského protokolu, navrženého Edvardem Benešem na půdě Společnosti národů v roce 1924. Přesto se dočkaly schválení tamními parlamenty, neboť v danou dobu představovaly alespoň nějakou bezpečnostní záruku.

V roce 1925 se ke konci chýlil pronájem Thunovského paláce, sídla britského zastupitelského úřadu v Praze. Na Foreign Office se již v dřívějších letech uvažovalo, že se sídlo pražského zastupitelského úřadu přesune. Dlouhodobý nájem se jevil jako ekonomicky nevýhodný a vztahy s Osvaldem Thunem, majitelem objektu, nebyly dobré. Uvažovalo se o variantě odkupu jiné historické budovy v centru města či o zisku parcely a následné výstavbě zcela nového ústředí. Britské ministerstvo veřejných prací vyslalo do československého hlavního města svého pracovníka kvůli detailnímu

zmapování možností. Varianta jiného historického komplexu v centru města byla záhy opuštěna, neboť vhodné prostory se v Praze nenacházely. Dostupné nemovitosti nevyhovovaly prostorově či cenou.

Do procesu rozhodování zásadně vstoupil Osvald Thun, který Britům sám nabídl malostranský palác k odkupu. K tomuto kroku jej vedly finanční potíže, do nichž se dostal ve spojitosti s krachem svého keramického průmyslu v Rakousku. Možnost setrvání v komplexu Thunovského paláce podpořil i vyslanec George Russell Clerk. Poté co majitel vyjádřil ochotu slevit z původně požadované sumy 15 000 000 korun, vydala kladné stanovisko i londýnská vláda. Thunovský palác byl Velkou Británií nakonec odkoupen za 6 700 000 Kč. Vyjednávání provázely dlouhé průtahy a dohady o ceně. Transakce byla zaknihována v lednu 1926.

Rok 1926 přinesl změnu na vyslaneckém postu. Po šesti letech československou metropoli opustil George Russell Clerk. Následně se chopil vedení zastupitelského úřadu v Turecku. Za jeho nástupce byl vybrán Ronald Macleay. Pro nového zástupce Jeho Veličenstva šlo o první evropskou služební destinaci. Do té doby získával zkušenosti především v Asii a Jižní Americe. Ronald Macleay přejal Clerkův vstřícný postoj k československé republice a snažil se o zachování alespoň oficiálně proklamovaného kladného poměru mezi oběma státy.

Ve prospěch Macleayových snah nahrávala situace panující na evropské mezinárodní scéně ve druhé polovině 20. let 20. století. V důsledku uzavření locarnských dohod se Velká Británie hodlala soustředit především na vlastní imperiální záležitosti. Středoevropské problémy nebyly ve zmíněném období ve Foreign Office považovány za příliš důležité.

Administrativa Ronalda Macleaye nemusela dramaticky měnit zavedené pořádky ani řešit žádné zásadní překážky v československo-britských vztazích. Hlavním předmětem její agendy se stalo vyřešení majetkových sporů z počátku dekády. Ronald Macleay setrval ve funkci řádného vyslance Spojeného království v Praze do roku 1930.

Příchod jeho nástupce, v pořadí třetího řádného ambasadora, se stal jedním z milníků vymezujících zaměření předkládané disertační práce. Joseph Addison se od převzetí úřadu profiloval jako ideový odpůrce existence nezávislého československého státu. Ve vyvstávajícím problému sudetského území jednoznačně stranil německé části obyvatelstva. Stal se jedním z předních britských zastánců appeasementu. O jeho funkčním období práce již nepojednává.

Služba v diplomatickém sboru Spojeného království se v meziválečném období řídila přesně definovanými stanovami. Tato pravidla vznikala v průběhu 19. století ve spojitosti s rychlým nárůstem počtu zastupitelských úřadů britského impéria ve světě. Jelikož Velká Británie následkem první světové války neztratila území ani zásadním způsobem nerestrukturalizovala systém vykonávání zahraniční služby, šlo o zásady známé několika generacím diplomatů. V roce 1922 byla tato ustanovení kodifikována pod názvem *Opatření pro diplomatickou službu Jeho Veličenstva*.

Předepsanými pravidly se musela řídit také pražská legace. Jedním z britských specifik bylo, že náklady na provoz ambasádního komplexu se započítávaly do platu vyslance. Z toho důvodu se výše roční mzdy vedoucího pracovníka zastupitelského úřadu pohybovala v řádu desetinásobků příjmu běžných úředníků. Se všemi příplatky činila přibližně 2 500 £, což na konci roku 1922 odpovídalo asi 300 000 Kč. Mezi benefity ambasadorů patřil například nárok na služební automobil.

Ohodnocení podřízených diplomatických pracovníků bylo výrazně nižší. Přestože v porovnání s běžným dělnickým platem si příslušníci diplomatického sboru Jeho Veličenstva přišli na velmi solidní výdělek, často s penězi nedokázali vyjít. Z toho důvodu nebyla služba v řadách Foreign Office dostupná každému. Kromě odpovídajících jazykových, literárních a rétorických schopností se předpokládala jistá zaopatřenost. Jako kariérní cestu si diplomacii tradičně volili zejména příslušníci movitějšího měšťanstva či šlechty. K sociálním výhodám, jež britský stát svým diplomatickým pracovníkům nabízel, patřily příspěvky na ošacení a oblečení či životní pojištění. Službou ve Foreign Office vznikala také nárok na penzi.

Obdobná situace jako ve Velké Británii panovala před rokem 1918 v Rakousko-Uhersku. Diplomacie byla převážně v rukou šlechticů či příslušníků hospodářské elity z řad nejvýše postavených měšťanů. Nástupnické Československo v rámci strategie budování zahraničního sboru od adeptů odpovídající zázemí nepožadovalo. Přesto občané z chudších poměrů do služeb ministerstva zahraničí vstupovali jen zřídka, neboť zisk patřičného vzdělání byl pro běžné rodiny finančně náročný.

Hlavní město Československa patřilo v povědomí zaměstnanců Foreign Office ke středně prestižním destinacím. Nedosahovalo věhlasu západoevropských či severoamerických metropolí, ale bylo lákavější než exotická působiště v Asii, Africe či Jižní Americe.

Život v metropoli nad Vltavou ve 20. letech 20. století dával návštěvníkům okusit zvláštní podmanivou atmosféru. Alespoň tak to ve svých vzpomínkách popsal

Robert Bruce Lockhart, který se v průběhu let 1918–1930 stal, vedle George Russella Clerka a Maurice Petersona, jednou z nejvýznamnějších postav britské ambasády v Praze.

V. Přílohy

V. 1. Fotografie

Fotografie č. 1:

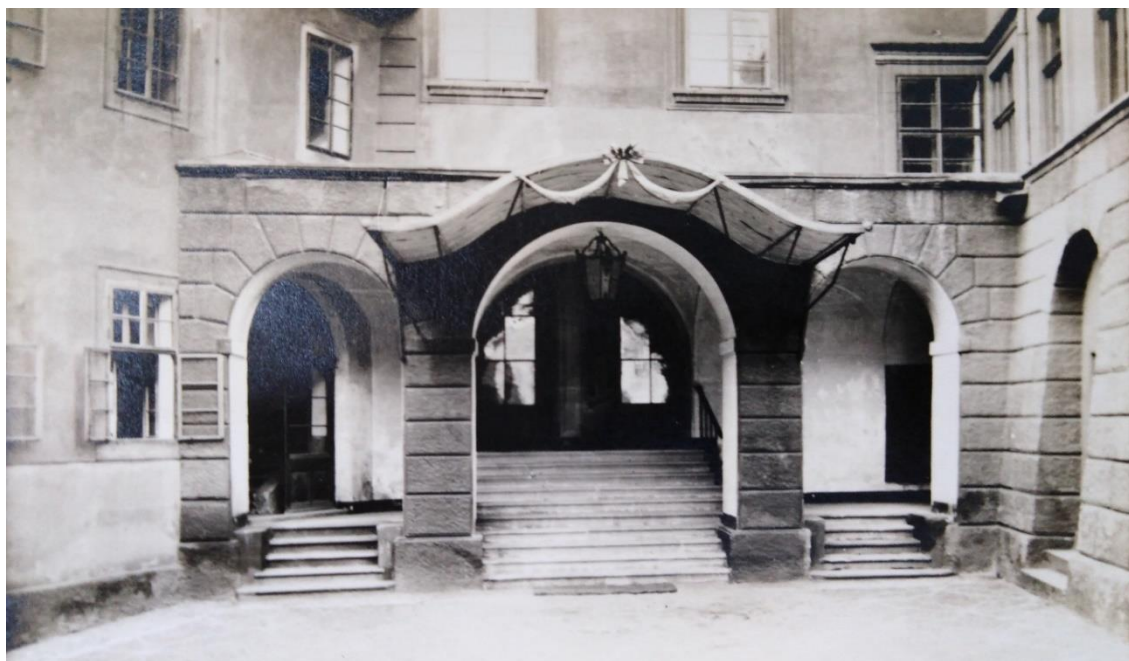
Pohled na vstup do Thunovského paláce z Thunovské ulice (nedatováno).⁷³⁰

⁷³⁰ TNA, WORK 10/196.

Fotografie č. 2:

Pohled na vstup do Thunovského paláce z vnitřního nádvoří (nedatováno).⁷³¹

⁷³¹ Tamtéž.

Fotografie č. 3:

Interiér Thunovského paláce 1 (nedatováno).⁷³²

⁷³² Tamtéž.

Fotografie č. 4:

Interiér Thunovského paláce 2 (nedatováno).⁷³³

⁷³³ Tamtéž.

Fotografie č. 5:

George Russell Clerk při projevu k oslavám 28. října (28. 10. 1925).⁷³⁴

⁷³⁴ Masarykův ústav a Archiv Akademie věd České republiky (dále jen MÚA AV ČR), TGM 5001, sign. 1925-2-24-002. Dostupné online: <http://vademecum.mua.cas.cz/vademecum/permalink?xid=33E5D71A98B511E9B982D89EF3230761&scan=1#scan1>

Fotografie č. 6:

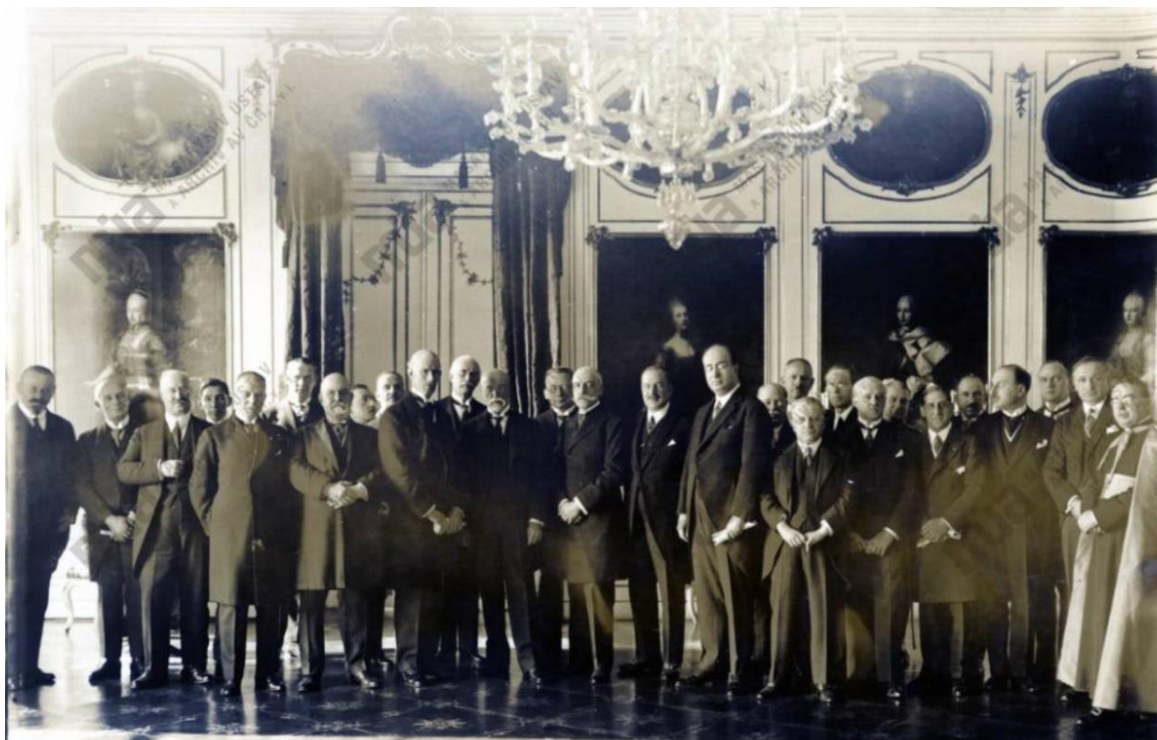
George Russell Clerk při osobním rozhovoru s prezidentem republiky T. G. Masarykem (7. 3. 1926).⁷³⁵

⁷³⁵ MÚA AV ČR, TGM 5001, sign. 1926-1-14. Dostupné online:
<http://vademecum.mua.cas.cz/vademecum/permalink?xid=B9268157DDE411E9B98DD89EF3230761&scan=1#scan1>

Fotografie č. 7:

Prezident T. G. Masaryk v doprovodu sboru zahraničních diplomatů na Pražském hradě při oslavách 28. října (28. 10. 1926).⁷³⁶

⁷³⁶ MÚA AV ČR, TGM 5001, sign. 1926-4-16-003. George Russell Clerk stojí v přední řadě na prvním místě po pravici prezidenta. Dostupné online: <http://vademecum.mua.cas.cz/vademecum/permalink?xid=1CA7E21F110F11EAB994D89EF3230761&scan=1#scan1>

Fotografie č. 8:

Britský premiér James Ramsay MacDonald na návštěvě u prezidenta T. G. Masaryka za přítomnosti Edvarda Beneše a George Russella Clerka (23. 10. 1925).⁷³⁷

⁷³⁷ MÚA AV ČR, EB IV/3, 5011, sign. 1926-4-16-003. Na fotografii muži stojí v pořadí: zleva G. R. Clerk, T. G. Masaryk, J. R. MacDonald, E. Beneš. Dostupné online: <http://vademecum.mua.cas.cz/vademecum/permalink?xid=196505CF24EF11E7825A4437E66A1E83&scan=1#scan1>

Fotografie č. 9:

Pohled na vstup do Thunovského paláce z Thunovské ulice (1958).⁷³⁸

⁷³⁸ Dostupné online (24. 8. 2022): <https://roomfordiplomacy.com/czech-republic-prague/>

Fotografie č. 10:

Pohled do dvora Thunovského paláce (1958).⁷³⁹

⁷³⁹ Tamtéž.

Fotografie č. 11:

Fasáda Thunovského paláce, pohled z hlavní terasy. (1958).⁷⁴⁰

⁷⁴⁰ Tamtéž.

V. 2. Schémata

Schéma č. 1:

Návrh na úpravu průčelí Thunovského paláce v pohledu z Thunovské ulice
(1960).⁷⁴¹

⁷⁴¹ Dostupné online (24. 8. 2022): <https://roomfordiplomacy.com/czech-republic-prague/>

Schéma č. 2:

Návrh na úpravu průčelí Thunovského paláce v pohledu ze zahrad objektu (1960).⁷⁴²

⁷⁴² Tamtéž.

Schéma č. 3:

Schéma Thunovského paláce při pohledu z boku (1927).⁷⁴³

⁷⁴³ F. WITTLICH, *100 let*, s. 29.

VI. Seznam zkratek

Periodika

AH	Acta histriae
AOP	Acta Oecenonica Pragensia
CBH	Contemporary British History
ČČH	Český časopis historický
ČČM	Časopis Matice moravské
ČS	České slovo
DS	Diplomacy & Statecraft
IA	International Affairs
EHR	The English Historical Review
ER	The Empire Review
FA	Foreign Affairs
FU	Freiburger Universitätsblätter
GG	Geschichte und Gesellschaft
HIS	Historica
HO	Historický obzor
HZ	Historische Zeitschrift
JRIIA	Journal of the Royal Institute of International Affairs
LIM	Legal Information Management
LN	Lidové noviny
MD	Moderní dějiny
MH	Marginalia Historica
NL	Národní listy
NO	Národní osvobození
PD	Paměť a dějiny
PE	Politická ekonomie
PPHIR	Prague Papers on the History of International Relations
PŘÍT	Přítomnost
SD	Soudobé dějiny
SEER	The Slavonic and East European Review

SI	Securitas Imperii
TA	The Author
TH	The Historian
VH	Verbum historiae
VZ	Vierteljahrshefte für Zeitgeschichte
VZM	Vědecké práce Zemědělského muzea

Názvy institucí

AČNB	Archiv České národní banky
AMZV	Archiv Ministerstva zahraničních věcí
CZSO	Český statistický úřad
TNA	The National Archives

Názvy edičních řad, archivních fondů a souborů

AČB	Archiv Československé národní banky
AR	Annual Report
DBFP	Documents on British Foreign Policy
FO	Foreign Office Papers
PA	Pařížský archiv
PZ	Politické zprávy
T	Treasury
WORK	Office of Works

Jiné

č.	číslo
ed.	editoval
edd.	Editovali
k. č.	karton číslo
kol.	kolektiv
no.	number (číslo)
roč.	ročník

s.	strana
ser.	series (série)
sign.	signatura
srov.	srovnej
tzv.	takzvaný
vol.	volume (díl)

VII. Seznam pramenů a literatury

VII. 1. Prameny nevydané

The National Archives (TNA)

Foreign Office Papers (FO):

FO 366/792

FO 366/805

FO 371/4718

FO 371/8572

FO 371/8574

FO 371/ 9739

FO 395/366

FO 470/12

FO 470/17

FO 608/7

Treasury (T):

T 1/12432

Office of Works (WORK):

WORK 10/196

WORK 10/197

WORK 10/198

Archiv Ministerstva zahraničních věcí (AMZV)

Pařížský archiv – k. č. 6

Prezidium:

I/4 Budovy – k. č. 62

II. sekce politická – k. č. 555, 555A

II/1 Diplomatický protokol 1918–1939 – k. č. 23

II/2 Kabinet ministra – k. č. 7, 13, 14, 38, 52

Politické zprávy Londýn – roč. 1921, 1924, 1927

Zastupitelský úřad Londýn 1918–1951 – roč. 1920, 1925

Telegramy přijaté – roč. 1921, 1923, 1924, 1925, 1926, 1928, 1929

Telegramy odeslané – roč. 1921, 1923, 1924, 1925, 1926, 1928, 1929

Archiv České národní banky (AČNB)

Archiv Československé národní banky (AČB):

AČB 3/3

Masarykův ústav a Archiv Akademie věd České republiky (MÚA AVČR)

TGM 5001

EB IV/3, 5011

VII. 2. Prameny vydané

Documents on British Foreign Policy (DBFP):

Ernst Llywellyn WOODWARD – Rohan BUTLER (edd.), *Documents on British Foreign Policy 1919–1939*, series I, volume 2, London 1948.

TITÍŽ, *Documents on British Foreign Policy 1919–1939*, series I, volume 6, London 1956.

John Patrick Tuer BURY – Rohan BUTLER (edd.), *Documents on British Foreign Policy 1919–1939*, series I, volume 12, London 1962.

William Norton MEDLICOTT – Douglas DAKIN (edd.), *Documents on British Foreign Policy 1919–1939*, series I, volume 19, London 1974.

TITÍŽ, *Documents on British Foreign Policy 1919–1939*, series I, volume 22, London 1980.

TITÍŽ, *Documents on British Foreign Policy 1919–1939*, series I, volume 24, London 1983.

TITÍŽ, *Documents on British Foreign Policy 1919–1939*, series I, volume 26, London 1985.

W. N. MEDLICOTT (ed.), *Documents on British Foreign Policy 1919–1939*, series Ia, volume 1, London 1966.

TÝŽ, *Documents on British Foreign Policy 1919–1939*, series Ia, volume 3, London 1966.

Tisky československého státu:

Sbírka zákonů a nařízení státu československého ze dne 11. prosince 1918, Praha 1918.

Sbírka zákonů a nařízení státu československého ze dne 12. října 1920, Praha 1920.

Periodika:

České slovo – roč. 1923

Lidové noviny – roč. 1924, 1929

Přítomnost – roč. 1924

Národní listy – roč. 1920

Národní osvobození – roč. 1925

Další vydané prameny:

Edvard BENEŠ, *Problémy nové Evropy a zahraniční politika československá*, Praha 1924.

TÝŽ, *Boj o mír a bezpečnost státu*, Praha 1934.

TÝŽ, *Světová válka a naše revoluce I–III*, Praha 1935.

TÝŽ, *Demokracie dnes a zítra*, Praha 1947.

Karel ČAPEK, *Hovory s TGM*, Praha 1969.

Jindřich DEJMEK (ed.), *Cirkulární telegramy 1920–1935*, Praha 2002.

Darren DILKS (ed.), *The Diaries of Sir Alexander Cadogan, 1938–1945*, London 1971.

Anthony EDEN, *Facing the Dictators*, Boston 1962.

Immanuel GEIS (ed.), *Der Berliner Kongreß 1878. Protokolle und Materialien*, Boppard am Rhein 1978.

Cecil GOSLING, *Travel and Adventure in Many Lands*, London 1926.

Milan HAUNER (ed.), *Edvard Beneš. Paměti I. Mnichovské dny*, Praha 2007.

Jamie BRUCE LOCKHART – Alan MACFARLANE, *Dragon Days*, London 2013.

Robert BRUCE LOCKHART, *Memoirs of British Agent*, London 1932.

TÝŽ, *Retreat from Glory*, London 1934.

TÝŽ, *Return to Malaya*, London 1936.

- TÝŽ, *Jan Masaryk, a Personal Memoir*, London 1956.
- Kamil KROFTA, *Z dob naší první republiky*, Praha 1939.
- Tomáš Garrigue MASARYK, *Cesta demokracie III, Projevy – články – rozhovory 1924–1928*, Praha 1994.
- TÝŽ, *Cesta demokracie I. Projevy – články – rozhovory z let 1918–1920* Praha 2003.
- TÝŽ, *Světová revoluce. Za války a ve válce 1914–1918*, Praha 2005.
- TÝŽ, *Cesta demokracie II. Projevy – články – rozhovory 1921–1923*, Praha 2007.
- Thomas Andrew MONTGOMERY-CUNNINGHAME, *Dusty Measure. A Record of Troubled Times*, London 1939.
- Ferdinand PEROUTKA, *Budování státu I–IV*, Praha 1991.
- Maurice PETERSON, *Both Sides of the Curtain. Memoirs of a Famous Diplomatist*, London 1950.
- Alois RAŠÍN, *Finanční a hospodářská politika československá do konce roku 1921*, Praha 1922.
- Henry Wickham STEED (ed.), *Thomas Garrigue Masaryk. The Making of a State. Memories and Observations 1914–1918*, New York 1927.
- Viscount TEMPLEWOOD (Samuel HOARE), *Nine Troubled Years*, London 1957.
- Arnold Joseph TOYNBEE (ed.), *Survey of International Affairs I–XXX*, Oxford 1925–1953.
- Robert VANSITTART, *Lessons of my Life*, London 1943.
- Charles WEBSTER (ed.), *British Diplomacy, 1813–1815. Selected Documents Dealing With the Reconstruction of Europe*, London 1921.

VII. 3. Literatura

- David ALLEN – Tim OLIVER, *The Foreign and Commonwealth Office*, in: Ian BACHE – Andrew JORDAN (edd.), *The Europeanization of British Politics*, London 2006, s. 52–66.
- Peter ALTER, *Out of the Third Reich: Refugee Historians in Postwar Britain*, New York 1998.
- Čestmír AMORT, *Pokrokové tradice československo-bulharského přátelství*, Praha 1978.
- TÝŽ, *Dějiny československo-bulharských vztahů*, Praha 1980.
- Rudolf ANDĚL, *Hrady, zámky a tvrze Království českého XIV*, Praha 1984.

Jan ANDRES – Matthias SCHWENGELBECK, *Das Zeremoniell als Kommunikationsraum. Inthronisationsfeiern in Preußen im „langen“ 19. Jahrhundert*, in: Ute FREVERT – Heinz-Gerhard HAUPT (edd.), *Neue Politikgeschichte. Perspektiven einer historischen Politikforschung*, Frankfurt 2005, s. 27–81.

Nick ARCHER, *Úvodní slovo velvyslance*, in: *Britská ambasáda. 100 let v Thunovském paláci / The British Embassy. 100 years at the Thun Palace*, Praha 2019, s. 9–11.

Živko AVRAMOVSKI (ed.), *Britanci o Kraljevini Jugoslaviji. Godišnji izveštaji Britanskog poslanstva v Beogradu. 1921–1939*, Zagreb 1986–1987.

Thomas Andrew BAILEY, *Woodrow Wilson and the Great Betrayal*, New York 1945.

TÝŽ, *America Faces Russia. Russian-American Relations from Early Times to Our Day*, Ithaca 1950.

Gábor BÁTONYI, *Britain and Central Europe 1918–1933*, Oxford 1999.

Steven BELLER, *The British View of Bohemia before 1914*, in: Eva SCHMIDT-HARTMANN – Stanley B. WINTERS (edd.), *Grossbritannien, die USA und die böhmischen Länder 1848–1948*, München – Wien 1992, s. 75–86.

Michael BERGER, *Vorurteilsfreie Geschichtswissenschaft? Anmerkungen zu einem Vortrag A. Hillgrubers*, FU 9, 1971, č. 32, s. 33–45.

Simon BERTHON – Joanna POTTS, *Warlords. An Extraordinary Re-creation of World War II Through the Eyes and Minds of Hitler, Churchill, Roosevelt and Stalin*, Boston 2007.

Peter BOROWSKY, *Deutsche Geschichtswissenschaft seit der Aufklärung*, in: Peter BOROWSKY (ed.), *Schlachtiger historischen Forschung. Studien zur deutschen Geschichte im 19. und 20. Jahrhundert*, Hamburg 2005, s. 13–63.

Jaroslav BOUČEK, *Karel Kazbunda a Jan Slavík, archiváři Ministerstva zahraničních věcí*, in: Karel KAZBUNDA (ed.), *Kulturní dědictví a mezinárodní právo. Referáty z vědecké konference konané ve dnech 19.–20. dubna 2013 v Jičíně*, Semily 2013, s. 62–72.

Paul BOYER, *By the Bomb's Early Light. American Thought and Culture at the Dawn of the Atomic Age*, Chapel Hill 1985.

John F. N. BRADLEY, *Válka a mír po roce 1945. Dějiny vztahů mezi Sovětským svazem a Západem*, Praha 1994.

Bill BRYSON, *Amerika 1927*, Praha 2014.

Alan BULLOCK, *Hitler a Stalin. Paralelní životopisy*, Plzeň 1995.

Kathleen BURKE, *Troublemaker. The Life and History of A. J. P. Taylor*, New Haven–London 2001.

Peter BURKE, *Francouzská revoluce v dějepisectví. Škola Annales (1929–1989)*, Praha 2004.

John BURROW, *A History of Histories*, London 2008.

Louis BURY, *The National Archives*, TA 120, 2009, č. 4, s. 141–142.

Herbert BUTTERFIELD, *The Whig Interpretation of History*, London 1931.

Václav BŮŽEK – Rostislav SMÍŠEK (edd.), *Habsburkové 1526–1740. Země Koruny české ve středoevropské monarchii*, Praha 2017.

Edward Hallet CARR, *International Relations Since the Peace Treaties*, London 1937.

Francis CARSTEN, *The First Austrian Republic 1918–1938. A Study based on British and Austrian Documents*, London 1986.

Mark CORNWALL, *A Fluctuating Barometer. British Diplomatic Views of the Czech-German Relationship in Czechoslovakia, 1918–1938*, in: Eva SCHMIDT-HARTMANN – Stanley B. WINTERS (edd.), *Grossbritannien, die USA und die böhmischen Länder 1848–1948*, München – Wien 1992, s. 313–333.

Eckart CONZE, *Abschied von Staat und Politik? Überlegungen zur Geschichte der internationalen Politik*, in: Eckart CONZE – Ulrich LAPPENKÜPER – Guido MÜLLER (edd.), *Geschichte der internationalen Beziehungen. Erneuerung und Erweiterung einer historischen Disziplin*, Köln – Weimar – Wien 2004, s. 15–44.

Gordon Alexander CRAIG, *The British Foreign Office from Grey to Austen Chamberlain*, in: Gordon Alexander CRAIG – Felix GILBERT (edd.), *The Diplomat 1919–1939*, Princeton 1994, s. 15–48.

Anthony CROSS, *A Corner of a Foreign Field: The British Embassy in St Petersburg, 1863–1918*, SEER 88, 2010, č. 1–2, s. 328–358.

Václav ČEJCHAN, *Slovanské archivy ministerstva zahraničí v Praze*, ČČH 44, 1938, č. 2, s. 338–343.

Aleš ČERNÝ, *Počátek britské diplomatické služby v Československu (1918–1924)*, in: Monika KABEŠOVÁ – Matěj BEKERA – Pavlína PARCHANSKÁ a kol., *České, slovenské a československé dějiny 20. století 14*, Ústí nad Orlicí 2020, s. 35–46.

Robert DALEK, *Democrat and Diplomat. The Life of William E. Dodd*, New York 1968.

TÝŽ, *The Roosevelt Diplomacy and World War II*, New York 1970.

TÝŽ, *Franklin D. Roosevelt and American Foreign Policy 1932–1945*, New York 1979.

Jindřich DEJMEK, *Velká Británie a země střední a východní Evropy mezi světovými válkami: přehled bádání po roce 1945*, ČČH 96, 1998, s. 380–396.

TÝŽ, *Československo-britské vztahy v rámci locarnského bezpečnostního systému (1926–1936). (Náčrt hlavních problémů)*, MD 6, 1998, s. 7–98.

TÝŽ, *Velká Británie a nové uspořádání střední Evropy, 1918–1919*, in: Peter ŠVORC – Ľubica HARBULOVOVÁ (edd.), *Stredoeurópske národy na křižovatkách novodobých dejín, 1848–1918*, Bratislava–Prešov 1999, s. 252–268.

TÝŽ, *The First Five Years of Anglo-Czechoslovak Relations, 1918–1923*, HIS, Series Nova 5–6, Prague 2000, s. 161–222.

TÝŽ, *Politické vztahy Československa a Velké Británie v době první labouristické vlády (leden–listopad 1924)*, in: Miroslav ŠESTÁK – Emil VORÁČEK (edd.), *Evropa mezi Německem a Ruskem. Sborník prací k sedmdesátinám Jaroslava Valenty*, Praha 2000, s. 321–339.

TÝŽ, *Velká Británie a Československo v době jednání o Západní garanční pakt (leden–prosinec 1925)*, ČČH 98, 2000, s. 775–806.

TÝŽ, *Britský appeasement: balance půlstoletí trvající historiografické diskuse*, ČČH 98, 2000, s. 130–142.

TÝŽ, *Velká Británie a Československo v době jednání o nový evropský bezpečnostní systém (březen 1936–červen 1937)*, in: Josef HARNA – Petr PROKŠ (edd.), *Studie k moderním dějinám. Sborník k 70. narozeninám Vlastislava Laciny*, Praha 2001, s. 329–360.

TÝŽ, *Britská diplomacie, Československo a Sudetoněmecká strana (1935–1938)*, MD 9, 2001, s. 161–236.

TÝŽ, *Nenaplněné naděje. Politické a diplomatické vztahy Československa a Velké Británie od zrodu První republiky po konferenci v Mnichově (1918–1938)*, Praha 2003.

TÝŽ, *Zrod nové Evropy. Versailles, St-Germain, Trianon a dotváření poválečného mírového systému*, Praha 2011.

TÝŽ, *Diplomacie Československa I. Nástin dějin Ministerstva zahraničních věcí a diplomacie (1918–1992)*, Praha 2012.

TÝŽ, *Diplomacie Československa II. Biografický slovník československých diplomatů (1918–1992)*, Praha 2013.

Blanche E. C. DUGDALE, *Arthur James Balfour. First Earl of Balfour 1906–1930*, London 1936.

Heinz DUCHHARDT, *Der Wiener Kongress. Die Neugestaltung Europas 1814–15*, München 2013.

Michael DUNNE, *The History and Historiography of American Diplomacy: principles, traditions, values*, IA 74, 1998, č. 1, s. 165–183.

Anthony EDEN, *Foreign Policy. An Era of Opportunity*, ER 29, 1929, s. 95–97.

Peter EVANS – Dietrich RUESCHMEYER – Theda SKOCPOL (edd.), *Bringing the State Back in*, Cambridge 1985.

Robert J. W. EVANS, *Vznik habsburské monarchie 1550–1700*, Praha 2003.

Erich EYCK, *Die Monarchie Wilhelms II. nach seinen Briefen, seinen Randbemerkungen und den Zeugnissen seiner Freunde*, Berlin 1924.

TÝŽ; *Gladstone*, Erlenebach-Zürich 1938.

TÝŽ, *Bismarck. Leben und Werke I–III*, Erlenbach 1941–1944.

Bohumila FERENČUHOVÁ, *Mierova konferencia, mierové zmluvy a nový európský systém*, in: Jindřich DEJMEK a kol. *Zrod nové Evropy. Versailles, St-Germain, Trianon a dotváření poválečného mírového systému*, Praha 2011, s. 21–36.

Jozef FALTUS, *Nostrifikácia po I. svetovej vojne jako důležitý upevnenia českého finančního kapitálu*, PE 8, č. 1, Praha 1961, s. 28–37.

Niall FERGUSON, *The Pity of War. Explaining World War I*, London 1998.

Fritz FISCHER, *Griff nach der Weltmacht. Die Kriegszielpolitik des kaiserlichen Deutschland 1914–1918*, Düsseldorf 1961.

Robert William FOGEL – Stanley ENGERMAN, *Time on the Cross. The Economics of American Negro Slavery*, Boston 1974.

John Frederic Charles FULLER, *The Second World War, 1939–45. A Strategical And Tactical History*, Boston 1993.

Alena GAJANOVÁ, *ČSR a střeoevropská politika velmocí, 1918–1938*, Praha 1967.

Lloyd GARDNER, *Architects of Illusion. Men and Ideas in American Foreign Policy 1941–1949*, Chicago 1970.

TÝŽ, *Imperial America. American Foreign Policy Since 1898*, New York 1976.

TÝŽ, *Approaching Vietnam. From World War II through Dienbienphu 1941–1954*, New York 1988.

Immanuel GEIS, *Der polnische Grenzstreifen 1914–1918. Ein Beitrag zur deutschen Kriegszielpolitik im Ersten Weltkrieg*, Hamburg – Lübeck 1960.

TÝŽ, *Panafricanismus. Zur Geschichte der Dekolonisation*, Frankfurt am Main 1968.

TÝŽ, *German Foreign Policy 1871–1914*, London 1976.

Alexa GEISTHÖVEL, *Augusta-Erlebnisse. Repräsentationen der preußischen Königin 1870*, in: Ute FREVERT – Heinz-Gerhard HAUPT (edd.), *Neue Politikgeschichte. Perspektiven einer historischen Politikforschung*, Frankfurt 2005, s. 82–114.

Jaroslav GOLL, *Dějiny a dějepis, Athenaeum 6, 1888/1889*, č. 3, 4, s. 73–77, 93–103.

Robert G. GRANT, *První světová válka. Od Sarajeva k Versailles*, Praha 2018.

František GRAUS, *Geschichtsschreibung und Nationalsozialismus*, VZ 17, 1969, s. 87–95.

Richard GRAYSON, *Austen Chamberlain and the Commitment to Europe. British Foreign Policy 1924–1929*, London – New York 2013.

Christoph GUSY, *Verfassungsumbruch und Staatsrechtswissenschaft. Die Verfassung des politischen zwischen Konstitutionalismus und demokratischer Republik*, in: Ute FREVERT – Heinz-Gerhard HAUPT (edd.), *Neue Politikgeschichte. Perspektiven einer historischen Politikforschung*, Frankfurt 2005, s. 166–201.

Zuzana HAJACHOVÁ, *Oslavy narodenin prezidenta Tomáše Garrigua Masaryka na Slovensku*, in: Ingrid KUŠNIRÁKOVÁ a kol., „*Vyjdeme v noc vo fakľovom sprievode a rozsvietime svet.*“ *Integračný a mobilizačný program význam slávností v živote spoločnosti*, Bratislava 2012, s. 171–185.

Dagmar HÁJKOVÁ – Nancy WINGFIELD, *Czechoslovak National Commemorations during the Interwar Period. Tomáš G. Masaryk and the Battle of the White Mountain Avenged*, AH 18, 2010, č. 3, s. 425–452.

Jan HALADA, *Lexikon české šlechty*, Praha 1992.

Harry HANAK, *The New Europe, 1916–1920*, SEER 39, 1961, s. 369–399.

TÝŽ, *Great Britain and Czechoslovakia 1918–1948. An Outline of their Relations*, in: Miloslav RECHCÍGL (ed.), *Czechoslovakia Past and Present I*, Washington 1968, s. 770–800.

TÝŽ, *The Visit of the Czechoslovak Foreign Minister Dr Edvard Benes to Moscow in 1935 as seen by the British Minister in Prague, Sir Jiseph Addison*, SEER 54, 1976, s. 586–592.

TÝŽ, *British Views of the Czechoslovaks from 1914–1924*, in: Eva SCHMIDT-HARTMANN – Stanley B. WINTERS (edd.), *Grossbritannien, die USA und die böhmischen Länder 1848–1948*, München – Wien 1992, s. 87–105.

Josef HANZAL, *Cesty české historiografie 1945–1989*, Praha 1999.

Josef HARNA – Petr PROKŠ (edd.), *Studie k moderním dějinám. Sborník k 70. narozeninám Vlastislava Laciny*, Praha 2001.

Arnold HARVEY, *Historians in The National Archives*, TH 94, 2007, s. 19–22.

Andreas HILLGRUBER, *Gedanken zu einer politischen Geschichte moderner Prägung*, FU 30, 1970, s. 33–43.

TÝŽ, *Politische Geschichte in moderner Sicht*, HZ 216, 1973, č. 3, s. 529–552.

Klaus HILDEBRAND, *Preußen als Faktor der britischen Weltpolitik 1866–1870. Studien zur Außenpolitik Großbritanniens im 19. Jahrhundert*, Mannheim 1972.

TÝŽ, *Deutsche Außenpolitik 1933–1945. Kalkül oder Dogma?* Stuttgart 1973.

TÝŽ, *Hitlers Ort in der Geschichte des preußisch-deutschen Nationalstaates*, HZ 217, 1973, č. 3, s. 584–632.

TÝŽ, *Geschichte oder Gesellschaftsgeschichte? Die Notwendigkeit einer politischen Geschichtsschreibung von den internationale*, HZ 223, 1976, č. 2, s. 328–357.

TÝŽ, *Das Dritte Reich*, München 1991.

Tomáš HEBRMANN, *Československo a plán na rozdělení Britského mandátu Palestina z pohledu dokumentů uložených v Archivu Ministerstva zahraničních věcí České republiky*, MH 8, 2017, č. 1, s. 67–96.

Marc HENGERER, *Kaiser Ferdinand III. Eine Biographie*, Wien 2012.

- Richard HOLMES (ed.), *Druhá světová válka. Od Blitzkriegu k Hirošimě*, Praha 2016.
- Ruth HENNIG, *Versailles and After*, London 1995.
- Richard HOFSTADTER, *Progressive Historians*, New York 1968.
- Roman HOLEC, *Trianon. Triumf a katastrofa*, Bratislava 2020.
- Václav HORČIČKA a kol., *Cizí páni na české půdě. Pozemková reforma v meziválečném Československu na statcích cizích státních příslušníků*, Praha 2021.
- Miloš HOŘEJŠ, *Mezi dvěma světy. Proměny národnostní identity rodiny Czernin-Morzinů v 1. polovině 20. století*, SI 30, 2017, č. 1, s. 12–35.
- Lothar HÖBELT, *Prag, Wien und London in der ersten Nachkriegszeit*, in: Eva SCHMIDT-HARTMANN – Stanley B. WINTERS (edd.), *Grossbritannien, die USA und die böhmischen Länder 1848–1948*, München – Wien 1992, s. 269–276.
- Pavel HRADEČNÝ, *Politické vztahy Československa a Jugoslávie v letech 1925–1928 v zahraničním i vnitřním kontextu*, Praha 1988.
- Michael HUGHES, *British Foreign Secretaries in an Uncertain World, 1919–1939*, London – New York 2006.
- Austen CHAMBERLAIN, *Great Britain as a European Power*, JRIIA 9, 1930, s. 180–188.
- TÝŽ, *The Permanent Bases of British Foreign Policy*, FA 9, 1931, č. 4, s. 535–546.
- Jan CHODĚJOVSKÝ, *Paříž 1919. Mirová konference očima poradců československé a polské delegace*, Praha 2018.
- Roger CHICKERING, *Karl Lamprecht. Das Leben eines deutschen Historikers (1856–1916)*, Stuttgart 2021.
- Winston CHURCHILL, *Mesopotamia and the new Government*, ER 23, 1923, s. 691–698.
- Georg Gerson IGGERS, *Geschichtswissenschaft im 20. Jahrhundert*, Göttingen 1993.
- Mark JARRETT, *The Congress of Vienna and its Legacy. War and Great Power Diplomacy after Napoleon*, London 2013.
- Yeshayahu JELINEK, *Thomas G. Masaryk and the British Foreign Office*, in: Eva SCHMIDT-HARTMANN – Stanley B. WINTERS (edd.), *Grossbritannien, die USA und die böhmischen Länder 1848–1948*, München – Wien 1992, s. 277–284.
- Gaynor JOHNSON, *Austen Chamberlain and Britain's Relations with France, 1924–1929*, DS 17, 2006, č. 4, s. 753–769.
- TÝŽ, *Sir Austen Chamberlain, the Marquess of Crewe and Anglo-French Relations, 1924–1928*, CBH 25, 2011, č. 1, s. 49–64.
- Paul JOHNSON, *Dějiny 20. století*, Praha 1991.
- Gunter KAISER, *Vom Urteil und Vorurteil in der Historie*, FU 9, 1972, č. 35, s. 55–66.

- Karel KAZBUNDA, *Poutí Čechů do Moskvy 1867 a rakouská diplomacie*, Praha 1924.
- Karel KAZBUNDA (ed.), *Kulturní dědictví a mezinárodní právo. Referáty z vědecké konference konané ve dnech 19.–20. dubna 2013 v Jičíně*, Semily 2013.
- Zdeněk KÁRNÍK, *České země v éře První republiky. Vznik, budování a zlatá léta republiky (1918-1929)*, Praha 2017.
- Eckart KEHR, *Der Primat der Innenpolitik*, Berlin 1965.
- Ian KERSHAW, *Do pekel a zpět. Evropa 1914–1949*, Praha 2017.
- Adriana KIČKOVÁ, *George Russell Clerk a Československo*, in: Jiří Štěpán – Veronika Středová a kol., *České, slovenské a československé dějiny 20. století 5*, Ústí nad Orlicí 2011, s. 83–92.
- Henry KISSINGER, *Das Gleichgewicht die Großmächte*, Zürich 1990.
- TÝŽ, *Umění diplomacie*, Praha 1994.
- Vlastimil KLÍMA, *1938: měli jsme kapitulovat*, Praha 2012.
- Jürgen KOCKA, *Sozialgeschichte. Begriff, Entwicklung, Probleme*, Göttingen 1977.
- TÝŽ, *Historische Sozialwissenschaft*, in: Paul NOLTE a kol. (edd.), *Perspektiven der Gesellschaftsgeschichte*, München 2000.
- Matěj KOTALÍK, *Panovnický kult a kontinuita monarchismu v období první Československé republiky*, in: Milan ŘEPA (ed.), *19. století v nás. Modely, instituce a reprezentace, které přetrvaly*, Praha 2008, s. 286–292.
- Ivana KOUTSKÁ, *Únor 1948 a perzekuce zaměstnanců ministerstva zahraničí*, PD 2, 2008, č. 1, s. 39–52.
- Martin KOVÁŘ, *Sir Oswald Mosley, British Union of Fascists a jejich vize fašistického státu*, AOP 13, 2005, č. 3, s. 210–229.
- Václav KRÁL, *Intervenční válka československé buržoasie proti maďarské sovětské republice v roce 1919*, Praha 1954.
- TÝŽ, *Spojenectví československo-sovětské v evropské politice 1935–1939*, Praha 1970.
- Hana KRÁLOVÁ, *Ve službě monarchii*, Praha 2012.
- Jan KŘEN, *Mnichovská zrada*, Praha 1958.
- TÝŽ, *Dvě století střední Evropy*, Praha 2005.
- František KUTNAR – Jaroslav MAREK, *Přehledné dějiny českého a slovenského dějepisectví*, Praha 1997.
- Robert KVAČEK, *Osudná mise*, Praha 1958.
- TÝŽ, *Vztahy mezi Československem a Sovětským svazem na jaře 1938*, Praha 1974.
- TÝŽ, *Diplomaté a ti druzí*, Praha 1988.
- TÝŽ, *Poslední den*, Praha 2011.

- TÝŽ, *Československý rok 1938*, Praha 2011.
- Jan KUKLÍK, *Dlouhé stíny Mnichova*, Praha 2011.
- Vlastimil KYBAL, *Le Cecoslovacchia e l'Italia*, Praha 1925.
- TÝŽ, *O Španělsku*, Praha 1928.
- Vlastislav LACINA, *Zlatá léta československého hospodářství 1918–1929*, Praha 2000.
- Paul LATAWSKI, *Lewis Namier and the Criteria of State-Building. The Réconstruction of Czechoslovakia and Poland 1915–1920*, in: Eva SCHMIDT-HARTMANN – Stanley B. WINTERS (edd.), *Grossbritannien, die USA und die böhmischen Länder 1848–1948*, München – Wien 1992, s. 143–151.
- Ursula LEHMKUHL, *Diplomatiegeschichte als internationale Kulturgeschichte: Theoretische Ansätze und empirische Forschung zwischen Historischer Kulturwissenschaft und Soziologischen Institutionalismus*, GG 27, 2001, č. 3, s. 395–423.
- Mark LEVENE, *The Balfour Declaration. A Case of Mistaken Identity*, EHR 107, 1992, č. 422, s. 54–77.
- Nina LOHMANN, *Evropská tradice Britského dějepisectví*, ČČH 109, 2011, č. 4, s. 821–833.
- Miklós LOJKÓ, *Meddling in Middle Europe. Britain and the Lands 'Between' 1919–1925*, Budapest–New York 2006.
- Martina LUSTIGOVÁ, *Karel Kramář. První československý premiér*, Praha 2007.
- Francis LÜTZOW, *Bohemia. An Historical Sketch*, London 1896.
- Thomas BABINGTON MACAULAY, *The History of England from the Accession of James II I–V*, Philadelphia 1848.
- Jaroslav MAREK – František ŠMAHEL, *Škola Annales v zrcadle českého dějepisectví*, ČČH 97, 1999, s. 1–18.
- Miroslava MAUROVÁ, *Archiv ministerstva zahraničních věcí v prvních třiceti letech*, in: Jiří ŠOUŠA – Ivana EBELOVÁ (edd.), *Inter laurum et olivam*, Praha 2007, s. 363–369.
- B. J. C. MCKERCHER (ed.), *Anglo-American Relations in the 1920s*, London 1991.
- Charles L. MEE, *Meeting at Potsdam*, Dublin 1975.
- Friedrich MEINECKE, *Preußen und Deutschland im 19. und 20. Jahrhundert. Historische und politische Aufsätze*, Berlin 1918.
- TÝŽ, *Geschichte des deutsch-englischen Bündnisproblems 1890–1901*, Berlin 1927.
- Henri MICHELL, *Histoire de la Résistance (1940–1944)*, Paris 1958.
- TÝŽ, *La Guerre de l'ombre. La Résistance en Europe*, Paris 1970.
- TÝŽ, *The Second World War*, New York 1975.

Miroslav MICHELA, *Rozpad Uhorska a trianonská mierová zmlúva. K politikám pamäti na Slovensku a Maďarsku*, Bratislava 2013.

Lindsay W. MICHIE, *Portrait of and Appeaser. Robert Hadow, First Secretary in the British Foreign Office, 1931–1939*, Westport 1996.

Wilson D. MISCAMBLE, *From Roosevelt to Truman. Potsdam, Hiroshima, and the Cold War*, Cambridge 2007.

Lionel Maxwell MUNBY, *Marxistická historiografie ve Velké Británii*, ČČH 10, 1962, s. 556–559.

Charlotte NATMEŠNIG, *The establishment of the Anglo-Czechoslovak Bank. Conflicting interests*, in: Terence Richard GOURVISH – Agnes POGANY – Alice TEICHOVA, *Universal Banking in the Twentieth Century. Finance, Industry and the State in North and Central Europe*, Aldershot 1994, s. 96–115.

Vladimír NÁLEVKA, *Československo a Latinská Amerika v letech druhé světové války*, Praha 1972.

Michael NEIBERG, *Potsdam: the End of World War II and the Remaking of Europe*, New York 2015.

Peter NEVILLE, *Appeasing Hitler*, London 1999.

TÝŽ, *Historical Dictionary of British Foreign Policy*, Lanham – Toronto – Plymouth 2013.

TÝŽ, *Anglo-Czech Relations and the Munich Crisis*, SD 28, 2021, č. 3, s. 676–705.

Jan NĚMEČEK (ed.), *Mnichovská dohoda*, Praha 2004.

Paul NOLTE a kol. (edd.), *Perspektiven der Gesellschaftsgeschichte*, München 2000.

Lukáš NOVOTNÝ, *Velká Británie a konference v Locarnu 1925*, MD 18, 2010, č. 2, s. 23–49.

TÝŽ, *Velká Británie a konference v Locarnu. Příspěvek ke studiu kolektivní bezpečnosti ve 20. letech 20. století*, Plzeň 2013.

TÝŽ, *Vznik Československa a vývoj česko-německých vztahů na konci roku 1918 ve zprávách britských diplomatů. K dějinám střední Evropy na rozhraní dvou epoch*, in: Stanislav TUMIS – Jan KOURA – Jaromír SOUKUP (edd.), *Kapitoly z britských a amerických dějin. Profesoru Martinu Kovářovi k padesátým narozeninám*, Praha 2015.

TÝŽ, *"The Whole lot, Czechs, Magyars, Poles, Jugos, Roumanians, should be put in a bag and shaken up and then handed over to a decent Briton to administer." A Contribution on the British Perception of Czech-German Relations in Czechoslovakia to 1933*, PPHIR 1, 2017, č. 1, s. 102–114.

TÝŽ, *Návštěvy Konrada Henleina v Londýně. Příspěvek k internacionalizaci sudetoněmecké otázky ve druhé polovině 30. let 20. století*, MD 25, 2017, č. 2, s. 87–104.

TÝŽ, *Cesta ke vstupu německých ministrů do československé vlády v roce 1926. K problému vnímání německého aktivismu v Československu ze strany rakouského vyslanectví v Praze*, MD 23, 2015, č. 1, s. 155–178.

TÝŽ, *Britské vyslanectví v Praze, Foreign Office a jejich vnímání česko-německého vztahu v Československu v letech 1933–1938*, Praha 2016.

Věra OLIVOVÁ, *Československo-sovětské vztahy v letech 1917–1922*, Praha 1957.

Jan Hanuš OPOČENSKÝ, *Vznik Andrassyovy nóty z 28. října 1918*, Praha 1925.

TÝŽ, *Cesta českých politiků do Švýcar v říjnu 1918*, Praha 1927.

Anne ORDE, *British Policy and European Reconstruction After the First World War*, Cambridge 1990.

TÁŽ, *Baring Brothers, the Bank of England, the British Government and the Czechoslovak State Loan of 1922*, EHR 106, 1991, č. 418, s. 27–40.

Jaroslav PAPOUŠEK, *Carské Rusko a naše osvobození*, Praha 1927.

TÝŽ, *Předpoklady politických vztahů Ruska k Československu v letech 1907–1927*, Praha 1930.

Milada PAULOVÁ, *Kongres potlačených národností Rakousko-Uherska v Římě r. 1918*, Praha 1926.

TÁŽ, *Jihoslovanský odboj a česká Maffie*, Praha 1928.

TÁŽ, *Masaryk a Jihoslované*, Praha 1928.

Jaroslav PÁNEK (ed.), *Akademická encyklopedie českých dějin III/2*, Praha 2012.

Bradford PERKINS, *The First Rapprochement England and the United States 1795–1805*, Philadelphia 1955.

TÝŽ, *Castlereagh and Adams. England and the United States 1812–1823*, Berkeley 1964.

TÝŽ, *The Great Rapprochement. England and the United States 1895–1914*, New York 1968.

Tadeusz PISZCZKOWSKI, *Anglia a Polska, 1914–1939*, Londyn 1975.

Milada POLIŠENSKÁ, *Diplomatické vztahy Československa a USA v letech 1918–1968 I–II*, Praha 2012, 2014.

Milada POLIŠENSKÁ, *Rozsah a formy perzekuce osob zavlčených z území Československa do bývalého SSSR v závěru 2. světové války podle pramenů z archivu Ministerstva zahraničních věcí České republiky*, in: Mečislav BORÁK a kol., *Perzekuce občanů z území dnešní České republiky v SSSR*, Praha 2003, s. 264–274.

Vilém PREČAN, *Slovenský katolicismus před Februárom 1948*, Bratislava 1961.

Rudolf PROCHÁZKA, *Likvidace války 1919*, Praha 1935.

TÝŽ, *Labyrint míru 1920–1930*, Praha 1938.

Gerald J. PROTHEROE, *Searching for Security in a New Europe. The Diplomatic Career of George Russell Clerk*, London – New York 2006.

Vojtěch RAIMAN, *Návrat krále? Restaurační pokusy Karla Habsburského v Maďarsku v roce 1921 ve světle mezinárodních vztahů v Evropě*, MD 21, 2013, č. 1, s. 65–102.

Svatava RAKOVÁ, *Politika Spojených států ve střední Evropě po první světové válce*, Praha 1983.

TÁŽ, *Vztahy Spojených států k Německu do přijetí Dawesova plánu (1920–1924)*, ČČH 82, 1984, č. 3, s. 356–390.

TÁŽ, *Vztahy Spojených států k Německu po přijetí Dawesova plánu 1920–1924*, Praha 1985.

Eva RAŠKOVÁ, *Německý politický aktivismus v Československu ve vnímání rakouského vyslanectví v Praze v letech 1920–1925*, HO 27, 2016, č. 1–2, s. 27–36.

Miloslav RECHCÍGL (ed.), *Czech and Slovak American Archival Materials and their Preservation. Proceedings of the Working Conference, held at the Czech and Slovak Embassies in Washington, DC on November 22–23, 2003*, Praha 2004.

David REYNOLDS, *Rich Relations. The American Occupation of Britain 1942–1945*, Phoenix 1995.

Paul ROCK, *A Brief History of Record Management at The National Archives*, LIM 16, 2016, č. 2, s. 60–64.

Štefan ROHÁČEK – Stanislava KUČEROVÁ. In: *Českoslovenství součást evropanství: o vzájemnosti a svébytnosti střední Evropy*. Sborník odborné mezinárodní konference konané k 50. výročí osvobození Československa. Česko-slovenská vzájemnost a svébytnost v soudobé Evropě, Luhačovice 28. 8. 1995 – 29. 8. 1995, Brno 1996, s. 319–322.

Ignác ROMSICS, *Hungary's Place in the Sun: A British Newspaper Article and its Hungarian Repercussions*, in: Péter LÁSZLÓ – Martin RADY (edd.), *British-Hungarian Relations Since 1848*, London 2004, s. 193–204.

Jan RYCHLÍK, *Pozemková reforma v Československu 1919–1938*, VZM 27, 1988, s. 127–136.

Peter SCHOLLIERS (ed.), *Real Wages in the 19th and 20th Century Europe. Historical and Comparativer Perspectives*, New York – Oxford – Munich 1989.

Robert William SETON-WATSON, *Sarajevo. A Study In The Origin Of The Great War*, London 1926.

TÝŽ, *Disraeli, Gladstone And The Eastern Question*, London 1935.

TÝŽ, *Britain In Europe (1789–1914). A Survey Of Foreign Policy*, London 1937.

Robert SERVICE, *Spies and Commisars. Bolshevik Russia and the West*, London 2011.

Vít SMETANA, *In the Shadow of Munich. British Policy towards Czechoslovakia from 1938 to 1942*, Praha 2015.

TÝŽ, *From Re-Emergence to Uncertainties. The Changing Position of Czechoslovakia in London Throughout The Second World War*, in: Vít SMETANA – Kathleen GEANEY (edd.), *Exile in London. The Experience of Czechoslovakia and the Other Occupied Nations 1939–1945*, Praha 2017, s. 59–71.

David Churchill SOMMERVELL, *The Reign of King George V*, London 1936.

John Alfred SPENDER, *British Foreign Policy in the Reign of HM King George V*, IA 14, 1935, č. 4, s. 455–479.

Henry Wickham STEED, *The Hapsburg Monarchy*, New York 1913.

Zara STEINER, *The Triumph of the Dark. European International History 1933–1939*, Oxford 2010.

Traian STOIANOVICH, *The French Method. The Annales Paradigm*, Ithaca 1976.

Henry STUART HUGHES, *The Early Diplomacy of Italian Fascism 1922–1932*, in: Gordon Alexander CRAIG – Felix GILBERT (edd.), *The Diplomats 1919–1939*, Princeton 1994, s. 210–233.

Benedict Humphrey SUMNER, *Russia and the Balkans, 1870–80*, Oxford 1937.

Miroslav ŠEPTÁK, *Volba Edvarda Beneše prezidentem republiky očima rakouského vyslance v Praze*, in: České, slovenské a československé dějiny 20. století. 5, Ústí nad Orlicí 2011, s. 61–72.

TÝŽ, *Neúspěšné sblížení ve střední Evropě: Československo-rakouské vztahy po roce 1936 (leden–duben)*, in: České, slovenské a československé dějiny 20. století. 6, Ústí nad Orlicí 2012, s. 11–20.

TÝŽ, *Otázka personálního obsazení československého vyslanectví ve Vídni*, MD 20, 2012, č. 1, s. 203–219.

Miroslav ŠESTÁK – Emil VORÁČEK (edd.), *Evropa mezi Německem a Ruskem. Sborník prací k sedmdesátinám Jaroslava Valenty*, Praha 2000.

Jana ŠETŘILOVÁ, *Alois Rašín. Dramatický život českého politika*, Praha 1997.

Bedřich ŠINDELÁŘ, *Vestfálský mír a česká otázka*, Praha 1968.

Jaroslav ŠEDIVÝ, *Metternich kontra Napoleon*, Praha 1998.

Marek ŠMÍD, *Apoštolský nuncius v Praze. Významný faktor v československo-vatikánských vztazích v letech 1920–1950*, Brno 2015.

Marek ŠMÍD – Aleš ČERNÝ, *Cesta ke zřízení britského vyslanectví u Svatého stolce v roce 1914 a její církevně-politický kontext*, VH 8, 2020, č. 1, s. 7–20.

Antonín ŠNEJDÁREK, *Druhá světová válka*, Praha 1969.

Jiří ŠOUŠA – Eduard KUBŮ, *Československá půjčka v Londýně 1922. Pole setkávání českých a britských finančních elit*, in: Jiří ŠOUŠA (ed.), *Mezi brázdou a bankovním*

úvěrem: o agrárních a peněžních dějinách 19. a 20. století, Pelhřimov 2012, s. 551–577.

Josef ŠUSTA, *Dějiny Evropy v letech 1812–1870 I–III*, Praha 1922–1923.

TÝŽ, *Světová politika v letech 1871–1914 I–VI*, Praha 1924–1931.

Peter ŠVORC – Ľubica HARBULOVÁ (edd.), *Stredoeurópske národy na křižovatkách novodobých dějin, 1848–1918*, Bratislava – Prešov 1999.

Luboš TARABA, *Vídeňský kongres. Salony, kuloáry, budoáry*, Praha 2002.

Alan John Percival TAYLOR, *The Struggle for Mastery in Europe 1848–1918*, London 1954.

TÝŽ, *Bismarck: The Man and the Statesman*, London 1955.

TÝŽ, *The Origins of the Second World War*, London 1961.

TÝŽ, *The Origins of the Second World War*, London 1969.

Alice TEICHOVÁ, *An Economic Background to Munich*, Cambridge 1974.

Miroslav TEJCHMAN, *Balkánská politika Velké Británie na počátku druhé světové války*, Praha 1979.

Harold TEMPERLEY, *Frederic the Great and Kaiser Joseph. An Episode of War and Diplomacy in the Eighteenth Century*, London 1915.

TÝŽ, *A History of the Peace Conference in Paris*, London 1920–1924.

TÝŽ, *England and the Near East*, London 1936.

Guido THIEMEYER, *Die deutschen Liberalen, die Reichsgründung und die Entstehung des internationalen Goldstandards 1870–1873*, in: Eckart CONZE – Ulrich LAPPENKÜPER – Guido MÜLLER (edd.), *Geschichte der internationalen Beziehungen. Erneuerung und Erweiterung einer historischen Disziplin*, Köln – Weimar – Wien 2004, s. 139–168.

George B. TINDALL – David E. SHI, *USA*, Praha 1994.

Zdeněk Václav TOBOLKA, *Česká politika za světové války*, Praha 1923.

TÝŽ, *Politické dějiny československého národa od r. 1848 až do dnešní doby I–IV*, Praha 1932–1937.

Andrej TÓTH – Lukáš NOVOTNÝ – Michal STEHLÍK, *Národnostní menšiny v Československu 1918–1938. Od státu národního ke státu národnostnímu?* Praha 2012.

Arnold Joseph TOYNBEE, *The Treatments of the Armenians in the Ottoman Empire 1915–1916*, London 1916.

TÝŽ, *The Western Question in Greece and Turkey. A Study in the Contact of Civilizations*, Edinburgh 1922.

TÝŽ, *A Journey to China or The Things Which Are Seen*, Edinburgh 1931.

- TÝŽ, *A Study of History* I–XII, Oxford 1934–1961.
- Hugh TREVOR-ROPER, *The Last Days of Hitler*, London 1947.
- TÝŽ, *Blitzkrieg to Defeat. Hitler's War Directives, 1939–1945*, London 1964.
- TÝŽ (ed.), *The Golden Age of Europe. From Elizabeth I to the Sun King*, London 1987.
- Stanislav TUMIS – Jan KOURA – Jaromír SOUKUP (edd.), *Kapitoly z britských a amerických dějin. Profesoru Martinu Kovářovi k padesátým narozeninám*, Praha 2015.
- Veit VALENTIN, *Deutschlands Außenpolitik von Bismarcks Abgang bis zum Ende des Weltkrieges*, Berlin 1921.
- TÝŽ, *Geschichte der deutschen Revolution von 1848–1849* I–II, Berlin 1930–1931.
- TÝŽ, *Bismarcks Reichsgründung im Urteil englischer Diplomaten*, Amsterdam 1937.
- Josef VÁLKA, „Nové dějepisectví“ a české dějiny, ČMM 157, 1998, s. 465–475.
- Jaroslav VALKOUN, *Na cestě k Westminsterskému statutu. Velká Británie, dominia a proměna Britského impéria v letech 1907–1931*, Praha 2015.
- Zdeněk VESELÝ, *Diplomacie. Teorie-Praxe-Dějiny*, Praha 2011.
- Pavel VLČEK (ed.), *Umělecké památky Prahy. Pražský hrad a Hradčany*, Praha 2000.
- Barbara VOGEL, *Deutsche Rußlandpolitik. Das Scheitern der deutschen Weltpolitik unter Bülow 1900–1906*, Düsseldorf 1973.
- Emil VORÁČEK, *Československo-sovětská smlouva (1935)*, in: Jaroslav PÁNEK (ed.), *Akademická encyklopedie českých dějin* III/2, Praha 2012, s. 170.
- William WALLACE, *The Foreign Policy of President Beneš in Approach to Munich*, SEER 39, 1960, s. 108–136.
- TÝŽ, *The Making of the Crsiis of 1938*, SEER 41, 1963, s. 368–390.
- Francis Paul WALTERS, *A History of the League of Nations* I, London 1952.
- Bern-Jürgen WENDT, *Grossdeutschland. Außenpolitik und Kriegsvorbereitung des Hitler-Regimes*, München 1987.
- Jaroslav WERSTADT, *Nás poměr k Rusku za války a po ní*, Praha 1923.
- William Appleman WILLIAMS, *American-Russian Relations 1781–1947*, London 1952.
- TÝŽ, *America and the Middle East. Open Door Imperialism or Enlightened Leadership?* New York 1958.
- TÝŽ, *The Tragedy of American Diplomacy*, Cleveland 1959.
- Peter H. WILSON, *Europe's Tragedy. A History of the Thirty Years War*, London 2009.
- Filip WITTLICH, *100 let britské ambasády v Praze*, in: Lucie WITTLICHOVÁ (ed.), *Britská ambasáda. 100 let v Thunovském paláci / The British Embassy. 100 years at the Thun Palace*, Praha 2019, s. 15–50.

Lucie WITTLICHOVÁ (ed.), *Britská ambasáda. 100 let v Thunovském paláci / The British Embassy. 100 years at the Thun Palace*, Praha 2019.

Charles WEBSTER, *The Foreign Policy of Castlereagh (1815–1822). Britain and the European Alliance*, London 1925.

TÝŽ, *Palmerston, Metternich and the European system, 1830–1841*, London 1934.

Hans-Ulrich WEHLER, *Moderne Politikgeschichte oder „Große Politik der Kabinette?“* GG 1, 1975, č. 2–3, s. 344–369.

TÝŽ, *Kritik und kritische Antikritik*, HZ 225, 1977, č. 2, s. 362–384.

TÝŽ, *Historische Sozialwissenschaft und Geschichtsschreibung. Studien zu Aufgaben und Traditionen deutscher Geschichtswissenschaft*. Göttingen 1980.

Ernest Llewellyn WOODWARD, *British Foreign Policy in the Second World War*, London 1962.

TÝŽ, *Three Studies in European Conservatism. Metternich, Guizot, the Catholic Church in the Nineteenth Century*, Oxford 1963.

TÝŽ, *War and peace in Europe 1815–1870*, London 1963.

Vera ZAMAGNI, *An International Comparison of Real Industrial Wages 1890–1913. Methodological Issues and results*, in: Peter SCHOLLIERS (ed.), *Real Wages in the 19th and 20th Century Europe. Historical and Comparativer Perspectives*, New York – Oxford – Munich 1989, s. 107–140.

Hubert ZIMMERMANN, *Die politische Ökonomie der internationalen Geschichte*, in: Eckart CONZE – Ulrich LAPPENKÜPER – Guido MÜLLER (edd.), *Geschichte der internationalen Beziehungen. Erneuerung und Erweiterung einer historischen Disziplin*, Köln – Weimar – Wien 2004, s. 113–138.

PAUL E. ZINNER, *Czechoslovakia: The Diplomacy of Eduard Benes*, in: Gordon Alexander CRAIG – Felix GILBERT (edd.), *The Diplomats 1919–1939*, Princeton 1994, s. 100–122.

Jan ŽUPANIČ – Václav HORČIČKA – Hana KRÁLOVÁ, *Na rozcestí. Rakousko-uherská zahraniční služba v posledních letech existence monarchie*, Praha 2009.

VII. 4. Internetové zdroje

<https://www.czso.cz/csu/stoletistatistiky/sladky-zivot-prvorepublikovych-uredniku>

https://www.mzv.cz/jnp/cz/o_ministerstvu/organizacni_struktura/utvary_mzv/specializovany_archiv_mzv/fondy_archivu/seznam_zpristupnenych_fondu_archivu.html

<https://www.psp.cz/sqw/hp.sqw?k=671>

<https://roomfordiplomacy.com/czech-republic-prague/>

<http://vademecum.mua.cas.cz/vademecum/permalink?xid=33E5D71A98B511E9B982D89EF3230761&scan=1#scan1>

<http://vademecum.mua.cas.cz/vademecum/permalink?xid=B9268157DDE411E9B98D89EF3230761&scan=1#scan1>

<http://vademecum.mua.cas.cz/vademecum/permalink?xid=1CA7E21F110F11EAB994D89EF3230761&scan=1#scan1>

<http://vademecum.mua.cas.cz/vademecum/permalink?xid=196505CF24EF11E7825A4437E66A1E83&scan=1#scan1>

Pavel HLAVATÝ, *Diplomat a zpravodajec Bruce Lockhart – svědek ruské revoluce*. Dostupné online (24. 8. 2022): <https://plus.rozhlas.cz/diplomat-a-zpravodajec-bruce-lockhart-svedek-ruske-revoluce-6541695>